

Prof. Dr. P. Šmits
dāvinājums.

Latvešu saimnieciskā senkultura

Latvešu Lauksaimnieku Ekonomiskās
:: :: Sabeedribas izdevums :: ::

54
Inv 39982 0
1 48

Jelgavā, 1922 g.

8. VX. M

Latv. Lauksaimn. Ekonom. S-bas
speestuve Jelgavā, Katoļu eelā 46

FILOL. U. FILOS.
FAKULTĀTES
BIBLIOTĒKA

Mūsu kulturstādu nosaukumi.

I.

Agrak valodu-zinatneeki un vēsturneeki domāja, ka Eiropas radu-tautas, t. i. balteeši, slāvi, ģermaņi, kelti un greeķi-italeeši no Asijas pārnākuši Europā, tapēc, ka šo Eiropas tautu valodas, it īpaši mūsu balteešu valodas, ir radu ar sen-indeešu sanskrit-valodu, kuŗa uzrāda mūsu valodu senākās formas. Tapēc ari domāja, ka Eiropas tautas šurp nākdamas no Asijas, ir atnesušas ari zemkopības pirkulturu un pirmos kulturas stādus un mājlopus. Tā vēl slavenais zinatneeks Viktors Hehns savā intresantā grāmatā Kulturpflanzen und Haustiere in ihrer Wanderung von Asien nach Europa uz valodniecības pamata apraksta šo kulturstādu un mājlopu pārnākšanu no Asijas uz Eurcpu. Pee tam Hehnam ir tāds uzskats, ka šee kultur stādi un mājlopi pārnākuši pamazam no veenas tautas pee otras un līdz ar to ari viņu nosaukumi no veenas tautas pee otras pārņemti. Tuvakee Asijai bijuši greeķi, no kuŗeem tee pārgājuši pee italeešiem, tad pee ģermaņiem, slāveem un pee mums balteešiem. Caur to iznāktu, it kā mēs būtum beidzamee senkulturas peeņemeji.

Bet nu jaunakos laikos uzskats uz seno tautu staigašanu ir radikali pārgrozijees. Tagad valodu zinatneeki un līdz ar to vēsturneeki viscaur ir pārleecināti, ka gājeens bijis gluži otrādi. Tā kā visleelākais daudzums Eiropas radu-tautu atrodas pee mums Europā un tik mazākā daļa Asijā, tad pirmais uzskats ir atmests un tagad zinatneeki ir pārleecināti, ka Asijas radu-tautas, saucamee āreeši, t. i. senindeeši un sen-perseeši, no šejeenes turp nogājuši. Uz to ari norāda sen-indeešu dzeesmas, kuŗas tos slavē kā Indijas eekarotajus.

Ja nu tā ir, tad viss iznāk otrādi. Tad senkultura ir Indo-europeešu radu tautu — kopīga manta un tad viņas sākumi ir

meklejami nevis tālajā Asijā, bet šepat pee mums Europā. Šinī ziņā ļoti intresants raksts ir Braungarta: Urheimat der Landwirtschaft, kurā viņš augšmineto valodneeku jaunos uzskatus pilnīgi apstiprina. Braungarts savus peerādījumus smel no citeem avoteem un tomēr nāk pee teem pašēem rezultateem, kā valodneeki. Caur to, protams, abu rezultati jo vairak top apstiprinati. Braungarts peerāda grandu stādu izaudzinašanu Europā no šējeenes dabas-augeem un salīdzina zemkopibas rīkus, kuři pirmatnigakā formā atrodami pee mums Baltijas jūras peekrastē. No šējeenes pēc viņa domam tee izplatijušees uz deenvideem un uz Asiju.

Še nu var dažadi jautajumi izceltees. Var būt, kā jau tad, kad Indo-europeešu tautas vēl nebija izšķīrušās, bet dzīvoja vēl veenkopus, kā veena tauta ar dažadām ciltim, kas runaja savās izloksnēs, kā tad jau viņi bija zemkopību atraduši, leetoja pirmatnigos zemkopibas rīkus un audzinaja pirmos kultur-stādus. Kas nu tad vēlāk nodalījās un aizgāja prom no pirmdzimtenes, tee paņēma savu kopigo pirmkulturu līdz ar zemkopibas rikeem un kulturas stādeem. Jeb atkal šī pirmkultura taif laikā vēl nebija izcēlusēs, bet izcēlās tik vēlāk pēc tautu izšķīršanās. Tai gadījumā kulturas riki un stādi būtu pārņemti un no veenas tautas pārgājuši pee otras. Te nu no leela svara ir eevērot mūsu kultur-riku, bet seviški kultur-stādu nosaukumus.

Jautajums ir vispirms, vaj mūsu pirmsenči, kad tee vēl nebija izšķīrušees, jau māceja art un sēt. Europas tautam ir preekš tam kopigs nosaukums: latviski art, leit. arti, kr. oratj, lat. arare, greek. aroun, no tam latv. arklis (senak artrs), greek. arotron, lat. aratrum, zeem. ģerm. ardr, slāv. radlo, no ardlo. Bet sanskritā šis vārds trūkst. No tam var domāt, ka aŗšanas māksla atrasta pee mūsu pirmsenčēem Europā pēc tam, kad veena daļa jau bija nošķīrusēs un aizgājnsi uz Asiju. Un tā kā pēc Braungarta pētījumeem viņa arkla forma peerāda, ka ta ir no šējeenes tūrp pārņemta, tad būtu jadamā, ka sanskriteeši aršanu un sēšanu un tā līdz ari mūsu kulturstādus vēlāk no mums peeņēmuši. Bet tam pretim runā taisni tas apstākliis, ka viņēem nav mūsu arkla nosaukums. Ja viņi būtu arklu vēlāk no mums dabujuši, tad viņi būtu peeņēmuši un uzglabājuši ari mūsu nosaukumu mūsejadā jaunakā formā. Jo tas vārds, kas no citureenes top peeņemts, stipraki eesakņojas un netop tik veegli aizmirsts, kā pašu vārds. Tā ari vācu valodā pirmatnejs arkla nosaukums aizmirsts un ta

veetâ eevesees cits vārds — Pflug, Bet ka viņem pirmatnīgais vārds reiz ir bijis, to peerāda zeemeļ ģermanu valodā uzglabajees — ardr. Tā tad, kad sen-indeešu valodā pirmatnejs arkla nosaukums trūkst, tad no tam veen vēl nevar spreest, ka tas tanī nemaz nav bijis un sen-indeeši arklu nemaz nav pazinuši. Katrā valodā tā noticees, ka daži seni vārdi izzuduši un tai veetâ jauni eevesušees, gan tādi, kas no pašu valodas cēlušees, gan ari citi, kas no svešām valodam peņemti. Tā par peem. mūsu valodā droši bijis pirmatnejs meitas nesaukums. To peerāda viseem Indo-eiropeešiem kopīgais vārds, kas sanskritā, t. i. sen-indeešu valodā skan duhitar, greekiski thygater, vāciski Tochter, kreeviski dočj (saīsinats no doktj), leitiski dukte. Tā kā leišu valodā, tā tas būs skanejis nesen, t. i. pirms vācu atnākšanas, ari latveešu valodā. Bet caur vācu eespaidu tas pee mums ir izskausts un tai veetâ peņemts un eevesees platvācu vārds — meita. Tāpat gājis ar daudz citeem vārdeem. Tā ari jadomā, ka sen-indeešu valodā mūsu kopīgais arkla nosaukums izzudis un tai veetâ eevesees cits. Ka ari no pašu valodas dažu izzudušo seno vārdu veetâ jauni eevesušees, to redzam no pazistameem peemēreem. Mūsu vārds dēls ir vēlāk peņemts, kur senis laikis pee mums tapa leetots sūnus, tāpat kā leišu valodā un sanskritā, kas saskan ar kreevu syn un vācu Sohn.

Ka sen-indeeši aršanas mākslu būs pazinuši, eekams tee Europas pirmdzimteni atstāja redzams no tam, ka viņu valodā vēl uzglabajees tas pats vārds preekš sēšanas, kā pee mums un ari vagas nosaukums, kas saskan ar dažu Europas (greeku) valodu vagas nosaukumeem. Bet labakee peerādijumi par kopīgu zemkopības sākumu pee mūsu pirmsenču ciltim ir kopīgee kultur-stādu nosaukumi, kas atrodami neveen eiropeešu, bet ari āreešu, sevišķi senindeešu, valodās. Še pirmā kārtā krit svarā mūsu labibu nosaukumi, kā: rudzi, meeži, zirņi, pūri (kveeši), auzas etc.

II.

Kurš no mūsu labības stādeem gan būs vispirmākais bijis, ko mūsu sen-senči izaudzinājuši? Par šo jautajumu valodneeki un kultur-vēsturneeki vēl nav pilnīgi veenis prātis: veeni dod preekšroku meežem, otri pūreem, citi domā, ka abas labības laikam reizā būs izaudzinatas. Bet par to, leekas visi pārleecināti, ka šās abas labības ir vis-senākie kultur-stādi,

ko mūsu pirmsenči izkopiši, ar teem zemkopības darbu sākdami. Tikai vēl daži šanbas, vaj tas jau noticees kopejā pirmdzimtenes laikmetā, vaj pēc āreešu atdališanās no europeeseem.

Kultur-vēsturneeki peerāda, ka izrakumos tiklab meeži, kā ari pūri (kveeši) atrodami jau jaunakā un pat senakā a k m e ņ u laikmetā, dažā veetā vairak meežu, citā veetā vairak pūru graudi, tā kā no archeoloģijas peerādijumeem veen nevar šo jautajumu izšķirt, kuŗai labibai senakuma ziņā jadod preekšroka. Bet kad valodu zinatni ņemam paligā, tad leekas, ka var dot peerādijumus, kas sveras vairak par labu pūreem, nekā meežeem. Jo kad salīdzinam meežu nosaukumus, tad redzam, ka tee gandrīz katrai tautai ir savadi. Tā par peem. mūsu vārds „meeži“ atrodas tikai leišu un sen-prūšu valodā, tā tad ir tikai balteešu tautu īpašums. Tāpat jačmeņ ir tik slāvu un Gerste ģermaņu tautu īpašums. Ari grieķi un italeeši meēžus sauc katrs ar citu vārdu. Turpretim mūsu kveešu nosaukums „pūri“ ir vairakām tautām kopīgs un caur tam peerādas ka pats sen-senais vārds, kas uzglabajees no pirmļaikeem, kad šās tautas vēl nebij izšķīrušās. Bet atsevišķee meežu nosaukumi leekas būt jaunaki, kas izcēlušees pee katras tautas vēlajos laikos, kad tās jau bij izšķīrušās, un leekas, ka katra tauta meežus izkopusi par sevi neatkarīgi no citām tautām un devusi teem nosaukumus no savas valodas.

Tadēļ mums mūsu sen-senais kveešu nosaukums pūri jācēļ godā. Tas, deemžēļ, mūsu literaturas valodā ir pavisam atmests un ta veetā vispārīgi top leetots jaunakais vārds kveeši. Tautas sarunas valodā tas vēl top leetots Kurzemē, Zemgalē jau mazak, un Vidzemē, leekas, to jau nemaz vairs nepazīst. Žēļ, ka tāds intresants vārds un mūsu sen-kulturas leecineeks tā top pamests novārtā, pamazam var pavisam tapt aizmirsts un izzust no mūsu valodas. To nedrīkstam nekādā ziņā peelaist. Jasāk to leetot ari literaturas valodā.

Mūsu valoda līdz šim ir attistijusēs bez kritikas un bez vadības. Rakstneeki, valodu zinatnes nemācētaji, eveduši savos rakstos dažādus vārdus, tā sakot, uz laimi, kas visi nemaz nav labi izdevušees. Tee pamazam esakņojušees un vēlāk grūti ir izravejami, kā p. p. pilsonis, svaigs, vairogs, zīmogs etc. Tā ari mūsu rakstu-valodā peeņemtos kveešus grūti nāksees par pūreem pārlabot,

Bet dažs domās un jautās: kadēļ lai kveešus atmetam un pūru nosaukumu lai peņemam? Vaj nav veens vārds tik pat labs kā otrs? Še ir svarīgi eemesli, kā vēlāk redzesim. Kā jau uzrādiju, pūri ir mūsu pašu sen-senais nosaukums, kas laikam bijis kopīgs vārds visām Indo-europeešu tautam, un tapēc ir uzskatams par senās kulturas leecineeku no mūsu pirmsenču laikeem. Ka tas ir kopīgs vārds bijis, to peerāda neveen leišu valoda, kuŗā tas tai formā un nozīmē atrodas, bet galvenām kārtam greeķu valoda, kuŗā tas tāpat uzglabajees līdzigā formā un nozīmē, tikai senais — ū — pārgājis — y (ü) — skaņā, kas vispāri greeķu valodā noticees, un skan veensk.: pyros, daudzsk. pyroi un, proti, tāpat ar gaŗo — y, kā pee mums ar gaŗo — ū. Viss tas peerāda, ka mūsu pūris—pūri un greeķu pyros—pyroi ir tas pats sen-senais kopīgais mūsu pirmsenču vārds. Jo tā kā latveeši ar greeķeem nav kaimiņi, bet veenmēr dzīvojuši tāļu un daudz citas tautas viņu starpā, tad nav nekādā ziņā domajams, ka mēs no greeķeem jeb greeķi no mums šo vārdu būtu aizņēmuši. Bet veenīgais pareizais izskaidrojums ir tas, ka pee greeķeem un pee mums šis vārds ir uzglabajees no pašem senajiem laikeem, kad mūsu tautas vēl dzīvojušas veenkopus.

Intresanti ir senprūšu vārds pūre (t. i. pūris) un kreevu vārds pūrei, kas abi nozīmē vēl lauku zāli: ceesu jeb vārpatu. Šee vārdi norāda uz mūsu labibu-stādu pirmkulturu, kad tee vēl bija dabas-stādi un vēl nebija izkultivēti. Vaj latīņu valodas pūrus — tirs ir tās pašas saknes vārds, tas grūti nosakams. Ja tas būtu, tad pūri nozīmetu tīros graudus izšķirot tos no meežiem, kuŗu graudi atrodas makstīs.

Bet vēl intresantaki izzinat, vaj ari sen-indeešu valodā šis vārds uzglabajees. Ja tas būtu, tad būtu peerādīts, ka mūsu sen-senči jau pirms savas izšķiršanās bija eesākuši pūrus kultivēt. Pameklejot sen-indeešu valodā izrādijees, ka līdzīgs labibas nosaukums tur vis neatrodas, bet gan mūsu un greeķu vārdam līdzīgs nosaukums — pūras ar nozīmi: rausis jeb karaša.

Tagad ceļas jautājums. vaj šim sen-indu vārdam ir sakars ar mūsejiem un vaj viņa nozīme izskaidrojama no mūsu pūru-labibas nozīmes. Par mūsu un sen-indu vārdu saskaņu valodneeki leekas būt veenis prātis, jo radneecisku vārdu sarakstos tee top kopā sastādīti. Skaņu ziņā tee ari pilnīgi līdzīnas. Vārdu sakne pūr — ir pilnīgi veenā, kā otrā valodā ta pati, jo ta sastāv

no teem pašem konsonantem ar to pašu u — vokalu, kas tik grieķu valodā pārvērtēs par — y (ü). Tikai galotne leekas būt citāda: sen-indu valodā — as, grieķu — os, latīņu — us, mūsu — is. Bet šī dažādība tik tā izleekas nezinatajam. Kas leetpratejs ir, tas zin, ka indo-europešu galotne ir — os, kas grieķu valodā vēl uzglabajusēs, bet sanskritā un pee mums, kā leišu valodā vēl redzams, pārveidojusēs par — as, par peem. tavas, bet latvešu valodā vaj nu izkritusi jeb pamikstinajusēs par — is, par peem arklis. jeb arklis, kur senak bijis arklas. Tā tad pūra pirmākā forma bijusi pūros, no kuņas izveidojees sanskr. pūras, grieķu pyros, lat. purus un mūsu pūras un jaunākā laikā pūris.

Bet kā nu izskaidrot, kā sen-indu valodā pūras nozīmē: rausi? Tas izskaidrojas tikpat veenkārši, kā mūsu vārds maize cēlees no meeziš, kas senis laikis skaneja: maizis, kad mūsu valodā vēl nebija izcēlees skanis — ee, senakā ai veetā. kā vēl to redzām prūšu valodā. Prūšu valodā šis mūsu vārds meeziš atrodams senajā formā un skan: maizis, kā, protams, senak arī latveši to izrunājuši. Tā nu mūsu vārds maize no pirmēem laikeem īsteni nozīmē sevišķi meežu maizi. Tā arī izskaidrojams sen-indu vārds pūras. kas papreekšu nozīmeja tāpat kā pee mums pūru labibu, bet vēlāk peeņēma sevišķu nozīmi — pūru maizi jeb rausi. Ar to nu būtu peerādīts, ka pūri ir pirmā labiba, ko mūsu pirmsenēi izkopiši, eekams tee vēl nebija izšķīrušees. Jo sen-indēši dzīvo no mums tālu Indijā un nevar būt ņēmuši pūru nosaukumu no mums, ne mēs no viņem.

Bet nu mūsu otrais nosaukums kveesis? Tam pretim ceļas trīs eebildumi. Pirmkārt tas ir jaunaks vārds, nekā senais pūris, otrkārt tas neapzīmē nemaz mūsu zeemas-labibas stādu, bet vasaras pūrus un treškārt tas nav īsts latvešu jeb balteešu vārds, bet peeņemts no ģermaņēem. Gotu valodā tas skan hvaitia, vāciski Veien un ir izskaidrojams no veiss, agrak hveits = balts. Citās radu valodās šis vārds nav sastopams. Tā tad tas ir ģermaņu īpašums. Ka mēs šo vārdu no ģermaņēem peeņēmuši, to peerāda vēl skaidraki leišu valoda, kur uzglabajees pirmatnīgais — t: kveetis. Laikam latveši no sākuma vasaras pūrus nav audzinājuši, bet tos vēlāk tik no ģermaņēem peeņēmuši un līdz ar teem ar viņu nosaukumu. Tādā nozīmē šo vārdu varetn arī joprojam mūsu valodā leetot.

Tā tad preekšroku dosimsavam pašu sen-senam vārdam: pūri. Leetosim to kā vispārīgu nosaukumu šai labibai, sevišķi zemas pūrus ar to apzīmedami un par kveešem sauksim tikai vasaras-pūrus, kā ari Kurzemē vispāri tautā runā.

III.

Otrā vissenakā labiba, ko mūsu pirmsenči ir audzinājuši blakus pūreem, pēc visu pētneeku domam ir bijuši meeži. Decmžēl tāda vispārīga meežu nosaukuma, kā pūreem, indoeuropeešu valodās neatrodam, jo katra tauta tos nosauc ar citu vārdu: latv. leit. meezis, prūs. maizis, vāc. Gerste, kreev. jačmen, lat. hordeum, greek. kritē, senind. jahas. Tomēr no tam nevar sprecst, it ka mūsu sensenči meežus nav pazīnuši un tik vēlāk, kad jau visas tautas bija izšķīrušās, katra par sevi būs meežus no dabastādeem izaudzinājuši un tos tad ar savas valodas vārdeem nosaukuši. Tas tapēc nav domājams, ka ne visas tautas uz reizi, bet taču veena tauta būs ātrāk ne kā otra šo labību izkopusi un tuvākā kaimiņu tauta to no viņas peņņēmusi un no tās atkal tālākās tautas. Un ar labību būtu līdzī gājis viņas nosaukums no veenas tautas pee otras. To redzam ari jaunakos laikos, kā par peem. ar kartupeļeem ir līdzī gājis ari viņu nosaukums no veenas tautas pee otras. Tapat mūsu tagadejs vārds kveesis, agrak kveetis, kā jau eepreekšējā rakstā uzrādīts, pee mums eenācis no germaņeem līdz ar vasaras pūreem, jo tas nav bijis indoeuropeešu pirmtautas kopīgs vārds un nav tapēc ari ne pee kādas citas tautas atrodams, kā tik pee germaņeem.

Varbūt mūsu pirmsenčeem būs kāds kopīgs nosaukums bijis un viņi vēlāk to būs pazaudejuši. Vairāk jau tādu vārdu zūduši kas pirmos laikos visām indoeuropeešu tautam bijuši kopīgi, kā par peem. cilveka meesas dažu locekļu nosaukumi kā galva, rokas, mute, kas droši veen pee mūsu senajām tautam tapa nosaukti kopigeem vārdeem, tapat kā citi locekļi, kā acis, ausis, kājas, sirds etc. Tā ari senais meežu nosaukums var būt vaj nu pavisam izzudis jeb tik pee veenas vaj otras tautas uzglabajees. Kurš tas varetu būt bijis, tas protams tagad vairs nav tik veegli izzinams. Tomēr mēģinasim par šo jautājumu papētīt, salīdzinādami dažādos nosaukumus, kas tagad pee mūsu radu tautam atrodas.

Vispirms Kreevu nosaukums jačmen jaeskata kā jaunaks vārds, kas ar citeem radu-tautu vārdeem nestāv nekādā sakarā

un tapēc jaleek pee malas. Mūsu nosaukums meezis, senāk maizis, ari ar citām indoeuropeešu valodam nestāv sakarā, bet ir specieli balteešu tautu īpašums, prūsiski: maizis, latv. meezis, leit. meezis. Arigi tas gan saskan ar deenvidneeku kukuruzu, ko vispārīgi sauc „mais„ jeb maiz bet trūkst mums peerādijumu, lai varetu, ar to kādu sakaru atrast. Būtu jaeedomajas, ka meeža (maīža) vārdam no eesākuma bijusi vispārīga graudu nozīme, kuŗa izplatijusēs uz Asijas apgabaleem un tur peeņemta kukuruzas nosaukšanai. Bet tas varetu būt noticis tik vēlāk, kad mūsu pirmatnejs graudu nosaukums bija peeņēmis specieli zirņu nozīmi. Uz tādas varbūtības pamata protams nevar drošus spreedumus dibinat. Tomēr deretu par to tāļak pētīt, salīdzinot asiātu valodas. Jo ceļojot pa Asijas apgabaleem senindeem un senperseešiem var būt dažs labs nosaukums nozudis, bet pee asiātu tautam pārgājis un tur uzglabajees. Tā jau zinams, ka semiti no indoeuropeešiem jeb areešiem ir daudz kulturespaidus uzņēmuši. Par peem. arabeešu pūŗu nosaukums bur ebr. bar) droši būs no areešiem peeņemts, lai gan senindu valodā pūŗas vairs nenozīmē pūŗu labibu, bet raušus. Bet tādām kombinācijām stāv pretim ziņa, ka maiza no Amerikas Kolumba laikā pārvesta.

Ko nu gan nozīmetu mūsu vārds meezis, kas senāk izrunats maizis? Kā redzams, mūsu tagadejs maizes nosaukums droši ar to stāv sakarā, tapat kā jau eepreekšējā rakstā salīdzinātais senindu vārds pūŗus-rausis, droši agrak nozīmejis pūŗu labibu un tik vēlāk šo speciaļo nozīmi peeņēmis. Bet varetu būt ari atrādi noticees. Ir ari peemēri, kur specialais nosaukums pāreet vispārejā nozīmē. Tā kreevu vārds chļeb — mūsu klaijs — maize top beeži izleetots vispār labības nozīmē: chļeb rastjot — maize aug. Tā ari mūsu vārds maizis (meezis) vareja no eesākuma maizi nozīmet un tad vēlāk peeņemt labības, specialī meežu labības, nozīmi, no kuŗas mūsu senči visvairak mīleja maizi cept. No tam var domāt, ka viņi no meežiem pirmo maizi cepuši un ka meeži varbūt pati pirmā labība bijusi, ko mūsu pirmsenči ir kopuši, lai gan meežu nosaukums pee mūsu radu tautam un sevišķi pee senindeešiem ir citāds nekā pee mums. Lai nu kā lūtu, intresanti tomēr ir mūsu un senindu nosaukumi, ka viņi ar pūŗu vārdu nosauc rausi un mēs ar meežu vārdu nasaucam maizi.

Veenkāršaki un dabīgaki gan būs peeņemt, ka maizis (meezis) vispirms nozīmeja meežu graudu un vēlāk, kad no teem kādu

baribu jeb maizi pagatavoja, tad to ari pēc šās labibas par maizi nosauca. Meežu vārda pirmnozīmi izdibinat ir ļoti grūti un nav par to ari neveens līdz šim vēl ko izpētījis. Tomēr gribu mēģināt še savas domas izsacīt. Mūsu vārds meezis jeb maizis atvasināms no saknes miz, kur skaņu rinda: i-ai ee mainas tāpat kā citos vārdos, bītees—baidēt—beedēt, škist—skait—šķeet, klist—klaidēt—kleedēt, sakne div—daivas—deevs etc. Tuvaka varbūtība, kā sakni miz — izskaidrot, būtu ta, ka no tās atvasināts mūsu vārds miza, un maizis jeb meezis tad nozīmetu mizains grauds. Tāda nozīme būtu pilnīgi saprotama, kad meezi salīdzina ar pūru-graudu. Eepreekšējā rakstā jau norādījām uz varbūtejo pūru pirmnozīmi, kas leekas būt uzglabājusēs latiņu vārdā pūrus-tīrs. Kad nu tā abus vārdus meezis un pūris kopā leekam, tad viņu pirmnozīmes ir pilnīgi karakteristīgi izteiktas. Jo pūru — grauds ir tīrs un gluds, turpretim meezis ar asu mizu apklā's. Tadēļ mans izskaidrojums var būt ticams, jo pee pirmnosaukumeem jau tapat būs darīts, kā tagad, ka kādu preekšmetu saucam pēc kādas karakteristīgas eezīmes, kas to izšķir no citeem daudz maz līdzīgieem.

Bet nu vēl interesants vārds atrodas senindu valodā, ar ko tanī meezis nosaukts. Tas ir j a v a s. Tas gan latvešu valodā neatrodas, bet leišu valodā un proti pilnīgi tai pašā formā: j a v a s, un nozīmē sing. j a v a s — labibas grauds, bet plur. j a v a i — labibu. Latvešu valodā tomēr ir uzglabājees visu intresantākais ša nosaukuma saknes vārds: j a u t, e e j a u t, tas ir miltus maizes cepšanai eemaisit. Tad vēl uzglabājušees vārdi: e e j a v s un e e j a v u p u t r a. Tā protams šis leišu un senindu kopīgais vārds ari latvešu valodā būs bijis, bet vēlākos laikos izzudis. Finnu tautas šo vārdu no mums peenēmušas un leeto to tai pašā nozīmē, kā leišu valodā: v e e n s k. j ü v ä — grauds, daudzsk. j ü v a t — labiba. Ari greeķu valodā tas vārds uzglabājees, tik sakropļotā veidā: d z e a, kur senais j- pār-gājis dz- skaņā, a palicis par e, un senais v- izzudis.

Kad nu prasam, ko šis vārds īsti nozīmē, tad varam sacīt, ka pirmnozīme būs bijusi: e e j a u j a m i g r a u d i, tad vispāri: l a b i b a, un specialī: m e e ž i. Ši beidzamā nozīme šim vārdam ir senindu valodā, kur tas teek leetots abejadi gan vispārejā labibas nozīmē, gan specialā kā meežu nosaukums. No tam varam vērot, ka senlaikis meezis būs pee mūsu pirmssenčeem sevišķi eecenita labiba bijusi, ka viņi tos visnotaļ par labibu sauca un no teem labprāt maizi cepa. Ari senperseešu valodā j a v a nozīmē vispāri labibu, bet

afgaņu valodā — meežus. Intresanti ir, ka šis vārds arī vēl iru valodā uzglabajees un tur arī meežus nozīmē.

No visa ta varam spreest, ka meežu pirmatnīgais nosaukums mūsu sensenču valodā gan būs bijis: javas, ka tas vispirms gan graudus nozīmejis jeb vispār labību, bet sevišķi ar šo vārdu apzīmeti meeži, kā ta labiba, ko visvairak audzināja un maizei leetoja.

Kapēc balteeši vēlāk šo pirmnosaukumu atmetuši un ipatueju vārdu no savas valodas darinājuši, tas grūti atminams. Augšak jau uzrādiju uz meežu vārda etimoloģiju, lai to izšķirtu no pūru graudeem. Kā otrs eemesls var būt bijis tas, ka balteeši līdz ar slaveem, germaņeem un itaļeem leetoja vēl citu graudu nosaukumu: zirnis, zerno, korn, granum.

IV.

Kam preekšroka?

Eepreekšejos rakstos esam apcerejuši mūsu divu vissenako labību nosaukumus: pūri un meeži, kuŗi atrodas mūsu un senindu valodās un tapēc jaatzist, ka tās abas mūsu pirmsenči audzinājuši, eekams tee vēl nebija sadalijušees, bet vēl dzīvoja kopā savā senajā pirmdzimtenē. Jo mēs neesam no senindeem tos nosaukumus peeņēmuši ne viņi no mums, tapēc ka neesam kaimiņi kā ar igauņeem, vāceēseem un kreeveem, no kuŗeem daži vārdi pee mums eenākuši. Bet senindi ir mums radu tauta, ar kuŗeem sen-senis laikis mūsu tauta dzīvojusi kopā. No teem laikeem šee pirmo labību nosaukumi: pūris un javas līdz mūsu deenam vēl uzglabajušees. Tapēc tee ir kā visintresantakee senlaiku leecineeki uzskatami.

Bet kuŗai no šām pirmlabibam būtu jadod preekšroka? Mēs eesākot gan vairak izsacījamees par labu pūreem, tapēc ka mūsu nosaukums pūris, senindu pūras un greeķu pūros saskan kopā, turpretim mūsu meežis nesaskan ne ar senindu, nei greeķu, nei ar citu valodu vārdeem, kur šai labibai pavisam citadi nosaukumi. Bet nu pee tuvakas salīdzinašanas taču atrodam tomēr puslīdz tādu pašu saskaņu, tikai sen-senais meežu nosaukums javas uzglabajees ne mūsu latviskā, bet mums tuvu radneecigā leišu valodā. Tā tađ no valodneecigā stāvokļa veen nevar izšķirt jautajumu, kuŗa labiba senakā, pūri jeb meeži. Abas, visās citās indo-europeešu valodās, lai gan ar dažadeem nosaukumeem, parādas ka līdzvēr-

tīgas un ceenijamas. Blakus pūreem meeži pee visām tautam top eevēroti un cildināti, tā ari mūsu tautdzeesmās blakus pūreem top nevis rudzi jeb cita labiba nostādīta, bet taisni meeži p. p.

Lai aug pūri, lai aug meeži,*)

Kur gāj' cauri drasodams.

Kad visas valodu leecibas salīdzinām, tad izleekas, it ka meeži vēl vairak top ceenīti nekā pūri. Tā par peem. Indijā tagad gan pūri ir blakus meežeem galvenā tautas barība, bet senākā laikā tā nav bijis. Senindeešu literatūrā pūri (godhumas) top dēvēti kā barbaru ēdeens un javas t. i. meeži peemīnēti kā indeešu galvenā barība. Senindu valodā javas (meezis) top nosaukts pat par debešķīgu labību — divjas. Vēl romeešu rakstneeks Plinijs ziņo, ka viņa laikā Indijā sevišķi meeži audzināti un visnotaļ no teem maize un putraimi pagatavoti.

Tas pats Plinijs izsakās, ka meeži vissenākā no labibām (Antiquissimum in cibus hordeum). To viņš laikam izteicis pēc kādām grieķu ziņām, jo romeeši uzskatīja savus spelt kveešus par vissenako labību. Kāds grieķu rakstneeks Artemidors no 2. gadsimt. p. Kr. ziņo, ka pēc senās tradīcijas deevi cilvēkeem kā pirmo barību devuši — meežus. Ar to laikam stāv sakarā, ka pee senajeem grieķeem meeži tapa leetoti pee zeedošanas deevēem, lai gan citādi pūri pee viņēem jau senlaikis tapa ceenīti kā smalkakā un garšīgakā labība. Homera laikā zeedojamam lopam preesteris birdīnāja meežu graudus uz galvu ragu starpā. Ari Delfu deevnamā un Eleisinu misterijā meeži tapa leetoti un no meežu vārpam pina vaiņagus zemes-mātei Demetraī un Eleisinu eiņu varoņēem. Par seno Grieķiju mums ir zināms, ka pirmos laikos meežu graudus kalteja jeb grauzdeja un no teem tādu savadu barību sagatavoja (alfīta), vēlāk no teem cepa maizi. Kādā grieķu kolonijā Metapontā kaltas monetas, uz kurām meežu vārpa zīmēta. Vēl līdz jaunakeem laikeem Grieķijā meeži bijuši ari galvenā tautas barība, tik beidzamā laikā jau vairak tur leeto pūru maizi.

Pee romeešēem ari senakos laikos vairak meežus audzināja, bet vēlāk pūrus un meeži tapa uzskatīti kā prastaka labība, ar ko vairak lopus, sevišķi zirgus, ēdināja. Plinija laikā gladiatorus

*) Vidzemneeki vairs seno pūru nosaukumu nezinādami šos vārdus aplam pārgrozījuši; lai aug puri, lai aug meži etc.

sankaja par hordearijeem t. i. meežineekeem, tapēc, ka tee pa leelakai daļai no meežeem dzīvoja. Leela nozīme meežu audzināšanai bijusi it sevišķi pee zeemeļu tautam kā Anglijā, Vācijā un Skandināvijā, kur meeži veenmēr bijuši galvenā tautas barība.

Intresanta parādība ir ta, ka pee daudzām senajām tautam meežu grauds dereja par mazako svaru un gaŗuma-mēru, tā par peem. pee indeem, armeņeem, greeķeem, romeēšeem, zemvāceem, angļu sakšeem, kelteem.

Visi šee eemesli leek domat, ka meeži būs gan pati pirmā labība bijusi, ko mūsu sensenči ir kopuši un audzinājuši. Jo ja pūri būtu bijuši papreekšu izaudzēti, tad jau tos vareja tapat peņemt par mazakeem svaru skaitļeem. Vēlak pee romeēšeem taisni tas parādas, ka viņi meežus vairs neceeniĶa un tai veetā sāca pūrus leetot un tad ari meežu graudu veetā pūru graudus kā mazakos svariņus eevēda.

Leelā meežu ceenišana pee greeķeem, indeem un citām tautam izskaidroĶas ne caur tam, ka tee būtu velaki izkopti un būtu pūrus izspeeduši, bet pavisam otradi. Prastaka barība nevar nokonkuret smalkako. Visur vēsturigais gāĶeens ir tāds bijis, ka pūri ir meežus izkonkureĶuši, kā jau sen laikis Romā, tā beidzamā laikā ari Greeķijā, Indijā un citur. Tagad visur vairak ceeni un leeto pūru un mazak meežu maizi. Agrakā meežu ceenišana ne viņu pārakuma, bet taisni viņu senakuma dēļ izskaidroĶama. Kā citadi būtu saprotama meežu leetošana religiošā dzīvē kā deevu dāvana un kā pateicibas zeedoklis deeveem!

No visa ta varam ari nu mūsu meežu un pūru nosaukumus labaki izskaidrot. Pirmais meežu nosaukums, kā jau augšā aizrādits, ir bijis Ķavas, kas papreekšuvispāri nozīmeĶis graudu un daudzskaitlī labību. Tas mums nu veegli saprotams, tapēc ka no pirms jau citas labibas vēl nebĶija. Bet vēlāk, kad izkopa kā otro labību pūrus, tad Ķavas peņēma pee indeem meežu nozīmi, bet pee citām tautam nosaukumu groĶija — pee greeķeem: krite, itaļeem: hordeum, germaņeem Gerste, un pee mūsu balteešu tautam meeži. Mūsu senči pee tam meežus kā mizainos no tirajeem pūru graudeem nošķĶira, bet citas tautas tos dēveĶa kā akotainos uz ko norāda germaņu un romeēšu vārdi.

Tad vēl ir intresanti eevērot mūsu saknesvārdu Ķaut, no kuŗa atvasinats senais meežu kā pirmais labibas nosaukums. Jau augšā peemineĶām primitivo seno greeķu meežu ēdeenu alfĶta,

kas tapa sagatavots no grauzdeteem un sagrūsteem meežu gratdeem, ko cejāva ūdenī un tad peelika klāt eļļu un vēl šo to aizdaram. Tādu ēdeenu sagatavošana senis laikis būs notikusi arī pēc citām tautām. To atgādina mūsu tautas ēdeens tā saucamais grūdeenis. Intresants pēc tam arī ir vēl seno tautu kopīgs nosaukums, kas apzīmē sagrūst. Ša vārda kopīgā sakne ir pins- ar nasalo -n-, kas dažās formās izkrit: lat. pinso — sagrūst, senind. pinošti — sagrūsts, grieķ. ptiso — sagrūst, ptisane — sagrūstee meeži, slav. pišo — sagrūst, p'šeno — milti. Latveešu un leišu valodā no tās pašas saknes atvasināts pazīstamais vārds peesta — grūžamais trauks un peestala, grūžamais daiks. No tam redzams, ka mūsu senenči savā pirmdzimtenē, kamēr vēl nebija izšķīrušies, meežus vispirms grūduši, kad vēl nebija malšanu atraduši un no teem kādus putru ēdeenus pagatavojuši. Latveeši laikam arī no meežiem būs pirmatnejo maizi cepuši un tapēc to pēc meežu vārda nosaukuši.

No kuņģiem laikeem meeži izleetoti pēc mūsu senčiem meestiņa un alus darinašanai, nav tik veegli izšķīrāms, jo mums šē trūkst vēsturisku drošu ziņu. Kā zināms, vissenākais reibinošs dzēreens pēc mūsu senčiem ir bijis medus, ko viņi darinājuši no tīra medus bez meežu un apiņu peemaisijuma. Tas bijis stiprumā viņam līdzīgs.

V.

Pēc meežiem un pūriem, kā trešsenākā labība, ko mūsu senči izkokuši, ir uzskatāmi ērski, vāc. Hirse, kreev. proso. Šī labība pēc mums vairs netop audzināta un viņas vārds tautā laikam arī jau aizmirsts. Ulmaņa leksikā to gan vēl atrodam, bet tas izņemts no Langes vārdnīcas, kas izdota 1772. g. Bet kā senis laikis šis labības stāds pēc mums gan audzināts, to peerāda leišu valodā, kurā atrodas divi patstāvīgi vārdi, ar ko tas top nosaukts: malna un sora. Šē abi vārdi ir leišu valodas pēderīgi un nav no citām valodām pēņemti. Tā tad arī par pašu labības stādu var droši spreest, ka tas nav no citureenes eevests, bet šē pat mūsu dzimtenē ir audzināts. Par mūsu nosaukumu ērskis, pl. ērski vēl varetu domāt, ka tas būtu pārveidojums no vācu Hirse, bet var būt tas arī patstāvīgs latveešu valodas vārds, kas vēlāk eevesees un pirmatnīgo vārdu malna pl. malnas izskaudis. Tapat tas noticis leišu valodā, kur senākais vārds malna

pl. malnas vairs maz pazīstams, bet vispāri top leetots jaunakais nosaukums sora pl. soras.

Ka malna — malnas mūsu sen senais vārds ir tāds bijis, to var no tam peerādīt, ka tas pilnīgi saskan ar greeķu vārdu meline un arī ar latīņu vārdu milium. Vārda sakne, kā skaidri redzams, ir mal no kuņas atvasināti mums pazīstamee vārdi: malt un milti. No tam var vērot, ka malnas no mūsu senčeeem jau tai laikā audzinatas, kad greeķi un itāļi no mums vēl nebija atdalījušies un viņi tai laikā malnu graudus ir maluši un no teem kādu barību sev sagatavojuši.

Tā kā senindu valodā ne kāds vārds nav atrodams, kas malnam līdzīgs būtu, tad jadamā, ka tās vēlāk pee mums izaudzinatas, kad senindi no Europas jau bij aizgājuši uz Asiju. No tam arī noprotams, ka malnas ir vēlākos laikos izaudzinatas nekā meeži un pūri.

Kapēc gan malnu jeb ērsku labiba, ko mūsu sentēvi izko-
puši, tagad vairs pee mums Latvijā netop audzināta? Tas laikam no tam izskaidrojams, ka ta vispāri zeemeļu apgabalos tik labi nepadodas kā deenvidos. Tapēc jadamā, ka latveeši arī sen laikis to būs mazākā mērā audzinājuši, nekā leiši un prūši, varbūt vairak uz deenvidpusi Zemgalē, Kurzemē, Memeles apgabalā, kur senak latveeši dzīvoja. Tad vēl ērsku graudi sava mazuma dēļ nevarēja līdzinatees meežeeem, pūreem un rudzeem un nebija tik eene-sīgi. Tapēc latveeši drīzak neka citas tautas ērskus, kā mazvērtīgu labību atzinuši un to nav sevišķi ceenijuši, bet ar laiku pavisam atmetuši. Vispāri jasaka, ka ērsku audzinašana arī pee citām tautām pamazām eet uz leju. Tik Kreevijā to vēl vairak audzina, bet citur deenvidos, kā Italijā un Greeķijā tee maz vairs top leetoti.

Pēc trim senakeem graudu-stādeem: meežeeem, pūreem un ērskeem, kā senakās labibas nāk pākšu augi: pupas, zirņi, lēcas.

Lēcas leekas būt vairak deenvidu siāds un savu mazo graudu un mazās ražas dēļ pee balteešu tautām mazak ceenibas ceemau-tojušas un tapēc arī mazak audzinatas nekā zirņi un pupas. Lēcu nosaukums, kas saskan ar latīņu vārdu lens gen. lentis, vācu Linse, leit. lenšis norāda, ka tas varetu būt no tureenes līdz ar pašu stādu pee mums atnācis. Senindu valodā neveens tāds vārds neatrodas, kas ar to saskanetu, tāpat arī ne Greeķu valodā. Asijā pee se-

mitu tautam, sevišķi Eģiptē lēcas no sen-seneem laikeem top peeminetas. Tapēc kulturvēsturneeki domā, ka šis stāds no Asijas pee mums būs eeuācis un tik vēlākos laikos Europā izplatījes. Tomēr sevišķu ceenibu tas Europā nekur nav atradis, jo tas ar zirņeem nevoreja sacenstees tapat kā ērski ar meežeem. Lēcu tapat kā ērsku audzinašana jaunākos laikos visur gājusi mazumā. Pee mums Latvijā lēcas laikam tāpat kā ērski jau labi sen kā netop vairs audzinatas. Ko tagad pee mums daudzkārt par lēcam sauc, tās nav īstās lēcas, bet vīķi, ko leeto lopu baribai. Bet īstās lēcas ir cilveku bariba tapat kā pupas un zirņi. Lēcu grandī ir plakani un viņu garša ir videjs starp pupam un zirņeem. Lēcu baribas vērtība ir ļoti leela. Viņu graudeem ir tikpat daudz olbaltuma kā zirņeem un pupam. Bet sevišķi leela vērtība, kas lēcam peemit ir ta, ka viņu graudos atrodas ļoti daudz natrona, kas mums ir ļoti derīga baribas veela. Šinī ziņā neveens cits stāds ar lēcam nevar mērotees. Tadēļ lēcas ir ļoti eeteicamas un būtu tās atkal jāsak audzinat, jebšu ne pārdošanai, bet pašu teesai, jo viņas maz ražīgas un tapēc peļņu nekādu nevar eenest.

Lēcas var būt pee mūsu senčeem jeb europeēšu tautam ari patstāvīgi izaudzinatas. Jo augšminetee nosaukumi ar latiņu valodas vārdu āriģi gan saskan, bet pēc skaņu likumeem no ta grūti izskaidrojami. Pirmkārt vācu vārds Linse nav atvasinājums no latiņa vārda sing. nominativa formas lens, tapēc ka tā nekad vārdus nepeenem un neleeto citā valodā nominativa formai peeleekot vēl otru nom. galotni klāt, bet jaunu nom. galotni peeleek pee vārda celma. Tā tad ja vācu vārds Linse butu ņemts no latiņu valodas, tad tam vajadzētu skanet: lente. Tapat leišu vārds lenšis nav no latiņu vārda lens gen. lentis izskaidrojams, jo leišu valodā t — nepārvēršas par š un leišeem ar romeēšeem nav bijis nekāds sakars. Ari no germaņu valodas leišu vārds nav izskaidrojams, jo visās germaņu izloksnēs šis vārds parādas ar savu īpatnejo — i skaņu: senvācu: linsi, jaunvācu Linse. Ari mūsu latviskais nosaukums lēcas ir ļoti grūti izskaidrojams. Ar leišu vārdu lenšis tas gan saskan, bet mūsu —c— un leišu —š— nav lāga saveenojami. Mūsu garais —ē— gan var būt no senaka —en— cēlēes tapat kā par peem. blēdis cēlees no blendis, t. i. kas greizi skatas. Blakus formas no „lēcas“ ir ar lēces un lēči, ko var atvasinat no senākā lences un lenči. Tā ka mūsu valodā —c— ir cēlees no senaka —k— tad šo vārdu pirmatnīgas formas

būtu bijušas: lenkis un lenki, jeb sing. lenke un lenkis. Tā šķēem vajadzētu skanēt arī leišu valodā. Bet tur nu atrodam augšminēto vārdu lenšis, kas ar mūsejo nekādi nesaskan. Ja leišu vārds tomēr būtu pārņemts no vācu valodas pārmainot —i— par —e—, tad atkal mūsu latviskais nosaukums tam pretim runā, jo mūsu valodā —š— nekad nevar pārvērstes par —c—. Veenīgā iespēja leišu un mūsu nosaukumu saveenot varetu būt tāda, kad mūsu vārdu senākās formas lencis un lenca atvasina no vēl senāka lentis lente, jo mūsu valodā dažos vārdos k cēlees —t— p. p. kaķis no senāka katis. Tad būtu jāpieņem, ka leišu valodā —s— varēja kādreiz arī izcelties no senāka tj, kas tagad viņiem pāriet —č— skaņā.

Visu to eevērojot jānāk pie sprieduma, ka lēcas var būt europeēšu kopīpašums un katra tauta viņu pirmatnejo nosaukumu izveidojusi pēc savas valodas īpatņiem skaņām.

VI.

No pākšu augeem, ko mūsu senči audzinājuši, kā svarīgākie uzskatāmi pupas un zirņi.

Pupu nosaukums uzglabāties visiem europeēšiem no kopīgas saknes: leit. pupa, prūs. babo, slāv. bobu, vāc. Bohne, lat. faba, grieķ. fakos, fake (?). Kopīgā šā vārda sakne ir pa — jeb pu —, kas izleietota mūsu vārdos pamat jeb pumt, pupa, pups, pumpurs jeb pupuris, tāpat arī puns, punis, pune, ar ko saskan vācu Bohne. Sakne, kas visos šinīs vārdos atrodas, izsaka ko apaļu uztūkušū. No šā salīdzinājuma redzams, ka mūsu senči, kad tee vēl dzīvoja kopā ar citām europeēšu tautām, ir pupas audzinājuši. Tās arī atrastas izrakumos no akmeņu laikmeta.

Arī zirņi ir tikpat vees kultūras stāds, ko mūsu senči audzinājuši sirmā senatnē, tikai viņu kopīgais nosaukums nav pie visām tautām uzglabāties. Saskan gan grieķu, latīņu un vācu nosaukumi, bet ne balteešu un slāvu. Grieķu vārds orobos jeb erebintos pārveidojies latīņu valodā — ervum, sen-vācu aravei, jaunvācu Erbse. Ko šo vārdu sakne nozīmē, nav līdz šim izzināts.

Kreevu vārds goroch, slāvu grach, saskan ar mūsu vārdu gāršas, leit. garšva, vāc. Giersch. Valodnieki to ved sakarā ar vācu Gerste, senak gerzda, gōrzda, kas nozīmē grūbas.

Intresauts ir mūsu zirņu nosaukums: latv. zirnīs, leit žirnīs. Tas saskan ar kreevu zerno, vācu Korn no senākā Gorn, lat. granum. No šā radu valodu salīdzinājuma varam izzināt, ko mūsu vārds zirnīs īsti nozīmē, t. i., kāda ir viņa pirmnozīme bijusi senākos laikos. Tā kā trijās valodās (slāvu, ģermaņu un latīņu) šis vārds nozīmē graudu, tad gan to var pieņemt par drošu leecību, ka ta nozīme būs pareiza un pirmatnīga un ka mūsu valodā tas vārds vēlāk būs pieņēmis šo speciaļo nozīmi, kādā [to tagad leetojam. Tomēr šī nozīmes maiņa ir notikusis jau ļoti senā laikā. To varam vērot no tam, ka finnu tautas to no mums pieņēmušas ļoti senā formā, proti, tāļ laikā, kad pie viņiem mūsu s, š, z, ž pārgāja h skaņā, par piem. mūsu seens, senak seinas: fin. heina, mūsu siksna, senak sisna: fin. hihna, mūsu zirgs — fin herge, mūsu zoss, senak zansis — fin. hanhi etc. Finnu valodās nu „herne“ nenozīmē graudu, bet tāpat kā pie mums zirņus.

No tam varam noprast, ka mūsu senči no seneem laikeem zirņus ir sevišķi cēnijuši un tos, kā pārakus par citeem graudeem, ar šo seno graudu vārdu ir nosaukuši. Citas tautas šo nosaukumu, sevišķi preekš zirņiem, nav pieņēmušas, bet peepaturejušas vaj nu vispārejā nozīmē preekš visvisadeem graudeem, vaj arī te sevišķi veenai jeb otrai labibai peelikušas, kuŗu katra tauta vairak bij cēcēnijusi. Tā par piem. vāceši rudzus un zeemeļņeki mēdz saukt par Korn. Tomēr sen-senos laikos šis mūsu vārds zirņu nozīmē būs tapis arī tāļak leetots. Uz to norāda armeņu nosaukums: sisern, kas saskan ar mūsu vārdu un nozīmē zirņus, tāpat kā pie mums.

Vēļ otra zirņu suga ir: latīņu cicer, grieķu krios, no senaka kekrios, vācu Kichererbse, sen prūšu valodā kekera un kekirs. Šis nosaukums saskan ar mūsu vārdu ķekars, leit. keke un apzīmeja laikam no eesākuma šo zirņu pākstis, kas kā ķekari karajas un pēc tam pašus zirņus. Varetu ar šo vārdu sakarā vest arī kreevu mežzirņa nosaukumu čika un mūsu: cīcis, čičis, čiča, kā bērni mēdz zirņus saukt.

Ka sen-indu valodā neveens no šiem zirņu un pupu nosaukumeem neatrodas, tas mums leek domāt, ka šee pākšu augi no mūsu sen-senčiem tāļ laikā, kad visi kopā dzīvoja, vēl nebija kultivēti, bet tik vēlāk pēc viņu aizcešanas uz Asiju. Tik armenešu nosaukums sisern, ko augšak pēvedam, var

deret par pretpeerādijumu. Jo armeneeši šo vārdu zirņu nozīmē nevarēja vēlākā laikā pieņemt no latveešiem. Viņi vareja to dabūt tik no slāvu tautām. Bet slāvu valodās „zerno“ nenozīmē zirni, bet graudu. Divas varbūtības šē ir domājamas. Pirmā būtu tāda, ka dažas balteešu ciltis senāk dzīvojušas deenvidos, kas vēlāk tautu staigašanas laikos ar citām tautām samaisījušas un tā izzudušas. No tām deenvidus balteešu tautām tad armeni vareja zirņus dabūt un līdz ar teem pieņemt mūsu nosaukumu. Otrā varbūtība domājama tāda, ka sen-indi, tāpat kā citas āreešu tautas, kas no Europas uz Asiju nogājušas, savos ceļojumos seno zirņu nosaukumu zaudejušas, tik veen armeni to uzglabājuši. Vismaz jaatzīst, ka šis armeņu vārds sisern, kas ar mūseju, kā formas, tā nozīmes ziņā saskan, ir ļoti intresants. Zinams, ka no veena tāda vārda veen vēl nevar nekādus drošus spreedumus taisīt. Bet tas var gan noderēt un krist svarā, ja vēl citi peerādijumi nāk klāt veenai vaj otrai varbūtībai par labu. Varetu kā otru tādu vārdu pēvest mūsu arkla nosaukumu, kas ari atrodas armeņu valodā: araur, kas tur tāpat nozīmē arklu kā pee mums. Bet arkla nosaukums ir europeešu tautām kopīgs, jo tas atrodas greeķu valodā: arotron, latīņu valodā aratrum, iru — aratar, zeemeļģermaņu ardr, slāv. radlo no ardlo. Gan mūsu arkla vārds senāk skaneja citādi: ar-tlas — ar-tras — aratras. Bet seno vārdu formas pirmos laikos pee visām tautām bija vairāk līdzīgas, nekā tagad un tapēc armeni arkla nosaukumu varbūt pieņēmuši no slāveem jeb greeķeem. Bet varbūt tas teem pašiem ir bijis un tee to ir uzglabājuši no kopīgas pirmkulturas laikeem, kad indo europeešu tautas vēl dzīvoja kopā.

Ko zirņu nosaukums pēc savas saknes pirmatnīgi nozīmē? Leekas, ka viņa sakne „zirn“ būs tā pate, kā „ģirn“, kā redzams ģermaņu un latīņu valodā, kas izleetota mūsu vārdā dzirna, kas vispirms nozīmē apaļu akmeni, kā par peem. vēža-dzirna un tagad maļamu akmeni. Kad dz- un z-skaņa no senākā ģ mainas, to redzam no vārdeem, kā dzintars, dzītars un zītars no senākā gintars.

No turpmakeem kulturstādeem, kas pee visām europeešu tautām un tāpat pee mūsu senčiem no seneem laikeem audzināti, ir peeminami — lini. To peerāda linu nosaukums, kas visās europeešu valodās uzglabajees, kā reti kāds cits vārds: greeķu valodā linon, lat linum, iriski lin, sen-vācu lin, zeem-ģerman.

līna, kreev. ļon., slāv. linu, leit. linas — linai, tāpat kā pee mums lins — lini. No tam varam droši spreest, ka mūsu senči linus audzinājuši jau tanīs laikos, kad europeešu tautas vēl kopā dzīvoja. Tas vērojams sevišķi no tam, ka linu nosaukums pee visām tautām uzglabajees nemaz nesakropļots, bet veenlidzigā skaņā, kā reti kāds cits vārds. Jo kad vārdi top pārņemti no veenas tautas otrā, tad tee kā svešvārdi top citadi izrunati un vairak jeb mazak sakropļoti. Ari tas peerāda linu sen-seno kulturu pee mūsu senčeeem, ka finnu tautas ša stāda nosaukumu no mūsu valodas peeņēmuši. Tas norāda uz ļoti seneem laikeem, kā to jau augšak par zirņeeem peeminejām. Jo finnu tautas mūsu zem- un lopkopibas nosaukumus peeņēmuši no mūsu balteešu valodas līdz ar šās senkulturas preekšmeteem un šee nosaukumi nizrāda ļoti senas formas, kā mūsu senči agrak runājuši.

Ko linu nosaukums pēc savas saknes pirmatnīgi nozīmē, tas, zinams, grūti nosakams un par to līdz šim ari vēl nav nekādas pamatotas domas izsacītas. Šraders beidzamā Hehna izdevumā linu nosaukumu ved sakarā ar senindu sakni li, kas nozīmē peeglaustees un no kuŗas atvasinats vārds linas — peeguļošs. Bet šis izskaidrojums acimredzot nav pārleecinošs. Pirmkārt senindu valodā linu nosaukums no šās saknes nemaz neatrodas un otrkārt minētā sakne ir ar gaŗo — i — skaņu. Turpretim europeešu tautu valodās, kā greeķu, latiņu, slāvu un balteešu valodās linu nosaukumam ir isa — i — skaņa. Tik ģermaņu valodās — i — ir pagariņats. Drīzak varetu linu nosaukumu atvasinat no mūsu balteešu valodās atrodamo sakni lin —, pagariņatu lind —, link —, kas apzīmetu lēekšanos, kā karakterisku linu šķeedram, no kuŗa mūsu senči vija pavedeenus un virves un audumus.

VII.

Pēc kulturvēsturneeeku domam rudzi un auzas peeder pee jaunakeem stādeem, ko mūsu senči izaudzinājuši. To vēro no tam, ka rudzu graudi izrakumos atrasti tik sākot no 7. gadusimteņa pr. Kr. Zinams, no tam veen vēl nevar taisīt galīgu spreedumu, jo pētījumi vēl nav nobeigti, bet top veenadi turpinati. Var būt, ka vēl atradis kādās veetās izrakumus taisot, ka rudzi kopti ari jau agrak. Kā tas teešam domajams, to norāda mūsu rudzu nosaukums, kas pārgājis visās finnu tautās. To vēl kulturvēsturneeeki nav peenācīgi eevērojuši.

Somu valodneeku nopelnis ir, ka viņi peerādijuši triju tautu kulturas eespaidu uz finnu ciltim proti 1) balteešu t. i. mūsejo, 2) germaņu 3) slavu, no kuŗeem mūsejs ir vissenakais, pēc tam nāk germaņu un jaunakais ir slavu eespaids. Kad nu tā mūsu rudzu nosaukums pārgājis finnu tautu valodās, tad tas norāda gan uz ļoti seniem laikiem. Un tā ka rudzu graudi ir atrasti 7. gadusimtenī pr. Kr., tad var no tam spreest, ka viņi nebūs izkopti tūlit tik tanī laikā, bet jau kādus gadusimtenus agrak.

Kur nu meklejama rudzu pirmdzimtene, par to protams nav tik veegli veenotees. Nekultivetais rudzu stāds dabā aug Deenvideuropā ap Vidus-jūru, Maz-Asijā, Armenijā, Kaukasā, Central-Asijā. Sevišķi Taškentā rudzu zāle bagatigi aug pļavās, it kā tās būtu ar to apsētas. Bet eevērojams ir tas, ka deenvidos rudzi nekur nav kultivēti, bet kā jau agrakos rakstos peeminets, tur izplatiti visur vairak meeži un sevišķi pūri. Deenvidus tautu valodās pat rudzu nosaukums neatrodās. Tas pats jasaka par senindu valodu. No tam būtu jaspreež, ka rudzi no mūsu pirmseņceem vēl tad nav bijuši kultivēti, kad tee vēl veenkopus dzivoja un vēl nebija sadalijušees.

Bet nu atrodās ļoti interesants rudzu nosaukums senā traķeešu valodā, kas pirmis laikis dzīvoja Balkanu pussalā. Viņu valodas atleekās tas uzrakstīts greeķu burteem: briza, kas ir sakroplots vārds un lai to varetu apspreest, vispirms janostāda pareizā formā. Pirmkārt eesākuma „b“ jaungreeķu laikmetam sākotees, kad mums šis vārds uzrakstīts, tapa izrunats līdzigi mūsu, „v“- skaņai. Tadēļ ari šis vārds pareizaki būtu rakstams: vriza. Tad otrkārt vokals -i- ir cēlees no senakā ū, ko vēl tagad tā izrunā zeemeļgreeķu apgabalos: vrūza. Bet tā kā mums zinams, kā greeķu ū jeb y pilnigi sakrīt ar mūsu u- kā par peem. mūsu pūris = greeķ. pyros (pūros), tad ari vrūza pilnigi jalīdzina senakai formai: vruza. Tad vēl ir zinams, ka greeķi savu „z“ ir izrunājuši apmēram līdzigi mūsu „dz“- skaņai, tā ka tagad. greeķu vārds vrūza = vrūdza it tuvu nāk mūsu rudzu nosaukumam un acim redzot tee abi vārdi stāv veens ar otru sakarā. Šis sakars nu protams var būt divejads. Pirmkārt var būt veena tauta no otras peenēmusi, otrkārt tas var būt abām tautam kopigs jeb radneecigs vārds.

Viss var būt, ka rudzu kultura vispirms deenvidos kā par peem. Trāķijā eesākta un tā no tureenes izplatijusēs uz zeemeļeem pee slaveem, balteešiem un germaņiem. Uz to norāda tas

āpstāklis, ka trāķeešu valodā rudzu nosaukums leekās būt pilnīgaks un tapēc senakas formas nekā pee mums un pee slaveem un germaņeem proti ar preekšsilbi v-, kas cēlusēs no senakā u-, bet mūsu zeemeļneeku valodam šī preekšsilbe trūkst: latv. rudzis, leit. rugis pl. ruḡai. vāc. Roggen, kreev. rožj. Traķeešu pirmatnīgā forma tā tad būtu bijusi: uruḡas pl. uruḡai, kas vistuvāk nāk leišu valodai. Tikai ta būtu savada un grūti izskaidrojama parādība, kā visās mūsu zeemeļneeku valodās šī preekšsilba atkritusi. Būtu jādama, ka vispirms pirmā tauta, kas trakeešiem tuvāk dzīvojusi, to vārdu no viņiem peņņemusi pee tam atmesdama preekšsilbi, uz kuḡas akcents nebija un tad no tās tautas tas vārds ar atmesto preekšsilbi pārgājis pee citām kaimiņu tautam.

Beidzamā laikā valodneeki vairak un vairak nāk pee pārleecibas, ka balteešu tautam ar seneem trakeešiem un arī ar albaņeem ir bijušas daudz līdzibas un tuvaki sakari. Tā tad būtu jādama, ka kāda no balteešu ciltim, kas vairak uz deenvideem dzīvojusi, dabujusi no trāķeešiem šo nosaukumu līdz ar rudzu kulturu un no tās tad citas balteešu tautas to peņņemušas un izplatijušas tālak tiklab pee slaveem kā arī pee germaņeem. Tas vērojams no tam, ka mūsu vārda forma stāv trāķeešu vārdam tuvaku nekā slavu un germaņu vārdi.

Ka bezakcenta preekšsilbes var atkrist, to redzam no tāda peemēra kā tēvs, leit. tevas, kam bijusi senā preekšsilbe a- jeb o-, kā to redzam no latiņu atavas, gotu attā un kreevu otec, no senakā otevec. Ta arī var būt, ka mūsu rudzu nosaukums senis laikis skanejis urugis, jeb uruḡas un vēlāk isā bezakcenta preekšsilbe atkritusi.

Otra varbūtība ir tāda, ka rudzu nosaukums nemaz nav peņņemts no trakeešiem, bet kā kādas balteešu ciltis senlaikis dzīvojušas vairak deenvidos un bijušas trakeešu kaimiņi, tā ka rudzu audzešana un viņu nosaukums viņiem bijis kopīgs. Tā pat jau arī „tēva“ nosaukums nav mums peņņemts no latiņeem, goteem jeb slaveem, bet ir kopīgs vārds un tomēr preekšsilbe a- jeb o- ir atkritusi ne tik veen latveešu, bet arī leišu valodā. No tam varam spreest, ka kādas preekšsilbes atkrišana veen vēl nepee rāda, ka kāds vārds būtu peņņemts no citas valodas, kuḡā šī preekšsilbe uzglabajusēs. Tā tad rudzis, senak ruḡis jeb rugas, var būt mūsu pašu sen senais balteešu tautu vārds. kuḡam preekšsilbe

atkritusi un tas pēc tam pārgājis slavu un germanu valodās, jeb tas ir šo tautu kopīgs īpašums. Jedomā, ka galvenā rudzu izplatīšanās no sen seneem laikeem bija taisni pee mūsu zemeļneeku tautam t. i. pee mums balteešiem (latveešiem, leišiem, prūšiem), slaveem un germaneem, ko leecina mūsu kopīgais rudzu nosaukums. Ka šis nosaukums ar preekšsilbi izplatījies arī vēl tālāk pee austrumfinnu un tataru ciltim, par peem. pee ostjakeem: aruš, samojedeem: ariš, voguļeem: oroš, čuvašiem: irāš, tatareem: oreš, oroš etc., tas norāda uz senakeem laikeem, kad preekšsilbe mūsu un laikam arī slavu valodās vēl nebija atkritusi.

Bet var aizstāvet arī tādas domas, ka rudzu nosaukumam no sākuma nemaz nav bijusi tāda preekšsilbe, jo pee mūsu zemeļneeku tautam, kas ir galvenākās rudzu audzētajas, šis vārds ļoti līdzīgās formās parādās bez šas preekšsilbes. Augšminētais trakeešu vārds, uz ko top dibinata visa šas preekšsilbes hipotese, nevar vēl pilnīgi to apstiprināt. Var būt ka pavisam otrādi pee mūsu veenkāršakas vārda formas vēlāk tik peelikta minētā preekšsilbe trakeešu un no tureenes jeb arī neatkarīgi no tās tataru un austrumfinnu valodās.

Ko rudzu nosaukums pirmatnīgi nozīmē, nav eespējams vairs izzināt, jo mums trūkst peederīgi vārdi, kas to varetu izskaidrot. Acīm redzot tas vārds stāv sakarā ar mūsu vārdu roga, bet vairak no tam nekādas sevišķas nozīmes nevaram novērot. Ar rudzu nosaukumu laikam stāv sakarā pazīstamās balteešu tautas, seno rugeešu vārds, kas dzīvojuši pee Baltijas jūras prušu kaimiņos un atstājuši šo vārdu Rugeešu salas nosaukumam.

VIII.

Otrais no jaunakeem kulturstādeem lauksaimniecībā, ko mūsu senči izaudzinājuši, ir auzas. Tomēr viņu pirmkulturas laiks ir domājams labu gabalu agrak senatnē, nekā to līdz šim peepēma.

Tā ka auzas kā dabas stāds pļāvās un ganībās atrodams vairak Europas deenvidos ap Vidusjūru, Maz Asijā, Armenijā, ap Kaukasu, Deenvid-Kreevijā un Aiz-Kaspijā, tad domā, ka tanīs apgabalos arī auzu kultura būtu izcēlusēs. Bet tam pretim stāv skaidras ziņas, laikam, ka minētās zemēs auzas kā kulturstāds senakos laikos nav audzinātas. Semitu tautam, tapat ēģipteešiem, auzas ir pavisam svešas. Indijā un Chinā tās tik jaunakos laikos eevestas. Trojas drupās tās arī nav atrastas. Tā tad Maz-Asijā tās tik vēlāk leekas būt izplatītas.

Kāds vācu zinātnieks apgalvo, ka ģermaņi, Vācijā eēnākuši, esot pirmee tur anzas izaudzejuši kā zaļbaribu saveem daudzajiem ganameem pulkeem. Bet citi tam pretim norāda, ka dabas auzas Vācijā neaug ne pļāvās, ne ganibās, bet atrodamas tikai laukos kā nezāles jeb aug tik vecās sētās un ceļmalās.

Daži meklē auzu kulturas sākumu Turkestanā jeb Central-Asijā, citi Europas austrum-pusē, jeb tataru apgabalos. Tā tad zinātnieku domas par auzu pirmszimteni ir ļoti dažādas. Bet leelākā daļa pētnieku par to uzskata to apgabalu sākot no Deenvid-Kreevijas uz zeemeļaustrumeem apkārt Kaspijas jūrai līdz Turkestanai.

Bet nu veens eevērojams zinātnieks Bušans peerāda, ka neveen austrumos, bet arī pee kelteem attīstījusēs patstāvīga auzu kultūra, ka viņiem tapēc arī pašiem savs auzu nosaukums uzglabajees, kas nav ne no veenas valodaš peņemts un ka preekšvēsturigos izrakumos keltu apgabalos auzu graudi ir atrasti. Šis fakts nu zinams Asijas un Deenvid-Kreevijas hipotesi apgāž. Bušana peerādījumus vēl apstiprina veens cits zinātnieks Savanos, kas tādus pašus faktus peeved par Daniju, kur auzas audzinātas bronzas laikā.

Ja tad nu Vācijā nebūtu jau senis laikis auzas audzinātas, kur tad kelti un daņi tās būtu dabujuši? Būtu jedomā, ka auzas ne tik veen veenā veetā kā kulturstāds izaudzinātas un tās tad uz citeem apgabaleem izplātījušās, bet būtu jāpeeņem vairakas auzu pirmszimtenes. Pee tam varetu norādit uz īpatnejiem auzu nosaukumeem, kas pee dažādām tautām eevesušees: vāc. Hafer, kelt. ceirch, angļu saks. ate, slav. ovisu, latv. auzas, leit. aviža, greek. bromos, lat. avena. Senindu valodā auzu nosaukums nekāds neatrodas.

Bet nu no agrakajiem apcerejumeem jau eevērojam, ka mūsu kulturstādu nosaukumi tiklab līdzigee, kā arī dažādee, ir tai ziņā ļoti intresanti, ka no teem varejām peerādit sen-senas tautu kulturas atteeceibas. Tā jau redzejām, ka meežu un pūru nosaukumi pee vairakām tautām bija ļoti dažādi, bet tomēr atradām atkal dažus līdzigus vārdus, kas norādija uz teem laikeem, kad mūsu radu tautas vēl nebija izšķirušās un deva mums caur to drošus peerādījumus, ka mūsu sensenči jau savā pirmszimtenē meežus un pūrus audzinājuši. Pee tam redzejām, ka balteeši, senindeeši un pa daļai arī greeķi pirmatnejos nosaukumus uzglabājuši, bet

citas tautas tos pazaudejušas un tai veetâ radijušas sev jaunus nosaukumus no savâm valodam. Tâ par peem. ari balteeši savu meežu nosaukumu patstāvīgi eveduši.

Tapat nu varetu būt noticees ari ar auzam. Salīdzinasim atteecigos nosaukumus. Latveešu un leišu valodas nosaukumi protams pilnīgi saskan, jo mūsu vārds auza ir ar laiku saīsinats. bet leišu valodâ tas uzglabajees senakâ un pilnigakâ formâ: aviža. Ka tas teešam tâ izskaidrojams, to redzam no citeem peemēreem. Mūsu vārds: auns, ir tapat saīsinājums no senakâ avinas, kâ šis vārds leišu valodâ uzglabajees. Mūsu valodâ vokals —i— izkritis un —v— preekš konsonanta pārvēršas u skaņâ: avins — avns — auns. Tapat aviza — avza — auza. Ar mūsu auzu nosaukumu turpmak pilnīgi saskan slavu nosaukums ovisu, kreev oves, gen. ovsa = līdzīgi musu auza. Še ari pirmatnigais —i— vaj un pārvēršas par —e— jeb pavisam izkritis. Tâ tad iznāk, ka mūsu balteešu un slavu nosaukumi ir kopīgi un norâda uz teem laikeem, kad slavi un balteeši vēl nebija izšķirušeas.

Tad vēl veens auzu nosaukums ir intresants un salīdzinot ar mūsejo seviški krit svarâ. Tas ir latiņu vārds avena. Šis vārds acim redzot pilnīgi saskan ar mūsu balteešu un slāvu nosaukumeem. Jo vārda pirmâ daļa av- jeb avi-, ave- ir ta pati kâ mūsu, slavu un latiņu valodâ, tik pee mums zeemeļneekem ir cita galotne, ne kâ pee italiķeem.

Kad to eevērojam, tad varam labaki spreest par auzu kulturas pirmdzimteni. Tâ ka auzas netop audzinatas deenvidos, bet īsteni tik zeemeļneeku apgabalos. tad dabigaki ir tâ kâ tâ domat, ka viņu kultura ari izcēlusēs šinis apgabalos. Bez tam mums ir ziņas, ka Grieķijâ un Italijâ viņas eevestas vēlākâ laikâ no zeemeļeem. Bet tâ ka nu latiņu nosaukums avena stāv sakarâ ar mūsu un slavu nosaukumu, tad tas ir puslīdz drošs peerādijums, ka latiņi šo nosaukumu no mūsu apgabaleem uz deenvideem noeedami ir paņēmuši līdz. Citadi to nevar izskaidrot. Peņemts tas vārds nevar būt ne mums no viņeem, ne viņeem no mums. Jo pirmkārt mums vēlākos laikos ar latiņeem nav bijis nekāds sakars jau leelâ attāļuma dēļ un tapēc ka starp mums un viņeem dzīvojušas daudz citas tautas. Otrkārt, kad auzu nosaukumi būtu peņemti veeneem no otreem, tad līdz ar vārdu būtu peņemta ari vārda galotne. Bet tâ ka vārda celms gan ir kopīgs, tikai galotne cita, tad tas norâda uz seno dzimteni, kur

auzu kultūra sākusēs. Tur šis stāds gan tapa nosaukts ar kopīgu vārdu, bet katra tauta tam peelika galotni pēc savas patikšanas.

Šis beidzamais apstākļis mums arī dod norādījumu, kad jautajam pēc auzu nosaukuma pirmnozīmes. Auzu pirmnozīmi varam izskaidrot, kad salīdzinām vārda celmu avi- augšminētās valodās. Še nu ikkatram tulīt acīs krit, kā vistuvāk salīdzināms ar to ir mūsu vārds: avs, leit. avis, kreev. ov-ča, lat. ovis. Kuŗš vokāls ir pirmatnejs a jeb o, ir grūti nosakāms. Leekas, ka pirmatnejs bijis a, uz ko taisni norāda latīņu auzu nosaukums avena. Latīņu valodā pirmatnejs vārds avis pārgrozījes par ovis, lai atšķirtos no līdzīga vārda avis, kas tur nozīmē putni. Tā tad auzu pirmnozīme ir avju zāle, ar ko mūsu senči visvairāk avis ēdinājuši. Kā zināms, auzas netiek veen kā zāle un seens, bet arī viņu graudi līdz šim un senāk visnotaļ leetoti lopu barībai, tik jaunākos laikos tos sāk vairāk eevērot arī cilvēku ēdeenu sagatavošanā, tadēļ ka tās satur daudz vairāk tauku daļas (6⁰/₀) neka citu labību graudi (1³/₄⁰/₀).

IX. Kaņepes.

Pee labi seneem stādeem, ko mūsu senči audzinājuši, peeder arī kaņepes, lai gan pētneeki negrib viņām peešķirt tik leelu senumu, kā lineem. Kaņepju tāpat kā linu nosaukums gan ir kopīgs visām europeēšu radu-tautām, greeķeem: kanabis, lat. kanabis, alban. kanep, slav. konopļa, serb. konoplje, čech. konepe, leit. kanapes, prus. knapjos = kanopjas, vāc. hanaf, hanef, Hanf. Līdzīgu senumu ar lineem kaņepem tapēc negrib peešķirt, ka greeķeem pirms Herodota t. i. 5 gadsimtenī pr. Kr. kaņepes vēl nebijušas pazīstamas, jo Herodots par tām raksta, ka tāds stāds tapat audzināts pee skuteem deenvidus Kreevijā. No tam domā, ka kaņepes nav bijušas europeēšu tautu kopīgs īpašums, kad viņas vēl kopā dzīvojušas, bet tās eevesušās tikai vēlākos laikos, kad šās tautas bija izšķīrušās. Domā, ka kaņepes vispirms audzinātas Asijā ap Kaspijas jūru, kur tās augot kā dabas stādi, jeb arī deenvidus Kreevijā, no kuŗenes tās izplatījušās kā pee greeķeem tā pee citām Europas tautām.

Slavenais valodneeks un senlaiku vēsturneeks Švaders izsacījis tādas domas, ka kaņepju nosaukums izcēlees čeremis un sirjanu-votjaku valodās un no turenēs pārnācis pee europeēšu tautām. Čeremis valodā kaņepju nosaukums ir: kene jeb kine,

un sirjanu-votjaku valodâ: piš jeb puš, kas no sākuma nozīmejot nātru. No šeem abeem čeremisu un votjaku vārdeem kene-piš esot izcēlees kaņepju nosaukums: kanabis jeb kanapis, kas pārgājis grieķu un citās mūsu radneecīgās valodās.

Bet šitāds izskaidrojums tomēr nav par laikamu (varbūtīgu) atzīstams, jo nav saprotams, kāpēc skuti no divām tautām būtu pieņēmuši vārdus un tos kopā salikuši par veenu nosaukumu. Tam līdzīgu piemēru mums pavisam trūkst, kur tā būtu darīts. Mums, kā zināms, ir pieņemti daži vārdi no kreevu un daudz no vācu valodas, bet nav neveena gadījuma, kur divi vārdi kopā būtu sajaukti par veenu nosaukumu. Par piem. kreevu vārds ir baznica un vācu vārds Kirche. Latveši ir pieņēmuši kreevu vārdu un to veen leeto, nejaukdami to kopā ar Kirche: baznic-Kirche. Ta pat kreevu vārds ir: karogs (Kr. chorogvj) vācu: flage. Neveenam nav nācis prātā no šeem abeem vārdeem iztaisīt sajauktu nosaukumu: karog-flage jeb flag-karogu. Tapat nav domājams, ka senec skuti, ja tee kaņepju nosaukumu būtu pieņēmuši no čeremiseem un no sirjaneem jeb votjakeem, viņu abu vārdus būtu sajaukuši kopā, bet tee būtu kaņepes nosaukuši vaj nu pēc veenas jeb otras tautas valodas t. i. vaj nu veenkārši: par kene, jeb piš. Tad vēl pret Švadera domām jāpēzīmē, ka sirjanu vārds piš jeb puš pēc skuteem un grieķeem pārnākdams nebūtu palicis bez galotnes, nedz vēl pārvērtees pats par galotni čeremisu vārdam, bet tam skuti un grieķi būtu peelikuši klāt kādu savas valodas galotni: a,—e,—os,—is etc. un tā tas vārds būtu skanejis ne kanabis jeb kanapis, bet kanabissa, kanabisse, jeb kanabissos, kanabissis ect.

Kad salīdzinām augšāk pēvestos kaņepju nosaukumus, tad redzam, ka vissenākā šā vārda forma uzglabājusies mūsu balteešu valodā. Tā leišu vārds kaņepes vistuvāk stāv grieķu vārdam: kanabis. Šis vārds, ko grieķu rakstnieks Herodots 5. gadsimtenī pr. Kr. peemin savā rakstā par senajeem skuteem, zināms ņemts no skutu valodas un jedomā pēc tam nav uzrakstīts pilnīgi pēc skutu izrunas, bet būs droši veen sakropļots. Ta kā visās slavu un balteešu valodās tā vārdā nav „b“, bet -p- skaņa, tad droši varam pieņemt, ka arī skutu valodā tur būs -p- bijis un tas vārds būs skanejis ne: kanabis, bet kanapis. Varam pat vēl veenu soli tālak eēt un pieņemt, ka arī galotne -is nebūs pareizi no Herodota uzrakstīta, tapēc ka ta nesaskan nei ar slavu nei ar mūsu

balteešu vārdu galotnem. Vācu vārdeem zinams nekādas galotnes nava, tā ka tos nevaram šē peelidzinat. Tapēc peeņemams, ka seno skutu vārdam būs galotne bijusi apmēram līdzīga mūsu vārdu galotnem t. i. vaj nu -es, kā leišu un latveešu valodā jeb senakā formā -jās ar īso à- no kuņas vareja izceltees -es jeb -is. Šo vis-senako formu sastopam prūšu valodā, kur mūsu vārds skan knapjas (kanapjas). Kaņepes jeb konāpjas zinams ir daudzskaitlis, veenskaitļa forma ir kanepe, leit. kanap. Tapat jauzskata Herodota uzglabatais vārds kanabis jeb kanapis (kanāpjas) kā daudzskaitlis no veenskaitļa: kanape jeb kanapja.

Vis var būt, ka kaņepes vīspirms izaudzīnatas vairak deenvidus apgabalos, kur seneē skuti dzīvojuši, no kuņeem veena daļa bijuši mums balteešeem radneeciga. No turenes tad ari mūsu senči būs dabujuši kaņepes un viņu nosaukumu varbut daudz senak nekā grieķi.

Pee latveešeem, kā zinams, kaņepes no sen seneem laikeem bijušas ļoti eeceenitas netikveen savu stipro šķeedru dēļ, bet viņu sēklas leetotas ari ēdeeneem. Tā par peem. no kaņepem sagatavo sevišķi pee vidzemneekeem eeceenito „kaviaru“ jeb tā saucamo kamu, kas ir savada veida grūdenis sastāvošs vaj nu no tīri grūstām kaņepju sēklam, jeb kopā ar grūsteem zirņeem un pupam.

Ko kaņepja vārds īsti nozīmē, t. i. no kādas saknes tas atvasinats, to deemžēl nevaram vairs izzināt, jo nav mums pat nekādas domas no pētneeku puses izsacitas, kas varetu norādījumus dot. Peevedu šē kādus vārdus no Ulmaņa vārdu grāmatas, kas kaņepju nosaukumam peeskan. Tikai nozīmes ziņā tos nevar sakopot: kanapiš-Halseisen, kakla dzelzs un saīsinats: kampit, Bet tam nekāda sakara nevar būt ne ar kaņepju stādu, nei sēklam varbūt tomēr ar viņu šķeedram. Tikai no tam nekādu izskaidrojumu nevaram smelt vārda etimoloģijai. Tapat no kaņepju ēdeena kama nevaram neko izskaidrot. Burti m un n gan mainas un varetu domāt, ka no ēdeena nosaukums pāreelts uz stādu, no kuņa ēdeens sagatavots. Bet galotni -pe nevaram izskaidrot, ka tāda būtu peelikta klāt, jo tādas mūsu valodā neatrodas. Būtu jāpeeņem, ka senis laikis tāda bijusi un vēlāk izzudusi. Bet tādas ir grūti domajamas varbūtības un tapēc mums jaatstāj šis jautājums neizskaidrots.

Intresants ir grieķu nosaukums. Grieķi, kā zinams, nav mūsu senču labiba, bet vēlākos laikos no Asijas eevešta. Tapēc ari

mums trūkst kopīga nosaukuma ar mūsu senakām europešu tautu valodām. Nei grieķu nei latīņu nei arī germaņu valodās grieķu nosaukumu nesastopam. Grieķi Europā eevesti no asiātu tautām mongoļiem, tatareem, turkeem un tik vidus gadsimteņu beigās peemums izplatījušees. Vāceši tos dažādi sauc: Heidenkorn — pagānu graudi, Taterkorn t. i. tataru graudi un Zeemel - Vācijā Buchweizen, kas ir veetejs nosaukums. Ari čeku, mazkreevu un madjaru valodā grieķus sauc par tataru labību: tatarka, tapat somiski: tatari un igauniski: tatri. Tikai kreevu, poļu, leišu un latvešu valodās atrodas līdzīgi skaņoši grieķu nosaukumi: kreev. greča, grečicha. pol. gryka, leit. griškai, latv. grieķi. Ko gau šis vārds nozīmē? Kad pēc analogijas spriežam, tad jadamā, ka mūsu grieķu nosaukums apzīmēs: grieķu labību. Laikam slavi grieķus vispirms būs dabūjuši no grieķeem un tos pēc šās tautas vārda tā nosaukuši. Tā ka mūsu vārds grieķi vistuvāk stāv leišu vārdam un leišu vārds atkal vistuvāk poļu vārda skaņai, tad jadamā, ka mēs tādā ceļā arī būsīm grieķus dabūjuši.

Šis grieķu nosaukums tapēc intresants, ka tas rāda, ka jaunakā, vēsturīgā laikā šī labība izplatījusees peed dažādām tautām un tai līdzī vīņas nosaukums un arī ka uz veetas izeļas arī veetejee nosaukumi. Tas mums dod norādījumus uz senakeem laikeem un apgāž vācu zinatneeka V. Hehna domas, it ka visi kulturstādi būtu eevesti peemums no Asijas.

R ā c e n s.

No mūsu dārzu stādeem gan visusenakais un tāpēc arī visintresantakais ir rācens, jo viņa nosaukums norāda uz mūsu senču pirmkulturas laikeem. To varam vērot no tam, ka šis nosaukums gandrīz visām europešu tautām ir kopīgs, kas caur to izskaidrojams, ka mūsu sensenči šo stādu jau tai laikā būs kultīvejuši, kad tee vēl nebija izšķīrušees uz visām pusem, bet dzīvoja veenkopus jeb tuvu kaimiņos. Šis kopīgais nosaukums, kas peed dažādām tautām it kā izlokšņu veidā īpatnejās formās izveidojees, ir šāds:

Latīņu valodā: rāpa, grieķu v.: rapys jeb rafys un rafanos jeb rafanis, rafone (rutkis), leišu: rape jeb rope, slavu: rēpa, senvācu: rāba jeb ruoba, vidvācu: rābe, ruobe jeb rūbe, jaunvācu: rübe, šveiceešu, rābi, zveedru: rōva.

Kā redzams starp šeem vārdeem pastāv pilnīga saskaņa un nevar būt nekādu šaubu, ka šis stāds un viņa nosaukums ir visu

europēšu tautu kopīpašums un leecineeks no seneem laikeem, par kopīgo senkulturu. Nav arī vajadzīgs viņa izplatīšanu meklet izskaidrot no citureenes, no deenvideem jeb no Asijas, jo šis sakņu augs ir atrodams plašos apgabalos pa Vidus Europu.

Bet kā nu stāv ar šā stāda latvisko nosaukumu rācens? Kad to salīdzinām ar augšminētiem citu tautu nosaukumiem, tad redzams, ka tas no tiem atšķiras. Sevišķi uzkrītoši, ka arī mūsu tuvākās radu tautas t. i. leišu vārds nesaskan ar mūsejo, bet ar citu europēšu tautu nosaukumiem. Kā nu šo nesaskaņu izskaidrot? Ka senlatveešiem ar leišiem un citām europēšu tautām kopīgs nosaukums bijis, par to nav ko šaubīties. Būtu jādama, ka pirmatnējais vārds rāpe pē mūsu senčiem izzudis un tai veetā eevēses jauns nosaukums — rācens. Ka tas tā vareja notikt, to pierāda daudz citi piemēri, kā sūnus, kuņa veetā eevēses — dēls; dukte kuņa veetā eevēses — meita, avs veetā aita, leišu valodā izzudis — sāls un tai veetā eevēses cits jaunais vārds — druska etc. Šāda senu vārdu izzušana grūti izskaidrojama. Pa leelai daļai ta būs notikusees tādos gadījumos, kur izcēlās divi līdzīgi skaņoši vārdi, tad viens tapa atmests un tai veetā eevēsās jauns. Tā par piem.: sūns un suns skaneja deezgan līdzīgi, ta pat avs un auss etc. Tā arī rāpe skaneja līdzīgi tādeem vārdeem, kas tapa atvasināti no verba rāpt, rāptees jeb rāpot. Tā par piem. rāpis un rāpe vareja nozīmet bērnu, kas rāpj = rāpulis, rāpule. Atmestā sen senā vārda rāpes veetā mūsu latveešu senči būtu pēņēmuši jauno nosaukumu rācens jeb rācenis, rāceenis, rāciņš. Turpretim mūsu ciltsbrāļi leiši to vēl uzglabājuši kā mūsu kopīgu mantu.

Bet ir iespējams arī citāds izskaidrojums. Mūsu vārds rācens mums uz pirmo acīmredzīgi leekas atvasināts no verba rakt un tapēc arī it ļoti zīmīgs preekš šā sakņu augs nosaukšanas. Bet kad to tuvāk aplūkojam, tad šāds atvasinājums nebūt nav laikams (varbūtīgs); mūsu stāda nosaukumā rācens -ā- skanis ir gaŗš, turpretim verbā — rakt šis vokals ir īss. Dažam tas varbūt izliksees kā maza necīga starpība, kas nemaz nekristu svarā. Bet tā tas nebūt nav. Šī starpība ir leela. Mūsu valodā stingri top eeturēta gaŗo un īso vokalu izruna, kā radīt un rādīt, manīt un mānīt etc. Vēl varetu drīzak gaŗu vokalu saīsinašanu izskaidrot, caur ko vārdu izrunāšana top veeglaka neka otrādi t. i. ka īsi vokali tiktu pagarināti un caur to vārdi izrunāšanai padarīti

smagaki. Tā noticees kreevu valodā, kur visi senak gaŗee vokali ir saīsinati, tā ka tagad kreevu valodā vairs nav neveena gaŗa vokaļa, bet visi tee top īsi izrunati. Tapēc nav nekāda eemesla, ka mūsu senči atvasinādami vārdu rācens no saknes vārda rakt ar īso vokalu -a- to uz reizi būtu sākuši jeb ari vēlāk to pamazam būtu eepēmušees izrunat ar gaŗo ā. Pavisam otradi. Ja viņi teešām šo vārdu būtu atvasinājuši no rakt, tad viņi visadā ziņā to būtu izrunājuši ar to pašu īso vokalu, kāds tam saknes vārdam bijis, t. i. nevis rācens, bet racens. Ņemsim še kādus peemērus. No migt ar īso -i- ir atvasinats — midzenis tāpat ar īso -i- un ne midzenis ar gaŗo -ī-; tapat pereklis no perēt ar īso -e-, vadonis no vadit un ne vādonis etc. Vokala pagarinašana no īsa celma vokala mūsu valodā noteekas tikai ar sevišķu nozīmi par peem: atvasinot pagājušā jeb tagadeja laika formu. Tā no kult. tag. l.: es kuļu un pag. l.: es kūlu, es peŗu un es pēru. Bet no rakt pagājušā laikā vokals netop pagarinats, bet paleek īss, tapat kā saknes formā: tagadejā laikā: es roku (no senaka ranku) pag. laikā: es raku ar īso -a-. Tā ari visi citi atvasinājumi no rakt ir darinati ar īso -a- kā racejs, racinat, rakšana, rakums, raceens etc. Kur nu tā mūsu tēvu-tēvi mūsu sakņu-stāda nosaukumu darinādami no vārda rakt mūsu valodas garam pavisam pretim to būtu izrunājuši ar gaŗo -ā-. Tapēc no visa ta janāk pee pārleecibas, ka mūsu vārds rācens nav vis atvasinats no saknes vārda rakt.

Bez tam rāceņa nosaukums lāgā no rakšanas darbības nav izskaidrojams. Rakšana atteecinama ne uz rāceņeem, bet drīzak uz kartupeļeem, kurus Kurzemē vairakos apgabalos aplam ari sauc par rāceņeem. Šis nosaukums zinams kā nepareizs un maldinošs ir atmetams un izskaužams. Kartupeļus gan rok, bet rāceņus noņem ar izraušanu. Tā tad še rakšanai nav nekādas nozīmes un tapēc domājams, ka mūsu rāceņu nosaukumam ar saknes vārdu rakt nav nekāda sakara.

Bet kā nu citādi šo savado vārdu izskaidrosim? Man leekas, ka atņemot mūsu vārda galotni — ns, pats vārds rāce top vairak līdzigs leišu vārdam — rāpe un latīņu vārdam rāpa un līdz ar to ari citu europeēšu tautu nosaukumeem. Vēl līdzigaks viņeem top mūsu vārds, kad padomajam, ka mūsu -e- skaņa izeelusees tik jaunakos laikos no senakās -k- skaņas. Tā tad mums jāpeņem, ka mūsu vārds bez augšminētās galotnes (-ns) ir skanejis nevis rāce, bet rāke. Ši senakā vārda forma rāke un leišu un

citu tantu nosaukums rāpe tadē, stāv veens otram tuvū, ka senos laikos -k- un -p- skaņas dažkārt ir pārmainijušās. Tā par peem. mūsu vārds aka un upe ir tas pats vārds, kas redzams no tam, ka mūsu vārds upe senak skaneja ape, kā tas vēl atrodams prūšu valodā. Tapat mūsu vārds vilks, kreev. volk, greek. lykos, kur eesākumā -v- atkritis, latīņu valodā skan lupus (ari ar atkritušū v-), kur mūsu -k- veetā stāv -p-. Tāpat ari vācu valodā Wolf, -f skaņa stāv senakā -p- veetā. Mūsu vārdā aca senak akis, leit. akis, kr. oko, lat. okulūm ir -k- skaņa, bet greeku valodā: ops, tai veetā atrodas -p- skaņa, etc. No tam nu var domāt, ka mūsu vārds rācens — rākens ir tas pats nosaukums, kā augšminētie: leišu rāpe, lat. rāpa etc. Sevišķi intresanti ir greeku vārdi: rafanos, rafanis, rafane, jo tie vēl vairak ar mūsu vārdu saskan, pee kam tikai jāeevēro, ka f jeb senakā -p- skaņa ar mūsu c jeb senako -k- skaņu ir pārmainijušees.

Vēl varetu izcelt jautajumu, kurā skaņa ir pirmatnīgaka, k jeb p un līdz ar to kurā forma ir senaka: rāka jeb rāpa un ar pilnako galotni rākans jeb rāpans? Augšak peevestos vārdos: vilks, volk, vlykos etc. top vispāri peeņemts, ka „k“ tai vārdā ir senak bijusi un vēlāk ta par „p“ pārvērtusees. Tā ari var peeņemt, ka mūsu vārdā rācens — rakans ir uzglabajusees senaka nosaukuma forma, nekā citās valodās. Kāda šī vārda saknes rākpirmnozīme bijusi, to zinams vairs nevar izzinat. Greeku valodā atrodās sakne rāk-, kas nozīmē: raut. Varbūt ar to stāv mūsu vārds kādā sakarā. Tādā ziņā, rakans, rakens etc nozīmetu šo pirmo sakņu augu kā „izraujamo“.

Sīpoli.

Sīpols gan laikam būs deenvidus augs, jo viņa audzinašana nenoteek caur sēklam, bet visvairak no saknem, kurās zeemeļa apgabalos mūsu senči lāgā nevoreja uzglabat. Tapēc ari šādi augi kā dabasstādi zeemeļa zemēs nav atrodami. Uz to pašu norāda ari sīpola nosaukums, kas laikam nav mūsu valodas vārds, bet leekas būt eēnācis no svešatnes.

Jan savadi ir eevērot, ka balteešu un slavu valodās neatrodas kopīgs nosaukums sīpolam, kas leek domāt, ka mūsu kopsenči šo stādu nav audzinājuši. Atkal no otras puses duņas acis, ka mūsu vārds sīpols saskan ar vācu vārdu Zwiebel. Taču tapēc nav jadomā, ka šis būtu īsts vācu vārds, bet kad paskatamees tālak

citās valodās, tad pārleecinamees, kā vāceši to savukārt peņēmuši no citureenes. Italeešu valodā sīpolu sauc: cipolla jeb cibolla un franču valodā ciboule. No kuņas valodas vāceši savu nosaukumu Zwiebel varetu būt peņēmuši? No franču valodas laikam nē, jo franči ci- izrunā: si- un ši izruna ar vācu Zwiebel nesa- skan. Drīzak būtu domājams, ka vāceši šo nosaukumu līdz ar pašu sīpola stādu peņēmuši no italeešiem, jo no cibolla jeb cipolla veegliki caur vācu izloksni vareja izveidotes viņu vārds Zwiebel. Italeeši gan ci- izrunā: či-, bet tas vācu mēlē veenkār- šaki vareja pārvērstees par zi- un ar w- peeskaņu par zwie- un gala silbe — bolla par bel.

Bet kad tāļak pameklejam un padomajam, ka italeešu valoda ir attīstījusees no latiņu valodas, tad nākam uz skaidrakām pēdam. Mēs atrodam, ka latiņu valodā ir sīpola nosaukuma īstā sakne, no kuņas izanguši kā atvases augšmineetee italeešu, franču un vācu nosaukumi un līdz ar teem leekas ari mūsu vārds sīpols. Latiņu valodā sīpola nosaukums ir: caepa jeb cēpa un deminu- tivā formā: caepula jeb cēpula. No šās beidzamās formas nu veegli var izskaidrot italeešu vārdu cipolla = čipolla un tapat ari franču vārdu ciboule = sibūl, jo italeešiem c- preekš miksta vokala pārvēršās par č un frančiem par s. Vācu valodā turpretim c paleek tai pašā skaņu veidā = Zwiebel. Tapēc jedomā, ka vāceši šo vārdu peņēmuši ne no italeešiem, bet no jaunlatiņu valodas, kad tanī garais ē bij pārvērtees par i, bet vēl c nebija pārvērtees par č, bet kad tas vēl tapat tapa izrunats kā pee mums kā skaidrs veenkāršs c.

Bet nu tomēr paleek jautajums par mūsu vārdu sīpols, t. i. kā izskaidrojama s- skaņa ša vārda sākumā. Franču valodā kā zināms c- preekš i- un e- pārvēršas par s-, bet ne tā latveešu valodā. Pee mums šās abas skaņas ir stingri nošķirtas un katra paleek savā noteiktā stāvoklī, tā ka c- nekad nepārvēršas par s- p. p. citroni mēs nesaucam vis par sitroni nei cigari par sigari etc, bet šee un citi vārdi ar c- skaņu top pee mums tapat ar šo skaņu izrunati. Tā tad ari jaunlatiņu cipolla jeb vācu Zwiebel jeb vidusvācu izloksnēs zwiolle (zibolle zvipel) vareja mūsu valodā pārnākot savu c- skaņu peepaturet jeb īsti sakot v a j a d z e j a to peepaturet, kā tas pee citeem vārdeem noteekas. Nav nekāda cemesla peņemt, ka šai veenā vārdā noticees kas ārkārtīgs, kā mūsu senči gan dzirdedami c- skaņu to būtu izrunājuši: s.

Domat, ka mūsu senči sīpola nosaukumu būtu peņēmuši no frančiem, kuŗi e- par s- izrunā, to ari nevar, jo viņiem ar frančiem nav bijis nekāds sakars un ja tas ari būtu bijis, tad mūsu vārds būtu franču vārdam vairak līdzīgs t. i. tad mēs to neizrunatam: „sīpolu“ bet „sībolu“.

To visu eevērojot būtu jarauga par mūsu sīpola nosaukumu tālak pameklet. Senakos laikos mūsu valodā gan notikusees skaņu maiņa, pēc kuŗas gan ne c- skaņa, kas tolaik mūsu valodā vēl nebij attīstijusees, bet k- skaņa pārvērtās par s- p. p. akmens — asmens, kuņa — suns, gen. suņa, simts no senatā kimts, sirds no senakā kirds etc. Beŗ šī parādība notikusees senis laikis un ne jaunlatiņu laikmetā, kad sīpola nosaukums vareja pārnākt mūsu valodā. Senlatiņu valodā gan e- izrunāja kā k, tā tad cēpula = kēpula, bet jaunlatiņu laikā e- tapa izrunats kā mūsu c. Tad vēl senlatiņu valodā sīpola nosaukums skan ne cipula, bet cepula (caepula). Ja tad mūsu senči sīpola nosaukumu būtu pārņēmuši no senlatiņu valodas, tad mūsu vārds senakā formā būtu skanejis ne sīpols, bet kepols jeb kēpuls.

Bet tā ka saskaņa starp šeem abeem vārdeem irā, tad var domat, ka ta norāda uz pirmļaiķu radneecibu t. i. ka mūsu senšeneem šis vārds jau ir bijis un tas latiņu un latveešu valodā ir uzglabajees kā daŗi citi vārdi, kas citās valodās zuduŗi; tā p. p. lat. gaudeo, senak gavideo — latv. gavileju, lat. gallus — latv. gailis, lat. aqua — latv. aka etc. Tā ka senbalteešu valodā k- daŗkārt par s- pārvērttees, tad mūsu sensenči, varbūt kāda cilts, kas vairak uz deenvideem dzīvoja, šo mūsu sakņaugu sauca: kīpolu un vēlāk to pārdēveja par sīpolu.

Šo varbūtību var pastiprinat otrs radneecīgs stāds mūsu pazīstamais — kīpļoks. Šis vārds ir salikts no dīveem vārdeem: kīp- un loks. Pirmais vārds apzīmē stāda sakni, otrais lakstus, kuŗus ari pee sīpola par loķeem sauc. Pirmais saskan ar sīpola saknes silbu un stāda preekšā šās saknes senaku formu: Sīpola otrā silbe —ols jeb —uls būtu sufiks vaj nu deminutivā jeb citā nozīmē. Ja sīpola nosaukums pee mums būtu eenācis caur vācu valodu, tad tam vajadzēja notikt platvācu izļoksnes formā. Platvācu izļoksnes specialists māc. Ceidlers Latv. lit. b. magazinā 1879. g. uzdod sīpolu platvācu valodā „Zipolle“. Tik zemvācu izļoksnē Lübens uzdod abas formas Sipolle un Zipolle. (Tzipolle).

Loku nosaukums balteešu, slavu un germanu valodās ir kopīgs un tapēc nemaz nav jādoma, kā daži germanu valodnieki grib, it ka tas būtu germanu vārds un mūsu un slavu valodās no germaneem pārņemts. Ja tas teešam tā būtu, tad karakteristīgās germanu skaņas parādītos mūsu un slavu vārdos. Bet vācu vārdos atrodas pavisam citas skaņas, ne kā pee mums un slaveem. Lai labāk pārleecinātos šai jautajumā, salīdzināsim loku nosaukumus minētās valodās. Vācu valodās visvairāk atrodas au-skaņa: jaunvācu: Lauch un senvācu louch. Še au un ou ir ta pati skaņa, veena gaišāka, otra tumšāka; tapat zeemeļgerm. lauk, no kuŗa laikam pārņemts somu valodā lauka. Zemvācu izloksnēs atrodas -o- p. p. holand. look, zveedr. lök. Ja nu slavi un balteeši būtu loku nosaukumu no germaneem peeņēmuši, tad mūsu vārdos būtu tas pats vokals jeb diftongs pārņemts kā viņu valodās t. i. au vismaz leišu un latveešu valodā. Un ja mums loku nosaukums būtu pārņemts no zemvācu izloknem, tad leišu valodā nebūtu -u- bet -o- skaņa peeņemta, tapat ari slavu valodās. Bet nu slavu valodās parādas viscauri u- skaņa: luk un tapat ari leišu valodā: lukai, ar ko korespondē latv. valodā o- skaņa — loki, kā p. p. leit dumoti — latv. domat, leit. pudas, lat. pods.

Tā tad visdabīgāki izskaidrot, ka loku nosaukums balteešu, slavu un germanu valodām ir kopīgs, radnecīgs, kā mantojums no seneem laikeem.

Kartupeļi.

Ar sīpola nosaukumu stāv sakarā ari viens vaj divi no mūsu kartupeļu nosaukumeem. Bez svešā vārda „kartupelis“ mums ir vēl daudz pašu valodas vārdi, kas dažādos apgabalos top leetoti ša sakņauga nosaukšanai un caur to peerāda, ka kartupeļi mūsu tautā atraduši leelu peekrišanu. Kurzemes reetumdaļā vispāri top leetots „rācenis“, kā kartupeļu nosaukums, bet tas aplam eeveeses šai nozīmē, jo rācenis, kā jau agrākā rakstā izskaidrots, ir pavisam cits stāds, proti, tas ko leiši sauc: rāpa, tāpat ari latiniski rapa, kreev. repa, vāc. Rübe. Bet ir mums vēl sekoši nosaukumi, kas apzīmē kartupeļus: tupiņi, kartiņi, pampaļi, kanki, kankeni, kankumi, pentupi, kēpuļi, bulbes, bimbūļi, bumbūļi, bumburi, bumbeži.

Abi pirmee vārdi acim redzot nebūs īsti latviski, bet saīsinajumi no „kartupeļa“, kuŗš izdalīts divās daļās: no pirmās puses ar deminutiv-galotni iztaisījees kartiņš un no otrās puses ar to

pašu galotni tupiņš. Dažos apgabalos top leetots arī saīsinājums kartupi. Galotne —elis izlikās kā deminutiva, kuŗas veetā tad vareja stātees arī vairak parastā galotne —iņš ar tādu pašu nozīmi. Lāga izprotams arī nav vārds pentups. Tas savā otrā pusē saskan ar kartapu un tapēc leekas šaubīgs. Tik pirmā silbe paleek tumša un neizskaidrojama. Paleek vēl īsti latviski vārdi: pampāļi, kanki jeb kankeni (kankumi), bimbūļi, bumbūļi etc., ķēpuļi un bulbes, no kuŗeem abi beidzamee ir sevišķi ļoti intresanti, tapēc ka tee ir ļoti seni.

Vārds pampāļi ir veegli saprotams un zīmīgs kartupeļu nosaukums. Tas ir atvasinats no verba pampt un apzīmē kādu apaļumu, it kā kādu augoni. Tā tad apaļos zemes augļišus par pampāļeem dēvet bija gluži dabīgi, ja negribeja tos saukt ar svešu vārdu, bet dot teem latvisku nosaukumu.

Ko nu gan nozīmē citi latviskie nosaukumi? Kanki, kankeni un kankumi ir no tās pašas saknes un tapēc apzīmē veenu un to pašu. Acim redzot šee vārdi stāv sakarā ar kankaru un kunkuli, kuŗeem ta pati sakne. Kankars laikam no sākuma apzīmēja netik viņu drēbju gabalus jeb lupatas, bet vispāri kaut kuŗas mazakas leetas jeb drupas. Ar to stāv sakarā laikam mūsu „grūbu“ nosaukums: kokes no senaka: kankes. Tā tad kanki, kankeni, kankumi nebūs nekas cits, kā gabaliņi = kunkuļi.

Nu mēs nākam pee intresanta vārda: ķēpuļi. Tas tapēc ir intresants, ka viņš ir ļoti sens vārds, jo viņš etimologiski ir tas pats, kas sīpols. Augšak jau eevērojām, ka latiņu sīpola nosaukums ir caepula jeb cēpula. Bet te nu mums vēl jāeevēro, ka senakā latiņu valodā, tāpat kā senlatvju valodā, „c“ izrunāja — k; tik vēlākā laikā tas preekš i un e pārgāja c-skaņā. Tā tad caepula jeb cēpula latiņi izrunāja: ķēpula, kas etimologiski ir tas pats vārds, ka mūsu ķēpulis ar tādu pašu platu un garu ē, kā mūsu valodā.

Ko gan ķēpulis varetu nozīmet, t. i., kāda varetu būt ša vārda pirmnozīme, ka latiņi ar to nosauca sīpolu, bet latveši kartupeli? Jado mā, ka tam vārdam no sākuma būs bijusi kāda vispārīga nozīme, ko vareja tad specieli leetot kāda zinama apaļa zemes-auga nosaukšanai. Kad paskatamees mūsu valodā, tad redzam, ka sakne ķep pee mums top leetota tāpat, kā kankis, t. i., dažādu gabaliņu nosaukšanai, p. p. sneega, maizes gabaliņu, kā vāciski Klumpen, Kloss etc. Šo intresanto seno vārdu nu mums

nebūs atstāt novārtā, bet to izcelt gaismā un sākt lectot, — kādā nozīmē, par to būtu javeenojas.

Nosaukumi *bimbuļi*, *bumbuļi*, *bumburi*, *bumbeži*, kā redzams, ir veena vārdu kopa, kas no līdzīgas saknes: *bumb* jeb *bimb* atvasināti un savā ziņā ir līdzinami *pampaļeem*, jo abas saknes *pamp* jeb *pump* un *bumb* jeb *bamb* etc. ir radniecīgas un apzīmē kaut ko apaļu.

Ļoti intresants un sens ir vēl viens kartupeļu nosaukums, t. i. *bulbe* jeb *bulva*, daudzsk. *bulbes*, tāpat arī leišu valodā *bulbe* un *bulvis*. Šis vārds tapēc ir sevišķi intresants, ka tas uzglabajees arī latīņu un grieķu valodā. Un tā kā nav domājams, ka mūsu senči to būtu no romeešiem jeb grieķiem *peeņēmuši*, ar kuņiem teem nebija nekāda teeša sakara, tad šī vārdu saskaņa izskaidrojama, kā atlikums no senās radniecības un kā kopīpašums no pirmlaiķiem, kad europeēšu tautas vēl nebija izšķirušās. Latīņu valodā šis vārds skan: *bulbus*, grieķu valodā *bolbos* un nozīmē abās valodās sīpolu, tiklab vispārīgi katru apaļu sakni (vāc. *Knolle*), kā arī sevišķi pašu sīpola augli. Ari vācu valodā atrodam tam līdzīgu vārdu: *Bolle*, kuņam ir tāda pati nozīme = *Knolle*. Kad to eevērojam, tad jedomā, kā arī mūsu vārds *bulbe* no sākuma nenozīmeja kartupeli, bet vispārīgi apaļu sakni jeb augli un tik vēlāk ar to nosaukti kartupeļi.

Kā tas noticees, ka *pee mums* tikdaudz kartupeļu nosaukumi izcēlušees, to varam it veenkārši tā izskaidrotees. Kartupeļi *pee mums* eevesti jaunajos laikos, bet citi kulturstādi, par kuņu nosaukumeem šē pārrunajam, *pee mūsu* senčiem izaudzināti jeb eevesti senenos laikos. Ja nu senos laikos arī dažām leetam izcēlās dažādi veeteji nosaukumi, tad katra tauta ar laiku cenšas tos izlīdzinat, lai būtu viseem pazīstams un saprotams *veens* nosaukums. Dažādi nosaukumi tā savā starpā kādu laiku cīnijās, teekams veens uzvareja un citi pamazam izzuda. Tā arī *pee mums* svešais kartupeļu nosaukums veetejos latviskos nosaukumus jau tiktāl pārvarejis, ka leelakā daļa no teem ir puslīdz aizmirsti. Kā *pee mums* sevišķi daudz kartupeļu nosaukumi izcēlušees, tas no tam izskaidrojas, ka tee eevesti ne papreekš tik veenā veetā, no kuņenes tee tāļak būtu izplatījušees uz citām veetam un no turēnes arī savu nosaukumu uz citām pusem izplatījuši. Bet kartupeļu audzinašana 18. gadu simtenī tapa eevesta gandrīz uz reizi pa visu mūsu dzimteni. Tapēc neatkarīgi uz veetas izcēlās savi īpat-

neji nosaukumi blakus svešajam gaŗajam vārdam, kas latveešu ausij nebij visai patikams. Ka svešais vārds tomēr ar laiku veetejos latviskos nosaukumus ir pārvarejis, tas izskaidrojams caur diveem motiveem. Pirmkārt tāds svešs vārds citā tautā eenācis izplešas sparigaki, nekā pašu vārdi, tikpat kā nezāle, kas stipri izplešas un izskauŗ labu zāli. Otrkārt svešais kartupeļa nosaukums jau vispāri tapa eevests un no vāceešeem visos apgabalos tapa leetots, bet veetejee nosaukumi, kas katrā apgabalā izcēlās, tapa leetoti tik savā veetā un tāļak nedabuja izplatitees.

Tomēr vēl ir laiks svešo kartupeļu nosaukumu atmest un kādu no augšmineteem mūsu pašu nosaukumeem peeņemt un vispārigi mūsu literatūrā eevest. Kuŗu no teem izvēlet, par to vajadzetu apspreestees un veenotees. Pēc manām domam būtu jaizvēlas veens no šeem trim: *ķ ē p u l i s*, *b u l b e j e b k a n k i s*. Veenu no šeem, varbūt bulbi, varetu leetot vispārigā nozīmē, ko vāciski sauc Knolle, t. i. apaļu sakni.

Sprūtas nosaukums.

Vispāri mūsu valodā leeto pazīstamo sakņaugu nosaukumu *k ā l i s*, kas skan kā īsts latvisks vārds, pēc tās pašas skaņu rindas, kā brālis, cālis, tālis etc. Tomēr šis vārds nav mūsejs, bet eenācis no svešatnes, tikai pārlatviskojees un peeņēmis mūsu valodai vairak līdzigu veidu. Peeņemts tas pee mums no vācu valodas, kur tas skan: Kohl. Vācu *ō*, zinams, pee mums ir pārvērtēes par *ā*, kā p. p. Gothards — Gatarts, Lotte — Late, Kristof — Kristaps etc. un tad peelikta mūsu valodas galotne — *is*: Kālis. Te gan varetu eebilst, ka vācu valodā Kohl nozīmē kāpostus, bet mūsu kālis ir sakņuaugs, tā ka varetu šaubitees, vaj tas būtu no vācu valodas peeņemts un būtu labaki jadamā, ka še tik sagadijusees nejauša vārdu saskaņa.

Bet še jaeevēro, ka vāceešeem trūkst īpašs nosaukums preekš kāļa. Viņi to mūsu pusē sauc par Schnittkohl t. i. par greežamo kāpostu, pēc kuŗa pee mums ir pakaltaisits jaunaku laiku nosaukums: greeznis. Bet pareizais vāciskais kāļa nosaukums ir Kohlrübe t. i. kāpost-rācenis, jo vāceesī kāli skaita pee rācenu sugas un pēc ta ari viņu nosauc ar preekšvārdu Kohl. Šis preekšvārds nu eespeedees mūsu valodā un vācu nosaukuma otrā puse atkritusi nost, tā ka palicees mūsu kālis. Jeb tas vareja ari izceltees no vācu Schnittkohl, no kuŗa pirmā puse būtu atkritusi.

Bet atkal nav jadamā, ka pats nosaukums Kohl būtu īsts vācu vārds. Vācieši to atkal savu kārt peņņēmuši no latīņu valodas, kur tas skan: caulis (kaulis). Tomēr mums tas jauzskata kā no vāciešiem peē mums pārņemts un pēc vācu formas mūsu valodā pārveidojies. Tadēļ tas arī nav mūsu valodā paturams, bet ir atmetams, jo tas peerāda mūsu garīgu atkarību no vāciešiem, no kuŗas mums jataisās vaļā.

Peē tam mums jaapskatas mūsu pašu valodā, vaj tur neatrodas kāds derīgs pašu nosaukums šim peē mums eeceenitam sakņu augam, kas kāļa veetā labak būtu peņņemams un vispāri leetojams. Še būs tapat, kā jau agrākos rakstos norādīju, ka peē mums eeveesees no vācu valodas labības nosaukums: kveeši un gandrīz pilnīgi izskaudis mūsu sen seno nosaukumu: pūri. Un teešām vāciskais svešais nosaukums ir eespeedees mūsu valodā un izskaudis mūsu sen-seno nosaukumu šim sakņaugam.

Šis mūsu pašu nosaukums ir — sprūta un tas ir originēls latvisks vārds no mūsu pašu valodas atvasināts. Tas gan vispāri Latvijas daļados apgabalos nav pazīstams, bet tas neko nenozīmē pret viņa leetošanu. Lejas-Kurzemē to vēl visur pazīst un leeto līdz Kuldīgai. Mums jau deemžēļ daudz tādu vārdu ir, kas puslīdz jeb pavisam aizmirsti un tik vēl šur tur kādā apvidū top leetoti, kā jau augšāk peeminētais pūris, kuŗa veetā tagad vispāri leeto tikai kveesi. Tapat eeveesees no Kreevu valodas pagasts mūsu sen-senā no vāda veetā. Reti vēl kāds zin, kas tas ir īkstis, kuŗa veetā vispāri ir peņņemts vācu vārds neeres. Tapat mūsu sen-senā gandra veetā eeveesees vācu vārds stārkis. No viseem šādeem svešiem elementiem mums jaatkratas un sava valoda jaiztīra.

Kad paskatamees citās radu valodās, tad mūsu vārdam līdzīgu nosaukumu tur neatrodam. Pat leišu valodā tāds līdzīgs vārds nav atrodams, kas ar šo mūsu nosaukumu saskanētu. Leišu valodā kāli jeb sprūtu sauc rōpukas, kas ir atvasināts no rōpe jeb rāpe t. i. rācens un tāpēc nav uzskatāms par patstāvīgu šā sakņauga nosaukumu. Leiši acim rēdzot savu senseno sprūtas nosaukumu ir pazaudejuši. Vaj viņiem tas pats nosaukums no seneem laikeem bijis, kas mums, to zināms nevar nosacīt. Ir jau mums daudz seni nosaukumi pat abām tautām zuduši p. p. tēva nosaukums (paters). Daži kopīgi vārdi no seneem laikeem uzglabājušies veenā, citi atkal otrā valodā, vairāk zināms leišu,

mazak mūsu valodā. Tā senāk kopīgais vārds dukte uzglabājees leišu valodā, bet pee mums izskausts no vācu vārda meita. Tur pretim senak kopīgais vārds seeva leišeem izzudis un tai veetā eeveesees „moteriške“ (mātite). Tā jadoma, ka ari sprūta būs mums ar leišeem bijis kopīgs vārds, kas pee mums vēl pa daļai uzglabājees, bet pee leišeem izzudis.

Ka sprūta ir originels latvisks vārds, to varam spreest no tam, ka varam to it labi no pašu valodas saknes atvasinat un attīstīt. Mūsu valodā ir vārds: spraut, es sprauju, un top leetots vairak refleksivā formā: sprautees, es spraujas p. p. kartupeļi spraujas no zemes arā t. i. augdami dzenas jeb speežas uz augšu. Šim vārdam ir ari gaŗaka forma sprautees, es sprauŗos. Pati sakne še isti ir spru, kas top pagarinata par sprau-spraud. Ši skaņu rinda parādas ari pee citeem vārdeem. Kur saknē ir —u— skaņa un ta top paplašinata par —au— skaņu p. p. gūt — gaut grūt — graut, šūt — šaut. Pee daudz vārdeem pirmatnejā forma ar u—skaņu vairs netop leetota, bet tik paplašinatā forma ar au—skaņu, kā p. p. raut, kaut, ļaut, kŗaut etc. Tā ari vairs neleeto verbu sprūt, bet spraut un isti vēl taļak pagarinatu spraut.

Sprūta tā tad ir veenkāršs atvasinajums no saknes spru ar parasto galotni ta, kas mūsu valodā beeŗi leetojama p. p. gaita, dzimta, gļota, nasta, gulta etc. Sprūta pēc savas pirmnozimes būtu skaņu augs, kas no zemes spraujas arā un pa daļai aug virspus tās.

Še vēl varetu peebilst jautajumu, vaj mūsu vārds sprūta nestāv sakarā ar kreevu bŗukva. Ja tas būtu, tad būtu jadomā, ka mūsu vārdam eesākuma burts s nav bijis, bet tas ir vēlak peelikts, kā tas daudzķārt mūsu valodā noticees p. p. Pricis — Spricis, Prancis — Sprancis, trups — strups, trops — strops etc. Tātad mūsu vārds sprūta būtu no eesākuma skanejis: prūta. Tas nu puslidz saskanetu ar Kreevu vārdū: bŗukva, jo eesākuma — burti p un b ir radneecīgi kā lūpu skaņas, tik veens ceetaks otris mīkstaks un tee savā starpā mainas par peem. peka — beka, latv. pupa kreev. bob., tapat kakla skaņas k un g., par peem. latv. krūts kreev. grudj. Tā varetu domat, ka kreevu bŗukva senak skanejis prukva. Tad vēl atliktos starpiba galabalseenā starp —t— mūsu vārdā nn —k— kreevu vārdā. Ir nu gan gadījumi, kur ari še burti mainas, kā jau agrakos rakstos norādiju, par deem. greeķu valodā sentlon — Kreev. svekla. Tātad varbūtiba

ir, ka kreevu valodā šis vārds no sākuma skanejis vairak līdzigs mūsu vārdam prutva un vēlāk izveidojees: brūkva. Tomēr šis salīdzinājums ir šaubīgs un nevar no ta nekādus drošus slēdžeenus taisīt. Bet tik daudz varam spreest, ka slaveem un balteešem sprūtas stāds no seneem laikeem bijis pazīstams un tee to nav no eitureenēs eeveduši. To peerāda viņu pašu originelais nosaukums. Seviški mūsu latviskais vārds, kas no mūsu pašu valodas saknes atvasinats, leecina, ka mūsu senči to patstāvīgi izaudzinājuši un kultivejuši.

Balandas nosaukums.

Pee vissenakeem stādeem peeder ari kāds tagad pavisam neeevērojams dārza-augs, ko mūsu senči leekas ļoti ceenijuši. Ta ir balanda. To peerāda ša stāda plaša izplatišanās pee senuropeešu tautam. Par viņa senumu leecina tas apstākļis, ka balandu sēklas atrastas vairakās veetās akmeņu laikmeta atleekās, seviški senajās stabu mājās. Mūsu senči laikam ēduši neveen balandu lapas, bet ari viņu sēklas. Lapas ēduši laikam tādā veidā, kā tagad spinatus. Cits jautajums ir, vaj mūsu senči balteeši balandas ari kultivejuši, kā dārza stādu, jeb leetojuši tikai kā dabas stādu. Zinams, ka kultivetā dārzu-balanda vēlākā laikā eevesta no deenvideem, bet tā ka akmeņu laikmetā atrastas balandu sēklas, tad no tam redzams, ka jau tai laikā balandas ir sētas un audzētas. No tam var vērot, ka mūsu senči tās ari būs daudz maz izkopuši.

Tad vēl japeegreež seviška intrese mūsu balandu nosaukumam, kas ari norāda uz ša stāda senumu, izplatišanu un kultivešanu. Mūsu vārds, balanda latveešu un leišu valodā ir veens un tas pats un abās valodās uzglabajees veenads un nepārgrozīts. Šis apstākļis jau norāda, ka tas ir ļoti sens nosaukums un balteešu valodas kopīpašums no seneem laikeem. Turklāt ša vārda pilnā muzikaliskā skaņa un jaukais sastāvs leecina par viņa pirmbaltisko izcelšanos un norāda senindeešu valodu, kur līdzīgi skaņu-kopojumi nāk preekšā.

Bet kā skan balandu nosaukumi citās europeešu valodās? Vispirms eevērojami ir germaņu tautu nosaukumi: vāciski: melde, sen vāc. malta un melda, dan. meld, sen-zveedr. molda etc. Pirmgermanu valodā peeņem formas: meldon un maldon. Jo peeņemam senaku germanisku formu, jo tuvaki acim redzot ta nāk mūsu

vārdam balanda un ja peņemtū vēl preekšgermanisku formu, tad ta būtu vēl tuvaku klāt mūsu vārdam. Maldon un balanda jau arī stāv veenotrai tuvu. Tikai eesākuma burti m un b izšķiras. Bet tā ka b un m ir radu skaņas, kas mainas un dažkārt veena pārvēršas otrā, tad nav ko šaubītees, ka abi vārdi mūsu balanda un germanu maldon ir radneecīgi t. i., ka nav tos peņņemusi veena tauta no otras, bet katra tauta tos izveidojusi pēc savas īpatnejas izloksnes. Kāda būs vārda pirmforma bijusi, tas nav skaidri nosakams, bet jadamā — ka ta būtu vairak mūsu vārdam līdzīga neka germanu pirmformai, tapēc ka mūsu valodas vārdi viscaur uzrāda senakas formas, nekā germanu valodas.

Par m un b burta maiņu jasaka tas pats, kas mums bij eevērojams pee mūsu vārda burkans salīdzinot to ar germanu morba, leišu morkas un kreevu morkovj. Varetu būt, ka mūsu vārds balanda pirmā laikā skanejis malanda, no kuŗa vēlāk izveidojees balanda caur to, ka eesākuma burts m pārvērtees par b. No ta paša vārda malanda tad veegli caur saīsinašanu izveidojees germanu valodā — maldon un jaunakā laikā melde. Bet nu ar mūsu vārdu balanda izceļas vēl veens intresants jautajums un proti tāds pats, kā jau agrakā rakstā izskaidrots par mūsu nosaukumu „burkans“, kas saskan ar greeķu vārdu brakana. Tāds pats korespondejošs vārds greeķu valodā atrodas arī mūsu balandai. Greeķu valodā atteecīgais balandas nosaukums ir bliton. Šis vārds gan nevalodneekam izleekas maz līdzigs mūsu vārdam, bet tuvak salīdzinot mēs pārleecināsimees, ka tas ir etimologiski t. i. pēc saknes un skaņu likumeem tas pats vārds un ir uzglabajis to pašu nozīmi, kā mūsu tā germanu valodās.

Intresanta ir ta parādība, ka mūsu un tapat arī greeķu valodā eesākuma burts nav m, kuŗš ir zīmigs visām germanu valodam, bet b, un tā ka arī leišu valodā tas pats b uzglabajees, tad leelaka varbūtība sveras šim burtam par labu ne kā pirmajam. No tam varam peņņemt, ka mūsu vārds laikam no eesākuma būs skanejis ar b un ne ar m un ka tas uzglabajis pašu vispirmatneju formu, no kuŗas caur sakropļošanu un saīsinašanu germanu un greeķu valodās izveidojušās jaunakas vārda formas.

Ka greeķu vārds bliton nav pirmatnīgs, bet sakropļots, tas skaidri redzams. Vispirms vārda vidū otra silbe sākas ar t, kur mūsu un germanu valodās stāv d. Tas veenkārši izskaidrojas tā,

ka greeķu valodā pirmatnejs „d“ saceetinajees par —t—, kā tas dažkārt parādas, p. p. lat. deus, sen-ind devas, latv. deevs — greeķ. theos; latv. dārzs — greeķ. tarsos; — thymos — dūms etc. Tātad greeķu vārds agrak būs skanejis ar d: blidon. Ši vārda forma jan tuvak nāk mūsu vārdam balanda, ta ka konsonanti b- l- d- ir tee pašī, tikai starpiba vēl parādas vokalos. Bet tā ka konsonanti ir vārdu stiprakais elements, tā sakot viņu skelets, kas to satur un vokali viņu mīkstakais materials, kas veeglaki pārmainas, tad nav ko šaubitees, ka greeķu vārds bliton senak blidon pilnigi ar mūsu vārdu saskan kopā. Pašā sākumā varbūt mūsu vārdam nemaz vēl noteiktu vokalu nebija un tas skaneja varbūt — bldan, kas vareja būt ša vārda pirmforma, no kuņas izveidojās. No tādas formas varam veeglaki izskaidrot, ka eesākuma b pārvērtas par m. „L“ skaņa pirmlaikos tapa izrunata gandrīz kā vokals, bet vēlāk tai peeskaneja klāt vaj eepreekš jeb pēc tās dažadi vokali e jeb i- a, o jeb u. Tā tad no bldan vareja izveidotees: mldan, blidan, baladan un „n“ eeskanot vidū — balanda.

Visadā ziņā balandas nosaukums ir ļoti intresants. Jo tas norāda uz senseneem laikeem, kad greeķi vēl nebija no mums atšķirūšees un nogājuši uz deenvideem, bet dzīvoja vēl mūsu tuvumā. Jo peepēmuši balandas nosaukumu nav ne greeķi no mūsu balteešu senčeeem, ne mūsu senči no greeķeeem. Tad tas vārds skanetu vairak veenadi. Bet nu katra tauta to izveidojusi savā īpatnejā formā. Tapēc japeeņem, ka balandas nosaukums izcēlees jau tai laikā, kad greeķi un germaņi dzīvojuši savu peemūsu tautas, mūsu pirmdzimtenē. Tad viņi jau balandas audzinājuši un tās savai baribai leetojuši. Tādā veidā varam vislabaki izskaidrot kopejo balandas nosaukumu, kā tas uzglabajees latveešu, leišu, germaņu un greeķu valodās. Ka latīņu un slavu valodās šis nosaukums trūkst, tas neleecina, ka šās tautas agrak no mums nošķirūšās, bet tikai to, ka viņas balandas pirmatnejo kopigo nosaukumu pazaudejušas un vēlāk peepēmušas tai veetā citu, kā tas noticees jau ar daudzeeem citeem vārdeem.

Ķermuše un sinepes.

Ķermuše — lauka ķiploks. Šis stāds ari peeder pee visu senakeem, ko mūsu sensenči ir leetojuši, jo viņa nosaukums uzglabajees gandrīz visās europeešu valodās. Izzudis tas ir tikai

latiņu valodā. Intresanti ir eevērot, ka tas a'rodas greeķu valodā, kur tas skan: Kromyon jeb senakā formā: Komyson; kreevu valodā čeremša no senakā keremša, poliski tremucha no senakā kremucha; senangļu valodā hramsa; iriski: kreamh, vāciski, daniski, zveedriski: rams. No ša salīdzinājuma skaidri redzams, ka tas ir tas pats vārds, kas tik dažādās europeēšu radu valodās ir izveidojies jeb sagrozījies katrā pēc savas izloksnes.

Latveēšu valodā gan ša stāda nosaukums ir izzudis, bet uzglabajies tas mūsu tuvakā kaimiņu t. i. leišu valodā, kur tas savā īpatnejā senā formā skan: kermuše. Tā ka nu ša stāda nosaukums neveen vispāri europeēšu, bet ari leišu valodā uzglabajies, tad droši var sacīt, ka tas senis laikis bijis ari latveēšu valodā. Tālak ari droši var spreest, ka tas peeder pee tem stādeem, kas pee mūsu sensenēem bijuši leetojami tanis laikos, kad europeēšu tautas vēl nebija izšķirušās, bet vēl dzīvoja savā pirmdzimtenē jo citadi viņa nosaukums nebūtu uzglabajies šo tautu valodās katrā savā īpatnejā formā.

Kapēc pee latveēšiem šis stāds un viņa nosaukums izzudis, tas grūti izskaidrojams. Tapat jau daudz citi vārdi pee mums un citās valodās no seneem laikeem izzuduši, par ko mēs nevaram atrast nekādus izskaidrojumus. Varbūt kermuše caur savu nejauku garšu un nepatikamu smaržu pee latveēšiem nav bijusi eeceenita un jau mūsu senči to maz leetojuši un pamazam to ar laiku pavisam atmetuši. No tam varetu vērot, ka pee mūsu senēem ir attistijusees labaka un smalkaka garšas sajūta. Ari citi novērojumi ir, kas uz to norāda, par ko citu reizu rakstisim. Ari kultivetais ķiploka stāds mūsu tautā nav sevišķi ceenits un pee mums maz ir leetojams.

Ja nu vēl jautatum, kāda varetu būt ķermušes nosaukuma pirmnozīme, tad protams tas ari grūti būs atminams. Acim redzot vārds sastāv no divi daļam: ķer un muše. Ermoti šas vārdu daļas izklausas un atgādina mūsu latveēšu valodas vārdus: ķer^t un mušu, it kā šis stāds būtu leetojams mušu ķeršanai. Tur klāt ari poļu valodā ša vārda otrā daļa tre mucha atgādina to pašu. Tomēr šitada nejauša saskaņa ir ļoti šaubīga un nevar būt par pamatu vārda īstai etimologijai. Zinatniskā valodā to nosauc par tautas etimologiju ka p. p. Maskavas nozīmi izskaidro, ka tur maz kavuši un Pleskavas nosaukumu, ka tur plēsuši un kavuši.

Sinepes. Sinepju nosaukums arī leekas būt ļoti sens, jo tas gandrīz tāpat kā ķermuše un citi uzglabājies pēc leelakās daļas eiropeiešu tautu. Grieķu un latīņu valodā atrodam šā nosaukuma senāko formu: *sinapis*. Germanu valodās tas ir saīsināts: gotiski *sinap*, senangļu valodā: *senep*, senvācu: *senaf*, vidvācu: *senef*, jaunvācu: *Senf*. — latviski: *sinepes*. Leišu valodā šo vārdu neatrodam. Mūsu ciltsbrāļi to nav uzglabājuši bet pazaudejuši, tāpat kā mēs ķermuši. Leiši tai veetā peņņēmuši slavu nosaukumu: garstičas, kreeviski gorčica, tāpat arī poliski. Kā redzams, arī slavi gan seno sinepju nosaukumu pametuši, bet tai veetā no savas valodas attīstījuši jaunu no saknes: *gorkij* — *sivs*, *rūgts*. Tā tad gorčica nozīme — *sīvo zāli*, *sīviti*.

Senkulturas zinātnieki domā, ka sinepes pirmlaikis nav augušas Vidus un Ziemeļ-Europā, bet pamazām uz tūreni izplatījušās no dienvidiem. Tāpēc viņi izskaidro arī sinepju nosaukumu kā no grieķiem peņņemtā vārdu, kas pāriešā pārgājis pēc romiešiem un no tūrenes pēc germaniem un pēc mums baltiešiem jeb latviešiem. Tomēr īsta pamata šim izskaidrojumam trūkst, bet tas ir tik tādas domas, kādas top izteiktas pa leelakajai daļai arī par citiem kultūras stādiem, ka tie no dienvidiem eevesti un pēc mums izplatījušies. Šās domas ir stipri jāpāšaubas, kad mēs salīdzinām sinepju nosaukumus augšminētās valodās.

Ja mēs savu sinepju nosaukumu būtu peņņēmuši no vāciešiem, tad tam mūsu valodā vajadzētu pavisam citādi skanēt un proti esākuma zilbē ar —e— skaņu kurā ir raksturīga visām vācu izloksnēm: *senep*, *senaf*, *senef*, *semp*, *senf*. Turpretim grieķu un latīņu valodai pirmajā zilbē raksturīga —i— skaņa: *sinapis*. Tikai gotu valodā atrodas pirmā zilbē —i— vokals: *sinap*, ko valodnieki domā no grieķu jeb latīņu valodas peņņemtu.

Ja nu latvieši sinepju nosaukumu būtu peņņēmuši no vāciešiem, tad tas mūsu valodā pēc viņu izrunas skanētu apmēram: *semps*. Bet tā ka jau Glūka biblijas tulkojumā Mat. 13, atrodas: „sinepju grauds“, tad no tam redzams, ka latviešiem šis nosaukums uzglabājies pašiem no senākiem laikiem savā īpatnējā formā. Vāretu nu gan būt, ka mūsu senči sinepes un viņu nosaukumu peņņēmuši no gotiem, kurā vārdam mūsu nosaukums skan vairāk līdzīgi; got. *sinap*, latv. *sinepes*. Bet šo jāeevēro, ka mums citi stādi un viņu nosaukumi nav no gotiem peņņemti, jo mūsu senčiem pēc baltiešu un germanu izšķiršanās nav bijuši nekādi tieši un

dzīvi sakari ar viņiem. Otrkārt krit svarī, ka leišu valodā senais sinepju nosaukums nav uzglabajees, bet tai veetā peņemts slaviskais vārds garstičas. Tas taisni norāda, ka sinepes būs laikam mūsu pašu sensenais vārds. Jo pašu vārds drīzak izzūd, bet ja kāds top peņemts no svešatnes, tad tas ceešituras un neizzūd. Tā tad ja sinepju stāds un nosaukums pee mums balteešiem būtu peņemts no goteem, tad tas pee leišiem nebūtu izzudis. Tapat pee slaveem.

Sinepju nosaukumam savā ziņā ir līdzība ar kanepju nosaukumu: grieķiski kanabis — kanepes, sinapis — sinepes. Jzleekas, ka šee nosaukumi, kas pee mums uzglabajušees senakās formās, neka pee dandzām citām tautam, nebūs mums peņemti no grieķiem un romeešiem, bet būs kopīpašums no seņiem laikeem.

Mūsu augļu-koku nosaukumi.

I. Ābele.

Visevērojamakais un slavenakais no mūsu augļu kokeem ir ābele un viņas skaistais cilvekeem visnoderigakais auglis — ābols. Turklāt viņš ari ir vissenakais auglis, ko mūsu senči audzinājuši. Izrakumos no preekšvēsturigeem laikeem, kā ozolu un akmeņu laikmetā, atrodamas ābolu sēklas. Tā ka ābele aug pee mums dabā, tad zinams ābeles un ābola nosaukums būs mūsu pašu vārds. Ir gan daži valodneeki izteikušees, ka ābele un ābols nebūtu zeemeļneeku un tā līdz ari ne latvšeeu vārdi, bet caur augļkoku kulturu no deenvideem pee mums eenākuši, vispirms pee germaņiem un no tureenes pee mums balteešiem un slaveem. Citi valodneeki turpretim atzist, ka ābele un ābols ir zeemeļneeku t. i. germaņu, balteešu un slavu kopigs īpašums. Lai šai jautajumā nāktum pee pilnīgas pārleecibas, tad mums ābeles un ābola nosaukumus atteecīgās valodās vajag salīdzināt.

Ar mūsu vārdu ābele, ābols, pilnīgi saskan germaņu valodu nosaukumi: vācu Apfel, senvācu apful, zveedr. äple, dan. äble. Bet šee sakars starp mūsu un germaņu vārdeem nav tāds, kā ar rozes vārdu. Mūsu rozes nosaukums jau pilnīgi skan pēc vācu izrunas un tūlit parādas kā pārņemts vārds. Turpretim ābele un ābols divejadā ziņā no vācu vārdeem atšķiras un caur to peerāda, ka tas, jebšu radneecigs, ir izveidojees mūsu tautas īpatnejās skaņās, jeb labaki sakot ir uzturejees pirmatnejos skaņos, kur

pretim germaņi pirmatņeos skaņus ir pārgrozījuši jeb sakropļojuši. Pirmkārt germaņi pirmatņejo -b- skani ir pārgrozījuši to paceetinādami par -p- jeb dažās izloksnēs pamikstinādami par -f- jeb pf. Kā -b- ābeles vārdā ir pirmatņejs skanis, to redzam, kad to salīdzinām ar citām radu valodām. Slavju valodās visgarām parādas senais -b-: par peem. bulg. abluka, bazn. slav. abluko, čech. jablo, kreev. jabloko. Kā redzams, slavi seno ābeles un ābola vārdu ir izveidojuši atkal pēc savas mēles, vidus-vokalu -e- jeb -o- izmezdami, peelikdami sufisku -k- un dažās izloksnēs prefisku j-, caur ko pirmatņejs vārds stipri tapis pārgrozīts jeb sakropļots. Bet viss tas peerāda, ka tikpat germaņi kā slavi un sevišķi mūsu senči balteeši, šo vārdu nav ne no kureenes peesavinājuši, bet tas bijis viņu senais kopīpašums no teem laikeem, kad tee vēl dzīvoja kopā kā tuvi kaimiņi un vēl nebija izšķīrušies atsevišķās tautās. No ša salīdzinājuma redzams, kas mūs sevišķi interesē, ka mūsu balteešu valodu formas ir senakas pirmatņigakas neka slavju un germaņu vārdu formas. Jo ābeles nosaukums mūsu valodā ir uzlūkojams kā pirmforma, no kurās izveidoti germaņu un slavju valodu vārdi: Apfel, apel etc un abluko jeb jabloko etc.

Tad vēl intresanti ir eevērot starpību starp ābeles koka un ta augļa nosaukumu — ābols. Germaņeem trūkst šās izšķirības. Viņeem tik ir Apfel un ja grib ābeles koku apzīmet, tad jāleek koka vārds klāt: Apfelbaum. Bet balteešu un slavju valodās abus preekšmetus izšķir: latv. ābols—ābele, leit. obolas—obelis, prus: voble—vobolne; bazn. slav. abluko—ablani, jablani; kreev. jabloko—jabloņa.

Ši izšķirība ir intresanta divejadā ziņā, jo pastiprina pirmkārt, kā jau augšak uzrādijām, proti, ka mūsu senči nebūt nav ābolus pārņēmuši no germaņeem, bet paši no pirmilaikeem tos pazīnuši un otrkārt, šī izšķirība norāda uz to, ka mūsu senči ābolus jau senis laikis būs kultīvejuši. Pee citeem augļeem: bumbeereem, plūmēm, ķiršeem tādas izšķirības nava. Tā tad jedomā, ka mūsu senči ar teem nebūs tā nodarbojušees viņus kultīvedami, kā ar āboleem. Tikai jautājums izceļās, kurš vārds būs pirmais bijis: ābele, jeb ābols t. i. vaj koka jeb augļa nosaukums? Acim redzot galotne jeb sufikss —ols mums še var dot vajadzīgo atbildi. Diftongs -ò- (no) ir īpatņeja baltiska, visvairak latviska un arī leitiska, skaņu parādība un tapēc sufikss -ols būs vēlāk

attīstījees, kad no balteešu ciltim citas europeēšu tautas jau bija nodalījušās un aizgājušās katrā uz savu pusi. Tā tad vārds ābele visadā ziņā ir vecaks nekā ābols. Uz to norāda vēl divi leeci-neeki, kas arī ir savā ziņā interesanti un vērā leekami; 1) Keltu valodas vārdi un 2) daži latīņu pilsētu vārdi.

Keltu valoda mūsu balteešu valodam citādi stāv tālu, varam sacīt, vistālāk par citām valodām, bet ābeles nosaukumu viņa ir uzglabājusi puslīdz līdzīgu mūsu vārdam. Dažādās keltu valodās jeb izloksnēs sastopam šādus vārdus: abal, abellen, ubul, ubāl, bez tam, galeēšu pilsēta Aballo tagadejā Avallon aizrāda uz ābeles vārdu. Še klāt peeleeckam divus senus pilsētu vārdus Itālijā: Abella un Abellinum un trešās pilsētas Marsikas eedzīvotāju nosaukumu: Abellinates. Šee visi nosaukumi arī norāda uz ābeles vārdu. Peevestee keltu vārdi apzīmē tikpat ābeli kā arī ābolu. No tam var domāt, ka pirmā laikā arī pee citām tautām, kokam un auglim vēl nebija atsevišķi vārdi attīstīti, bet abus nosauca ar to pašu vārdu. Tā jau vācu valodā vēl tagad palicis un ja grib izšķirt koku no augļa, tad peeleeck koka vārdu klāt un saka: Apfelbaum.

Peevestee latīņu pilsētu vārdi Abella un Abellinum, kā arī Marsikas eedzīvotāju eesaukums abellinates peerāda, ka latīņu valodā senak ābeli būs tāpat saukuši kā mūsu latveēšu valodā un tik vēlāk tanī eeveesees vispār peeņemtais vārds — mālus. Caur ko tas noticees, to zināms tagad nevar izskaidrot. Varbūt mālus no sākuma bija kāds peevards, ko ābelei peelika, un vēlāk tas palikas par īsto nosaukumu; varbūt caur to, ka egles nosaukums latīņu valodā abies ļoti līdzinājas senajam ābeles vārdam.

Kā nu mineto pilsētu nosaukumi cēlušees? Leekas gan, ka tās nosauca ne pēc ābeļu angļem, bet pēc pašām ābeļem, ko tur kopa un plašākā mērā stādīja jau īpašus dārzus eerīkodami. Tādu pilsētu tad vareja dēvet par ābeļu pilsētu: urbs Aballa jeb opidum Abellinum jeb kādas pilsētas eedzīvotājus kā ābeļu kopejus abellinates.

No visa ta varam spreest, ka mūsu vārds ābele ir pirmatnīgs nosaukums, ar kuŗu no sākuma apzīmets šis pats augļu koks, bet tad ar šo pašu vārdu, kā germaņu un slavu valodās redzāms, nosaukti viņa augļi. Vēlak slavu valodās auglis apzīmets ar deminutiv-sufiksu -k-: abluko, jabelko, jabolko etc un koks ar sufiksu -n-: ablaņ, jablaņ, jabloņa etc. Pee germa-

ņem turpretim senais vārds ābele-Apfel palicees tik par augļa nosaukumu, un lai koku apzīmetu, top peclikts klāt koka vārds: Apfelbaum. Pee balteešēem turpretim ābele palikas pirmatnejā nozīmē un augli nosauca ar jaunu vārdu — ābols.

Skaņu ziņā mūsu ābeles un ābola vārds saetas arī ar grieķu vārdu obolos, kas nozīmē pazīstamo mazo monētu, bet vaj šēem vārdeem ir leetišķs sakars, tas nav nei peerādams nei noleedzams. Varbūtību šinī ziņā tomēr var izsacīt, tapēc ka latīņēem senais ābeles nosaukums bijis un ta veetā vēlāk eevēesees jaunaks mālus, mālum un tas pats vārds ir izplatījees pee grieķēem: mēle, mēlon no senakā māla, mālon.

No visa ta var spreest, ka ābolus mūsu senči audzinājuši sirmajā senatnē, kad europeēšu tautas vēl nebija izšķīrušās.

Turpmak būtu vēl jaraksta par Latvijas veetejām ābolu sugām un viņu pareizeem latviskeem nosaukumeem. Te jauāk palīgā mūsu dārzkopjeem-pomologeem,

II bumbeere jeb kņause.

Pēc ābeles un ābola svarigako veetu mūsu augļu dārzos eeņem bumbeere ar savu garšīgo augli, bumbeeri. Starpību starp koka un augļa nosaukumu mēs taisam tapat kā ar āboli un ābolu: koku nosaucam ar feminina galotni — bumbeere un augli ar maskulina galotni — bumbeeris.

Bumbeere ir tikpat veca kā ābele, jo viņa aug dabā tapat kā mežābele neveen Europas deenvidos, bet arī pa Vid-Europu līdz Balteešu jūrai izņemot tik zeemeļ-apgabalus: Skandinaviju, Somiju, Igauniju, Vidzemi un Zeemeļ-Kreeviju. Ari senlaiku izrakumos no akmeņu laikmeteem Vid-Europas apgabalos atrasti bumbeeres koka gabali un sēklas. Tā tad nav ko šaubitees, ka arī mūsu senčēem bumbeeres koks un augļi būs bijuši pazīstami.

Tikai jautajums ceļas par to, vaj mūsu senči bumbeeri jau arī dārzā stādījuši un kultivejuši, kā mēs to varam vērot par ābeli. Randzisim to izpētīt, salīdzinādami bumbeeres nosaukumu ar citām valodām.

Galvenais jautajums še ir, vaj bumbeere ir mūsu pašu valodas vārds jeb peeņemts no svešas valodas. Ja tas ir mūsu vārds, kā ābele un ābols, tad varam sacīt, ka mūsu senči to iz-

kopdami paši to tā nosaukuši, bet ja tas ir svešs vārds, tad jādoma, ka tas līdz ar svešo kulturu no mūsu senčiem pēņemts.

Ja bumbeeres nosaukumu grib izskaidrot no latvešu valodas, tad vistuvāk stāv vārdi: bumba, bumburs, bumbuls, ar kuņem to varetu vest sakarā. Tā izskaidrojot bumbeeres nosaukums būtu ļoti labi darināts un zīmīgs, sevišķi salīdzinot to ar bumburu, kas nozīmē vairāk eepaļu jeb garenī apaļu preekšmetu, sevišķi ar smailu galu, kas īsti saskanētu ar bumbeera veidu izšķirot to no apaļā ābola.

Tomēr pret šo izskaidrojumu ceļas stipras šaubas. Jo pirmkārt jašaubas, vaj bumba maz ir latvisks vārds jeb vaj tas nav no vācu valodas (Bombe) pee mums eenācis. Otrkārt ja tas no bumbas būtu atvasināts, tad jau tam vajadzētu taisni skanēt ar latvisko galotni bumburs un bumbure, bet ne bumbeeris un bumbeere. Turpretim — eeris un eere nav nekādas īstas latviskas galotnes jeb sufiksi, bet tās parādas svešos vārdos, sevišķi tādos, kas pārņemti no vācu valodas jeb no franču valodas caur vācu starpniecību p. p. balbeeris, pasažeeris, kureeris, sapeeris, komandeeris etc. Tā tad caur šo šaubīgo svešo galotni bumbeeris top aizdomīgs, vaj tas nebūs eenācejs no svešatnes. Tapēc mums bumbeera vārda sastāvam tuvāk jameklē pakal, lai nāktum pee pārleecibas, vaj tas mūsu pašu jeb svešs vārds, vaj tas paturams un turpmāk leetojams mūsu valodā, jeb atmetams un cits viņa veetā leekams.

Kā zināms, germani un kelti bumbeeru kulturu dabuši no romeešiem gan jau pirmos gadsimtos pēc Kr. To peerāda arī viņu bumbeeru nosaukumi, kuņi pārņemti no latīņu valodas. Mums še sevišķi intresē senvācu nosaukums: pira jeb bira, kas ir sagrozījums no latīņu valodas bumbeeres nosaukuma pirus. Bira acim redzot vēlāk ir sajakusees ar vācu Beere t. i. oga, jo šee vārdi ļoti līdzīgi skaneja un lai ogu no bumbeera izšķirtu, tad peelika klāt bom-bira jeb bombeere jeb atkal atvasināja no bira jaunu vārdu Birne ar daudzskaitļa galotni -n-. Tā lūk iznāk, ka mūsu bumbeere cits nekas nebūs, kā pārņemums no vācu valodas, „Bom“ kas zemvācu izloksnē nozīmē koku = augšvācu: Baum, tā tad bumbire jeb bombeere būtu: Baumbeere koka-oga. Pēc latvešu mēles „bom“ zināms pārgrozījees par bum- un bire jeb beere par beere.

Ko nu ar šitadu vārdu lai daram? Vaj to vēl joprojam leetot jeb meklet mūsu eeceenitajam dārza-auglim citu labaku nosaukumu? Protama leeta, ka tāds divkārt satapinats vārds mums neder un nav par godu mūsu valodai. Ja tas būtu tīrs latiņu jeb greeķu valodas vārds un ari pee citām tautam peņemts vispāri leetojams, kā par peem. mašina, skola, telefons, posts (pasts), koncerts, republika etc., tad varetum joprojam mūsu valodā leetot un nevajadzētu cita nosaukuma meklet: Bet tādu veenpusigu sakropļotu patapinajumu no vācu valodas, pus latiņu, pus vācu sakopojumu, turpmak peepaturet nevaram. Tas jaatmet tapat kā freilene, jumprava, brūte, vāgi, brokasts, skroders, dišleris, skrīveris etc. etc.

Bet kur ņemsim labaku bumbeeres un bumbeera nosaukumu? Še ir divi ceļi eespējami: vaj darinat kādu jaunu vārdu jeb mēģinat atrast mūsu pašu seno bumbeeres nosaukumu. Jo tā ka bumbeeres koks mūsu apgabalos dabā aug, tad mūsu senči to būs kaut kā savā valodā nosaukuši. Šis beidzmais ceļš būtu vispirms jaizmēģina un tik tad jauns vārds jarada, ja neizdotos vairs atrast seno nosaukumu.

Bet te nu mums nemaz nav tik tāļu un ilgi jameklē. Kā zinams, mūsu brāļu tautas leišu valodā daudz seno balteešu un tā līdz ari mūsu latveešu senee vārdi uzglabajušees, kas mums caur jaunpeņemteem vācu vārdeem izskausti, kā peem. dukte, un merga, kas izskaustas caur vācu vārdu meita, preesks, kas izskausts caur vācu vārdu frisch, maudit, kas izskausts caur vācu vārdu baden, etc. etc. Daži tādi vārdi Kurzemē tuvak uz leišu robežu pusi vēl uzglabajušees, par peem. gands, ko vispār Latvijā vairs nepazīst, bet tai veetā leeto vācu vārdu stārķis, kalbet, neek-kalbis, ko ari vispāri vairs nepazīst, bet viscaur leeto laikam no vācu valodas peņemto runat (raunen, runen).

Apskatisim nu leišu valodā, vaj tur vēl neatrodas mūsu senais bumbeeres nosaukums. Teešam gan, tas tur atrodas un skan: kraušis un kraušē. Tas ir originels vārds ar skaidru baltisku un tā līdz ari ar pilnigu latvisku skaņu. Tapēc mums nav vairs tāļak ko meklet, bet tik šo pašu nosaukumu peņemt un sākt leetot. Tikai mazu starpību būs jaeevēro šo vārdu no leišu valodas pārņemot latveešu valodā, tapat kā mēs kādu vārdu no lat-

galeešu izloksnes pārņemdami mūsu vispārejā izloksnē to drusku pārgrozam pēc vispārejas izrunas par peem. latg. Azkalniši — visp. Aizkalneeši.

Leišu valodā pārak daudz eevesees š- kur latveešu mēle pa leelai daļai izrunā: s, par peem. leit, šalmas — lat. salms kreev. soloma, pirmslav. salma; leit. šun, lat. suns.

Tā tad leišu vārdā krauše mums būs š- skanis japārgroza pēc mūsu mēles par veenkāršu -s- un tā šis vārds pareizi latviski skanēs: kņause un kņausis. Šo abu vārdu starpība būtu tapate kā ar ābeli un ābolu: kņause nozīmetu bumbeeres koku un kņausis bumbeera augli.

Ka kņause un kņausis ir mūsu sensenais bumbeeres nosaukums, to var peerādīt caur to, ka arī kreevu valodā atrodas radniecīgi līdzīgs vārds: gruša. Radniecīgi skaņi k un g kreevu un latveešu valodā mainas, par peem. latv. krūtis — kreev. grudj, latv. kokles leit. kankles, sen. kantles, latv. kokles — kreev. gusli sen. gontli. Tapat mainas -au- -un- -u : latv. ausis — kreev. uši-; latv. ļaudis kreev. ļudi etc. Tātad kņausis jeb kņause un gruša ir etimoloģiski tas pats vārds, t. i. no tās pašas pirmatnīgas saknes krus katrā valodā pēc savas izloksnes attīstīties. Ko šī pirmatnīgā sakne senis laikis nozīmejusi, tas zināms tagad grūti izdibināms.

Tā ka nu balteešiem un slaveem ir savs īpatņejs bumbeeres nosaukums kņause un gruša, tad var domāt, ka viņi to senis laikis arī līdz ar ābeli būs dārzos stādījuši un kopuši. Tik latveeši, pee kuņem ir bijis stiprs vācu eespaids beidzamos 700 gadu laikā, ir peenēmuši vācisko nosaukumu bumbeere. Tagad mums laiks nācis no ša vācu eespaida atvaļinatees un celt gaismā mūsu senos vārdus, cik tos vēl varam atrast savās izloksnēs un tuvejā leišu jeb prūšu valodā,

Tā tad lai vairs nesaukajam savu krāšņo dārza augli ar vācisko vārdu par bumbeeri bet ar savu seno skaisto pašu vārdu par kņausi.

III. Plūmē jeb gloma un krēķe.

Plūmei gan nav tik leela nozīme mūsu augļu dārzos, kā ābelei un kņausei, tomēr arī viņas kultura mums ir deezgan derīga. Par plūmes senumu arī nevaram tik droši noteikt, kā par ābeli, jo viņas dabas stādu veidu neatrodam zeemeļu apgabalos, bet vairak

deenvīdu zemēs. Tapēc nevaram plūmi veenā rindā nostādīt ar ābeli un kņausi. Ari nosankums plūme nav latvisks, bet peņņemts no vācu valodas: Pflaume, zemvācu: plūme. Tā tad jadomā, ka latveeši plūmes audzinašanu peņņēmuši no vāceešeem, kuņi to Latvijā atnākdami būs eeveduši. Bet vāceeši to ari nav pee sevis Vācijā izaudzinājuši. To peerāda pats plūmes nosaukums, kuņš nav vis vācu valodas vārds, bet vāceeši to savukārt līdz ar plūmes audzinašanu peņņēmuši no romeešeem. Latīņu valodā tas vārds skan: prunus un prunum. Pirmais apzīmē koku, otrais augli. Tomēr šis nosaukums atkal nav īsts latīņu valodas īpašums, bet savukārt peņņemts no greeķu valodas, kur tas pilnīgi tapat skan: prūmne, plūmes koks un prumnon, plūmes auglis. Tikai latīņi izlaiduši -m- skani, kas viņeem kopā ar -n- bija neveikli izrunājams, un pārgrozījuši galotnes pēc savas mēles: -us un -um. Tā tad plūmes nosaukums jebšu ne latveešu, nav ari vācu vārds, bet līdz ar viņas kulturu no greeķeem pārnācis parastā kulturas gaitā pee romeešeem, no teem atkal pee germaņeem jeb vāceešeem, kuņi to beidzot pārnēsuši pee mums.

Tagad izceļas jautajums, ko ar šo vārdu darīt? Vaj to kā svešu vārdu peepaturet, jeb meklet ta veetā citu? Še japeemin, ka pareizais princips ir turetees pee tādas kārtības: svešos vārdus janošķir divās šķirās, 1) internacionāli kultur- jeb tehniski nosaukumi, kas pārņēmti no klasiskajām valodām t. i. no latīņu vaj greeķu valodās un kuņus leeto visas tautas, kā par peem. pasts, telegrafs, telefons, gramatika etc. etc. Tādus vārdus nav vajadzīgs atmest un meklet to veetā citus nosaukumus. Jo tas mums nav par kaunu, ka mēs līdz ar citām kulturtautam tos pašus nosaukumus leetojam. Tas iznāk uz to pašu parādību, ka mēs līdz ar citām radutautam leetojam sen-senos kopīgos vārdus no pirmļaikeem kā māte, dūkte (meita), sirds, acis, ausis, bārda, nakts, pūri, lini, skaitļu vārdi etc. Tapat internacionālee svaru un mēru nosaukumi būs veenadi visām tautām un aplami būtu tos grozīt un tulkot jeb to veetā radīt jaunus vārdus dažādās valodās. Tadeļ ir gluži aplam šovinisteem vāceešeem darīt paķaļ un par peem. telefonu pēc viņu aplamā tulkojuma, Fernsprecher, latviski tapat aplam pārtulkot par tāļruni. Aplam telefons ir tulkots tapēc, ka -fons greeķu valodā nenozīmē, Sprecher t. i. runatajs jeb -runis, bet skanis. Ta tad pareizi būtu jatulko: tāļskanis.

Tomēr arī tādu vārdu pieņemti būtu nepareizi. Tas ir tik pat aplami, kā kad hektaru tulkotu un nosauktu par simtari un kilometru par tūkstošmēru etc. Tapēc telefons lai paleek telefons un lampa lai paleek lampa, kas arī nav vācu vārds, bet klasisks, no grieķu valodas pieņemts. Un tapat lai paleek citi internacionālee vārdi.

2) Bet tādi vārdi, kas pie mums pārņemti no veenas jauna laiku valodas, par piem. no vācu, krievu, igauņu valodas, ir jaatmet un to veetā jāeeved skaidri latviski vārdi. Tādi vārdi ir p. p. baznīca, kas pārņemta no krievu valodas, tapat zvans, zvanīt, gavet, svētki, pagasts, verste, karogs un c. Tā arī no vācu valodas: jumprava, brūte, brūtgans, skroderis, vēveris, dišleris etc. etc. No igauņu valodas: vai jeb vaj, vajag, laulat, laikam, arī, nav, muiža un c.

Te nu gan saka, ka tādi vārdi, kas jau ilgaku laiku pat vairak gadusimteņus pie mums pārņemti un leetoti, eemantojuši pilnteesibas stāvokli mūsu valodā un jau tā aprasti, ka top sajusti ne kā sveši bet tapat kā latviski vārdi; tapēc tādus nevajagot atmet. Kas to vairs zinot, ka baznīca, karogs, laulat un citi augšminetee vārdi nav latviski? Nezinatneekam protams tas tā izleekas, bet kad tas top zinams, tad tādus vārdus tapat kā svešus jauzskata kā jumprava, brūte, dišleris etc., kuŗus taču atmetam un to veetā visi leetojam latviskus vārdus: jaunava, ligava, galdneeks etc etc.

Kā nu pēc ša principa darit ar plūmes nosaukumu? Ja tas būtu tīrs internacionāls vārds jebšu pēc latveešu mēles sagrozīts, kā p. p. pasts no latiņu pasitus, praveets no grieķu profetos etc, tad varetum to paturet. Bet nu plūme ir kā divkārtīgs sagrozījums pie mums pārnācis, pirmkārt grieķu vārds prūmne jeb prumnon ir pēc latiņu mēles pārgrozīts par prunus un prunum un otrkārt no šeem vārdeem (dandzskāitli pruna) ir vispirms izgrozīts vecvācu izloksnē pfruma un vēlāk augšvācu izloksnē: Pflaume, zemvācu: plume. Ja tad mēs jo projam šo zemvācu sagrozījumu paturam savā valodā un tālak leetojam, tad caur to uzturam arī turpmak atkarību no vācu eespaida, no kuŗa taču esam apņēmušees atsvabinatees.

Tad nu mums paleek divi ceļi: vaj pieņemt skaidro nesagrozito grieķu vārdu prumne jeb ta latinisko formu pruna, ko leeto botaniskā valodā un kas pilnīgi arī padodas latveešu izrunai

vaj pameklet pēc kāda latviska nosaukuma. Pirmais ceļš botaniskos nosaukumus mūsu valodā leetot, vēl nav eesākts, tapēc būtu neparasti un neeteicams uzsākt šo vēl neleetoto ceļu ša veena nosaukuma dēļ. Tapēc labak jameklē pa otro ceļu eet, vaj neatrasim kādu derīgu latvisku vārdu plūmes nosaukumam.

Te nu teešam atrodam jau no Manceļa t. i. 17 gadu simteņa vidū leetotu vārdu glome, jeb labaki gloma, kuram ir skaidra latviska skaņa, kas ari saskan ar citeem latviskeem vārdeem p. oma, doma, loma, noma. Gloma ari ir īsti nozīmīgs plūmes nosaukums, jo tas acim redzot atvasinats no glums, kas karakteristīgi apzīmē glomas īpašību pret citeem augļeem. Tikai varetu aizdomas celt, vaj gloma nebūs pakaltaisijums plūmei, p. veetā leekot -g- un -u- skani pagarinot pēc latveešu mēles par diftongu ô (no). Šādas aizdomas var jau gan celt, bet nevar peerādit, ka tas teešam tā noticees. Un ja ari teešam tas tā būtu, tad tomēr gloma būtu ļoti veikli un jauki darinats vārds, kas izdevees pilnīgi latveešu valodas garā un tapēc ir daudz peeņēmīgaks un labaki leetojams nekā sagrozītais vāciskais vārds plūme.

Tā tad visadā ziņā jaatkratās no ša vāciskā nosaukuma un turpmāk plūmes veetā jasāk leetot glomu. Pee tam būtu jaizšķir divas formas: gloma apzīmetu koku un gloms būtu ša koka auglis.

Glomu pasuga ir krēķi, (vāc. Zwetschen) sikeem zilganeem augļeem kurū kauliņi atrasti daudzos izrakumos neveen Vidus-Europā akmeņu laikmetā, bet Anglijā no preekš-romeešu laikeem. No tam var vērot, ka krēķi būs bijuši ari Sen-Latavā. Tapēc varetu ari šo vārdu eevest kā vispārīgu glomu nosaukumu.*) Bet tā ka mums ir šee divi vārdi, tad varam tos abus leetot, lai ari abus augļus varam labaki izšķirt.

IV. Ķirse-vīksna.

Par ķiršu koka nosaukumu papētīt ir deezgan intresanti un ceru, ka tee kas manus rakstus par mūsu kulturstādu nosaukumeem kā leecineekeem par sentēvu laikeem būs lasījuši, ari labprāt sekos ša augļkoka nosaukuma izmeklēšanai. Leekas, ka mēs pee

*) Bārtas novadā Kurzemē vēl tagad glomu nosaukums ir pazīstams. Ar to nosauc krēķus.

tam varesim novērot kādus trīs laikmetus ša koka vēsturei Latvijā. Leekas, ka it senis laikis šis koks, tāpat kā citi, mūsu senčēem nav bijis svešs, bet labi pazīstams, tad vēlāk laikam palicees mazak eevērots un jaunakā laikā atkal vairak tapis eeceenits un kultivets.

Pārrunasim papreekšu jaunakā laika nosaukumus. Visjaunakais nosaukams ir, ko tagad vispārīgi leetojam t. i. ķirsis, pee kam nemēdz nemaz izšķirt augli no koka, bet abus apzīmē ar to pašu vārdu. Būtu pareizaki darit tapat kā ar citeem augļu kokeem: ābele — koks un ābols — auglis, tapat bumbeere (kņause) — koks un bumbeeris (kņausis) — auglis. Tā ari ķirsis būtu auglis, bet koks — ķirse. Šis vārds ir jaunakais nosaukums, tapēc ka tas beidzamā laikā pee mums eeveesees. Ulmaņa leksikā, kas izdots preekš 50 gadeem, tas vēl nav atrodams; tā tad tas leekas vispārīgi tautā izplatijees šinī jaunakā laikmetā.

Kad nu par šo nosaukumu pataujajam, kas tas tāds un no kureenēs cēlees, tad vispirms krīt acīs, ka tas pilnīgi saskan ar vācu vārdu Kirsche, sevišķi daudzskaitlī: ķirši — Kirschen un tā ka tas tik jaunakā laikā eeveesees, tad tas citadi nav izskaidrojams kā aizņēmums no vācu valodas.

Tā ka nu mēs no vācu vārdeem atsvabinamees, tad mums ari ķirsis būtu jaatmet un jameklē kāds labaks latvisks nosaukums. Bet te varetu eebilst, ka ķirsis nav ari vācisks vārds, jo kad pameklejam tālak, tad izrādas, ka vāceši to savukārt peeņēmuši no romeešēem, no latiņu valodas. Latiņu valodā šis vārds skan cerasus, kas gan pirmā acumirklī nemaz neizklausas līdzigs ķirsim. Bet mums jaeevēro, ka e- latiņu valodā tapa izrunats apmēram tapat kā mūsu ķ par peem. Cicerō = Ķiķero, cepula = ķēpuls etc. Kad tā e- veetā leekam ķ-, tad cerasus = ķerasus jau ķirsim nāk itin tuvu. Mēs redzam, ka ķirsis ir tik saīsinājums jeb sakropļojums no ša latiņu vārda ķerasus, kur vidus silbē ir -a- izkritis un pirmās silbes -e- pārvērsts par -i-. Viduslaikā šī vokalu pārvēršanās latiņu valodā beeži notikas kā par peem. augšminetā vārdā cepula — ital. cipola.

Bet kad ķirša nosaukumam vēl tālak pakaļ meklejam, tad atrodam, ka tas laikam ari nav latiņu valodas vārds, bet tanī pārņemts no greeku valodas, kurā tas pilnīgi tapat skan: kerosos. Tā tad ķirsis būtu uzskatams nekā vācu, bet kā greeku—latiņu jeb klasisks vārds un kā tāds nebūtu atmetams. Jo klasiskos

vārdus mēs jau vispāri pee visām tautam redzam leetotus kā internacionālus tehniskos nosaukumus. Tomēr ķirsi par tādu internacionālu tehnisku nosaukumu nevaram uzskatīt, jo kā tāds tas no citām tautam netop leetots. Tikai vāceši to peņēmuši un sagrozijuši pēc savas vāciskās izrunas, bet citas tautas to neleeto. Ja tad nu tik mēs latveši to vēl jaunakā laikā no vācešiem turklāt vēl šai sakropļotā vācu formā leetojam, tad tas vairs nav uzskatams kā klasisks nosaukums, bet kā aizņēmums no vācešiem. Un ja mēs to turpmāk leetojam, tad caur to tikai pērdam savu kulturelu atkarību no vācešiem. Tapēc ķirša nosaukums visadā ziņā jaatmet un jameklē labaks tai veetā. Bet kāds? —

Kā senaku ķiršu nosaukumu vecakee ļaudis atminas nesen vispārigi leetojuši vārdu — ķesbere. To pašu ari atrodam Ulmaņa leksikā. Un daudz ir vēl taīs domās, ka tas esot īstais latviskais ķiršu nosaukums. Tomēr kad šo vārdu tik drusku analisejam, tad tas tūlit izrādas ne mazak vācisks, kā ķirsis. Ķesbere acim redzot ir salikts vārds un sastāv no divām daļām: ķes- un bēre. Aplūkosim tapēc tos katru par sevi. Visveeglak pazīstama mums nākas beidzamā daļa, jo bere cits nekas nav kā vācu vārds Beere t. i. oga. Ari pirmā daļa nav grūti izskaidrojama. Kes- ir vēl vairak saīsinats cerasus jeb kerasus — kers, kur vēl senais -e- uzglabajees bet -r- veeglakas izrunas labad izkritis tapēc, ka -rsb-: kersbere grūti izrunat. Tā tad kesbere ir vācu: Kirschbeere un nav nekāds labaks nele latviskaks vārds ka īsakais ķirsis. To eevērojot mums nav nekāda eemesla šo vārdu no jauna sākt leetot, kas jau tautā puslīdz aizmirsts. Lai tas paleek, kā senaka laikmeta leecineeks mūsu valodas leksikā un senakos rakstos par peemiņu, ka vāceši pamodinājuši Latvijā nolaisto ķiršu kulturu.

Bet kur nu tad ņemsim ķirša labaku un latvisku nosaukumu? Domaju tādu atradis un ceru, ka lasitaji manam preekšlikumam peekritis. Lai lasitaji paši pārleecinatos un man peekristu, gribu viņus vest pa to ceļu, kas uz šo atradumu noved. Šis ceļš ir radu valodu salīdzināšana. Vistuvak mūsu valodai stāv leišu un senprušu valodas, kuņas kopā nosauc par balteešu valodam. Tad no mums tuvākā radneecibā stāv slavu un germaņu valodas un ari senindu jeb sanskrit valoda, tad ari sentrakeešu valoda, no kuņas maz kādas atleekas uzglabājušās. Tālak stāv greeķu un latiņu valodas. Pameklesim nu pee augšminētām

valodam, vaj tanīs neatrodas kāds no seneem ķiršu nosaukumeem, kas būtu līdzīgs kādam mūsu valodas vārdam.

Vispirms palūkojamees leišu valodā. Tur ķiršu nosaukums ir *vīšne*, kas apzīmē tiklab ķiršu koku kā arī ķiršu ogu. Šis vārds saskan ar kreevu un poļu vārdu *višņa* un leekas, ka tas nav patstāvīgs leišu valodas vārds, bet no kreeveem vaj poļeem pārņemts. Tikai starpība ir tā, ka leišu vārdā celma silbes *i* ir garš, bet slavu vārdā *iss*. Ari senprušu valodā atrodam šo vārdu: *visnaitos* = ķirši, kas tur vareja eekļūt caur poļu eespaidu. Bet paskatisimees vēl citās valodās. Ši slaviskā vārda forma ir tālu izplatīta: jaungreeķu valodā: *visina*, turku valodā *višine*, tataru *višņa*, pat vecfranču-guisne. Vācu izloksnēs sastopam citadu ša vārda formu: *wessel*, *wissel*, un arī *weichsel*, *wiechsla*, *wiechslen*, *wispel*, senvācu *wihsel*.

Še vēl var peevest latiņu *viscus*, no kuŗa izcēlees ital. *visciola* un *vissola*, un arī sengreeķu *iksos*, kur *v-* ir izkritis, jo greeķi seno *v-* skani ir pazaudejuši.

Kad nu visus šos vārdus sastatam kopā, tad redzam, ka tee ir atvasināti no kopīgas radneecīgas saknes *vis-* jeb *viks* ar sufiksēem *-n-*, *-l-* jeb *-p*, caur ko pee dažādām tautām izcēlušās dažādas ša vārda formas. Bet tā ka greeķu, latiņu un germaņu vārdos parādas neveen celma silbe *vis-* bet kopota ar *-k-*, tad jedomā, ka pirmatnīgaka ša celma forma būs bijusi *viks-* un slavu valodās šis senais *-k-* ar *-s-* saveenojēes par veenkāršu *-s-*. Tapēc arī jedomā, ka leišu vārds *višņa* kā jau augšak minejām, nebūs pašu īpašums, bet pārņemts no slaveem. Tapat arī jaungreeķi, turki, tataru etc šo nosaukumu būs no slaveem pārņēmuši.

Bet kad nu paskatamees savā valodā, tad atrodam augšminēteem greeķu, latiņu un germaņu nosaukumeem līdzīgu vārdu: *vīksna* un proti ar ļoti senu formu, kas ir senaka par germaņu un latiņu un arī senaka par greeķu vārdeem. Tikai pret to var eebilst, ka tas nenozīmē ķiršu bet veenkāršu lapu koku līdzīgu *gobai*. Ari leišu valodā atrodams šis pats vārds tikai ar nasalo *-n*: *vinkšna* ar to pašu nozīmi. Tomēr es domāju, ka tas ir mūsu senais ķirses nosaukums. Ka tagad šim vārdam cita nozīme, tas neko neiztaisa, jo nozīmes gadu tūkstošu laikā stipri mainījušās. Par peem. mūsu gulbis un kreevu *golubj*, ir etimoloģiski tas pats vārds un katrā valodā apzīmē citu putnu. Vācu valodā ir pilnīgi samainīti egles un precdes nosaukumi. Tā vareja arī pee mums

caur kultiveto ķiršu—Kirschberu eevēšanu mūsu senais vīksnās vārds noet pee malas un dot veetu svešajam vārdam, kā jau daudz citi mūsu sene vārdi caur svešajiem vārdeem nobīditi pee malas.

Tomēr senais vīksnas vārds pavisam nav tapis aizmirsts neizdelēts, bet tas ir izleetots kā otris nosaukums gobai. Citādi to nevar izskaidrot. Jo kapēc tam pašam kokam būtu divi vārdi: goba un vīksna. Daži man gan apgalvojuši, ka starp gobu un vīksnu esot kāda maza starpība. Esot gobai drusku citadas lapas nekā vīksnai, lai gan grūti šo starpību izšķirt. Tā tad še var būt runa tik par kādu gobas pasugu, bet ne par citu koku. Ari vītoleem un citeem kokeem ir savas pasugas, bet tapēc tos netur par īpašiem kokeem un nedod teem atsevišķus vārdus. Botaniskā valodā tikpat gobu kā vīksnu nosauc ar to pašu vārdu: *ulmus campestris*. Tā tad tas ir veens un tas pats koks.

Tadēļ nu veens no šiem abiem vārdeem goba jeb vīksna ir pilnīgi leeks. Nav ko šaubīties, ka šis leekais vārds ir vīksna, kas gobai ir peeklīdis, tapēc ka tas bij zaudejis savu seno pirmatnīgo nozīmi. To nu mums būs atkal izcelt un nolikt savā veetā t. i. sākt atkal leetot kā ķirses un ķiršu nosaukumu kā mūsu sensenči to leetojuši. Preeks, ka šis vārds mums uzglabājees tik skaistā sensenā formā. Tapēc jo vairak mums to būs godā celt un eevest leetošanā. Tā tad leeku preekšā ķirsi saukt atkal ar mūsu pašu seno vārdu par vīksnu.

Mūsu ābolu sugas un viņu nosaukumi.

Starp ābolu sugam mums jāizšķir divejadas: 1) vispārejās jeb ārzemju sugas un 2) mūsu pašu veetejās jeb Latvijas un tuvako apgabalu ābolu sugas. Par ārzemju sugam un viņu nosaukumeem negribu še runāt, jo tām jau savi nosaukumi vispāri ir peepemti un tos leeto pee visām tautām. Te mums nav vajadzīgs meklet citus nosaukumus. Tos jaatzīst kā tehniskus nosaukumus tapat kā mašina, telefons, telegrafs etc. Ari vairak tik pārprašanas un grūtības caur tam celtos, kad katra tauta zinamu vispāri pazīstamu ābolu sugu nosauktu ar citu vārdu. Tā par peem. kad antonovku katra tauta nosauktu ar savadu vārdu, tad nevaretu zināt, kāda ābolu suga ir domata. Deemžēl tomēr dažas ābolu sugas nosauc ar vairakeem vārdeem, tā ka grūti tās izšķirt. Tā par peem. gravensteineeti sauc arī par streifliņu un arī vēl citādi. Te nu mums jāgādā par pareizeem nosaukumeem.

Visvairak mums jaintresejās par mūsu veetejām, par Latvijas ābolu sugam.

Nesen atpakaļ visu vērību peegreeza ārzemju lopu un augu sugam. Bet beidzamā laikā nāk vairak un vairak pee atzišanas un pārleccibas, ka veetejeem lopeem un tapat ari veetejeem augeem ir leelaka nozīme, tapēc ka tee zinamā apgabalā un savos klimatiskos apstākļos vislabaki izauguši un attīstījušees, netikveen gadu simtņeem, bet pat gadu tūkstošeem. Bet pār-celti citos apgabalos un klimatiskos apstākļos tee vairs tik labi neaug un neattīstās, bet nīkuļo.

Šo rindiņu nolūks ir eeintreset mūsu dārzneekus un saimneekus vairak vērību peegreest mūsu pašu ābolu šķirnem un necenstes tikai eeaudzinat ārzemju ābolus, kuŗi tagad pee mums ir tapat modē, kā nesen ārzemju sugas govīs. Bet tapat ka beidzot esam atzinuši, ka ārzemneeces nebūt nav labakas par mūsu latveešu sugas govīm un esam sākuši savejos lopus izkopt, gluži tapat mums būs jādara ar mūsu pašu zemes stādeem un sevišķi ar mūsu ābelem. Mūsu tēvu dārzos auga dažas brīnum gardas ābolu šķirnes, kuŗas mums jāsameklē un jāglābj no pazušanas kā dārga kulturas manta no tēvutēvu laikeem, tāpat kā glābjam un krājam mūsu senās tradīcijas, daiņas un eerašas

Atminos no savas jaunības, ka manas tēvmāšas mājās Cēres Kalejos auga tik ārkārtīgi garda ābolu šķirne, ko sauca par ķūlišeem, ka tādus nekur vēlāk vairs neesmu atradis. Šee bija rudens āboli videjā leeluma, gaišā krāsā, ar mazām švīkam un punktitēm. Ari manā dārzā Vībiņos atrodas dažas ābolu šķirnes, kuŗas leekas būt veetejās no senaka laika. 25 gadus atpakaļ esmu stādījis eeslavetās ārzemju sortes, kā antonovku, pepiņu. dažadas renetes, apertu, filipu, citronābolu etc, no kuŗām citas anga labi, citas nīkuļoja un augļi neattaisno izdaudzīnato slavu. Bet ir vēl man dārzā vec-vecās ābeles, laikam ap 60 gadu vecumā, no kuŗām nevar zināt, pee kādas sugas tās peeder. Starp tām veena sorte ir īsti teicama. Aboli ir drusku līdzīgi sīpoliņeem, tādas pašas dzeltenas krāsas, bet vairak eeplakani un labu teesu leelaki nekā tee, ari ar patīkamaku garšu. Šee āboli ir labi vērtīgi, jo tee ir ražīgi, nes augļus ik gadis un ilgi stāv, līdz pat pavasarim. Kā viņus sauc, neveens ari no veetejeem eedzīvotajeem nezina teikt. Ulmaņa leksikā atrodam kā ābolu nosaukumu:

bindzoļi ar tulkojumu Zwiebel Aepfel. Vaj šee mani sīpoliņeem puslīdz līdzīgie āboli nevarētu būt tā saucamee bindzoļi?

Esmu dzirdejis, ka Kazdangas muižas dārzā augot tumši sarkani zeemasāboli, kas uzturas līdz vasarai, vaj pat līdz otram rudenim. Aboli esot garšīgi un ražīgi. Ari viņu nosaukums nav zinams.

Tā leekas, ka ari citos dārzos atrasees vēl vec-vecas ābeles ar vērtīgieem āboleem, kuŗu starpā būs dažas ari no veetejām sugām. Te nu mūsu dārzkopjeem pomologeem būtu jāpaintrisejas un šās sugas jāpārlūko, itin tāpat kā mūsu lopkopji-specialisti pa vīseem Latvijas novadeem meklejuši un atraduši mūsu vērtīgās Latvijas sugas govīs, kas līdz šim bija maz eevērotas, bet tagad top godā celtas. Tapat var atrastees starp mūsu tēvu dārzu vecajām ābelem kāda īsti vērtīga ābolu šķirne, kas izkopta varetu tikt ļoti eevērojama. Caur to netikveen labums nāktu angļkopībā, bet ari gods mūsu tautai, ka pee mums ari būtu izaudzeta kāda slavēna ābolu šķirne.

Ka ta nav tik tāda eedoma, bet ka tas teešam tā var notiktees, to peerāda veena mūsu veetejā šķirne, kas jau vispāri atzīta un ir eemantojusi sev slavu. Ta ir mums vīseem labi pazīstamā un eecenitā serinka. Kā no mūsu specialisteem - dārzkopjeem esmu dzirdejis, ta ir īsti mūsu balteešu t. i. latveešu un leišu ābolu šķirne, kuŗas dzimtene ir Latvija un Leetava. Neilgi atpakaļ ari ta maz bija eevērota un tik beidzamā laikā no mūsu dārzkopjeem ir vairak gaismā celta. Tagad, cik esmu dzirdejis, jau pirms kuŗa ta ir tikusi pazīstama un eecenita Peterpilī un pat Londonā. Tāpat nu mūsu tēvu dārzos var slēptees vēl kāda vērtīga ābolu šķirne, ko mēs līdz šim neesam eevērojuši un kas var tikt tikpat slavēna kā saucamā serinka un var vēl to pārspēt. Serinka ir gan ļoti gards un auglīgs ābols, bet ta visai ilgi nestāv. Var būt, ka no mūsu citām veetejām šķirnem atrasees kādas tik pat garšīgas un kas stāv līdz pat vasarai kā par peem. augšminetais tumši sarkanais kazdandzeetis.

Bet nu vēl ir jautajums par serinkas un citu mūsu veetejo ābolu nosaukšanu. Vispāri pazīstamos ārzemju ābolus mēs joprojam gan sauksim ar viņu vārdeem t. i. ar to tautu nosaukumeem, no kureenes tee nākuši. Kreevu šķirnes sauksim ar kreevu vārdeem: antonovku, titovku, borovinku etc, vācu - ar vācu vārdeem, kā dzeltēno Richardu, Gravensteiņu etc., angļu — kā pepiņu, ar angļu

vārdeem etc. Bet mūsu veetejos ābolus sauksim ar latviskeem vārdeem, lai tee tad ari pāri pār Latvijas robežam, ja tee būs slaveni, mūsu slavu nes ar mūsu valodas nosaukumeem pee citām tautam.

Šini ziņā nu mums stingri jāprotestē pret mūsu „serinkas“ aplamo nosaukumu. Kā redzams, tas nav latvisks, bet kreevisks. Ermota leeta, ka mēs šo latveešu labako ābolu esam ļāvuši no kreevu ābolu tirgotajeem ar tādu aplamu vārdu eesaukat un vēl turklāt paši šo nepareizo eesaukumu peeņēmuši, tā ka to beidzamā laikā leeto visos augļu katalogos, izstādēs un visā mūsu literatūrā. Ta ir visleelakā aplamiba, pret kuŗu mums jāuzstājas un viseem jāpepalīdz to novērst. Mums jāapņemas to neleetot ne vārdos ne rakstos un jāpamāca ari citus to nedarīt. Bet pee tam mums jādod mūsu garšīgajam un jaukajam auglim īstais latviskais nosaukums. Par to nu mums ziņams pašēem vajag veenoteles un nospreest, kā šo ābolu saukt un tad to nosaukumu leetot un izplatit. Varbūt viņam ir dažādi veeteji nosaukumi, kas pa Latvijas novadeem top leetoti. Tos vajadzētu uzklaušināt un salīdzinat. Tad varetu pareizako un nozīmīgako no teem izvēlet un eevest.

Tomēr leekas, ka senais pareizais mūsu ābola nosaukums ir — mālainis. Gan leeto ari — mālābols, bet tas nav peeņemams. Jo tas acim redzot ir tulkojums no vācu: Lehmapfel, kas ir provincialisms un savukārt aplams tulkojums no mūsu mālaiņa.

Kapēc gan šis ābols tā nosaukts? Daži grib šo nosaukumu izskaidrot no tam, ka mūsu mālainis mīl māla zemi un citā zemē labprāt neaugot. Šis izskaidrojums man leekas nepareizs, jo tas ir domats pēc aplamā nosaukuma: mālābols. Bez tam māla zemi nevar tik uz šo ābeli kā uz ko sevišķu atteecināt, jo citas ābeles tapat mīl māla zemi un ne labprāt aug smilts zemē. Nav mums ari tapēc neveenas citas ābolu sugas, kas būtu nosauktas pēc zemes īpašibam p. p. par smilts ābolu etc. Tapēc jādomā, ka mālainis būs nosaukts pēc māla krāsas, uz ko ari norāda peelikta galotne jeb sufikss — ainis, kas apzīmē veidu jeb izskatu. Šo izskaidrojumu mēs varam peeņemt tapēc, ka ari daudz citas ābolu sugas nosauc pēc viņu izskata — par sarkanajeem, švīkai-najeem, dzeltenajeem etc.

Beidzot vēl kāda peezīme par mālaiņa nosaukumu. Varbūt ta ir nejauša saskaņa, bet varbūt tam ir kāds sens sakars, ka latiņu valodā ābolu vispārīgi sauc — mālun un tapat grieķu valodā — mālon. Varbūt šis nosaukums eet atpakaļ uz pirmlaikeem, kad europeēšu tautas vēl nebija izšķīrušās. Varbūt jau tai laikā mālainis bija izveidojees un tapa tā nosaukts un vēlāk, kad grieķi un latiņi bij nošķīrušees un ar laiku pazaudejuši vispārejo ābola nosaukumu, tee uzglabajuši tai veetā mālaiņa vārdu.

Lai nu šā jeb tā: Taču mālainis kā senais pareizais šā ābola nosaukums būs japeepatur un jaleeto.

Lūdzam ceen. lasitajus, kam kādi veeteji mālaiņa jeb citu veeteju ābolu nosaukumi zinami, tos redakcijai paziņot līdz ar veetas uzrādījumu, kur tee aug.

Mūsu ogu nosaukumi.

Kad aplūkojam mūsu ogu nosaukumus un tos salīdzinām a-citu radu tautu nosaukumeem, tad mums savada parādība duras acīs. Esam apcerejuši mūsu kulturstādu nosaukumus t. i. labību, sakņaugu un augļu-koku vārdus un atraduši, ka tee pa leelakai daļai mūsu radu tautu valodās ir līdzīgi un caur tam norāda, ka mūsu indoeuropeēšu tautu senatnē jau audzināti, šee kulturstādi un ka sevišķi mūsu balteešu tautas uzglabajušas šo kulturstādu nosaukumu vissenākās formas. Tas peerāda ka mūsu senči ir eeņēmuši centralo veetu europeēšu tautu vidū un ir galveno darbu darijuši pee senkulturas izcelšanās.

Bet ar ogu nosaukumeem ir pavisam savadi. Pee teem nekādas līdzības neatrodam. Pat starp tuvakām kaimiņu radu tautam atrodam ikveenai savus īpatnejus ogu nosaukumus, kas savā starpā nekādi nav salīdzinami. Tikai mūsu zemenes vārds saskan ar kreevu nosaukumu zemļanika, leišu žemoge un vācu Erdbeere, kas dabīgi izskaidrojas ar to, ka šī oga pee pašas zemes aug. Citās europeēšu valodās šai ogai ir citādi nosaukumi p. p. latiņu valodā fragaria, grieķu mimaikūlon un komaron. Bet šee vēl ir jautajums, vaj zemene, zemļanika un Erdbeere ir balteešu slavu un germaņu valodu kopīpašums no seneem laikeem, jeb šās ogas nosaukums var būt pārņemts no veenas valodas otrā. Par pārņemšanu var domāt pee leišu vārda žemoge, kas leekas pakaltaisits pēc vācu-Erdbeere. Tapat leekas pakaltaisiti vācu vārdeem mūsu nosaukumi: jāņ-ogas un erkšķogas. Tas domājams tapēc, ka vācu valodā ogam

nav savi nosaukumi ar īpašām galotnem jeb sufikseem kā pee mums un ari leišu valodā, ne tik noteikti kā latveešu valodā, bet vāceēši peeļeek ikkatram ogu nosaukumam klāt vārdu Beere t. i. oga p. p. Erdbeere, Himbeere, Johannisbeere, Stachelbeere etc. Mūsu valodā turpretim ogu nosaukumeem ir sava galotne jeb sufiks: ene p. p. zemene avene, brūklene, mellene, zilene etc. Leišu valodā šis sufikss ir īne p. p. melīne etc. Tatad zemeni leišu valodā vajadzēja saukt žemīne, bet ne žemoge, kas pakaļ taisits vācu vārdam Erdbeere. Tā ari pee mums „jāņoga“ ir pakaļtaisits vācu vārdam Johannisbeere un „ērķšķoga“ pakaļtaisits vācu vārdam Stachelbeere. Pee mums jau vēl deemžēl ir maz patstāvības, tapēc mēs labprāt citeem pakaļtaisam. Tā vēl pat jaunakā laikā noteekas. P. p. aplamajam vācu vārdam Fernsprecher pee mums pakaļtaisits: tāļrunis, kur vajag starptautisko tehnisko nosaukumu telefons peepaturet, kas viseem pazistams un ko citas tautas leeto. Tādus tehniskus nosaukumus mums vispārīgi jaatstāj, jo tee darinati no klasiskajām latīņu un grieķu valodām un gandrīz no visām kulturtautām ir peeņemti, Tikai vāceēši savā šovīnismā tos atmet un darina to veetā vāciskus vārdus un viņeem pakaļtaisa citi šovīnisti, kā poļi, kreevi un igauņi.

Pēc mūsu citu ogu nosaukumeem mums ērkšķogas vajadzēja saukt par erkšķenem un jāņogās par jānenem. Bet ari šādi darinati vārdi nebūtu īsti latviski jo ari tee būtu pēe vācu vārdeem atvasināti jeb tulkoti, tikai peeļeekot latvisku sufiksu: -ene. Turklāt jāņogu nosaukums tā ka tā nav latvisks, ja tam ari latvisku sufiksu peeļeek, jo Jāņa vārds pee mums eevests tik jaunakos laikos līdz ar kristīgo ticību.

Tagad apspreedisim, kā mūsu ogas labaki pa latviski būtu nosaucamas. Zemenes vārds zinams ir paturams un ari leišu valodā žemogēs veetā veegli var eevest žemīne. Bet grūtaki ir izšķirt, kā labaki nosaukt jāņogās, no kuŗām tur klāt ir divi sugas: sarkanās un melnās. Isteni vārds jāņogās peeņemts jaunakos laikos, turpretim veci ļaudis tās sauca par zustereem, zustrenem, šustereem šustareem jeb šustera ogām. Melnās jāņogās tapat sauca par melnām zustrenem, šustrenem, šusterem etc. Tomēr šee nosaukumi man neļeekas būt īsti latviski, uz ko norāda ša vārda dažādas formas, no kuŗām redzama ir nedrošība jeb nezinašana, kā šo vārdu pareizaki izrunat. Esmu dzirdejis to izrunajam ari ar s-: sustrenes jeb sustriņi un vēl citadi izgrozītu. Leekas, ka tas būs pārņemts

no vācu valodas vārda Schuster. Uz to it īpaši norāda nosaukums: „šusteru ogas“. Tā tad no ša vārda dažādām formām nevaram neveenu peņemt un izleetot mūsu jāņogu nosaukumam. „Jāņoga“ arī nevaram peepaturet, jo šis tulkojums no vācu Johannisbeere, tik jaunakā laikā eevesees. Tā ka jāņogas pee mums aug kā dabas-stāds, tad mūsu senčēem protams būs bijis arī savs vārds, kā tee viņu nosaukuši.

Kad nu pameklejamees Ulmaņa leksikā, tad gan sarkanajām jāņogām latvisku nosaukumu neatrodam, bet melnajām atrodam divus: upenes un buburenas. Kā nu še darīt? Veens no šēem ārdeem ir leeks. Upenes jau līdz šim vispāri ir pazistams kā melno jāņogu nosaukums. Tas arī turpmāk tā var palikt. Un tā ka otrs vārds buburenas paleek pāri, tad varam to it veenkārši izleetot sarkano jāņogu nosaukumam.

Tad vēl paleek ērkšķ-ogu jautajums: Tas kā jau norādīju, ir tulkojums no vācu vārda: Stachelbeere un tapēc ir atmetams. Erkšķ-ogas pee mums arī aug kā dabas stāds un tapēc mūsu senčēem droši veen bijis savs vārds, kā tee viņas nosaukuši. Bet nav mums vairs eespējams seno nosaukumu uzmeklet. Kad paskatamees Ulmaņa leksikā un paklausamees, kā vecee ļaudis ērkšķ ogas sauc, tad dabujam atbildi: stiķenes. Bet arī šis vārds neleekas būt īsti latvisks, uz ko norāda jau -ķ- skanis, kas ar maz izņēmumeem sastopams no vācu valodas pārņemtās vārdos kā p, p. stiķi, niķi, spēķis, bleķis, kruķis, bluķis etc. Tapēc stiķenes vismaz uzskatams kā šaubīgs vārds. Leekas, ka tas atvasināts no Stich dūrens.

Bet kā nu lai mūsu ērkšķ-ogas labaki pa latviski nosaucam? Kāmēr nav atrasts senais nosaukums, mēs citu labaku vārdu nevaram eevest, ka to pašu saknes-vārdu peepaturet un peelikt pazistamo sufiksu: enas, ko pee viseem citeem ogu nosaukumeem leetojam. Tā tad ērkšķogu veetā leetosim šimbrīžam veenkāršo nosaukumu: erkšķēnes.

Avenes jeb aveeksnes ir mūsu senais nosaukums, jo tas saskan ar leišu vārdu aveete, aveēos.

Tapat mūsu pašu vārdi ir dzērvēnes, mellenes, zilenes, brūklenes un kazenes.

Bet intresants leekas būt vārds sprādzēnes, kas apzīmē kādu zemeņu pasugu. Lapas un zeedi ir tādi paši kā parastajām zemenēm, bet ogas nav tik sarkanas, bet gaišāka rozasārtuma un

pēc garšas ļoti saldās, gardās. Viņas aug visvairāk pa grāvmalam saulainās veetās. Nosaukums sprādzenes atvasināts no verba sprāgt, tapēc ka ogas noraujot ir dzirdama skaņa līdzīga sprādzēnam. Intresants šis nosaukums tapēc, ka tas saskan ar latīņu zemeņu nosaukumu frāgaria. Šis leekas būt veenīgais ogu nosaukums, kas mums kā kopīgs no sen-senču laikeem uzglabājies, kad vēl latīņi no balteešiem nebija nodalījušies un nogājuši uz deenvideem. Tapēc šis vārds ir sevišķi izceļams un sprādzeņu ogas vairāk kultivejamas, kā mantojums no senlaikeem. Ari leišu valodā uzglabājies vārds sprāga, tikai citā nozīmē.

Magone un roze.

Magone un roze ir tās puķu māšas, kuŗas mūsu senči audzinājuši no pirmatņejas kulturas laikeem, tapēc tās atzīstamas kā vissenākās un kopjamas joprojam kā dārgs mantojums no mūsu sirmās senatnes.

Sevišķi roze no sen seneem laikeem pee visām tautām bija eeceenita un eeņēma pirmo veetu puķu vidū, tā ka no dzejneekem ta tapusi cildinata un apdzeedata kā puķu karaleene. Šo ceenību roze ir uzturejusi līdz pat jaunakeem laikeem un neveena cita puķe nav varejusi viņu pārspēt jeb viņai līdzās nostātees. Ari mūsu laikos roze eeņem valdneeces stāvokli puķu dārzos, mājās un dzejneeku sacerejumos. Bet ari magone pee mūsu senčeem un citām senām tautām tapa ļoti ceenita un leekas vēl vairāk nekā tagad. Senos laikos jau nebija tik daudz skaistas puķes izaudzinātas un izkoptas, kā mūsu dārzneeki tās izkultivejuši, starp kuŗām ir tagad daudz, kas magones pārspējušas ja ne caur savu krāšņumu, tad caur savu smaršu. Turpretim rozei paleek abas nepārspējamās īpašības: zeedu skaistums un smaršas maigums.

Kad jautajam pēc senuma pirmatņības, t. i. kuŗai no šām senlaikos audzinātām puķēm peešķirama preekšroka, rozei vaj magonei, tad iznāks laikam tapat, kā jau agrāk reiz rakstijām par abām vissenākām labibām — meežeem un pūreem, proti ka grūti izšķirt, kuŗa no šām ir pirmatņēja un kuŗa vēlāk izaudzināta jeb varbūt ir abas veenā laikā izkoptas. Tapat varbūt noticees ari ar rozi un magoni. Šinī ziņā būs intresanti pārrunāt šo

puķu nosaukumus, tapat kā agrak jau salīdzinajām pūru un meežu nosaukumus mūsu un citu tautu valodās.

Savadi ir, ka veens no šo abu puķu senajeem nosaukumeem ir vēl uzglabajees no sen-senču laiķeem, turpretim otrais leekas būt izzudis un ta veetâ peņemts cits nosaukums, taisni tapat kā pūra nosaukums, kas mums vēl uzglabajees no pirmilaiķeem, kurpretim meežu nosaukums izzudis un ta veetâ peņemts cits, lai gan no mūsu pašu valodas. Uzglabajees mums ir magones nosaukums kā leecineeks no mūsu pirmsenču laiķeem, bet deemžēl par puķu karaleenes vārdu ir šaubas, vaj to no mūsu pašu valodas neesam pazaudejuši un vaj to nesaucam tagad ar svešu vārdu. Par to pārleecinasimees, kad šo puķu nosaukumus salīdzinasim dažādās mūsu radu valodās.

Vistuvak mūsu latveešu vārdam „magone“ zinams stāv leišu nosaukums: agōna, kur tik eesākumā burts m- atkritis. Senprūšu valodā mūsu vārds ir sakropļots, laikam aplam uzrakstīts: moke. Tas izskaidrojams caur to, ka vāceeši senprūšu vārdus labi nenoklausijās un pēc savas vāciskas izrunas sabojāja tāpat kā viņi mūsu literatūras sākuma laikā ir sabojājuši mūsu latviskus vārdus. Kā senee prūši īsti magoni „moke“ izrunājuši, tas grūti būs uzminams. Jādomā, ka galotnē „n“- skaņu vāceeši nav eevērojuši un atlaiduši nost, tapēc ka sveša auss šo veeglo neakcentueto skaņu neprata uzķert. Jo bijusi ta ir, tapēc ka citās radu valodās ta atrodas izņemot slavu valodās, kurās tā atkritusi. Tapat „k“- skaņa būs kļūdaina, kas caur vācu mēli būs paceetināta no -g-. Jo tā ka leišu un balteešu valodās magones vārdā atrodas -g-, tad droši var sacīt, ka arī seno prūšu valodā bijusi tapati skaņa. Citādi būtu jādomā, ka senee prūši g- skaņas paceetinājumu peņēmuši no slaveem, jo senslavu valodā magoni sauc: maku, kreeviski: mak. Tomēr tādas domas nav pamatotas t. i. it ka kāds pašu valodas vārds šai valodā jo projam palikdams uzņem eespaidu no citas valodas un pārmaina kādu skaņu. Gan izzūd kāds vārds un kāds cits vārds no svešas valodas ta veetâ eespeežas, bet kad tas paleek, tad tas arī uztur savas skaņas pēc savas valodas likumeem jeb eeradumeem. Tā p. peem. latveeši caur vācu starpneecibu peņēmuši viņu aplamo mīksto s- burtu izrunu = z svešos vārdos, bet tam nav nekāds eespaids bijis uz mūsu pašu vārdeem, jo mēs izrunajam savu s- pareizi ceeti p. p. sāls, kur vāceeši saka: Salz ar mīkstu z. Ja tad prūšu valodā, kā

droši domajams, magones vārdā būs bijusi -g- skaņa, tāpat kā latvešu un leišu valodā, kur visgaŗam tās pašas skaņas g, k, d, t, b, p. etc valda, tad nav nekāda pamata peņemt, ka šinī vārdā -g- skaņa caur slavu eespaidu vēlākā laikā būtu pārmainijusees par -k-.

Tuvak mūsu valodai nekā slavu vārds „maku“ stāv senvācu magones nosaukums mago, kuŗam, kā redzams, -n ir atkritis, bet jaunvācu valodā „Mohn“ ir vēl uzglabajees. Tā tad mūsu valodā ir uzglabajusees ša vārda senakā un pilnigakā forma Valodu zinātneeki peņem, kā pirmgermaņu valodā šis vārds skanejis magan.

Latīņu valodā magones senais nosaukums ir pazudis un peņemts jaunaks vārds — papaver. Bet greeķu valodā tas uzglabajees un tur skan: mēkōn un dorešu izloksnē mākōn. Kā redzams, tas pilnigi saskan ar mūsu vārdu, tikai mūsu -g veetā greeķu valodas vārdā atrodas -k-. Kuŗš skanis šinī vārdā ir pirmatnigais -g- jeb -k-, to grūti būs noteikt. Abi skaņi jau ir radnecīgi, tik veens miksts, otrs ceets, un dažkārt tee savā starpā mainas. Visvairak tāda skaņu maiņa noteekas vācu valodā, bet ari greeķu valodā p. p. Deeva vārdā visās valodās ir mīkstais „d“, bet greeķu valodā tas ir paceetinats par th: theos; tapat: dukte senind. duhitar greeķ. thūgater, vāc. Tochter etc. Bet nu magones vārdā ari senindu valodā ceetais skanis -k-: makan. Tā tad ceetais k- skanis magones vārdā atrodas vairak valodās, nekā mīkstais g- skanis: senindu v. makan, greeķu makon, slavu maku, latv. magone, senvācu mago. Tomēr leekas, ka g- skanis še būs pirmatnejs, jo balteešu valodās visvairak pirmatnigee skaņi ir uzglabajušees un mazak pārmainijušees nekā citās valodās. Mūsu valodās drīzak noteek skaņu paceetinašana neka pamīkstinašana p. p. maģenit izrunā dažkārt maķenit. Mūsu vārdā likt, ēs leeku ir ceetais -k-, bet slavu valodās mīkstais -g- legu, lečj un tapat vācu v. legen, liegen. Ari mūsu valodā vēl uzglabajees mīkstais -g- ta paša celma vārdā: liga. Tā varam peņemt, ka mūsu vārds magone būs pati senakā forma, kas no ša vārda uzglabajusees pirmatnigaka, neka greeķu un pat senindu valodā.

Kāda gan varetu būt magones vārda pirmnozīme? Kad pameklejam atteecigas saknes mūsu valodā, no kuŗam varetu šo vārdu atvasinat, tad vistuvak stāv verbs migt, es meegu. Kā zinams magones sēklam ir eemidzinošs eespaidis. To mūsu sen-

senči būs eevērojuši un tapēc šo stādu tā nosaukuši — par cemi-dzinataju. Magones nosaukums ir ļoti sens, jo tas uzglabajees no teem pirmlaikeem, kad vēl europeešu tautas nebija izšķīrušās un senindi vēl nebija no šejeenes nogājuši uz Asiju. Tā tad magone ir augsti ceenijama puķe kā leecineece no sirmās tāļās senatnes.

II.

Kad par magonem un rozem runajam, tad nav jadamā, ka mūsu sentēvi jeb labaki sakot mūsu senmātes audzinājušas jau kultivetas mūsu tagadejām dārza puķem līdzīgas magones un rozes. bet ka pirmos laikos tās protams bijušas vēl dabaspuķes. Tā ka nu kultivetu magoni tapat par magoni sauc, kā nekultiveto, tad būtu jadamā, ka ari rozes nosaukumam vajadzēja palikt tam pašam, kad no dabasrozēs izaudzināja dārzarozī. Vaj tas teešam tā noticees t. i. vaj mums vēl uzglabajees pirmatnejs rozēs nosaukums jeb citeem vārdeem: vaj mūsu tagadejo nosaukumu varam uzlūkot par pirmatnejo, par to mēģinasim papētīt salīdzinot mūsu valodas vārdu ar citu radu tautu rozēs nosaukumeem.

Kad europeešu valodās paskatamees, tad gan tulit redzam, ka rozēs vārds pee visām tautām ir līdzīgs, vēl vairak nekā magones nosaukums, jo ari latīņu valodā, kur senais magones nosaukums izzudis, rozēs vārds ir tas pats uzglabajees kā pee mums un citām radu tautām. Sastatisim šos nosaukumus kopā un salīdzinasim tos savā starpā; lat. rōsa, kreev. rōza, pol. roża, vāc. Rōse, latv. rōze, greek. rōdon, leit. rože.

Latīņu valodā, kā leekas — atrodama it kā pirmatnīgākā un pilnīgākā šo rozēs nosaukumu forma, kapēc to noleekam preekšgalā. Te klāt japeezīmē, ka latīņu vārdā rosa pirmā silbē -ō- jaizrunā isi un -s- starp diveem vokaļeem mīksti, līdzīgi mūsu -z- = rōza. Ar šo latīņu vārdu visvairak saskan jeb ir pilnīgi tam līdzīgs kreevu nosaukums: rōza. Turpretim vācu vārds Rose gan ar mīksto s (z) no latīņu vārda drusku attālinas, jo celma silbes vokals -ō- ir pagarinats un galotne -a ir sašaurinata jeb pamīkstinata par -e. Gandrīz tādā pašā veidā šis vārds parādas mūsu valodā. Celma silbes vokals ir pagarinats un vēl paplatinats par diftongu ô (uo) un galotne tapat kā vācu valodā sašaurinata par -e. Tā iznāk mūsu vārds: rōze = ruaze.

No šīs latīņu un citu valodu vārdu formas eevērojamā mērā atšķiras grieķu valodas rozes nosaukums: *rodon*. No pirmā acu uzmetiena būtu jašaubas, vaj šīs grieķu vārds maz ir no tās pašas saknes un radu ar citu augšminēto valodu vārdeem. Grieķu vārda neitralā galotne *-on* šē gan nekrit svarā, jo galotnes var mainīties un līdz ar to arī vārdu kārtā. Tā jau arī mūsu valodā blakus leeto maskulīnas un feminīnas formas tai pašā vārdā par peem.: *taps* un *tapa*, *talks* un *talka* etc. Tā vareja arī būt blakus formas: *rodon* un *roda*, jeb *roson* un *rosa*. Bet galvenais jautājums ir par *-d-* un *-s-* jeb *-z-* skaņeem, vaj tee ir radnecīgi un var savā starpā mainīties jeb veens skanis pāriet otrā. Te nu jāsaaka, ka var gan, jo abi skaņi ir dentāli t. i. ar zobu palīdzību izrunājami.

Bet nu interesanti būtu izdibināt, kuŗš no abeem skaņeem ir pirmatnīgaks *-d-* jeb *-s-*, jeb varbut abi veenada senuma un abi var mainīties tā kā *-d-* var pārvērstees par *-s-*, un *-s-* par *-d-*? No šā jautājuma izšķiršanas varetu noteikt, kuŗa vārda forma būtu uzskatama par senaku, pirmatnīgaku, grieķu *rodon* jeb latīņu *rosa* (roza).

Te nu jāsaaka, ka *-d-* skanis ir pirmatnīgaks un senaks par *-s-* skani. To jau redzam no tam, ka bērni *-d-* var veeglaki izrunāt un agrāki izrunā nekā *s*. Tapēc arī *d* gan var pārvērstee, par *s*, bet ne otrādi. Tā mūsu valodā *d* preekš cita dentāla kā arī preekš *m* un *l* pārvēršas par *s*, par peem. *ved -t- = vest*, *ved-dams = vesdams*, *dzeed-ma = dzeesma*, *bradla = brasla* etc. Tapat kreevu valodā *ved-ti = vesti* un arī grieķu valodā *p. p. pid-tos = pistos* etc. Visu to eevērojot jānāk pee pārleecibas. ka rozes nosaukums grieķu valodā, *rodon*, ir uzglabajees senakā formā nekā latīņu un citās radnecīgās valodās, un ka no senākās formas *roda* gan vareja izceltees *roza* (*rosa*), bet ne otrādi no *rosa* jeb *roza* izveidoteles *roda* (*rodon*). Grieķu vārds *rodon* sastopams arī vissenakos rakstos, sevišķi Homera dzejā par peem. *rododaktilos ēos -rožu-pirkstaiņa austra* etc. Tadēļ nav ko šaubītees, ka latīņu vārds *rosa* (*roza*) un tapat citu valodu rozes vārdi cēlušees no saknes *rod-*. Bet tomēr mēs neesam vēl skaidribā, kā tas vareja notiktees. Augšējos peemēros *-d-* stāv preekš konsonanteem, kuŗi uz to eespaaidu dara, tā ka tas labakas izrunas jeb skaņas dēļ pārvēršas par sibilantu *s* jeb *z*. Bet mūsu vārda *rodon* jeb

roda -d- stāv preekš vokala, kas uz viņa izrunu nevar darīt nekādu pārgrozošu eespaidu.

Nu zinams gan, ka d- preekš plata vokala t. i. a, o, u, nepārgrozās, bet ja nākošais vokals ir šaurš, t. i. i jeb e, tad tas gan dara uz d- mīkstinošu eespaidu, kā to sevišķi slavu valodās redzam, kur d- preekš i- un e- skan gandrīz kā mūsu „dz“ par peem. mūsu deena — kreev. djen, pol. dzien, etc. Sevišķi i. preekš sekoša vokala pārvērsdamees par puskonsonantu -j- dara uz eepreekšejo konsonantu tādu mīkstinošu eespaidu. Tā mūsu valodā di- preekš sekoša vokala: dj- kļūst par ž. par peem. breedis, gen. breedja — breeža, balodis, gen. balodja — baloža. Bet šī skaņu pārmaiņa ne visās valodās ir veenada. Mūsu tuvākā radu leišu valodā di, dj, pārvēršas ne par ž, bet par dž, par peembreedis, gen. breedžo, balandis gen. balandžo etc, Senā grieķu valodā dj ir pārvērtees par z- skani, kas tapa izrunata gandrīz līdzīgi mūsu dz- skanim.

To eevērojot japeņem, ka rozes vārda sakne agrak bijusi ar jotetu d: rodja, kuŗa pārgāja grieķu valodā dz- skanī rodza. No šitāda vārda nu var veegli izskaidrot latiņu valodas vārda formu: rosa, jo latiņeem dz- skaņas nebija un viņi rodza izrunaja ar mīksto s līdzīgi mūsu z- skanim. Ka grieķu valodā rozes vārdā palicees tomēr skaidrais -d- bez -j- un bez pārvēršanās dz- skanī, tas izskaidrojams caur to, ka vēlāk grieķu valodā j- skanis pavisam izzuda un bija ari izloksnes, kur dj nepārgāja dz- skanī un kad j- skanis izzuda, palikās atpakaļ tīrais d- skanis. Ari vareja būt, ka dažos vārdos savu eemeslu dēļ dj nepārgāja dz- skanī un vēlāk veenkārši aiz neērtības -j- atkrita.

Tādi peemēri ir ari mūsu valodā. No „vedu“ pagājušais laiks top veidots ar sufiksu -j-: vedju, ko mūsu senči savā laikā tā ari būs izrunājuši. Si forma dažās izloksnēs kā p. p. Peebalgas apgabalā pārgāja ž- skanī: „vežu“, bet citur -j- vēlāk pavisam atkrita un mēs tagad vispārīgi sakam: „vedu“ tik ar šauro e par zīmi, ka gala zilbē senak -j- ir bijis. Tapat: es ēdu, pag. l. es ēdju — ēžu, bet visp. es ēdu ar šauro e. etc. Tā ari grieķu valodā no „rodja“ vareja dažās izloksnēs izveidotes gan rodza, bet citās izloksnēs -j- vareja atkrit un paliktees rozes nosaukums ar tīro d: roda jeb rodon.

III.

Tā ka nu rozēs vārda sakne ir rod- jeb rodj-, kā jau augšāk aprādīts, tad ceļas jautājums, vaj ir eespējams mūsu nosaukumu „rôze“ kā patstāvīgu latvisku vārdu izskaidrot, tikai kā radniecīgu ar grieķu, latīņu, slavu un germaņu nosaukumeem, jeb vaj tas jaatzīst kā svešs vārds, kas pārņemts no latīņu valodas caur vācu starpniecību. Pieņemot pirmo gadījumu, grūti nākas izskaidrot divus skaņus mūsu rôzes vārdā, kuŗi abi nesaeetas ar augšminēto skani rod- jeb rodj, t. i. diftongs *ô* (*uo*) pirmā silbē un *-z-* otrās silbes sākumā.

Mūsu diftongs *ô* (*uo*) īsti nesaeetas ar seno īso vokalu *-ô-*, kas sastopams grieķu un citās valodās, kuŗās tas uzglabājees, un kas atrodas arī saknē rod- jeb rodj. Tas ir jaunaks skanis, kas izveidojees no citeem senakeem skaņeem: pa daļai no agrākā *-u-* par peem. *gôļa* no *guļa*, *glôma* no *glums*, *goba leit.* *guba*, *dômat* no *dumot* (*leit.*) *ôma* no *uma* (*leit.*) *dôna leit.* *duna* (*maize*) *dobe* — *leit.* *dube* etc. Tad vēl mūsu *ô* ceļas no *-au-* par peem. *ôsa* no *auss*, *oga* no *augt*, *ozols* no *auzols* (*leit.*). Jēb mūsu *ô* ceļas arī no senaka *-an-*, *-un-*, *-ôu-* par peem. *otrs leit.* *antras*, *roka* — *leit.* *ranka*, *lops* no senaka *lampas*. Bet senais īsais vokals *-ô* parasti pārgājis latvešu valodā *-à-* skanī par peem. kreeviski: *god*, latv. *gads* no saknes *gaditees*, vāciski no tās pašas saknes *Gott*, latv. *rats*, latiniski *rôta*; latin. *dômus* — latv. *nams*, lat. *sômnus*, kreev. *són*, latv. *sapns*; lat. *kon* (*con*) kr. so- latv. *sa*- etc.

Tā tad ja mūsu tagadējais rozēs vārds būtu patstāvīgi latvisks un no mūsu senčeem no tās pašas kopejas saknes, kā grieķu vārds *rodon*. atvasinats, tad tam pirmajā silbē nevajadzētu būt diftongam *ô* (*uo*), bet tur būtu īsā *-ô-* veetā īsais vokals *-a-* un tas vārds neskanētu: *rôze*, bet *rāze*. Pat garā vokala *-ô-* veetā mūsu valodā parādas īsais *-ă-* p. p. lat. *rôs* latv. *rāsa*. Dažkārt garais *ô* mūsu valodā pārvēršas arī par diftongu *-ô-* par peem. lat. *kôpia* — lat. *kôpa leit.* *gôda* latv. *gôds*, lat. *homo*, *homines leit.* *žmgus*, *žmônes* latv. *žmôgs*.

Bet tomēr ir arī izņēmumi, kur īsais tīrais *-ô-* caur pagari-
našanu pe mums var pārvērstees par diftongu *-ô-* par peem. lat. *bos gen.* *bôvis* latv. *gôvs*, *gôvis*; lat. *ôdor*, grieķ. *ôdo*, latv. *ôžu*, *ôdu*, *ost*; latv. *dôt* un *dôt* senak *dât*, lat. *do*, *dēdi*, *dâtum.*, grieķ. sakne *dô* p. p. *dos*, *didonai*, *edôtēn* etc. Tā tad galu galā mūsu

diftongu -ô- rozes vārdā varetu sakarā vest tomēr ar greeķu rōdon un latiņu rōsa (rōza), jebšu izņēmuma veidā.

Taču ar to mums neka nebūtu līdzets. Jo otro skani d- jeb dj- ar mūsu -z- nekādā ziņā nevaram saskaņot. Pēc mūsu skaņu likumeem dj- ar platu vokalū -a, -u, -au, -ô pārvēršas par ž par peem: balodis, gen. balodi-a, balodja — baloža, bet ar šauru vokalū: -i, -e, -ie-, -d- paleek nepārgrozīts un i- jeb j- ar nākošo vokalū sakūst un izzūd, par peem. balodim, bezgodim, breidim, bezgode etc. Tā tad no rozes vārda saknes rodj- ar galotni -a mūsu valodā vajadzēja iznākt: rodj-a — roža, jeb ar galotni -e. rodj-e — rode. Tapat eet ar tj — par peem. latveetis — latveetja — latveeša, un latveetje = latveete.

No ša izskaidrojuma redzam, ka no saknes rodj mūsu valodā vareja izveidotees vārds roža jeb rode, bet nekādā ziņā ne rōzel. Tadēļ mūsu tagadejs rozes nosaukums, cik nepatīkami tas mums ari nebūtu, mums tomēr jauzskata kā svešs vārds, kas no latiņu valodas caur vācu starpniecību pārņemts mūsu valodā; Caur to ari veenkārši izskaidrojas diftongs -ô- mūsu vārdā, kurā tas izcēlees caur pārņemto gaŗo -ō-, kas atrodas vācu vārdā Rose, kur tas caur akcentu pagarināts no latiņu isā -ō-. Tomēr šo rozes nosaukumu mēs joprojam savā valodā varam leetot, tapēc ka tas nav vācu vārds bet no latiņu valodas pārņemts ari citās valodās un tā palicees par internacionālu kulturvārdu. Tikai nepareizs šai vārdā ir gaŗais -ô- skanis, kurš pēc mums eevesees no vācu valodas un peerāda mūsu atkarību no tās. Ja latveeši rozes vārdu būtu taisni peenēmuši no latiņeem, tad viņi to būtu izrunājuši vaj nu ar iso -ō- tapat kā latiņi, jeb būtu to pārgrozijuši pēc savas mēles: raze jeb ruza.

Bet tā ka nu roze aug dabā ari mūsu apgalos un droši būs augusi ari Sen-Latuvā, tad jedomā, ka mūsu senēem būs bijis ari savs īpatnejs latvisks jeb baltisks rozes nosaukums. Kāds šis senais mūsu rozes vārds bijis, kas to var uzminēt, kur mums vairs no tā nav nekādas pēdas uzejamas! Tomēr lai man būtu atļauts kādas domas par to izsacīt. Varbūt, ka caur valodu salīdzināšanu būtu iespējams kādas pēdas sadzīt un uzstatīt kādu laikamību jeb hipotesi šinī jautajumā.

Valodneeku domas par rozes nosaukumu ir dažādas. Daži domā, ka greeķu vārds rōdon cēlees no kādas senakas formas vārda, kas sastopams Maz-Asijā, Armenijā, Arabijā etc., bet citi

peņem, ka tas ir patstāvīgs grieķu valodas īpašums. Beidzamajam domam visadā ziņā japeekrit. Pirmkārt, ja grieķu vārds būtu peņemts jeb atvasinats no kādas mazasešu saknes vard, tad tam nebūt nevajadzēja pārveidoties par rod- rodon, bet -v- skanim atkritot tas vareja palikt par ard- ardon, tapat kā caur -v- skaņa atkrišanu no senaka vergon tapis ergon un no senaka velko — helko. = latv. velku. Otrkārt jedomā, ka Sen-Grieķijā Homera laikos neveen mūsu veenkāršās dabas rozēs, bet ari pilnzeedainas centifolijas augušas un grieķi tās būs nosaukuši ar savas valodas vārdu.

Tā ka nu no agrakeem raksteem bija redzams, ka mūsu latviskee jeb baltiskee kulturstādu nosaukumi kā pūru, meežu (javu), rudzu, burkanu, sviklu, rāceņu, magones vārdi etc visvairak sakrit ar grieķu valodas nosaukumeem, tad var domāt, ka ari mūsu senais aizmirstais rozēs nosaukums būs grieķu nosaukumam daudz maz līdzīgs bijis t. i. no tās pašas saknes atvasinats un pēc balteešu jeb latveešu mēles izveidots. Tā tad japeņem, ka pēc grieķu vārda saknes rad- jeb rodj- mūsu senlatviskā vārda saknei vajadzēja skanēt rad- jeb radj-, no kuņas tapa atvasinats substantivs: rāde jeb rāža, varbūt pat rode. Mums ari jau vēl ir ša paša vārda sakne uzglabajusees un top daudzkārt leetota: rast, rôdu, radu, radit, radu, radija. Ari slavu valodās šī sakne uzglabajusees: roditj, rod etc. Šo manu hipotesi apstiprina prof. Mikola, kuņš peeved no leišu valodas intresanto vārdu: radastai, kas nozīmē rožukrūmu. No latveešu valodas varam peevest ari intresantu vārdu ražens, kas ari ar mūsu seno rozēs vārdu vedams sakarā.

Kad no deenvideem pee mums eenāca kultivetā pilnzeedaiņā roze līdz ar latiņu nosaukumu pēc vācu mēles sagrozitu, tad tas pee mums eeveesās un mūsu seno veenkāršās rozēs vārdu izskauda jo vairak tapēc, ka tas tuvu līdzīgs skaneja mūsu vārdam.

Ka magone un roze (rade) ir mūsu sensenču audzetās mīlakās puķes bijušas, to peerāda mūsu senās daiņas, sevišķi mūsu vis-senākās t. i. mitoloģiskās dzeesmas par peem.

Saules meita pin vainagu
Sarkan'-rožu dārziņā,
Deeva dēli lūkojas
Caur magoņu lapiņam.

Mūsu mājlopu nosaukumi.

Vispāreji dzīvneeku nosaukumi jau senis laiks, kā pee mūsu teešeem senčeem senlatveešeem, tā ari pee mūsu radu ciltim un tāļakām radu tautam ir bijuši dažādi, skatotees pēc tam, vaj tee bija meža jeb māju lopi. Šee nosaukumi ir tapēc ļoti intresanti, ka tee norāda uz sen-seneem laikeem, kad mūsu radu tautas vēl nebija izšķīrušās t. i. apmēram uz ledus laikeem, kad pirmā kultura sācas, Meža lopu nosaukums mūsu valodā ir zvērs, ar ko pilnīgi saskan leišu vārds žveris. Pilnīgi līdzīgs nosaukums ari atrodas kreevu valodā: zverj. Šis vārds protams nav pārņemts no kreevu valodas, bet ir radneecīgs kopīgs nosaukums no seneem laikeem un apzīmē tiklab kreevu kā ari leišu valodā ne māju, bet plēsigu mežalopu. No tam redzam, ka tanī laikā, kad balteešu un slavu tautas vēl nebija izšķīrušās, šis kopīgs mežalopu nosaukums mūsu radu tautam ir bijis un līdz šim šai pirmnozīmē ir uzturejees.

Bet ar to nepeeteek. Ari pee citām europeēšu tautam šo pašu mežazvēru nosaukumu atrodam. Vācu valodā tas skan Thier, greeķu valodā thēr dialektiski fēr un latiņu valodā ferus. Šee vārdi gan izklausas savadaki nekā mūsu zvērs, bet japadomā, ka gadu tūkstošu laikā šās valodas ir pārgrozijušās un ari mūsu valodā visas vārdu formas nav palikušas tādas, kādas viņas bija senatnē. Kā pee stādu nosaukumeem redzejam, mūsu valodā pa leelakai daļai uzglabājušās daudz senakas vārdu formas neka citās radu valodās, tomēr dažas ir ari pārgrozijušās. To ari eevērosim, kad salīdzināsim augšminētos zvēru nosaukumus. Ka tee ir ta paša europeēšu tautu senārda pārveidojumi, to redzam no viņu nozīmes, kā jau augšak peeminejam. Vācu valodā Thier gan nozīmē vispāri kustomi jeb dzīvneeku, bet greeķu valodā thēr un tapat latiņu valodā ferus tikai mežazvēru. Tā tad vācu valodā ša vārda senā nozīme ir pārmainijusees. Bet tā ka greeķi un latiņi no mums ir tālu un nav mums ar viņeem nekāda sakara, tad zvēra nosaukums un pirmatnīgā nozīme nevar būt no viņeem pārņemta, bet uzglabajusees no pirmēem laikeem.

Intresanti nu būtu izzīnat, kāda varetu būt ša vārda pirmatnīga forma, kas būtu vairak līdzīga vaj nu mūsu balteešu-slavu, jeb greeķu-germaņu jeb latiņu vārda formai. Kad šo dažādu valodu vārdus: zvērs, Thier, thēr, ferus salīdzinām, tad redzam, ka starpība pastāv viņu sākuma burtos: zv- th- f-, tur-

pretim vārdu otra puse visās valodās gandrīz ir līdzīga: -ērs, -ēr, -ier, -erus. Galotnes: -s, -is, us uzglabājušās latvešu, leišu un latiņu valodās, turpretim grieķu, vācu un kreevu valodās atkritušas. Tas zinams šē nekrit svarā. Tā tad atlika tik jautajums: kāds burts, jeb kādi burti no augšmineteem proti mūsu un slavu: zv- jeb grieķu un germaņu th- jeb latiņu f- būtu pirmatnīgaki. Šo jautajumu var tā atbildēt, ka tas skanis ir pirmatnīgaks, no kuŗa var izskaidrot jeb atvasinat citus.

Te nu vispirms jāsaka, ka f- skanis ir vēlākā laikā attīstījis, jo vecākajās valodās kā sanskritā un balteešu valodās tas vēl nemaz nav sastopams. Tā tad latiņu vārds ferus būs kā jaunākā forma jaatzīst, tapat grieķu dialektiskā forma fēr. To pašu parādību mēs redzam pee citeem latiņu vārdeem kur f- izveidojis no senākā d-, jeb dh- skaņa, par peem. mūsu dūms — lat. fumus, mūsu durvis — lat. fores. Tagad paleek tik grieķu jeb germaņu thēr jeb Thier un mūsu zvērs. Šē nu grūti nākas izskaidrot, kuŗš skanis domajams par pirmatnīgaku th- jeb zv-. Senvalodā ir bijuši dvašaini konsonanti: th- un dh- tapat ph un bh- etc. Tee mūsu valodā pārvērtušees th- un dh par d par peem. grieķ. thymos latv. dūms, grieķ. thyra, latv. durvis etc.

Varetum peņemt, ka pirmatnīgā forma būtu bijusi: thveris, grieķu valodā -v- izzuda, galotne -is atkrita nu izcēlas ther gen. theros. Vācu valodā tāpat -v- izkrita un -e- pārvērtēes par -i-. Tas viss būtu veegli izskaidrojams. Bet nu būtu japeņem, ka balteešu un slavu valodās th būtu pārvērtēes par z-. Bet tādu peemēru mums nava. Ja peņemam pirmformu thvers tad no tās vajadzēja izveidotēes gan dvers, bet ne zvers. Mūsu valodā z īsti izcēlas no senaka g par peem. zintars jeb dzintars no senaka gintars, zelts no senaka gelts, zinet no senaka ginet (grieķ. ginoko) etc. Tomēr no otras puses vēl grūtaki peņemt, ka pirmforma bijusi zvers un no tās izveidojis grieķu ther un vācu Thier.

Kā nu atrast izeju? Ne citadi, ka peņemt kādu videju formu, no kuŗas vareja izveidotēes ir mūsu un slavu kā arī grieķu, latiņu un germaņu vārdi. Tā ka mūsu z- skanis, kā jau no augšējiem peemēreem redzams, ceļas no senakā g, sevišķi no pala, tala t. i. caur i jeb j mīkstinata, tad japeemin, ka zvēra nosaukuma pirmatnejā forma būs bijusi „gvers“, no kuŗas tad veegli vareja izvērstees latiņu vārds ferus, grieķu dialektiskais fer. Grieķu klasiskā vārda forma ther un vācu Thier tad būtu jau-

nakas attīstības, kas savukārt izvirtušās no kādas videjas pāreju formas, no gv- dh-.

No ša apcerejuma redzams, ka mūsu vārds zvērs ir visadā ziņā senaks un stāv daudz tuvāk pirmatnejai formai, neka grieķu latiņu un germaņu vārdi.

Pretim meža zvēra nosaukumam mūsu sen-senčēem ir bijis no pašiem pirmkulturas sākumeem arī savs kopīgs mājlopu nosaukums. Tas ir: pekus. Šis vārds gan latvešu valodā izzudis, bet leišu valodā uzglabājies un tā tad kā sens vārds arī latvešu valodā senāk ir bijis tikai no cita vārda, kā vēlāk redzēsim, izskausts. Ka pekus ir sensenais mājlopu nosaukums to redzam vēl no tam, ka tas atrodas arī latiņu valodā un tāi pašā pirmatņajā formā kā leišu valodā. Vācu valodā tas arī uzglabājies, bet ir saīsināts un sakropļots, ta ka to gandrīz nevar vairs pazīt, proti Vieh—fih: p- ir pārverties par f- e- par -i-, k par h un galotne -us atkritusi. Bet no visleelakas intreses ir eevērot, ka šis mājlopu nosaukums uzglabājies arī senindeešu sanskrit valodā, kur tas skan: pačus, no senaka pakus jeb pekus. Agrāk domāja, ka a ir senaks skanis, neka e, tapēc ka tas visvairāk sastopams sanskrit valodā. Bet tagad peņem, ka e ar a ir veenada senuma un ka dažos vārdos e pat ir pirmatnīgaks nekā a, par peem. vest ir pirmatnīgaks vārds nekā vadit, tā tad arī vārda sakne ir ved- un no tā attīstīta iteratīva forma vadit; tapat mūms bijis senāk leetojams otrs vārds vest es vezu, no kura vēl palicees vezums un tālak attīstīta iteratīva forma: vazat. *) Sanskrita valodā daudzkārt senākais e top pārvērstis par platako vokālu a. To eevērojot jāatzīst, ka leišu un latiņu valodā uzglabājies senais mājlopu nosaukums: pekus senākā formā neka sanskritā.

Šis senais mājlopu nosaukums kulturvēsturīgā ziņā ir ļoti intresants un svarīgs. Jo tas ir skaidrs pēerādījums, ka mūsu sensenči, kad tee vēl dzīvoja kopā un nebija vēl sadalījušies un proti jau tajā laikā, kad senindeeši no mums vēl nebija atdalījušies un uz Asiju nogājuši, — ka tad viņi jau no mežlopeem bija mājlopus izaudzinājuši. To pēerāda šis kopīgais mājlopu nosaukums.

*) No ša vārda jāatvasina pareizs latvisks fūrmaņa nosaukums vazonis, ne važonis, jo važonis nozīmē brauceju no važot = braukt.

Būtu zinams intresanti izzināt, kā mežazvēra tā ari mājlopu nosaukuma pekus pirmnozīmi t. i. no kāda vārda celma nosaukumi „zvērs“ un „pekus“ atvasināti. Bet deemžēl neveenā no atteecīgām valodām nevarām atrast mineteem nosaukumeem peederīgu saknes vārdu, no kuŗeem varetu jebšu kā varbūtīgus izskaidrot veenu vaj otru no šeeem vārdeem. Peezīmeju tikai, ka „zvēra“ pirmatnīga vārda forma ģers ar -j- jeb -i- mīkstīnats ģ varetu norādīt uz vēl senaku formu giv = dzīv ar sufiksu -ers. Tā varetu zvēra pirmnozīme būt dzīvneeks. Pekus vārda sakne būtu pek-, kuŗai mūsu valodā nav nekāda atvasinājuma, ka tik peka (sēne). Citās valodās, kā slavu un germaņu valodās, sakne pek- nozīmē to pašu, ko mūsu valodā cep- senak kep- t. i. cept, jo k un p ir tik pārcelti veens otra veetā. tā ka pek- un kep- ir tas pats vārds. Ja mājlopa nosaukumu „pekus“ varetu vest sakarā ar šo vārda sakni, tad ta pirmnozīme būtu cepama gaļa un tos mājlopus būtu vispirms tā par pekeem saukuši, ko tureja ēšanai. Kā zinams, pirmos laikos lopus kāva deeveem zeedojot t. i. cepot un ar preestereem ēdot un preekš tam leetoja visvairak mazus lopus sevišķi jērus, teļus, aunus etc. Latīņu valodā pecus (pekus) ari visnotaļ nozīmē mazakus lopus sevišķi avis. Leišu valodā pekus īpaši nozīmē barojamus lopus, kas top tureti kaušanai. Tā no eesākuma pekus vareja nozīmet cepamos t. i. upurejamos, tad ari citus mazakus kaujamus lopus un vēlāk tas vārds vareja peeņemt plašaku vispārīgu nozīmi: mājlopi.

II.

Mūsu otrais mājlopu nosaukums ir lops. Bet kamēr pekus atrodas veenu leišu un latīņu, bet ari sanskrit-valodā un uzskatams kā veens no visu senakeem kulturvārdeem, turpretim lops jeekas it kā būtu vēlākā laikā pee mums eevesees, jo tas citās mūsu radu tautu valodās neatrodas, tikai ar veenu izņēmumu, kā turpmak redzesim, tā ka tas būtu uzskatams kā sevišķs latveešu vārds. Pat mūsu tuvākās balteešu tautas t. i. leišu valodā „lopa“ nosaukumu velti meklesi, tapat tas ari slavu valodās nav sastopams nele pee latīņeem un greeķeem.

Tikai divās tautu aprindās atrodam vārdus, kas ar mūsu latvisko „lopa“ nosaukumu saskan, proti uz veenu pusi pee germaņeem, uz otru finnu cilšu valodās. Tas tā savadi izklāusas, tā ka lasitajs varbūt šaubisees un jautās, vaj mums ar germaņeem

un finnu tautam varetu būt kāds tuvaks sakars. Ar pēdejām jau mums nav nekādas radniecības, jo finnu tautas peeder pee asi-
atu, bet latveeši pee europeešu tautu celma. Vēl vairak šaubīgs
lasītajam šis jautājums izliksees, kad salīdzināmos vārdus no ger-
maņu un finnu valodām sastāsim kopā ar mūsu latvisko vārdu.
Tomēr meklēsim šai leetai pakal, lai tā varetum izskaidrot šas
savādās parādības.

Vārdi, kas ar mūsu lopu nosaukumu saskan, ir sekošee: no
germaņu jeb vācu valodas: Lamm, no finnu jeb somu igauņu
valodas: Lammas. Te nu gan lasītājs, kā jau peeminejam, šau-
bisees un negribēs lāga ticet, ka šee svešvārdeem ar mūsu vārdu
„lops“ varetu būt maz kāds sakars, jo teem tikai pirmais burts
l- ir kopīgs, bet visi citi burti dažādi. Jeb vēl varetu somu igauņu
vārda galotni -s ar mūsu lopa nominatīva galotni -s kopā savest.
Cītādi tee vārdi pavisam savādi izklausas. Bet nu eesim savā
izmeklēšanā pa soļim tālak, pee kam lūdzu lasītāju man ar pa-
ceetību sekot, tad drīz nāksim pee pārleecības, ka šee vārdeem
ar mūsejo ir gan sakars un pilnīga saskaņa.

Vispirms jazin, ka musu valodas vārdu formas jaunākā laikā
ir saisinātas un senāk tās, kā leišu valodā vēl redzams, bija pil-
nīgākas. Tā senak nominatīva galotne nebija veen -s bet ar eepreek-
šeju -a- t. i. as. Tā par peem. tēvs — leit. tevas; lat. nams —
leit. namas etc. Tā ari mūsu vārds lops senak skaneja lopas. Tā
nu redzam, ka tas jau top līdzīgāks somu igauņu vārdam lammas,
jo nu jau trīs burti saskan, l un pilnā galotne as. Tikai starpība
vēl paleek starp mūsu -op- un somu-igauņu amm. Bet ari šī
starpība izzudis, kad pameklēsim no kādas senakas skaņas izcēlees
mūsu diftongs ō un palūkosim kā citos kases skan somu-igaunu
vārds lammas.

Kā zināms, mūsu diftongs ō (uo) nav pirmatnīgs skanis, bet
ir jaunākā laikā attīstījees no citas pamatskaņas t. i. no senaka
u: p. p. ōla no senakā ula, kā leišu valodā redzams, tapat oma
leit. umas, domat — leit. dumoti etc; jeb no senakā au: p. p.
ozols — leit. auzolas, oga — no saknes augt, ose no auss etc.;
jeb no senakā ō p. p. gōds (guods) leit. gōda, ozols t. i. uozuols
leit. auzōlas. Bez tam mūsu ō (uo) cēlees no senakas nasalas silbes
an, un, on jeb preekš labiala p jeb b: am, um, om. Tā par peem.
mūsu vārds roka leišu valodā skan ranka, mūsu saprotu leit. su-
prontu, topu leit. tampu. Ari latveešu valodā uzglabājušees veseli

vēl daudz vārdos, dažos kas pat blakus nenasaleem top leetoti. Par peem, krunka un křoka, grumba un groba, rumba un roba, lanka un loks, abi īsti nozīme likumu, slunķis no tās pašas saknes — slaka, blanditees un bloditees etc.

Kad tā nu pameklejam tālak pakal, kāda pirmskaņa bijusi vārdā lops, no kuŗas izcēlees diftongs ô (uo), tad pēc augšak peevesteem peemēreem eespējamās gan sekošās varbūtības. Lopa nosaukuma pirmforma var būt bijusi ar pilno galotni: lupas lanpas, lāpas jeb lampas. Bet kuŗai no šām formām peekrīt visleelākā varbūtība jeb laikamība? Bez šaubu pēdejai. Jo pirmajām trim formām nav nekādas peederīgas pamatsaknes, no kuŗām tās varetu būt attīstītas. Ir tikai saknes lupt, lūpa un laupit, kņŗas ar lopu sakarā vest nav nekādas jēgas. Jo lupt nozīmē parādību, kad miza no koka jeb no cita kāda preekšmeta atlec, jeb arī kad pākstis vaļā eet un atdalas no graudeem. Lūps jeb lops no tādas saknes atvasināts nozīmetu tādu atlupušu mizu jeb pāksti. Kā redzams, tāds izskaidrojums būtu aplams, jo tam nevar būt ne kādas atteecības uz lopa nozīmi. Tas pats jāsaķa par tālako atvasinājumu no lupt — laupit, kas no sākuma t. i. senis laikis nozīmeja un vēl tagad istenibā nozīmē mizot. Jo arī tādu nozīmi nevaram nekādā ziņā uz lopa nosaukumu atteecināt.

Tā tad paleek pēdejā forma lamps jeb ar pilnīgo seno galotni lampas kā lopa nosaukuma pirmforma. Tas pats no otras puses apstiprinās, kad šo pirmformu salīdzinām ar augšak peevesto īgauņu-somu vārdu lammas. Acīm redzot abi šee vārdi: lampas un lammas stāv veens otram tuvu, jo tikai mūsu vārdā -p- un īgauņu-somu vārdā -m- izšķiras, Bet šī izšķirība nav leela, jo abi burti p un m kā lūpu skaņi ir tuvu radniecīgi un nereti savā starpā mainās, kas sevišķi somu un īgauņu valodā ļoti beeži noteekas. Ka tas teešam tā irā, par to lasitājs pilnīgi pārleccinasees, kad peevedišu somu un īgauņu vārda lammas turpmākās formas. Lammas somu un īgauņu tapat kā mūsu valodā ar golotni -as ir nominatīva forma, bet genitīva forma ir: lampān. Še redzam, ka lammas un lampas ir veens un tas pats vārds. Tikai dažs varetu jautāt, kuŗa forma ir pirmatnīgāka: ar -m- jeb ar -p-. No tam varetu varbūt izšķirt tālaku jautājumu, kuŗai tautai šis vārds peeder un kuŗa to no otras pārņēmusi t. i. vaj tas ir mūsu vārds, vaj īgauņi ar someem to peerņēmuši no mums

jeb mēs no viņiem. Kopīgs īpašums tas nevar būt, jo mums ar finnu tautam nav nekādas radniecības.

Te nu bez šaubu jaatzīst, ka mūsu vārds lampas ir pirmatnīgaks neka somu lammas, jo -p- viņu valodā parādas netik veen genitivā, bet sri citos kasos un tikai nominativā atrodas -p- veetā -m-. Tātad jaatzīst, ka lammas ir tikai saīsinājums no senaka lampas. Bet vaj caur to arī jau būtu peerādīts, ka igauņi un somi lopa nosaukumu peeņēmuši no mums?

Vaj nevarētu būt otradi noticees? Tā ka arī pee someem un igauņiem pirmatnīgā forma ir bijusi lampas un no tās caur saīsinājumu izeēles lammas, un šī pirmforma lampas bijusi tapāt pee mūsu senēem, no kuņas vēlāk caur saīsinājumu izeēles lamps un jannakā laikā lops, tad caur to vēl nav peerādīts, vaj mēs šo vārdu pārņēmuši no viņiem jeb viņi no mums. Kā šo jautajumu izšķirt? Etimologiskas saknes neatrodas ne mūsu ne viņu valodā. Mūsu valodā tik vēl ir veens vārds, kas no senās vārda formas atvasinats, t. i. lempis. Bet tas jau nevar palīdzēt izskaidrot vārda sakni.

Šo strīdīgo jautajumu tomēr veegli var izšķirt mums par labu, proti it veenkārši caur to, ka visa zem- un lopkopības pirmkultura no balteešu tautam t. i. no mūsu senēem pārgājusi pee finnu tautam, kuņas no mums līdz ar šo kulturu pārņēmušas ap 250 kulturas vārdus, savās valodās. Tā ka nu lopkopība papreekšu bijusi attīstijusees pee mūsu senēem un no teem pārgājusi pee finnu tautam līdz ar pee-derigeem nosaukumeem, tad nav ko šaubitees, ka arī nosaukums lampas no mūsu senēem šai senā valodas formā pārgājis igauņu un somu valodās.

Bet nu ceļas jauns svarīgs jautajums: vaj lampas (lops) maz ir īsts mūsu valodas vārds? Vaj tas nevar būt savukārt pārņemts no germaņiem? Jau augšak peevedam vācu vārdu Lamm, kuš gotu valodā skan pilnigaki lamb, kas varbūt saīsinats no senaka lamba, pee kam -b- var būt pamikstinājums no senaka -p-. Tā tad mūsu senais lampas un līdz ar to tagadejs vārds lops ir etimologiski pilnīgi veens un tas pats kā vācu Lamm. Pee tam var norādīt uz to savado parādību, ka somu igauņu vārda lammas (lampas) nozīme vairak līdzinas germaņu vārdam Lamb, neka mūsu vārdam lops. Jo somu-igauņu valodā lammas nozīmē avis, tā ka

pat varetu domāt, it ka finnu tantās šo vārdu būtu peņņēmuši ne no mūsu senčēem, bet no germaņēem.

Bet te nu skaidru leecibu dod augšminetais fakts par seno kulturvēsturigo gaitu, proti ka zem- un lopkopība pee finnu tautam nav vis peņņemta no germaņēem, bet no mūsu senčēem. Tad vēl otru skaidru leecibu dod mūsu valodas senakas forma, kādas nav atrodamas germaņu valodās. Germaņu valodās un tā ari viņu senakā gotu valodā trūkst senakā nominatīva galotne -as, kas pee mums vēl uzglabajusees leišu valodā. Ši senā nominatīva galotne nu ari uzglabajusees tanis vārdos, kas finnu valodās pārņēmti no mūsu senču valodas. To redzam ari mūsu lopa nosaukuma senā formā lampas, kas somu valodā gan saīsināts — lammās bet mūsu senā galotne -as tani uzglabajusees.

Kas atteecas uz lopa pirmnozīmi, tad ta gan būs bijusi ne avš, bet laikam jērs un būs eesākumā apzīmejusi laikam mazus lopus un vēlāk peņņēmusi plašaku vispāreju mājlopu nozīmi. Pee germaņēem šī pirmnozīme uzglabajusees. Finnu ciltis to no mūsu senčēem tāi laikā peņņēmuši, kad pee teem šī pirmnozīme pastāveja. Lopa nosaukums pee mūsu senčēem nevar būt pārņēmts no germaņēem, tapēc ka mūsu vārda pirmforma lampas ir daudz senaka nekā gotu vārda forma lamb, bet jādōmā, ka senis laikis tas pee balteešēem un germaņēem bija kopīgs vārds.

Kā jau agrakā rakstā peemineju, mūsu sen-senais visām tautam kopīgais mājlopu nosaukums pekus latvešu valodā izzudis. Tas noticees caur to, ka blakus tam leetots lampas, vēlākā formā lops, un pirmo nosaukumu izskaudis.

Mūsu tautas ēdeeni.

1) Mūsu tautas ēdeeni ir tāda pati nacionāla manta, kas mums no sentēvu laikeem uzglabajusees, kā citas cerašās, tautas tradīcijas, dainās, dejas, rotaļās mitoloģija, apģērbi, rotas leetas, darba rīki, mākslas un citas leetas. Visas šās nacionālas mantas mēs krājam netik veen tapēc, lai tās glābtu no pazušanas, jo deemžēl tās pa leelakai daļai sevišķi jaunakai paaudzei paleek svešās un izmirst, bet ari tapēc ka tās visas ir latvju tautas gara parādības un ipatnejas izteiksmes, kas visas kopā izteic mūsu nacionālo dzīvi.

Bet nu mūsu tautas ēdeeni, kas tik pat svarīgi un intresanti, kā citas mūsu nacionālas kulturas mantas, līdz šim deemžēl nemaz nav cevēroti. Dainu teksti un melodijas sakrāti leelā daudzumā, tāpat mūsu senās tradīcijas, ari mūsu mitoloģija pa daļai ir izpē-

tita, senec apgērbī un rotas leetas krātas, bet par mūsu nacionaleem ēdeeneem mēs neesam intresejušees. Deemžēl daudz no teem tapat kā citas mūsu senās kulturas atleekas būs aizmirsti un nebūs vairs eespējams tos uzzinat. Tomēr no vecām māmiņām vēl varesim izklausīnat, kādus ēdeenus viņas savā jaunībā no savām mātēm mācījušās pagatavot. Daudz senas atmiņas deemžēl caur kaŗu un bēgšanu iznīcinatas, jo pa to laiku vecās māmiņas dzimtēnē un svešumā aizgājušās duset un savas garīgās senās mantas paņēmušās līdz. Tomēr vēl šis tas būs uzglabajees un tapēc būtu japasteidzas uzmeklet un krāt, kas no mūsu senām kulturas mantam vēl tautā atrodams.

Ir zinams, ka mūsu senčeeem savos laikmetos un svētkos ir bijuši arī savi īpaši ēdeeni. Tee stāveja sakarā ar zeedojumeem, ko nesa deevīņeeem kā par peem. Usīņam zeedoja gaili, Līgonim deviņ stūraino seeru kā saules zimbolu, zemes-mātei Zeminei rudeni uz zemlikam aunu.

Lai gan caur starptautisko kulturu nacionalas eerašas izzūd kā pee citām tautām tā arī pee mums, tomēr ir arī kaut kas, kas paleek. Un kuŗai tautai ir stipris nacionals gars, kā par peem. angļeeem, tur mēs atrodam arī vēl daudz no senām tradīcijām un eerašām, kas vēl top uztūretas un ceenitas kā dārgs mantojums no tēvu tēveem. Tā arī tautas ēdeeni uzglabajas kā mīļa sentēvu manta un eet līdz uz cilšu ciltīm un eet līdz izeļotajeem tālā svešumā. Tā mēs atrodam arī pee mūsu tauteešeeem Kreevijā un Sibīrijā latveešu kolonijās mūsu tautas ēdeenus. Šee tautiskee ēdeeni palīdz uztūret nacionālo sajūtu, satur tauteešus vairak kopā un neļauj teem tik veegli asimīletees ar svešneekeem, jo svešee ēdeeni tik labi negaršo, kā seneerastee pašu tautas ēdeeni. Tā tad nacionālee ēdeeni tautiskā ziņā ir ļoti cevērojami un teem ir peešķīrama leela praktiska nozīme. Mūsu tautas ēdeeni var būt ļoti noderīgs līdzeklis patriotiskai audzinašanai un nacionālu jūtu veicinašanai. Jo pee kādeem ēdeeneem cilveks eeradis savā jaunībā, tee viņam paleek patīkami un mīļi līdz vecumam. Tad vēl nacionālee ēdeeneem ir sava nozīme arī preekš sveštauteešeeem, jo teem ir intresanti, kad tee pee mums veesojas, pabaudīt tādus garšīgus latveešu tautas ipatņeejus ēdeenus. ko tee vēl nepazina. Tā mūsu nacionālee ēdeeni, kā p. p. mazkreeveem barkšķī, savukārt var pacelt mūsu tautas slavu, ka mūsu kulturā ar ir kas labs, teicams un nacionals.

2) Tad vēl mūsu tautiskeem ēdeeneem ir leela nozīme kā mūsu senkulturas leecineekem. Jo ēdeenu ziņā cilvēki ir ļoti konservatīvi un tapēc mēs varam peņemt, ka tee ēdeeni, kas pee mums latvešeem ir īpatneji, ir mums uzglabājušees no ļoti, ļoti seneem laikeem, Mēs jau redzam, ka pat katram apgabalam ir savi īpatneji ēdeeni. Par peem, slavenā skābā putra Latvijā ne visos apgabalos ir atrodama, bet tikai Kurzemē un Zemgalē*). Tomēr šis nacionalēdeens ļoti sens, jo viņa nosaukums* jau senis laikis pārgājis igauņu un somu valodās līdz ar citeem mūsu senkulturas vārdeem.

Tad vēl jaeevēro, ka mūsu tautas ēdeeni ir sastādīti jeb varam teikt izgudroti ar ļoti smalku garšu, tā ka tanis varam ātrast savā ziņā jo leelu mākslu, kā reti pee kādas citas tautas. Kādi ēdeeni katrai tautai, no tam var apspreest viņas kulturas limeni. Kad šini ziņā salīdzinām p. p. latveešu un kreevu tautu, tad redzam leelu starpību. Kreevu zemneeki ēd ļoti prastus bezgaršīgus ēdeenus, turpretim latveešu mātes māķ savus veenkāršos tautas ēdeenus pagatavot ļoti garšīgus. Peķ tam šee ēdeeni ir dažādi, kurpretim Kreevu tautas ēdeeni ir ar ļoti mazu izvēli. Kreevu parastais tautas ēdeens ir kāposti, bet tos pašus viņi vāra prastus sasālitus bez jebkādas labas garšas. Kurpretim latveeši savus kāpostus prot labi eeskābet un pagatavot īsti garšīgus. Ipaši gardi pagatavo beezos skābos kāpostus ar putraimeem. Latveešu maize ari ir garšīga, sevišķi rupja rudzu un slavenā saldskābā maize, ko ari ārzemēs tik gardu neatrodam. Slavena no senču laikeem pee latvešeem bijusi viņu ārkārtīgi garšīgā zivju pagatavošana. Sevišķi specialisti latveeši ir putras vārišanā. Ir pee mums vis-visadas putras: beezā putra un šķidrā putra, peena un tauku putra, tad vēl sevišķa garduma ziņā ir tā saucamā mērcamā putra, videja šķidruma, starp beezo un šķidro putru.

Veens no vissenakeem mūsu tautas ēdeeneem laikam ir grūdenis, kuŗu sagatavo no grūsteem meežeem līdzīgi sengreeķu ēdeenam alfita un norāda uz teem senlaikeem, kad vēl nepazīna maļšanu t. i. tanis laikos, kad indoeuropeešu tautas vēl nebija izšķirušās un senindeeši no mums vēl nebija aizgājuši uz Asiju. Jo ari senindeešeem uzglabajees vēl tas pats vārds, no kuŗa atva-

*) Jaemācas šo vārdu pareizi izrunat, proti ne Zemgale ar šauro bet ar plato e: Zāmgale, jo tas vārds atvasināms ne no zemes gala, bet no zemā gala, kā pretstatu augšejam galam

sinats mūsu valodā: peesta un peestala, ar ko sagrūda meežus grūdus, grūdeena sagatavošanai.

Visu to eevērojot janāk pee slēdzeena, ka mūsu senču kulturas stāvoklis ir bijis deezgan augsts, kas top peerādits no viņu garšigeem labi pagatavoteem ēdeeneem. Tapēc vajaga mūsu tautas ēdeenus vairak eevērot un izkopt kā mantojumu no mūsu tautas sentēvu laikeem.

3) Mūsu tautas ēdeeneem ir ari leela nozīme tautas veselības ziņā. Kā zinams katra cilveka veselība pa leelai daļai ir atkarīga no viņa ēšanas, t. i. kā un kādus ēdeenus viņš ēd. Latvešu tauta ir veselīga, stipra, izturīga un garīgi spējīga, tapēc ka viņa no sen laikeem ēdusi labus garšīgus un veselīgus ēdeenus. Tapēc no teem nedrīkstam novērstees, kas jaunakā laikā deemžēl noteekas, sevišķi pilsētās, kur leeto starptautiskos restoranu ēdeenus un tauta, īpaši jaurā paudze, caur teem paleek neveseligaka. Caur to eevēesusees beidzamā laikā pārakā gaļas ēšana, kas pee mūsu senčeeem notikas ļoti reti, Saprotama leeta, ka tautas ēdeni, tapat kā tautas dzeesmas, caur gadu simteņeeem izmēģinati un labakee patureti, ir teešam tautai visveseligakee un derigakee. Tapēc peegreezisim teem turpmak vairak vēribas, leetosim tos, kas vēl tautā ir pazīstami, un atdzivinasim tos, kas ir puslidz aizmirsti.

Peeleeku vēl lūgumu peesūtīt redakcijai aprakstus par seneem ēdeeneem, kas maz jeb vairs netop leetoti, lai varetum tos sakrāt un atkal atjaunot p. p. kā īsti sagatavo grūdeni, zīdeni, kamu un c. Pūtelis man ir pazīstams. —

Lai atjaunojas sentēvu eerašas! Lai atjaunojas sentēvu tikumi!

N a u d a.

Bez jau augšak pārrunateem vispārejeem mājlopu nosaukumeem: pekus un lops, mūsu balteešu valodās uzglabajees vēl veens trešais vārds, ar ko vispārīgi mājlopi nosaukti, t. i. n a u d a. Šis ir sevišķi intresants un eevērojams kulturvārds latvešu valodā, jo tas mums dod eeskatitees tālu tālu atpakaļ senlaikos un sevi satver un parāda senakas kulturas attīstību.

Te nu gan dažs lasitajs brīnisees un sacīs: kā tas var būt, ka lopus, sevišķi mājlopus, nosauca ar vārdu nauda? Lopi un nauda taču ir izšķirami, teem katram savs nojēgums un katrai leetai savs nosaukums. Bet te vispirms janorāda uz to, ka daudz

vārdu nozīmes ar laiku ir mainījušās p. p. ministrs no eesākumā nozīmē — sulainis, konsistorija — kalpotāju istaba, pasts — no-statits etc. Ja mēs kāda vārda tagadejo nozīmi gribam labaki saprast un izskaidrot, tad mums jāpameklē un jāizpētī viņu pirmnozīme. Pee dažēem vārdeem viņu pirmnozīme veegli izskaidrojama, kad salīdzinājam tagadejo vārda formu ar senako. Par peem. asmens ir jaunaka forma no akmens un norāda uz senajeem laikeem, kad pirmos rīkus taisīja no akmeņa. Tapat tesmens ir atvasinats no senaka tekmens un apzīmē veetu, kur iztek peens.

Pee dažēem vārdeem tāda pirmnozīme nav tik veegli atrodama. Jaņem palīgā citas valodas, kas tuvāk jeb tālak stāv radneecibā un jāpameklē, vaj tanīs neatrodas radneecīgi vārdi ar daudz maz līdzīgu nozīmi. No daudzēem vārdeem protams nepavisam vairs nav eespējams viņu pirmnozīmi izdibināt. Daži vārdi ir pārņēmti citās valodās, kas ar mums nestāv radneecibā, bet pārņemtus vārdus uzglabājuši senakā nozīmē, kas tai laikā bijusi, kad vārdi tapuši pārņēmti. Tā par peem. mūsu vārds deevs, leit. deevas, senak daivas, pārņemts finnu valodās: taivas (ar d-paceetinašanu) un tur uzglabājis savu pirmnozīmi: debess.

Kad tā paskatamees mūsu tuvākā radneecīgā leišu valodā, tad tur atrodam šo mūsu pašu vārdu, „nauda“ tik citadā bet radneecīgā nozīmē proti: 1) labums (derīgums, derna) 2) manta. Bet kad pameklejam uz otru pusi pee mūsu zeemeļu kaimiņēem, pee finnu tautam, tad tur ari atrodam šo pašu mūsu vārdu tik ar paceetinātu -d-: nanta bet citos kasos ar -d-: gen. naudan etc. Finnu valodās nozīme atkal ir savadaka, proti = govš-lopi, vāc. Rind jeb kā pee mums saka, ari leellopi jeb ragulopi.

Kad nu to eevērojam, tad nevar būt šaubu, ka tas ir tas pats vārds, kā latveešu un leišu tā ari finnu valodās. Tik jautajums var izceltees par to, kuŗai tautai tas peeder. Ka mūsu valodas vārdi ar leišu valodu saskan, tas tikai peerāda, ka tas ir abām radu tautam kopīgs, bet finnu tautas, kā libeeši, igaunī, somi, lapi, mordviņi etc ir no mums tālu stāvošas svešas, kas peeder pee cita valodu celma. Tā ka nu vārds nauda atrodas ir mūsu ir viņu valodās, tad tas var būt tikai pārņemts no veenas valodas otrā, t. i., vaj finnu tautas to pārņēmušas no mums, jeb mēs no viņām. Te nu intresanti ir novērot, ka gan latveeši no finnu tautam ir dažus vārdus pārņēmuši, bet ne leiši un ka tee vārdi, ko latveeši no finnu valodam pārņēmuši, nav nekādi senas kul-

turas nosaukumi, bet vairak nevajadzīgi ikdeenišķi vārdi, kā p. p. vaj, vajag, nūja, laulat (isteni dzeedat) etc. Turpretim finnu ciltis no mums pārņēmušas taisni senus kulturas vārdus sevišķi tādus, kas zīmejās uz pirmatneju laiku zem- un lopkopību. Kad to cevērojam, tad nevar būt šaubu, ka finnu tautas mūsu seno vārdu nauda pārņēmušas no mums un nevis mēs no viņem.

Kad nu somu valodā vēl tagad nanta (nauda) nozīmē govslopus, tad no tam varam redzēt, ka ta ir mūsu vārda senākā nozīme, ko somi savā valodā uzglabājuši un nav to pārgrozījuši, kā tas noticees mūsu valodā. Tā jau pa laikam notiekas, ka pārņemtie vārdi uzglabājas vairak pirmatnejā formā un nozīmē. Turpretim leišu un latvešu valodā nauda ir ar laiku pārveidojusees citā nozīmē. Še mēs redzam trīs kulturas laikmetus. Pirmajos laikos tas vārds nozīmeja govslopus, ko peerāda somu valoda, tad tas vēlāk peņēmis nozīmi manta, kā to redzam leišu valodā, kas noticees arī labi sen atpakaļ, kad lopi bija galvenais mantas sastāvs un viņu īpašneka bagatību vērtēja pēc lopu skai'a. Tā arī vācu vārds Schatz (manta) un kreevu skot (lopi) ir viens un tas pats, kā tas redzams no gotu valodas, kur tas skan: skats. Latvešu valodā naudas nosaukums jau izveidojusees jaunako laiku nozīmē, kur lopa jeb govs vērtību apzīmeja ar monetu t. i. ar kādu metala gabalu, kurā tapa uzzīmēta govs figura. Tādu pašu kulturvēsturīgu ainu redzam pe latīņu vārdeem pekus un pekunia, kur naudas nojēgums tapat attīstijusees, kā pe mums. Pekus latīņu valodā nozīmē lopu, bet pekunia — nauda. Tapat gotu valodā faiku (pekus) nozīmē lopu, bet ar to pašu vārdu apzīmē arī naudu. To pašu redzam arī senākā kreevu valodā, kurā skot nozīmē lopu un arī naudu. Turpretim finnu valodās tādu parādību neatrodam. Tur ādas tapušas leetotas kā vērtības jeb naudas nozīmes.

Bet nu mums vēl jāpameklejas par naudas kā mūsu senā govslopus nosaukuma pirmnozīmi. Lai pe pareizas atbildes tiktum, mums būs jācevēro vispirms naudas vārda nozīme mūsu tuvākās radu tautas t. i. leišu valodā, tad pe mūsu tālakām radniecēm t. i. pe slaveem un germaņiem, tad būs jācevēro, ka somu valodā nauda nenozīmē taisni govi, bet vispārīgi govslopus t. i. govīs, vēršus, gotenes un teļus kopā.

Kā jan augšak peeminēts, leišu valodā atrodam naudas senako nozīmi: labums, derīgums un manta, ko vācu valodā izsaka

ar vārdeem Nutzen, Vorteil, Habe — jeb kreevu valodā: poļza. Tā par peem. leišu valodā saka: kākos naudos tu iš to turi? t. i. kādu labumu tu no tam turi? = kāds labums tev no tam ir? Jeb: jis par ogni visa savo nauda prapalde t. i. viņš caur uguni visu savu labumu (savu mantu) pazaudejis. Tādā nozīmē no naudas vārda atvasināti daudz citi: p. peem. naudit = labumu, peļņu gribet eegūt un nauditees = eemantot; naudigs un nau-dišks = derigs.

No tam jadamā, ka naudas pirmnozīme būs: labums, derigums. Pee ta paša atzinuma nākam, kad salīdzinam etimologiski līdzīgos vārdus vācu un kreevu valodā. Vācu vārds Nutzen eet atpakaļ uz senaku germaņu sakni nut- ar nozīmi: sev ko eegūt, labumu, peļņu dabūt. No šās saknes ir: nuta — ķērejs, eegūvejs, zvejneeks. Gotu valodā ir niutan tai pašā nozīmē, tapat zeemeļgermaņu: njota, nout mājlops, angļu-sakšu neatan, sensakšu niotan, senfrizu noz mājlops. Kā zinams germaņu valodās notikusees skaņu maiņa, tā ka -t- veetā agrak bijis -d-. Tā tad sakne nut-agrak bijusi: nud. Ar to saskan ari kreevu vārds nuditj, no kuŗa atvasināti citi vārdi: nužno no senaka nudjno, nužda no senaka nudjda ar nozīmi vajadzīgs, derīgs. No šās senās saknes nud- ir attīstīts mūsu vārds nauda. Vārda sakne mums latveešu valodā gan vairs nav uzglabajusees, bet droši ta senak bijusi, tikai vēlāk izzudusi. Mūsu valodā jau u un au- skaņi mainas p. p. rud-raudu, gūt—gaut, grūt—graūt; grūst—grūžu—grūdu—grauds etc. Tā ari mūsu senā valodā būs bijis vārds nūst—nūžu jeb nūstu nūdu, kas laikam nozīmeja ķert, eegūt un nauda būs nozīmejusi eeguvumu. No tam varam vērot, ka pirmee mājlopi, kas mežā bija saķerti un kā eegūvums mājās pārvesti, tapa kā tāda eegūta manta nosaukta — nauda. Leišu valodā vēl uzglabajees verbs panusti ar nozīmi eekārot.

Še peezīmeju, ka tādu zudušu saknes vārdu nūst, kas droši mūsu valodā bijis, kā atvasinājums nauda to peerāda, var no aizmirstības atkal gaismā celt un sākt leetot. Mums gan ir citi vārdi šai veetā eeveesušees kā: eegūt, eemantot, peesavinatees. Bet mums trūkst vārds, kā izteikt to, ko apzīmē vāciskais vārds vinnēt. Tai veetā varetu likt mūsu seno vārdu nūst. No ta tālak varetu attīstīt substantīvu ar ko nosaukt vinnestu. Tāds veenkāršs atvasinājums būtu — nūds.

Naudas vārds vēl taif ziņā ir intresants, ka ar to ir nosaukti vispāri govslopi, ko jau gan augšak peeminejām. Bet še gribu vēl to uzsvērt, ka tas noticees jau ļoti senos laikos. To peerāda, ka tādā pat nozīmē tas pārgājis somu valodā. Tas peerāda vēl turklāt, ka lopkopība tanīs laikos pee mūsu senčēem bijusi jau labi attīstīta. Citādi pee viņēem nebūtu tik smalki izšķirti šee atsevišķee nojēgumi: leellopi un mazlopi (pekus, lamps, nauda).

Bet vēl veenā ziņā naudas vārds ir intresants un ļoti zīmīgs. Kā zināms, mūsu senči visas graudu sugas nosauc ar kopīgu vārdu — labiba, gribedami caur to izteikt, ka šee grandī ir tas īstais labums. Tamlīdzīgi viņi ari lopus sevišķi govslopus nosaukuši par naudu t. i. par mantu, derīgu, labumu, jo no teem sevišķi pirmlaikos viņēem ari visleelākais labums un peļņa nāca. No govslōpeem eeguva ne veen peenu, gaļu, ādas, bet ar teem ari aŗa un brauca.

Pirmakee mājlopi.

Kā senlaiku pētnēeku starpā ir dažādi uzskati par pirmo labību, proti vaj meeži jeb pūri no mūsu senčēem papreekš izkopti, tā ari pastāv domu starpība par pirmakeem mājlopeem. Visvairak uzskata govi par pirmo mājlopu, ko mūsu senči no meŗa mājās pārveduši, to eeradinājuši un izkōpuši, bet daŗi domā, ka vispapreekš peeradinata pee cilveka māju dzīves avs. Zināma leeta, ka kaut ko droši peerādit šitādā jautajumā nevar, pat maz ir kādi norādījumi, kas varetu dot daudz maz noteiktus peeturas punktus, uz kuŗēem būtu eespējams taisīt laikamīgu spreadumu. Govju un avju nosaukumi uzglabājušees gandrīz pee visām indoeuropeešu tautam tee paši no vissenakeem laikeem un proti neveen pee europeešēem, bet ari pee senindeešēem. No tam tik to varam spreest, ka avis un govīs mūsu sensenči, kad tee vēl nebija izšķīrušees, jau savā pirmdzimtenē bija pee mājām peeradinājuši un izkōpuši. Abu mājlopu atleekas atrastas ari senlaiku izrakumos no akmeņu laikmetēem, tā par peem. Šveices un citu apgabalu stabn mājās, tikai govju atleekas daudz leelākā skaitā neka avju atleekas. Tomēr no tam nevar spreest, kuŗš no abēem šēem mājlopeem papreekš ņemts kulturā un ar to darīts kulturās eesākums.

Kas pirmais uz tām domam nācis, kādu mežalopu noķert, to mājās vest un audzinat, tas ir tikpat leelu kulturas darbu eesācis, kā tas, kas pirmais kādus dabas zāļu graudus mēģinajis sēt un labību izaudzinat. Laikam pirmos būs kādus jaunlopus saķēruši un mājās pārnesuši audzinat.

Japeņem, ka puslīdz veenā un tai pašā laikā abi pirmee mājlopi govīs un avis būs kulturā ņemti, jo tiklīdz pirmā ideja izcēlās un pirmee mēģinājumi ar labeem panākumeem bij izdariti, tad drīzi sekoja citi mēģinājumi. Tomēr peevedišu kāda leela zinatneeka domas šinī jautajumā, kas ir ļoti intresantas. Pazīstamais senvēstures un valodu zinatneeks O. Šrāders domā, ka pirmais indoeuropeešu mājlops bijusi avs un tad drīz pēc tās govīs. To viņš domā izskaidrot no senā vispārejā mājlopu nosaukuma — pekus, par ko jau augšak rakstiju, pee kam peemineju, ka šis vārds kas senindeešu, latiņu, germaņu, senprūšu un leišu valodā uzglabajees, ari senlatveešu valodā bijis, bet caur vēlako vārdu lops izskausts. Šrāders nu domā, ka šis senais mājlopa vārds pekus kā pirmais un vispārigais esot no eesākuma bijis avs nosaukums. To viņš vēro no latiņu valodas, kurā pekus visvairak apzīmē mazakos mājlopus, bet sevišķi avis. Šo pirmnozīmi Šrāders atrod vēl vairak uzglabatu iraneešu valodās, kurās senais vārds pekus senindu valodā pasus gan sakropļots, bet vēl skaidri pazīstams un skan kurdu valodā pez, afganu: psa, osetu fus, un tur apzīmē avi, tapat zeemelgermaņu faer, far.

Šis Šradera izskaidrojums par avi kā pirmo mājlopu lidzinās manam izskaidrojumam par meežeem, kā pirmo vissenako labību, kurū pirmais nosaukums bija javas, no jaut, bet vēlāk, kad izkopa otro javu t. i. pūrūs, tad bija jarada jauni nosaukumi, kā abus javus izšķirt. Pirmo javu nosauca par meežeem t. i. par mizaineem un otro par pūrēem t. i. par tirajeem. Bet javas patureja vispārejo nozīmi=labiba.

Tapat pēc Šradera izskaidrojuma būtu noticees ar pirmajeem mājlopeem. Ja avis bija pirmee mājlopi un tapa nosauktas ar seno vārdu pekus, tad vēlāk, kad peenāca klāt govīs, vajadzeja radīt jaunus nosankumus, kā abus izšķirt. Šee abi jaunee nosaukumi tad nu tikuši raditi, kas vēl līdz šim uzglabajušees gandrīz visās indoeuropeešu valodās, proti avs un govīs. Turpretim pirmais senakais avju nosaukums palicees turpmak kā vispārejaais mājlopu

nosaukums, kuŗa pirmnozīme tomēr latiņu un iraneešu valodās vēl uzglabajusees.

Šraders arī mēģina izskaidrot senā avs vārda pekus etimoloģisko pirmnozīmi. Viņš atvasina to no saknes pek- no kuŗa, atvasinats grieķu valodā verbs peko, kas nozīme vilnu izplūkt jeb sukat. Jo akmeņu laikmetā, kad vēl nepazīna dzirkles jeb skrundas (šķēres), tad vilnu no avju un kazu ādam vajadzēja ar rokam izplūkt. Līdzīgs vārds, kas ar grieķu vārdu saskan, atrodas arī vēl leišu valodā: pešu, pešti. Ka grieķu vārdā ir -k- un leišu vārdā tai veetā -š-, tas neko neiztaisa, jo kā zināms austrumindoeuropeešu valodās kā senindu, iraneešu, slavu un balteešu valodās daudzkārt parādas s jeb š, kur reetumindoeuropeešu valodās t. i. grieķu, latiņu, germanu un keltu valodās tai veetā uzglabajees k, ch, h. Leišu valodā pešu nozīmē pilnīgi to pašu, ko grieķu valodā proti plūkt, izraut etc, tā tad nav ko šaubīties, ka abi ir radniecīgi vārdi, kas šinīs valodās uzglabajusees no sen seneem laikeem. Protams, ka arī latveešu valodā šis vārds būs bijis, bet ar laiku izzudis caur tuvu stāvošo vārdu plešu, plest, kas gandrīz to pašu nozīmē. Ulmaņa leksikā atrodas vārds pestees, kas ir refleksiivs no pest un pilnīgi saskanētu ar leišu vārdu pešu, pešti, jo leišu valodā beeži stāv š- kur pee mums ir s, par peem. salms leit. šalmas, simts — leit. šimtas etc. Nozīmi minētam vārdam Ulmanis uzdod: über einen mit Worten herfallen t. i. kādam ar vārdeem uzkrīst. Šī nozīme it labi izskaidrojama no pest—plūkt, pestees—plūktees, plēstees, kuŗi vārdi beeži šai nozīmē top leetoti. Tā šis senais saknes vārds būtu arī vēl latveešu valodā uzglabajees.

Bet kā nu Šraders no ša verba izskaidro seno avs nosaukuma pekus pirmnozīmi? Viņš pamatojas uz grieķu valodas substantīvu pekos, kas no augšminētā verba peko atvasinats un etimoloģiski ļoti labi saskan ar latiņu un leišu vārdu pekus kā arī ar senindu pasus, un grieķu valodā nozīmē noplūkto ādu un tad arī vispārīgi ādu, arī tādu ar visu vilnu (vāc. Fell, Vliess). Viņš nu tālak domā, ka jēdzeeni avs āda un pati avs stāv veens otram tuvu un vareja veegli saplūst kopā.

Šis Šradera izskaidrojums nu leekas būt īsti plausibls. Tomēr nevaru tam visai peekrist. Jau beidzamais slēdzeens, ka jēdzeeni avs āda un avs varetu pārmainīties, ir diezgan šaubīgs. Tad vēl jo vairāk apšaubāms ir slēdzeens, ka tik veen grieķu

valodā pekus būtu uzglabajees pirmatnejā ādas nojēgumā un itin visās citās valodās, kā sen indu un leišu valodās, kuŗas taču uzglabājušas vissenakās formas un vissenakās nozīmes, šis vārds būtu pārgājis jaunakā nozīmē: mājlopi. Turpretim japeņem, ka šī beidzamā nozīme bijusi nodibinajusees jau tai sen-laikā, kad indoeuropeešu tautas vēl dzīvoja kopā savā pirmdzimtenē. Pēc Šradera hipoteses būtu japeņem, ka jau šai pirmdzimtenē ādas nojēgums attīstijees no vilnas plūkšanas, tad vēlāk ādas nojēgums pārgājis uz avi un beidzot uz mājlopeem vispārīgi. Bet tad jau starp tik daudzām tautam vajadzēja vēl kādai būt uzglabājušai šo ādas nosaukumu, kā to par peem. augšak redzejam pee avs nojēguma uzglabašanas vairaku tautu valodās. Tomēr Šradera hipotese nav gluži atmetama, jo nav neespējams, ka kāda vārda pirmnozīme uzglabajusees tik veenā pašā valodā un visās citās ta jau pirmlaikos izzudusi un pārgājusi citā nojēgumā. Manis agrak izsacītās domas par sakni pek — protams tapat ir maz varbūtīgas.

Tiktāl Šraderam gan varam peekrist, ka avs leekas būs bijusi pirmais mājlops, ko mūsu sensenči eeaudzinājuši un kopuši. Ar to Šraders ved sakarā citu hipotēsi, proti, ka pee mūsu sensenčēem vispirms attīstijusees lopkopība un tik vēlāk zemkopība.

Šī varbūtība zinams ir leela. Jo lopkopība jau tapēc vareja agrak attīstītees, ka tur nekādu kulturas riku nevajadzēja, kā pee zemkopības. Ista zemkopība jau ari bez lopu palīdzības cilvekam nav eespējama. Jo ar cirvi, kapli un lāpstu kā pirmatnejeem rikeem cilveks vareja tik mazus zemes gabaliņus uzplēst un uzrušināt, bet kad atrada aršanas mākslu un ar to mēģināja apstrādat leelakus zemes gabalus, tad vajadzēja govīs, vēršus un vēlāk zirgus ņemt palīgā.

Tomēr jadamā, ka mūsu sensenči indoeuropeeši isti nomadi nav bijuši, jo līdz ar lopkopību viņi drīzā laikā attīstījuši ari zemkopību. To varam spreest no tam, ka pirmo labību t. i. meežu un pūŗu nosaukumi uzglabājušees ne veen pee mums balteešēem un pee dažām citām Europas tautām, bet ari pee senindeešēem viņu saucamā sanskrit valodā. Tas leecina, ka jau tai laikā, kad šās tautas nebija izšķirušās, viņas savā Europas pirmdzimtenē neveen mājlopus tureja, bet ari labību audzeja. Tapēc ari jadamā, ka mūsu sensenči neveen avis kā pirmos mājlopus eeaudzinājuši

un tās kā nomadi ilgaku laiku turejuši, bet drīz veen ari govīs peeradinajuši, kopuši un leetojuši zemkopībā.

Govs un avs.

I.

Jau agrakā rakstā runājam par jautājumu, vaj govīs jeb avs vispirmak no mūsu sensenčēem pee mājām peeradinata un atsfāstijām slavenā valodneekā un senvēstures pētneeka Šradera domas, kuŗš avij šaf ziņā dod preekšroku. Bet var ari govīs pirmatnību aizstāvet, sevišķi kad eevērojam mūsu seno govīslopu nosaukumu nauda, kuŗu jau ari esam izskaidrojuši. Pee tam jāeevēro, ka ari avīm bijis senlaikis otrs nosaukums pekus, uz ko Šraders sevišķi norādijis peevezdams vairak tautu valodas, kuŗās vēl tagad šīs avju nosaukums uzglabajees.

Tagad mēģinasim izzinat, kuŗi nosaukumi gan varetu būt bijuši vairak pirmatneji: avs un govīs jeb pekus un nauda?

Šraders gan izceļ intresanto vārdu pekus kā senseno avju nosaukumu, bet nemaz neprasa, kādā atteecībā tas varetu būt stāvejis ar otro tik pat seno vārdu avs. Vaj būtu domājams, ka jau no paša eesākuma, kad avs peeradinata no cilvēka kā mājlops, tai būtu doti divi nosaukumi: [pekus un avs. Tagad mums gan pastāv daudz leetam, īpašibam un verbeem divi, trīs un vēl vairaki nosaukumi t. i. tā saucamee sinonimi vārdi. Tā par peem; lauks un tīrums; mežs un dziŗa; purvs un tīrelis; griba un vaļa: leja un grava; leels un diŗš; salts un auksts; vēss un dzestrmitrs un drēgns; likt un dēt; kult un pērt; brēkt, blaut un kleegt; vējš, vētra, auka, sīpa, brāzma; skaists, jauks, daiļš, košs, krāšņs, grezns un puiks; dūnet, ducinat, dūkt, rūkt, rībet, dārdet un grant etc. Šādi sinonimi ir ļoti intresanti un peerāda valodas bagatību. Bet viņi no eesākuma nav tik daudz bijuši un viņi ir cēlušeēs, kad gribeja apzīmet kādu leelaku jeb mazaku starpību jeb, kā mēs sakam, kāda nojēguma niansi.

Kādu starpību jeb niansi mēs varetum atrast starp abeem nosaukumeem avs un pekus, ja abi no paša sākuma būtu nozīmejuši to pašu mājlopu t. i. aitu? Divi nosaukumi veenai pašai leetai uz reizi nevar tapt doti ar to pašu nozīmi. Kur kādai leetai divi nosaukumi ar pilnīgi līdzīgu nozīmi, tur veens nosaukums ir pirmatnīgaks, senaks un otrs jaunaks par peem. āzis un buks; vērsis un bullis. Pirmais ir īstais senais nosau-

kums, otrs turpretim jaunaks no vācu valodas peņemts. Tapat gandrīs ir mūsu pareizais senais stārķa nosaukums, bet stārķis vēlāk no vācu valodas peņemts. Senais debess nosaukums bija deevas (senak daivas) vēlāk tai veetā stājās debess, kas no sākuma apzīmeja mākonī un jaunakā laikā mākons stājees debess veetā.

Tā tad būtu jadamā, ka veens no abeem aitas nosaukumeem avs jeb pekus bijis papreekšu peņemts un vēlāk to otrais nosaukums izskaudis. Pārņemts no citas valodas nekatrs no šeem vārdeem nav, jo abi ir sen seni indoeuropeešu vārdi. Par peku mēs jau runajām un salīdzinajam atteecīgās vārdu formas gandrīz visās indoeuropeešu valodās, sākot no senindu līdz mūsu ciltsbrāļu leišu un senprūšu valodai. Mūsu latveešu valodā šis senais vārds izskausts no jaunaka nosaukuma „lops“, kas vēlāk, lai gan arī ļoti sen atpakaļ, pee mums izcēlees.

Tagad salīdzināsim vārda avs formas dažādās indoeuropeešu valodās. Mūsu latveešu avs saskan pilnīgi ar leišu vārdu, kas tur uzglabājees senakā pilnigakā formā — avis. Mūsu valodā tik vokals -i- gala silbē izkritis, laikam dēļ līdzskaņas ar daudzskaitļa nominatīvu un akusatīvu. Leišu valodā tai veetā izšķirības labad radīta cita forma. Kreevu vārds ovca, ovec, kā redzams drusku attālinājees no balteešu valodu formas caur to, ka mūsu a- veetā parādas o- un peelikts ir sufikss -ec jeb -ca. Šis sufikss ir deminutīva galotne ta pati kā mūsu -itis, -ite. Tā tad kreevu ovca būtu tas pats kā mēs latviski sacītum: avite jeb aitiņa. Latīņu valodā mūsu vārds skan ovis un kā redzams pilnīgi sakrīt ar mūsu, sevišķi ar leišu formu, tikai mūsu a- veetā tur eestājas o tāpat kā kreevu valodā. Greeķu valodā mūsu vārds ir saīsināts, jo viņi jau senos laikos zaudejuši v- skani. Citādi viņu avs vārds saskan ar latīņu vārdu: ovis — gr. oīs. Ari seno keltu valodā atrodam mūsu kopejo avju nosaukumu, kur tas vēl vairak saīsināts, kā jau vispāri šī valoda ir sakropļota, un tur skan: öi. Vācu valodā senais avju vārds ir izzudis un ta veetā eevesees jauns nosaukums: Schaf. Bet senakās germaņu valodās un izloksnēs vēl tas vārds ir atrodams. Senvācu izloksnē tas uzglabājees arī ļoti saīsinātā veidā: ou, kas cēlees no senakā ov, kur galotne —is atkritusi. Tā p. p. tur atrodams komposīts: ou vist t. i. avju kūts. Gotu valodā atrodams vārds oveti no senaka ou viti t. i. avju bars.

Bet nu visintresantaki būs palūkot vaj arī senindu jeb sanskritu valodā mūsu avju vārds vēl uzglabajees un kā tas tur skan. Teešam, tas tur uzglabajees gan un skan pilnīgi līdzīgs leišu vārdam: avis. Ka šis avju nosaukums senindu valodā uzglabajees, tas ir no visleelākā svāra neveen tamdēļ, ka tas leecina no sensenajiem laikeem, kad indoeuropeešu tautas vēl dzīvoja kopā, bet vēl jo intresantaks ir tas apstākļis, ka sanskrita vārda forma avis saskan pilnīgi ar leišu vārdu avis, jo caur to kā arī vēl caur daudzem citeem tādeem līdzīgi skanošiem vārdiem top peerādīts, ka mūsu balteešu tautam ar senindeem ir bijusi tuvaka radnecība nekā ar citām tautam. Leišu valodā atrodas arī vairaki atvasinājumi no avs p. p. aveena, avincena, arī avinčana aitas gaļa, avīne un avikīne avju kūts, avinīča avnecība, avininkas avju gans jeb kas vispāri ar avim nodarbojas, avininis pee avim peederīgs etc. Redzams ka leiši ir vairak visadus avju nosaukumus uzglabājuši neka mēs, kā jau vispāri viņu valoda ir bagataka un senaku formu pilna neka mūsu.

Intresanti ir, ka tomēr arī latveešu valodā ir uzglabajees viens sens atvasinājums no avs proti — auns jeb arī senakā formā avens. Tas pats atvasinājums atrodams arī leišu valodā — avinas ar to pašu nozīmi, kā pee mums. Šis atvasinājums ir tapēc atzīstams par ļoti senu, ka tas līdz ar balteešu seno lop- un zemkopību pārgājis arī finnu valodās. Somu valodā tas skan: oinas. Šis vārds stāv tuvu leišu formai avinas, no kuŗas mūsu vārds avens ir saīsinats un no tā vēl vairak saīsinats — auns. Somu valodā mūsu vārdam pārejot v skanis ir izkritis un mūsu diftongs ai- pārgrozīts par oi, tapat kā mūsu sveests no senakā svaid-tas somu valodā sagrozīts par voita.

Bet mūsu valodā uzglabajees vēl viens intresantaks vārds, kas ir visu svarenakais, proti pats avs nosaukuma saknes vārds — aut. Tas pats atrodas arī leišu valodā: auti un top tur tapat pilnā mērā un tai pašā nozīmē leetots kā pee mums. No aut kā leišu tā mūsu valodā atvasināti autas = mūsu auts un vēl citi vārdi kā avalas, autavas, avalīne = mūsu apavas, aveti—apavas valkat, avinet iteratīvs no aut. Kā visi šee vārdi ar avi stāv sakarā, tas katram saprotams. Leišu valodā auti nozīmē tikai kājas apģērbt un autai = mūsu apavas, bet mūsu valodā aut nozīmē arī vispāri apģērbt, tapat auti ir dažādi: kāju auti, preekškarāmais auts, galvauts, galdauts, preekšauts etc. No šo vārdu

nozīmēm var vērot, ka cilvēki pirmās kultūras sākumos avju ādas kā mazakas būs leetojuši vispirms kāju apavam un vēlāk, kad tee sāca vilnu izleidot, mācijās vērpt, aust un šūt, tad tee izgatavoja autus drēbju apģērbeem.

Kad nu beidzot atgriezāmes pie augšējā jautājuma, kurš pirmatnīgaks nosaukums bijis, avš jeb pekus, tad gan leekas, ka avij būs jādod preekšroka. Ja Šradera izskaidrojumam taisnība, ka pekus atvasināms no saknes pek- ar nozīmi vilnu izplūkt un pekus no eesākuma būtu nozīmejusi noplūktu ādu un tik vēlāk šis nosaukums pārcelts uz avi, tad tas vareja notiktees tik vēlākā laikā, kad jau sen avju ādas tapa izleietotas apavam.

Tā lūk mūsu latveešu un leišu senkultūras nosaukumi salīdzinot ar citu radu tautu vārdeem ir ļoti intresanti, tapēc ka mūsu valodas vārdos uzglabājušās pa leelakai daļai vissenākās formas un nozīmes, kas mums dod eespēju eeskatitees pašā sirmajā cilvēces senvēsturē. Mūsu vārds aita ir jaunlaiku darinājums, tas ir deminutīvs no avš — avita, kur -v- skanis ir izkritis. Mums vajadzētu atkal godā celt un sākt vairak izleidot seno vārdu avš, kurš saskan ar sanskrita vārdu avis. Ari jērs leekas būt jaunaks vārds. Leišu valodā tas skan eras, laikam ir radneecigs ar latīņu avies — auns un kreevu jarici (no jaru pavasars) un vācu Jahr. Jērs tā tad būs senak apzīmejis jau paaugušus apm. kādu vasaru jeb gadu vecus avens. Bet lamps būs senak apzīmejis mazos jērus (vāc. Lamm). Pekus turpretim būs apzīmejis vispārīgi avju lopus t. i. avis, auns, jērus un lampus kopā saņemot pie kuņģeem vēl peeveenojas ir kazas un cūkas, ko tagad mēdz apzīmet ar vārdu mazlopi. Ar laiku nozīmes mainijās. Jērus un lampus (lopus) vairs neizšķīra, tā ka beidzamais nosaukums palikas leeks. Bet tā ka tam bija mazlopa nozīme, tad tas tapa leetots blakus pekus vārdam un ar laiku ir šo vārdu izskaudis. Leišu valodā turpretim lampas ir izzudis un eras veen palicees kā mazo avenu nosaukums. Līdz ar to viņu valodā uzglabājees senais otrais avju un mājlopu nosaukums pekus.

Tā lūk ari vārdi valodā savā starpā cīnas un veens otru izskauž tapat kā stādi un dzīvneeki. To mums vajag eevērot un savu valodu kopt, labos un derigos vārdus saudzejot un attīstot, nederigos turpretim atmetot, tapat kā to dara dārzneeks un lopkopis.

II.

Tagad atgriezāmees atpakaļ pee augšak minētā jautājuma par varbūteju govu pirmatnību, t. i. vaj senatnē mājlopus audzinot nevarēja būt jau agrak govu pee mājas peeradināta neka a v s.

Jau vecākā senakmeņu laikmetā pirmcilveku māju veetās līdz ar uguns atleekam atrodami eedeguši bizona kauli. Kā zināms bizons līdz ar subru un buivolū uzskatāmi par mūsu māju govslupu senčiem. No tam daudz ko varam domāt un vērot par senkultūras sākumiem.

No minētā atrāduma protams vēl nevar spriest, ka tik sirmā senatnē, kur pirmcilvekiem vēl nebija ēku-mājas, bet tee alās jeb mežu būdās dzīvoja, jau bizons būtu kā māju-lops audzināts. Bet to gan varam domāt, ka pirmcilveki tuvākā sakarā būdami ar zvēriem būs labi viņu īpašības novērojuši un mācījušies preekš sevis tos izlelot, kas viņiem likās būt derīgāki. Augšminētā vecā senakmeņu jeb trešā ledus laikmetā pirmcilveku nometnēs līdz ar bizonu kauleem atrastas tādas pašas citu zvēru atleekas kā zirgu, laču, degunradža, mamta, alņa (breeža) etc., bet ne avju un citu mazaku lopu kauli. No tam var vērot, ka pirmcilvekiem ir vairāk interese bijusi medīt uz lelakeem zvēriem neka uz mazakeem. Šo leelo zvēru produkti cilvekiem jau no sākuma likās vairāk vērtīgi nekā tee, ko eeguva no avim un citeem mazakeem zvēriem. No leelajiem zvēriem eeguva ne vien vairāk gaļas, bet arī leelakas un caur to labāk izlelotajamas ādas, kaulus, virves etc., ne ka no avim. Ka jau pirmcilveki bija spējīgi šos leelos zvērus pārvārtēt tas no augšminētām atleekām iz aizvēsturīgajiem senakmeņu un senledus-laikiem ir redzams. Daži aizvēstures pētneeki ir tais domās, ka pirmlaikos zvēri no cilvekiem tā nav bijušie kā tagad, bet aiz zinkāribas nākuši cilvekiem klāt, ta ka veegli tos vājuši gūstīt un vest uz cilveku nometnēm.

Ja tas tā bijis, tad nav saprotams, kāpēc cilveki papreekš meža avis būtu ņēmuši kopšanā kā pirmo mājlopu un ne labāk meža govī, kas viņiem daudz vairāk labumu eenesa. Jo to jau arī pirmcilveki pee meža govīm vareja eevērot, ka tās bez citeem labumiem bij vairāk peena devīgas. Jādōmā, ka avis sencilveki kā jau peeminejam sākuši lelot sevišķi vilnas eegūšanas dēļ, kas notikas tikai vēlāk, kad tee mācījas drēbes pagatavot.

Bet šais pirmlaikos sencilveki vareja bez avs no cita zvēra bagatīgu vilnu dabūt, jo no ta paša laika atrastas arī degunradža atleekas, kuŗš nesa kuplu vilnainu spalvu. Tā tad avs pirmlaikos cilvekiem nemaz nebija tik vajadzīga un tik derīga kā govus un citi meža lopi. Tapēc man leekas, ka govus būs pirmais mājlops bijis, ko sencilveki sākuši mājās turet un audzināt. Kad tas eesācees, vaj jau sen senajā jeb tikai jaunākā akmeņu laikmetā, tas protams nav peerādams. Ka jaun akmeņu laikā jau govus kā mājlopi leetotas, tas ir zinams, bet varbūt tas jau noticees agrakos laikmetos. Ka indoeuropeešu tautas pirms savas skiršanās Europā jau govus kā mājlopus turejušas, tas caur valodu salīdzināšanu ir peerādams, bet kad viņas izšķirušās, tas nav tik veegli izzinams.

Salīdzināsim govuslopu nosaukumus dažādās indoeuropeešu valodās. Mūsu latveešu valodas vārds govus gan citās valodās pārmainijees, bet to vēl var skaidri pazīt. Latīņu valodā senais g- pārvērtees par b- un tā tur govus nosaukums skan bōs senāk bijis bōvs, jo genitivā un citos kases parādas atkal celmā peedrigais -v-: bovis, bovi, bovem daudzsk. boves etc. Ari mēs savā valodā gan -v- rakstam: govus, bet mūsu izrunā to nedzirdam, jo runājot mēs izsaucam: gōs. Grieķu valodā senais -g- tāpat kā latīņu valodā pārvērtees par -b- un senais -v- ar eepreekšejo -o- saveenojees par tumšo diftongu ou-, ta ka govus nosaukums grieķu valodā skan: bou s gandrīzi = būs, gen. boōs, dat. boi, daudzsk. boes. Doreešu izloksnē -ou- veetā eestājeees gaŗais ō, tā kā tur govus nosaukums skan līdzīgi latīņu vārdam: bōs. Germaņu valodās, kā zinams seneē konsonanti sagrozijušees, Tā arī govus nosaukumā pirmatnejs -g- senvācu valodā pārgrozīts par ch un tas vārds tur skan chuo, jo nominatīva galotne -s tur ir atkritusi. Jaunvācu valodā eesākuma konsonants vēl tālāk pārgrozīts par k- un tur govus nosaukums skan: Kuh. Ari Keltu valodā atrodas tas pats govus nosaukums vairak līdzīgs latīņu vārdam, tik vēl vairak saisināts caur galotnes -s atkrišanu: bō. Kreevu valodā šis mūsu kopīgais vārds izzudis un tai veetā eevesees cits nosaukums: korova slav krava. Bet slavju valodā atrodas arī govus nosaukums govodo, no kuŗa atvasināts kreevu vārds govjadina — govus gaļa. Tā tad arī kreevu valodā šis vārds būs bijis, tik vēlāk no otrā nosaukuma korova (krava) ir ticis izskausts.

Bet nu visintresantaki ir salīdzinat, kā mūsu kopīgais govs nosaukums skan senindu valodā. Tur vispirms parādas mūsu pirmatnīgais vārda eesākuma burts g-, kuŗš citās europeesū valodās izņemot seno slāvu vārdu, kas tagad vairs netop runata. Tā tad šis primatnejs skanis uzglabajees tikai latveesū un senindu valodā. Bet nu mūsu diftonga ô- un greeķu un latinu vokala ô- veetā ar sekošo v- senindu valodā stāv diftongs -au- tā ka tur govs nosaukuma celms skan: gau- un ar galotni -s. gaus. Tā nu gan vokalu ziņā še izceļas maza starpība. Bet jazin, ka senindu valodā diftongs au isti vairs kā tāds nepastāv un netop nemaz tā izrunats, bet top izrunats kā garš vokals ô t. i. tā ka latgaleeši izruna mūsu garo a = ô p. p. brālis — latg. brōlis etc. Tā tad senindu valodā gaus jalsā — gōs, tā ka šis vārds nāk tuvu mūsu vārdam govs, jo v- preekš konsonanta netop izrunats, bet saplūst kopā ar eepreekšejo diftongu ô-. Tā tad mūsu govs = gōs skan gandrīz līdzīgi senindu vārdam gōs.

Tā nu redzam, ka govs nosaukums, kas uzglabajees gandrīz pee visām indoeuropeesū tautām no Indijas līdz Atlantijas okeanam un Baltijas jūrai, ir visu šo tautu sen-senais kopīpašums, kuŗu tee no pirmļaikeem sākot ir leetojuši. Tikai savādi, ka blakus kreeveem mūsu brāļu tauta leiši un ari senee prūši šo mūsu seno govs nosaukumu savā valodā nav uzturejuši bet to ir pazaudejuši un tai veetā peeņēmuši citu nosaukumu. Leišu valodā govs veetā atrodas kreevu vārdam līdzīgi skanošs nosaukums — karve un prūšu valodā — kurvis. Senprūšu valodā, kā zināms, no vāceesēem uzrakstītee vārdi ir ļoti sakropļoti, tā ka jāpeeņem ne „kurvis“ bet laikam karvis par pareizo vārda formu. Tomēr nav jādoma, ka leišu un prūšu vārdi no kreeveem pārņemtī. Tādā gadījumā tee citādi skanetu. Jo slāvu valodās ir citāda skaņu kārtā nekā balteešu valodās. P. p. mūsu vārds galva kreevu valodā skan golova un senslāv. glava. Te redzam, ka kreevu vārdos konsonants stāv vidū un tam katrā pusē vokals o, senslāvu vārdos konsonants papreekšu un tam seko vokals a, bet balteešu vārdos stāv vokals a papreekšu un tam seko konsonants. Tādu peemēru ir ļoti daudz: latv. un leit. barda — kreev. boroda slāv. brada etc. Tādā pašā skaņu kārtā stāv leišu un prūšu karve, kr. korova un slav. karva. Tadēļ jauzskata leišu un prūšu vārdus karve un kravis ne par pārņemteem no kreevu valodas, bet par patstāvīgeem balteešu vārdeem, lai gan radneecīgeem ar slāvu

valodam. Ja tee būtu pārņemti no kreevu valodas, tad leišu izrunā tee būtu skanejuši vaj nu karava pēc kreevu jeb krava jeb krova pēc slavu jeb poļu valodas. Tā p. p. no slāvu valodas pārņemts leišu valodā karaļus, kas izrunats pēc kreevu vārda koroļ, un kraļus, kas izrunats pēc poļu vārda kroļ. Ja tas turpretim būtu patstāvīgs radneecīgs leišu vārds, tad leitiski skanētu karlas.

Beidzot papētīsim pēc govs vārda pirmnozīmes. Te atkal ir intresanti konstatet, ka neveenā citā valodā nav uzglabajees kāds saknes vārds, no kuŗa govs nosaukumu varetu atvasinat, ka veen tik latveešu un leišu valodā un proti īsakā un garakā formā. Šee vārdi ir latv. gūt, leit. gūiti un latv. gaut un tapat leit. gauti. Šee vārdi norāda uz sirmo senatni, uz pirmcilveku medineeku laikeem, kur mežlopus gūstija un eegūtos sauca par guvim jeb gavim. Diftongs au ir paplašinats no vokala u, kā tas parādas daudzos vārdos p. p. grūt — graut, brukt — braukt, kļūt — kļaut, lūst — laust, kust — kauset etc. etc.

Otrais govs nosaukums, kas uzglabajees balteešu un slavu valodās: karve, krava, korova protams būs izcēlees jaunakā laikā t. i. šo tautu starpā, kad tās vēl nebija izšķirušās. Intresanti ir atkal eevērot, ka ari ša otra govs nosaukuma pirmnozīmi varam izskaidrot no kāda mūsu valodas saknes vārda proti: kert, senāk kart, no ka vēl uzglabajees komposits aizkārt. Tātad karve un govs nozīmē to pašu, tee cits nekas nav kā sinonimi vārdi.

Kad nu visu augšak apcereto eevērojam un peņemam klāt jau agrak izskaidroto trešo govslapu nosaukumu nauða, kas ir plašak izplatīts nekā karve un tadēļ kā senāks vārds uzlūkojams, bet ari no leišu valodā uzglabata saknes vārda nusti (nustu, nudan) atvasinams, tad šis nosaukums vēl jo vairak apstiprina mūsu domas par govs leetošanu kā pirmo un eevērojamako mājlopu. Leišu valodā nusti nozīmē eekarot bet germanu valodā geniessen, nützen etc. nozīmē baudit, leetot. Varam sev labi preekšā stādīt, ka mežagovis pirmcilvekeem bija seviški eekārojamas, baudamas un visādi leetojamas seviški saldā gārdā peena dēļ un vēlāk kulturas sākumā pee braukšanas un aršanas etc.

Leišu valodā atrodas vēl veens intresants lopu nosaukums — banda, kas top leetots ari plašakā nozīmē: manta, eēnākums, peļna. Latveešu valodā bandas apzīmē zemes gabalu kā algu līdz ar citeem eēnākumeem. Tā tad banda leekās būt sinonims vārds ar

naudu. Banda var etimologiski sakarâ stāvet ar baudu un tadēļ ari ar naudu tapt leetots līdzigâ nozīmē.

Senprūšu valodâ atrodams vēl veens govs nosaukums:— Klente. Ša vārda etimologija ir tumša. Līdzigi vārdi neatrodas neveenâ no radneecigâm valodam. Tadēļ tas uzskatams par veeteju nosaukumu, kas jaunakâ laikâ prūšu valodâ izcēlees.

Zirga nosaukums.

1.

Senais zirga nosaukums indoeuropeešu valodâs nav tā vispārigi uzglabajees, kā govs nosaukums. Sevišķi pee mums zee-meļneekem ir dažadi, katrai tautai savadi vārdi, ar kuņeem tagad zirgu nosauc. Pat latveešu un leišu valodâ zirgu nosaukumi ir citādi, jebšu šās tautas ir vistuvakās radneeces un senee vārdi gandrīz visi viņu valodâs ir kopīgi. Ari vāceešiem un kreeveem ir katreem savads zirga nosaukums, kas ne ar mūsu ne ar citu tautu nosaukumeem nesaskan. No tam varam vislabaki pārlee-einatees, kad šos dažados nosaukumus sastatām kopā: latv. zirgs, leit. arklis, vāc. Pferd, kreev. lošadj. Kā redzam, šeem vārdeem savâ starpâ nav ne mazakās līdzibas nei peeskaņas. Ari latiņu vārds ekvus un greeķu hippos nesaskan ar mūsu zeemeļ-neeku tautu vārdeem un neleekas ari pašī savâ starpâ būt līdzīgi. To eevērojot var celtees šaubas, vaj zirgs maz indoeuropeešu tautu kopīpašums no senlaikeem t. i. vaj tas maz bijis pazistams mūsu kopīgai pirmtautai, kad ta vēl nebija nodalijusees un pēc savām izloksnem izšķīrusees, no kuņām izcēlušās tagadejās indoeuropeešu tautas un valodas. Jo tad jau vajadzēja no pirmlaikeem būt palikušam tik svarīgam kopejam zirga nosaukumam, kā to redzam no govs un avs vārdeem, kas no šeem senlaikeem uzglabajusees gandrīz visās mūsu radneecigās valodâs.

To eevērojot tapat šaubas var celtees, vaj zirgs no pirm-laikeem Europâ bijis, atradees, kā meža lops, no kuņa mūsu sen-senči kopīgi būtu varejuši izaudzinat mājlopu. Leekas it ka indoeuropeešu tautas tik vēlāk būtu ar zirgu eepazīnušās, kad tās jau bija izšķīrušās; no tam varetu izskaidrot dažados zirga no-saukumus pee mūsu radneecigām tautam, ko katra tauta par sevi zirgam devusi, kad ta ar to eepazīnas.

Līdz šim ari teešam domaja, ka zirga pirmdzimtene nav Eu-ropa, bet Asija, sevišķi Central-Asija, no kureenes tas izplatījees

vēlakā laikā uz Europu. Tā p. p. ari Viktors Hehns savā slavenā grāmatā: „Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Uebergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige Europa“. Hehns gan pēveed vairak ziņas no latīņu rakstneekem un ari no vėlakeem vidus laikeem, no kuņeem redzams, ka meža-zirgi visur pa Europu bijuši izplātiti, pēveed pat ziņas par zeemeļ apgabaleem un ari par Prūsiju un Leetavu, ka ari tur vėl līdz 16. gadu simtenim tee bija šē atrodami. Bet Hehns tomēr domā, ka meža-zirgi Europā eevesušeēs no Asijas, Europā izplātijušeēs un tur izkopti kā māju lopi.

Šās Hehna un citu zinatneeku domas beidzamā laikā ir apgāstas caur jaunakeem senatnes pētneekeem, kas mums atvēruši pavisam citādus uzskatus par Europas aizvēsturigeem laikeem. Caur beidzamā laika izrakumeem tagad ir zinams, ka zirgs līdz ar cilveku Europā bijis jau trešā ledus-laikmetā t. i. vairak nekā 120 tūkstoš gadus pr. Kristus. Protams, ka zirgs tai laikā vėl nebija māju, bet meža-lops. Uz meža-zirgeem cilveki senlaikis tā pat ir medijuši, kā uz citeem zvēreem. Tā p. p. Deenvidus Francijā Solūtrejā izrakumos atrasta vesela kaudze meža-zirgu kaulu no leduslaikmeta ap 30000 gadu pr. Kr. Zirgu galvas atrastas pāršķeltas, no kuņām medineeki laikam smadzenes izņēmuši un ēduši.

Par semitu tautam ir zinams, tapat ari par seneem ēģipteešeem, ka viņi pašos senākos laikmetos zirgus nav leetojuši. Tā p. p. Eģiptē zirgu zīmejumi nav atrodami agrak ka tik sākot no apm. 1700 g. pr. Kr. No ta laika zirgi top leetoti kaņā. Jāšanai semitu tautas leetojušas tik ēzeļus un kameļus. Tā tad zirgi uzskatami isti kā indoeuropeešu īpašums, uz kuņeem tee pirmlaikos medijuši un vėlak tos pusmežoņu laikā ķēruši un kulturas sākumu laikmetā peeradinājuši pee savām mājām un tā tos par mājlopeem izaudzinājuši.

Bet kā nu būtu izskaidrojams, ka zirga nosaukumi pee indoeuropeešu tautam tik dažadi, kur mēs labprāt gribetu atrast kopīgu ša visu tautu mīluļa nosaukumu. Zirga nosaukums mums atgādina meežu nosaukumu, kuņš ari parādas gandrīz pee katras tautas savāds un tomēr atleekas no senā kopeja vārda uzglabajušās senindu, greķu un ari leišu un latveešu valodās. Tapat atrodam ari seno zirgu nosaukumu vėl vairakās areešu jeb indoeuropeešu valodās. Sevišķi šē krīt svarā senindu jeb sanskritu vārds ašvas,

kas saskan ar latiņu vārdu ekvus. Tikai starpība pastāv abos eesākuma burtos: ek- un aš-, galotne -vas un vus ir zināms tā pati cēlusees laikam no senākā -os, kas sanskritā pārvērtees par -as, latiņu valodā par -us. Jautājums paleck, kuŗa saknes forma ir pirmatnīgāka: aš- jeb ek-. Agrāk sanskrita valodas formas visas uzskatīja par vis senākām un pirmatnīgākām, no kuŗām citas areešu valodu formas attīstījušās. P. p. vokals a ļoti bieži sastopams sanskrita vārdos apmēram tā pat kā latveešu valodā. Sanskritā daudz div- un trīs silbīgi vārdi, kuŗos visās silbēs ir vokals a, kā pee mums adata, vasara, dāvana etc. Tā arī agrāk uzļūkoja sanskrita zirga nosaukumu ašvas par pirmatnīgo formu. Tad būtu latiņu vārds ekvus no ašvas tā ļaizskaidro, ka eesākuma vokals a- būtu sašaurinājees par e-. Tas gan būtu eespējams. Bet grūti izskaidrojams, ka pirmatnejs š- vareja pārvērstees par -k-. Būtu ļadomā, ka š vispirms pārvērtees par ch jeb h, kā to redzam finnu un arī dažās areešu valodās p. p. latv. seens, senāk seinas fin. heina, latv. siksna, senāk sisna fin. hihna, zoss senāk zansis fin. hanhi; tad ch jeb h vareja pācēetinatees par k. Vareja arī otrādi eet attīstība. Pirmatnejs skanis vareja būt ch jeb k (ķ) un tas pāvērstees par s jeb š. Jau sen-areešu laikā šī pāvēršanās ir notikusees, caur ko areešu tautas dalījušās divās leelās šķīrās: veenā kas peeņēmusi s- un otrā, kas paturejusi vairak k-skani. Pee pirmās šķīras peeder sen-indi, perseeši, slāvi un baltēēši, pee otrās greeķi, latiņi germaņi un kelti. Pirmā ir š- šķira otrā k- šķira. P. p. suni pirmās šķīras tautas sauc: sen-indi šuan latv. suns, leit. šun (senāk šunis) prūs. sunis: otrās šķīras tautas greeķ. kūon gen. kūnos, lat. kanis, vāc. hund. I šķ. sen-ind, satam, pers. sata, slav. sto (sot), lat. simts. leit. šimtas. II šķ. greeķ. hekaton, lat. centum, sen. kentum, vāc. hundred etc.

Intresanta parādība latveešu valodā ir tā, kā pee mums dažos vārdos vēļ uzglabājušās abas formas ar k un ar s p. p. suns un kuŗa, akmens un asmens, tesmens no tekmens (no verba tecet, es teku), slēpt un klēpis, varbūt arī kaime, (kaimiņš, apkaime) un saime, salms un kalme, klons un slānis no klāt, klausit, kreev. slušatj.

Tā tad sanskr. vārds ašvas un latiņu ekvus ir etimologiski tas pats vārds. Par to nav ko šaubitees. Bet nu nāk greeķu vārds hippos. Par to gan varetu šaubitees, vaj tas ar sanskrita un latiņu vārdu ir radnēcīgs, jo te saskan tikai galotnes, bet

sakne izklausas pavisam savada. Tomēr arī šis grieķu vārds ir tas pats, tik ļoti sakropļots. No tam varam pārleecinatees, kad grieķu izloksnēs atrodam no ša vārda citu formu, kas latīņu vārdam jau daudz tuvāku stāv, proti — ikkos. Grieķu un arī latīņu valodā vairak vārdi atrodami, kuŗos senākais k pārvērtēes par p p. p. ops no senāka oks, lat. okulūm lat. acs, leit. akis etc. Grieķu valodas zirga nosaukums ikkos senāk bijis vairak līdzīgs latīņu vārdam ekvos — ikkos: e sašaurinājees par i- un -kv- sakusis kopā par veenkāršu -k-.

Vācu valodā senais zirga nosaukums ir izzudis un tai veetā eevēesušeēs citi vārdi: Pferd un Ross. — Pferd nav vācu vārds, bet pārņemts no vidus laika sajaukta pus grieķu un pus latīņu un keltu vārda: paraveredus t. i. no grieķu preposicijas para, pee blakus, un keltu vārda reda, rati, un nozīmē blakus skrējeju jeb leeko zirgu. No tam sakropļots un saisināts iznācis tagadejs vācu vārds Pferd, kas vācu valodai nav nekāds jauns nosaukums.

II.

No germaņu valodam eevērojama seno gotu valoda, kuŗā vecais zirga nosaukums uzglabājees, jebšu sabotatā veidā: aihvs, kas līdzinas vairak latīņu vārdam ekvus, jo ai- gotu valodā jāizrunā: ē, tā ka abi vārdi veens otram stāv tuvu. Tikai ceetā k veetā gotu vārdā atrodas mīkstais -h- un galotnes vokals ir izkritis. Ari keltu valodā senais zirga nosaukums ir uzglabājees, bet vēl vairak sakropļotā isā formā: ech. No ša vārda redzams tuvaks sakars starp šām reetuma t. i. starp germaņu, keltu un latīņu valodām, jo ech, aihvs t. i. echvs un ekvus veens otram ir vairak līdzīgi neka citu tautu seneē zirga nosaukumi.

Tagad nu esam atraduši seno zirga nosaukumu sākot no Indijas līdz Atlantijas okeana krasteem, t. i. no sen-indeem līdz kelteem, un esam no tam pārleecinājušeēs, ka mūsu areešu pirm-tantai zirgs ir pazīstams jau no teem laiķeem, kad tee vēl nebija izšķīrušeēs. Tā tad arī sen-indi kad tee no Europas uz Asiju nogāja, paņēma no šejeenes zirgu līdz uz savām jaunajām dzīves veetam.

Bet kā nu stāv ar slāveem un balteešeem? Kā tas nākas, ka mūsu valodās nav līdzīgu vārdu, kas ar augšminēteem seneem citu areešu tautu kopigeem zirga nosaukumeem saskanetu? Slāvu valodās senais zirga nosaukums ir izzudis. Lošad; ir jaunāks vārds,

kas vēlāk eespeedees un seno vārdu izskaudis. Koņ ir vecaks vārds, kas laikam saskan ar mūsu vārdu kumeļš.

Latveešu un leišu valodā ari gan senais zirga nosaukums ašvas netop leetots un ta veetā eespeedees cits vārds prodi tagadejs — zirgs, leit. žirgas un ša leišu vārda veetā eespeedees viņu valodā vēl jaunāks nosaukums — arklis, kuņš gandrīz žirgu jau izskaudis. Bet tomēr leišu valodā sen-senais vārds no pirmlaikeem nav pavisam izzudis, bet vēl uzglabajees un skan pilnīgi burtu pa burtam līdzigs sanskrita vārdam, proti ašva un nozīmē leišu valodā ķēvi. Ari sanskritā ašvas ir zirgs un ašva ķēve. Sen prūšu valodā uzglabajees vārds asvinan, kas nozīmē ķēves peenu. No šeem vārdeem nu redzam sen-seno sakaru, kuņā stāvejuši mūsu senči balteeši ar sen-indeem, jo ne veenas citas tautas zirga nosaukums nestāv tik tuvu sanskrit valodai, kā mūsu vārds. To pašu mēs jau redzejam ari pee citeem nosaukumeem kā govs, avs etc. Tikai savadi ir, kā maskulina forma ašvas — zirgs pee mums izzudis, bet feminina forma ašva uzglabajusees. Tāpat savadi, ka senais tēva nosaukums — paters mums izzudis, bet mātes vārds uzglabajees.

Ļoti savāds ir latveešu valodas vārds ķēve. Tas ir grūt izskaidrojams. Varbūt varetu to sakarā vest ar ašva: Jau augšāk pakavejamees pee latīņu vārdu ekvus. Ša vārda forma nestāv tāļu mūsu ķēves nosaukumam. Eesākuma vokals a-, kas atrodas sanskrita un leišu vārdā ašvas un ašva jeb sašaurinats e-, kas atrodas latīņu vārdā ekvus vareja mūsu vārdam atkrist, kā tas noticees mūsu vārdam tēvs, kuņam senāk bijusi preekšsilbe a- tā ka tas vārds agrak skanejis atevs, kā to redzam no radneeeiga laķņu vārda atavus un kreevu vārda otec, senāk atavec. Tā tad tiēve būtu saisinājums no senākas pilnigakās formas — aķeve. Vokals -e- pēc k vareja eeveestees caur k mikstinatu izrunu. Peeņemot šo hipotesi mums latveešu valodā būtu uzrādams atkal veens ļoti intresants vārds jebšu saisinatā veidā, kas peederetu pee vissenākeem vārdeem un būtu uzglabajis seno pirmatnigo k-skani un būtu peeskaitams augšāk peevestajeem vārdeem, kuņi parādas paralelajos k- un s- skaņos.

Pameklesim nu vēl pēc mūsu senā zirga nosaukuma pirmnozīmes, sevišķi vaj viņa saknes vārds vēl nebūtu uzejams latveešu jeb kādas citas areešu tautas valodā. Saknes vārds strodas gan vairakās valodās un proti abās formās tiklab ar k- kā ari ar -s- skani, kā jau katrā valodā peederigs. Latīņu un greeķu va-

lodâ atrodam sakni ak-, jo šās valodas peeder pee k- šķirās. Latīņu valodâ no šās saknes atvasināti daudz vārdi p. p. akus, asums, smaile; akutus, ass etc., tapat greeķu valodâ akis, akme ar to pašu nozīmi. Latveešu un leišu valodâ, kuŗas peeder pee š- šķiras šī sakne parādas s- jeb š veidâ p. p. latv. ass un ašs leit. aštrs, kreev. ostrūj. Bet mums ir uzglabajusees arī agrakā k- forma vārdos akmens un akots. Visleelakā intrese šē peegreežama latveešu vārdam ašs, kuŗam ir modificēta nozīme no ass, proti ļoti ātrs. Ta tad senais nosaukums ašvas apzīmē zirgu kā visāšako jeb visātrako kustoni, kas teešām arī ir viņa raksturīgā īpašība.

Bet kā nu izskaidrosim mūsu tagadejos nosaukumus „zirgs“ leit. žirgas un arklis? Zirgs arī ir ļoti intresants un sens vārds īpatnejs balteešu valodu peederums un no mūsu pašu saknes atvasināts. Latveešu valodâ ir pazīstams adjektīvs žirgts, leišu valodâ verbs žirgti ātri eet, žirgloti ar plaši izplēstām kājam eet. Tā tad zirgs tā top apzīmēts ne kā skrējejs, bet kā gājejs, soļotajs ar platām kājam. Un tas lūk pilnīgi saskan ar to, kas vispirms ar šo mūsu latvisko jeb baltisko nosaukumu žirgas ir bijis nosaukts un senos laikos šo vārdu ir nesis, proti tas bija vērši., Ja gan, zirgs ir vispirms bijis vērša nosaukums tai laikā. kad zirgu vēl pee mums sauca par ašvu, par skrējeju, kad arī viņu vēl ne ara ne brauca, bet tikai jāja. Tai laikā pee aršanas leetoja vēršus un tos par zirgeem t. i. par soļotajeem sauca. Ka tas tā pateesībā bijis, to peerāda tas intresantais fakts, ka finni senis laikis no mums aršanas mākslu peeņemdami, ir peeņēmuši no mūsu senčeeem arī vērši un līdz ar to viņu toreizejo nosaukumu mūsu valodâ, proti — žirgas, ko viņi ta laika sakropļotâ izrunâ vēl tagad uzglabājuši heŗga. Tas ir noticees ļoti senos laikos, kad finni šņākšošos skaņus z, ž, s, š, pārņemdami izrunāja ar h. Vēlakâ laikā, kad ašvu arklâ jūdza un peespeeda pee aršanas, tad tas dabūja arāja vērša t. i. zirga nosaukumu, kuŗu viņš no ta laika peeņēmis un savu seno vārdu mūsu un leišu valodâ zaudejis. Vēl vēlakâ laikā leišu valodâ arāju zirgu nosauca arklis un zirgs palikas vairak par dzejisku nosaukumu kā mūsu tantdzeesmās kumeliņš.

Šis beidzamais nosaukums leišu valodâ protams ir ļoti neveikls, jo tas maz atšķiras no arkla un valodas ziņâ ir aplams sagrozījums. Mūsu instrumenta sufikss -klis jeb -klis leišu valodâ ir tāds pat kā pee mums, isteni ar veenkāršo -l- un lokams pēc

a- dēklinācijas, kā p. p. arkls, arkla, arklam. Mūsu sufikss -klis ir jaunākā laikā sašaurināts no senākā -klas. Tā leišu valodā šis sufikss arī parādās ar šo pilno seno galotni p. p. arklas, irklas, tinklas, latv. tikls etc. Tā tad zirga nosaukums no arkla iztaisits — arklis ar gafo ī gala zilbē, ir mākslīgs atvasinājums, lai zirgu izšķirtu no arkla. Ari ir nejauki, ka šo seno cēlo kulturlopu ar tādu nosaukumu pazeminājuši it kā par aņamo rīku.

Ari mūsu vispārējs nosaukums zirgs nav jauks un noderīgs, jo tas atgādina seno vērša vārdu; tik pat viņam ir sava kulturvesturīga nozīme. Ari nav pareizi dzejiskā valodā saukt zirgu par kumeļu. Ja mēs gribam tā pat kā citas tautas starpību taisīt dzejiskā un prozaiskā izteiksmē p. p. vāc. Ross un Pferd, kreev. коң un лошадј, tad varam labaki atjaunot savu sen-seno vārdu ašvas, ar sašaurinātu galotni ašvis, un tā to atkal godā celt. Jo žel, ka tāds leecineeks no mūsu kulturas pirmļaikeem paliktu aizmirsts un atmests, kur citi mūsu mājlopu sene nosaukumi govs un avsmums vēl ir leetojami.

Peens, sveests un seers.

I.

Ka mūsu senči sen-senos laikos govs un ķēves peenu leetojuši un no ta sveestu darijuši un seeru sējuši, tas leekas pats par sevi saprotams no tam, ka viņi jau no pirmkulturas sākumeem, vismaz, kad indoeuropeeši vēl nebija izšķīrušees, šos mājlopus audzinājuši. Taču tik veenkārši šis jautajums nav izskaidrojams. Var no otras puses sacit: taisni caur to īsteni būtu peerādits, ka mūsu senči minetos kustoņus kā mājlopus turejuši, ja būtu ziņas, ka tee viņu produktus leetojuši un pat apstrādājuši. Kopigee šo lopu nosaukumi mūsu radneecigās valodās, kuņus jau agrak pārrunajām, kā pekus un nauda, gan uz to norāda, ka jau pirmļaikos izšķīra mājlopus no zvēreem, tapat kā govs nosaukums norāda uz eegūtu lopu, ko mājās tureja, tomēr viss tas ir leelaka vaj mazaka varbūtība jeb sacisim laikamība. Tapēc jamēģina dabut skaidraku, faktisku peerādijumu, kas būtu taisni peena vaj peenaproduktu leetošana, caur ko būtu peerādita tiklab mājlopu turešana, kā arī šās pirmās kulturas sākšanās pee mūsu senajeem senčeem. Tadēļ derēs papētīt par šo produktu nosaukumeem. Varbūt tee varēs dot mums kādus norādījumus par šeem kulturas sākumeem. Vispirms pameklesimees par peena nosaukumu mūsu un radneecigās valodās.

Kad nu atteecigos vārdus pa mūsu radu tautu valodam sameklejam un salīdzinām, tad izleekas, it ka teem savā starpā maz būtu līdzības. Latveešu vārds peens gan saskan ar leišu vārdu peenas, kas pats par sevi saprotams, jo latveeši un leiši senlaikis reiz bijuši veena tauta. Bet tāļak senatnē atpakaļ šis balteešu vārds nesneedzas, jo visām citām indoeuropeešu tautām ir citādi peena nosaukumi. No tam var spreest, ka šis vārds izcēlees pēc mūsu balteešu senčēem, pēc tam, kad citas tautas no teem bija atdalījušās un proti ne tik veen, ka atdalījušees areeši, senindi, grieķi, latiņi un kelti, bet arī germani un slavi, kuŗi vēl kādu laiku ar mūsu senčēem dzīvoja kopā, kad pirmminētās tautas jau no teem bija aizgājušās. No tam varetu domāt, ka indoeuropeešu tautas savā kopdzīvē vēl nemaz peenu nav pazinušas, ja pat ne germani, slavi un balteeši, jo citādi viņeem būtu kopīgs peena nosaukums.

Bet kad salīdzinām tāļak kreevu nosaukumu moloko, slav. mleko pirmoslav. malko (sakne mlk) ar vācu vārdu Milch, senak Milk got. Miluks un peederošo verbu melken un Molken, tad redzam, ka šee vārdi savā starpā pilnīgi saskan. Tapat keltu ireešu valodā melg. Tāļak varetu ar šēem vārdeem sakarā vest arī latiņu vārdu lak, kuŗu var izskaidrot kā sakropļojumu no mlak caur eepreekšējā m- atkrišanu, tāpat kā no vilks (vulks, sakne vlk) izcēlees grieķu valodā lūkos un latiņu valodā lupus caur eepreekšējā v- atkrišanu. Grieķu valodā peena nosaukumi ir: gala, gen. galaktos un glagos. Ari šos vārdus varetu izskaidrot kā sakropļojumus jeb izveidojumus no saknes mlk caur eesākuma m- pārvēršanos par g-. Tikai traucejoši šai salīdzinajumā ir -kburts, kuŗš ir raksturīgs germanu valodās: melken, Molken, kas izcēlees caur skaņu maiņu no senakā g. To redzam, kad salīdzinām latiņu un grieķu vārdus. Melken, slaukt, grieķu valodā apzīmē ar vārdu amelgo, latiņu valodā mulgeo. Mums gan atteecīgais vārds ir zudis, bet leišu valodā uzglabajees un tur top pilnīgi un vispārīgi lectots proti: melžu, inf. milžti. Kad šee leišu valodā latiņu un grieķu -g- veetā atrodas -ž-, par to nav ko brīnītees. Pavisam otrādi. Tam ta vajag būt. Tas taisni peerāda, ka tas ir sen senais mūsu vārds. Jo tapat kā reetumu tautām t. i. grieķeem, latiņeem, germaneem un kelteem ir raksturīgais k un g, tā mums austrumneekeem, senindeem senperseēeem, slaveem un balteeēeem tai veetā ir s jeb š un z jeb ž. Ja lat-

veešu valodā šis vārds nebūtu izzudis, tad viņš skanētu līdzīgi leišu vārdam, tikai ne ar ž, bet z t. i. melzu, inf. milzt. Ša zudušā vārda veetā mēs tagad leetojam jaunaku vārdu — slaukt. Slavu valodā arī šis pats senais vārds atrodams proti mlužu. No tam redzam, ka sensenos laikos mūsu europeešu radu tautam bijis kopīgs slaukšanas nosaukums. Kad pameklejam senindu valodā, tad arī tur atrodam līdzīgu verbu — mrož, kas nozīmē brancīt, kas protams ir slaukšanas pirmnozīme. Ša sanskritā vārdā gan -l- veetā atrodas -r-, bet tas tur no senakā -l- izcēlees. Šo pārmaiņu redzam arī pie citiem vārdeem p. p. mūsu vārds vilks leit. vilkas, sanskritā skan vrkas, kas izskaidrojams no senakā vlkas. Jo visās citās indoeuropeešu valodās tai vārdā atrodas -l-, tapēc jāņem, ka arī sanskritā no sākuma tur bijis -l-, bet vēlāk -l- pārvērtes par -r-.

Tā ka un acim redzot slavu un germaņu peena nosaukumi moloko un Milch — Molken, Miluks — atvasināti no slaukšanas vārda melken, tad leekas, ka slavu vārda forma ar -k- būtu eespaidota no germaņiem. Jo slavu vārdam īsti taču vajadzēja būt atvasinātam no slaviska slaukšanas vārda mlužu un tā tad skanet ne mlako, kreev. moloko, bet mlažo kreev. moložo. Tapēc Šraders domā, ka slavi savu peena nosaukumu mlako, moloko no germaņiem pārņēmuši.

Tomēr tas nav īsti ticams. Ja jau slaveem tāpat kā citām indoeuropeešu tautām bija tas pats kopīgais slaukšanas vārds un proti īpatnēji pēc savas izloksnes izveidots, tad jau viņi pēc tā vareja nosaukt arī pašu izslaukumu t. i. peenu. Kapēc lai viņi to būtu saukuši pēc germaņu izloksnes, -ž- jeb senakā -g- veetā pārņēmdami -k? Tādas parādības nekur nava. Ja jau pārņem no citas valodas, tad viss tas vārds pāriet ar visu savu formu otrā valodā, bet ne tikai kāds burts puslīdz līdzīgā vārdā. Ja slaveem peena nosaukums nemaz nebūtu bijis, tad viņi to vareja jau no germaņiem pārņemt. Tad viņi to vārdu būtu pārņēmuši germaņu izloksnē un būtu varejuši arī vēl pārgrozīt pēc savas izloksnes. Tā p. piem. igauņi un somi pārņēmuši no mums peena nosaukumu mūsu senakā formā un mūsu vārdā -n- pārgrozījuši par -m- turklāt vēl galotni -s atmesdami, tā ka mūsu vārds peenas senak pīnas igauņu valodā skan: pīma. Tad vēl Šradera domam pretim stāv atteicīgo germaņu vārdu nozīmes. Gotu valodā peena nosaukums skan miluks. Ja to slavi būtu pārņēmuši, tad tas ska-

netu: miļuk un ne mleko jeb moloko. Slavu vārdi, kā redzams, vairak saskan ar vācu vārdu Molken, kas nozīmē sūkalas, nekā ar paša peena nosaukumu — Milch. Tā tad Šradera domas par slavu peena nosaukuma pārņemšanu no germaņiem nav pieņemamas.

Mūsu latveešu valodas vārds malks acim redzot arī stāv sakarā ar slavu vārdu mleko jeb mlako — moloko t. i. viņš no tās pašas saknes atvasināts. Bet katrs sapratis, ka tas nevar būt pārņemts no vācu saknes vārda melken. Kā šo skaņu maiņu slavu un mūsu valodā izskaidrot, kā mūsu senais -g- (-z-) vareja pārvērsties par -k- tāpat kā germaņu valodās, kas šinī gadījumā notiecas neatkarīgi no germaņu cespaida, tas ir grūti atbildams jautajums. Varbūt šē ir tik tāds nejaušs gadījums. Latveešu valodā tādi nejauši senaka -g- paceetinājumi par -k- ir, p. piem. māku kr. mogu, maķenit — maģenit, likums kā dažos apvidos saka = līgums. Kreevu valodā mak — latv. magone.

Latiņu peena nosaukuma lac=lak beidzamais burts arī ir ceets, bet to var veenkārši izskaidrot kā fonetisku paceetinājumu, jo šā vārda citos kases parādas pēc tā -t- gen. laktis, dat. lakti etc. Tā tad lac (lak) varetu rakstīt arī ar g: lag, gen. lagtis, dat. lagti. Tāpat var arī grieķu vārdā gala, gen. galaktos, dat. galakti ceeto -k- izskaidrot kā fonetisku paceetinājumu -g- veetā. Jo preekš ceeta -t- burta eepreekšējs -g- nevar citādi tapt izrunāts kā ceeti t. i. kā -k-. Tā arī mūsu valodā p. p. mēs rakstām gan etimologiski lūgt, bet izrunājam fonetiski = lūkt, degt = dekt, segt = sekt etc.

II.

Jau eepreekšā rakstā redzejam, ka peena nosaukums europeešu tautam senā laikā būs kopīgs bijis, tik vēlāk ar laiku ir sakropļots. Balteešu valodās gan senais nosaukums izzudis un tai veetā pieņemts — peens. Tomēr senais slaukšanas vārds uzglabāties leišu valodā, kas protams arī senājiem latveešiem bijis, tā ka tas visām europeešu tautām ir bijis kopīgs, pat arī senīdem. Un tā ka no slaukšanas vārda dabīgi atvasināts peena nosaukums, tad caur to pierādīts, ka mūsu sensenči savā pirmdzimtenē vēl kopā dzīvodami pirms savas izšķiršanās ir mājlopus turejuši, tos slaukuši un viņu peenu leetojuši.

Bet nu palūkosimees vēl s a n s k r i t valodā, kāds tur ir peena nosaukums. Europešu tautu slaukšanas saknes vārds, kā jau augšak peevests, senindu izloksnē m r d ž tur gan atrodas, bet īsti tas netop tā leetots. Turpretim ir cita verba sakne, d u h -, no kurās ir atvasinats senais meitas vārds: duhitar — greek. thygater, vāc. Tochter, kreev. dočj (senāk doktj), leit dukte t. i. īsti slauceja. No tam redzam, ka pirmā laikā ir leetoti vairaki slaukšanas vārdi. Bet sen-indu valodā arī no ša celma (d u h-) nav atvasinats peena nosaukums. Tur atrodam pavisam savādu vārdu — d a d a n. Te varetu šaubīties, vaj teešēem mūsu sensenčēem, kad tee vēl nebija izšķīrušees, jau vispāri peens bijis leetojams. Jo peena nosaukumam atrodam trīs jeb pat četras vārdu rindas: 1) slavu-germaņu-keltu mleko (moloko) — miluks (Milch) — melg. 2) latīņu greeku lak-gala. 3) leišu-latveešu peenas-peens. 4) sen-indu dadan. Bet nu visinteresantākā leeta ir ta, ka arī veenā no mūsu balteešu valodam, proti senprušu valodā, peenu tāpat sauc kā sanskritā burtu par burtam — d a d a n.

Caur to nu ir peerādīts, ka pirmlaikos mūsu sen-senči peenu ir gan pazinuši un lectojuši, jo senindu un senprušu vārds ir skaidris leccineeks no šēem pirmlaikeem. Ne prūši šo vārdu pārņēmuši no Indijas vaj tureneēši no mūsu cilts radineekeem, kuņēem vēsturigos laikos nav bijis vairs nekāds sakars, bet šis vārds ir kopīgs peena nosaukums no aizvēsturigeem laikeem. Jadamā, ka šis vārds būs pats pirmatnīgais bijis un senāk arī pee mums un leišēem bijis lectojams, bet vēlāk no jaunaka vārda „peens“ izskausts. Tapat arī vēlāk pee slāveem germaņēem kelteem un pee greekēem-latīņēem eevēesūšees citi augšminētie nosaukumi.

Tomēr arī mūsu latveešu-leišu vārds peenas ir ļoti sens un intresants. Tas peerādams no tam, ka tas līdz ar citeem kultur-vārdeem ļoti senā laikmetā, kā jau augšak peeminēts, pārgājis finnu valodās. Ari pats vārds pārgājis tik senā formā, ka latveeši un leiši to tagad vairs neizrunā proti — pīma. Ša vārda sakne gan latveešu valodā izzudusi, bet leišu valodā uzglabajusees proti — pīt, piju p. p. karve papijusi t. i. govš atreetejusi. Tā tad pīt nozīmē to pašu, ko mūsu reetet, tecet un peens būtu reetejums jeb tecejums. To pašu sakni atrodam arī greeku valodā: piōn tauks, neutrs piōn sevišķi tauks peens t. i. krejums. Varbūt ar to stāv sakarā arī kreevu vārds pitj- un greeku pino — dzert, jo reetejums un dzēreens kā arī mūsu vārds malks ir radniecīgi jēdzeeni.

Ari sanskrita pajas un senpersu pajah še peelidzinami. No tam varam v̄rot, ka ari m̄su vārds peens jebšu jaunaks, tomēr s needzas tāļu, tāļu atpakaļ sirmā senatnē. Var būt, ka jau pirm laikos, kur indoeuropeeši vēl dzīvoja kopā kā veena tauta, teem jau izcēlas dažadi peena kā ari citu leetu nosaukumi kā katra apgabala izloksnēs. Tā jau redzam ari tagad vēl noteekam, kā pee mums, tā ari citām tautam izcēlas dažadi veeteji nosaukumi, Caur to rodas ari sinonimi vārdi. Veeteji nosaukumi un sinonimi izplātas un cinas ar citeem nosaukumeem. Tā daži vārdi cits citu izskauž un caur to iznāk, ka daži sen-senee ir izzuduši un citi uzglabājušees.

Intresantas ziņas mums uzglabājušās par iraneešiem, skuteem un balteešiem proti, ka tee sevišķi ķēves-peenu leetojuši un pratuši no ta reibinošu dzēreenu pagatavot, uz ko ari norāda augšminetais senprūšu ķeves — pima nosaukums — asvinan.

Sveesta nosaukumi. Kad sveesta nosaukums radniecīgās indo-europeešu valodās salīdzinam, tad dabujam citādu ainu neka to no peena nosaukumeem esam eemantojuši, bet pa daļai ari kaut ko tam līdzīgu. Mūsu latveešu vārds atkal pilnīgi saskan ar leišu vārdu — sveestas un senajiem prūšiem ir savs ipatnejs nosaukums — ankta. Bet savādi ir, ka vāciešiem pavisam trūkst vārda no savas valodas, jo tas, ko viņi tagad leeto t. i. Butter, tas nav viņu, bet aizņemts no latīņu valodas — butyrum. Vēl savadaki iznāk, kad tālāk pakaļ meklejam. Jo izrādas, ka tas ari nav latīņu vārds, bet latīņi to aizņēmušees no greeķiem, kur tas skan butyron. Un vēl savadaki ir, ka šis vārds ari nemaz nav īsts greeķu vārds, bet ka greeķi to savukārt pārņēmuši no skuteem. Savādi ir, ka greeķi un romeeši, šas slavenās senās kultur-tautas, sveestu nemaz nav pazinuši, bet leetojuši eļļu. Ziemeļneeku tautas, kā skutus un citus, viņi sauca par butyrofageem t. i. par sveestēdejiem.

Kreeveem ir gan savs sveesta nosaukums — maslo pareizaki rakstams — mazlo, jo tas vārds atvasinats no mazatj, tept (smēret). Ta pat ari šis nav īsts sveesta vārds, bet īsti nozīmē tepi (smēri) un top arī vēl tagad leetots šai divejadā nozīmē proti — zalbe, jeb eļļa un ari sveests. Ta tad iznāk, ka kreeveem nav no eesākuma sveesta nosaukuma bijis, bet viņi vēlāk par tādu peenēmuši savu tepes jeb smēres vārdu. Tas zinams ir neveikli un uzskatams par valodas nabadzību, kad jaleeto kāds

vārds divejadā nozīmē, kā p. p. kreevu, greeķu un latiņu valodās trūkst „valodas“ nosaukums, kuŗas veetā viņi leeto „mēles“ nosaukumu: jazyk, glōsa, lingua. No tam var vērot, ka arī kreeveem tapat kā greeķeem un romeēseem senos laikos sveests nav bijis pazīstams. Viņi to būs leetojuši vairak šķidrā veidā, kā jau viņu vārds to izsaka kā smēri. Ir zinams tapat no greeķeem, ka tee tādu šķidru sveestu, peena-taukus, leetojuši tā kā svaidišānai slimības gadījumos, sevišķi vāšu dzeedinašanai, bet ne ēšanai.

Sanskritā ir divi sveesta nosaukumi: ādžja no senāka andžja upur-sveests un sarpis šķidrāis sveests. Pirmais vārds saskan ar augšminēto senprūšu vārdu anktan, ar latiņu unguentum un senvācu anho; otrais ar kypreešu elfon, angl. s. sealf un vācu Salbe. Par indeēseem ir ziņas, ka tee leeli sveesta producenti bijuši un to izveduši uz Sarkanjūras ostam.

Turpmāk nu apceresim skutu un balteešu sveesta nosaukumus, kas sevišķi ir intresanti un leecina, ka šās tautas senos laikos ir laikam pirmās bijušas, kas sveestu pagatavojušas cilvēku barībai.

III.

Kā jau agrākā rakstā sacīts, romeēši un greeķi sveestu nepazīna, bet tai veetā leetoja olīvu eļļu. Zeemeļu tautas, sevišķi skutus, viņi sauca par butyrofageem t. i. sveestēdejeem. Herodots un Hipokrāts par skuteem tā raksta: Tā skutī dara no zirgu peena: proti eelējuši peenu caurā kokā, svaida; tā maisīts tas puto un nošķīras, un taukums, ko viņi sauc butyron, augšā nodalās veegls būdams, bet smagais un beezais apakšā nostājas, kuŗu viņi nošķirdami sautē. Anaksimandrs tapat arī trakeešus sauc par sveestēdejeem. Hipokrāts pēved frīgeešu sveesta nosaukumu — pikerion. Plīnijs par zeemeļnekeem vispāri saka, ka tee no peena dara sveestu, nosaukdams to ar to pašu vārdu — butyrum.

Šās ziņas no greeķu un latiņu rakstnekeem mums ir ļoti intresantas un svarīgas. Par skutu un trakeešu valodu mums ļoti maz kas zinams, tapēc mums grūti nāksees viņu sveesta nosaukumu kaut cik noteikti izskaidrot. Bez tam nevar zināt, vaj greeķu un pēc teem latiņu rakstneeki viņu vārdu pareizi uzrakstījuši. Kā zinams, vārdi no svešām valodām uzrakstīti pa leelaka-

daļai sakropļoti. Ja butyron būtu grieķu valodas vārds, tad to varetu sadalīt divās daļās: (bu- (bou-) no bons — govns un tyron (tyros) — seers; tā tad bu-tyron veenkārši nozīmetu seeru no govns peena. Bet tādu izskaidrojumu nevar pieņemt, jo pirmkārt grieķu rakstnieki to pēved kā skutu un traķešu vārdu, ar kuŗu tee sveestu nosauc bet ne seeru; otrkārt Herodots saka, ka skuti sveestu dara ne no govns, bet zirgu peena (ek tou hippeion galaktos). Pameklesim tapēc kādu labaku izskaidrojumu, kas vairak pārlecinātu un būtu drīzak pieņemams, jebšu drošu peerādījumu še nevar dot.

Ka butyron nav grieķu vārds un ka viņam nav sakara ne ar govi (bons) nei ar seeru, to peerāda neveen jau peeminētā pretruna, ka zirgu peenu nevar saukt ar govns vārdu un sveestu jeb veeglako taukumu nevar dēvet par smagako beezako seeru, kas paleek apakšā, kā jau pats Herodots skaidri apraksta, bet var to jau ārigi novērot no šā savadā vārda galotnes: proti — on. Grieķu valodā seeru sauc nevis tyron bet tyros. Ja tad šis vārds būtu no bons un tyros sastādīts, tad jau grieķu rakstnieki, kas savas valodas formas ļoti labi zinājuši, nebūtu to aplam rakstījuši boutyron, bet boutyros.

Lai tiktu šā intresantā vārda etimologijai uz pēdam, tad pieņemsim vērā grieķu rakstnieka Galena paskaidrojumu par to. Viņš saka: es domaju, ka to pēc govns peena sauc par boutyron. Tādas „domas“ jaunakā laikā nosauc par „tautas etimologiju“ t. i. kā veenkārši ļaudis, kas nezin valodas zinātnes likumus, tikai pēc auss skaņas izskaidro kāda vārda etimologisko nozīmi. Tā p. p. ļaudis izskaidro Kurzemes nozīmi pēc jautājuma: Kur zeme? jeb Vidzemi: Vidus-zeme, kas vidū starp Kurzemi un Igaunzemi; Maskava, kur maz kava; Pleskava, kur plēsa un kava. No eesākuma tādām tautas etimologijām nepegreeza nekādu vērību un uzskatīja tik par jokošanos. Bet tagad šai parādībai pegreež nopeetnu vērību, tapēc ka tai ir zinams eespaids uz vārdu sabojāšanu. Kreevu valodā minētās pilsētas nemaz tā nesauc, kā mēs tās latviski pēc savas mēles esam pārgrozījuši, bet viņu vārdi skan: Moskvā un Pskov. Tapat tautas mutē pārgrozās protokols par prātakuli, kamiles par kumelitem, boznica par bāznica etc. un pee tam peeveenojas ļaužu etimologija: bāznica no bāzt, kumelites no kumēļa etc.

Tapat vareja notiktces ari ar trakeešu jeb skntu vārdu butyron. To greeķi pārņemdami savā valodā būs pēc savas izlokšnes pārveidojuši un tam kādu etimologisku nozīmi peedomājuši, kā augšminetais rakstneeks to paskaidro. Kā īsti skutu vārds skanejis, tas grūti būs uzminams. Bet tā ka visadas hipoteses ir atļautas un visleelakee zinatneeki nekautrejas izsacit dažkārt ļoti šaubīgas varbūtības, tad lai ari mums būtu atļauts uzstādīt sekošu varbūtību.

Man leekas, ka varesim skutu vārdu uzminēt, ja eevērojam, ko jau ari valodneeki atzīst, proti ka skuteem un trakeešeem ir radniecīgi sakari ar slavu un balteešu tautam un ka mēs varetum viņu sveesta nosaukumu izskaidrot no mūsu valodas. Lai nu uzminamo vārdu atrastu, mums jāeevēro, kā Herodots apraksta skutu sveesta darišanu, proti tee peenu eelējuši koka traukā to svaida un tā „maisits tas puto“ un nošķiras. Šo virsejo putujošo taukumu tee nu nosauc butyron. Še nu vistuvaki un veenkāršaki domat pee mūsu un leišu valodas vārdeem: putas, putet un putot, putra, leitiski ari putera un puteris un ari pee kreevu vārda putatj — maisit. Pēc šeem vārdeem varam rekonstruet skutu jeb trakeešu vārdu: puturan. Šo tādu vārda formu tapēc jauzstata, ka latiņu valodā, kā jau augšak peeminets, uzglabajusees blakus forma buturum. Senais galotņū — n latiņu valodā, tapat pee mums un ari sanskritā pārvērtces par — m p. p. augšam senak augšan, kā vēl 17. gadusimtenī Fūrekers dzeed: Kristis ar leelu traukšan Agri cēlees augšan; tapat lēnam senak lēnan, gařam senak gařan, pirmam kārtam ne pirmām kārtām, senak pirman kārtan etc. Vēl uzglabajees pee mums patlaban. Šās ir mūsu senās neutra formas, kas mūsu valodā vairs netop leetotas. Bet prūšu valodā tās vēl pilnam uzturejušās. Senās galotnes — os un — on veetā, kā zinams balteešu un sanskritā ir uzglabajees vokals — a — un tā pce mums un sanskritā šās galotnes skan: — as un — an jeb — am. Varbūt ka še vokals — a — ir pirmatnīgaks neka — o —, jo femininā ari greeķu un latiņu valodā parādas ne vis — o —, bet — a — p. p. deuterōs — deutera — deuterōn, otrais, agrak jedomā deuterās, deutera, deuteran. Tā ari jedomā skutu un trakeešu valodā neutra galotne — an, ko greeķi pārgrozijuši vēlākā izloksnē par — on. Leekas ka skutu un trakeešu valodā sveesta vārds bijis neutra formā, kā citadi greeķi to būtu šai formā peenēmuši? Varbūt tas bija adjektīvs: puturas, putura, puturan, no kuŗa greeķi pār-

ņēma neutra forſu, tapēc ka viņu valodā tiklab peena vārds gala, gen. galaktos kā ari tauku nosaukums pion ir neutri.

Varbūt skutu-traķeešu vārdam bija īsaka forma ne putura jeb puturan, bet putra, putran un — u — starp t — un — r ir tikai kā palīgskanis eekļuvis vidū. Vareja ari abejadas formas būt. P. p. otrs leit. antras, bet antarninkas, otrineeks, lat. uter, gr. deuterōs; Kreev. vtoroi, leit. putra un putera, puteris; katrs, kreev. kotorij. Mūsu pašu valodā atrodas un top pee vārdu atvasinajumeem leetoti abejadi sufiksi ar — r —: veenkāršais, īsakais p. p. milrs, kūtrs, katrs, putra, sutra etc, un gaŗakais ar eepreekšeju vokalu p. p. pump-ūrs, bumb-urs, pudurs, čekurs, mugura etc. Tā vareja ari no putet, putas atvasinat vārdus ar abejadeem sufikseem: putra jeb putura.

IV.

Kā zinams, daudz vārdu pirmnozīmes visās valodās ar laiku pa ilgajeem gadsimteem un gadutūkstošeem stipri ir pārgrozijušās, tā ka pee dažeem vārdeem viņu pirmnozīmes izzinat nav lāga eespējams; p. p. mūsu vārds gulbis un kreevu golubj ir etimologiski tas pats vārds, kuŗa nozīme tam pirmatnīgā: gulbis jeb balodis, tas grūti būs izskaidrojams. Tā putas kreevu valodā nosauc par „peenu“, greeķu valodā trūkst neveen sveesta nosaukums, bet ari īpašs vārds, kā nosaukt krējumu, ko viņi nosauc vispāri par peena taukumu. Ari pion un pinos, kas etimologiski saskan ar mūsu peena nosaukumu, greeķu valodā nozīmē taukus. Tapat ari latiņu valodā neatrodas krējuma nosaukums, ko viņi nosauc aprakstidami par peena zeedeem: flos lactis.

Kad nu mūsu vārds putra tagad gan vairs nenozīmē peena putas jeb krējumu, tad tomēr nav ko šaubitees, ka tas senak gan to būs nozīmejis un vēlāk šis vārds tapis leetots visada šķidruma nozīmē. Krējuma un sveesta nojēgumi veens otram stāv tuvu. Vispirms mūsu senči taču būs eepazinūšees ar krējumu un pēc tam tik daudz vēlākā laikā ar sveestu. Indo-europeešu pirmtautā gan droši būs jau peenu pazinūši, bet sveesta darišanu tee vēl nebūs atraduši. To peerāda, kā jau augšak uzrādīts, greeķi un romecši, kas līdz pat vēsturigeem laikeem nav sveestu pazinūši un to no skuteem un traķeešcem peeņēmuši. Varetu gan atsauktees uz prūšu vārdu anktan un senvācu sveesta nosaukumu anho,

kuņi saskan ar sanskrita vārdeem ādžja no andžja (senak angja un andžana (senak angjana), bet šee vārdi apzīmē ne isto ceeto, bet šķidro sveestu un būs laikam senee krējuma nosaukumi bijuši. Var būt, ka krējumu gan mūsu pirmsenči būs jau pazinuši, uz ko nupat peevestee vārdi norāda.

Intresants ir mūsu valodas vārds kreet t. i. krējumu no peena noņemt. Tas vārds ir ļoti sens, no kuņa atvasinats kreetns, par ko vairs neveens nedomā, ka tam ar kreešanu un krējumu būtu kāds sakars. Ka tas ir sens vārds, to peerāda leišu valodas līdzīgais nosaukums greeti, kas to pašu nozīmē, no kuņa atvasinats gan grējums, bet arī patstāvīgs substantīvs greetine. Ka mūsu vārds eesākas ar ceetu (k-), leišu vārds ar mīkstu konsonantu (g-), tas neiztaisa nekādu lectišķu starpību. Pee tās pašas skaņu sugas peederošee burti dažkārt mainas p. p. latv. purna leit. burna etc. Pee dažeem vārdeem nav veegli izzinat, kurš burts pirmatnīgaks, pee dažeem var to pusiļdz droši peerādit. Mūsu vārdam kreet eesākuma burts k- laikam nav vis pirmatnīgs, bet paceetinats no senakā g-, kas uzglabajees leišu valodā. To peerāda, ka sanskritā šis pats vārds atrodams grtas, kas tur apzīmē sveestu. Šis sanskrita vārds saskan ar leišu vārdu greetine, kuņam peelikts tāļaks atvasinams sufiks -ine, un arī ar mūsu vārdu kreetns, kuņam peelikts tāļaks atvasinams sufiks -ns. No ša salīdzinājuma varam spreest, ka mūsu pirmsenči, eekams tee vēl nebija izšķīrušees, vismaz senindi un balteeši, jau krējumu būs pazinuši. Sanskrita vārds zinams pirmlaikā būs nozīmejis tā ka pee mums nevis jau sveestu, bet krējumu, bet vēlākā laikā peeņēmis sveesta nozīmi. Šis novērojums ir tapēc sevišķi intresants, ka tas uzrāda kādus mūs balteešu valodu vārdus, kas uzglabājuši vēl pirmatnīgaku nozīmi, nekā sanskritā.

Var nu pacelt jautājumu, kurš burts pirmatnīgs bijis senā skutu sveesta nosaukumā p. jeb b. t. i. vaj tas vārds īsti skanejis burtura (n) jeb putura (n). Varetu jau būt, ka pirmbalteeši to izrunājuši ar mīksto b- un vēlākā laikā tas paceetinajees par p-. Tomēr leelaka varbūtība būs otrādā proti, ka grieķi seno skutu vārdu pārņemdami to būs sakropļojuši eesākuma p- burtu pamikstinādami par b-. Uz to norāda kreevu vārds putatj kas taču ar mūsu vārdu putet stāv sakarā. Pee svešu valodu vārdu uzrakstīšanas tas jau vispāri ir eevērots, ka tee nav tik skaidri noklausīti un tapēc sakropļoti ir uzrakstīti. Še klāt vareja peevenotees

klāt augšak peemineta ļaužu etimologija, lai svešajam vārdam dotu vairak grieķisku skaņu. Tā skutu vārds puturan jeb putura grieķu izrunā veegli vareja pārveidotes par būtyron: t. i. govseers.

Ši hipotese, ka skutu sveesta nosaukumam ar mūsu vārdu putra ir saskaņa, top caur to pastiprinata, ka par skuteem un senbalteešiem ir zinams, ka tee leetojuši ķēves peenu, no ta pagatavojuši reibinošu dzēreenu un ari ka tee mācejuši sveestu darit. Sevišķi to pastiprina vēl sveesta darišanas veids, ko Herodots apraksta pee skuteem, kas pilnigi saskan ar mūsu senču sveesta darišanas veidu. Šinī ziņā ir, kā ļoti intresants eevērojams mūsu sveesta nosaukums, kuŗš taisni senā grieķu rakstneeka aprakstu apstiprina.

Šraders gan saka, kā mūsu nosaukums sveests ir veenmaļš t. i. ka tam nav neveena radneeka citās valodās un ka viņa etimologija esot tumša. Veenmaļš mūsu vārds gan ir, kādi atrodās ari citās valodās, bet tas tomēr ir ļoti svarens un viņa etimologija nemaz nav tumša. Veenmaļi ir p. p. ari meežu nosaukumi europeēšu un ari mūsu balteešu valodās, bet taisni šis mūsu meežu nosaukums ir ļoti intresants un svarens senlaiku leecineeks, kā to jau agrak uzrādijam. Tapat ari mūsu sveesta nosaukums ir ļoti sens un leecina, kā mūsu pirmbalteeši ir sveestu darijuši, pee kam vārda etimologija ir ļoti veenkārša un nozīmīga. Sveesta nosaukums ir atvasinats no vārda *sveest* senak svaist, jo mūsu diftongs *-ee-* ir attīstijees no senaka *-ai-* p. p. beedet no senaka baidit, ceemiņš no senaka kaimiņš, skeet no senaka skait etc. Kā jau augšak Herodota aprakstā par skuteem sacits, proti ka tee sveestu darot caur peena sveešanu jeb svaidišana caurā kokā, tad veenkāršaku un dabigaku nosaukumu, kā sveestu mūsu senči nevareja peenemt, kā to t. i. rezultatu no peena sveešanas, caur ko krējums un sveests izceļas. Man leekas, ka Herodots savā aprakstā būs peenu ar krējumu, un atkal krējumu ar sveestu samainijis. Jo peenu nemaz nevajag sveest jeb svaidit, lai krējums no ta nodalitos, tas jau peenam stāvot pats sacēļas un nostājas augšā. Tik jaunlaiku separators caur centrifugalu izsveešanu peena tauku daļas nošķir, bet senis laikis tamlīdzīgas mašinas nezināja. Tapēc jadamā, ka skuti un mūsu balteešu senči gan krējumu būs tā sveeduši jeb svaidijuši un no ta sveestu izgatavojuši. Kā tas jau ļoti senos laikos noticees, to peerāda atkal mūsu sveesta nosau-

kums, kuŗu ļoti senā formā no mūsu senčēem pārņēmušas finnu tautas. Kā jau peemineju, mūsu sveesta vārda senakā forma bijusi svaists, ar pilno galotni svaistas. Bet vēl senaka forma bijusi sva idtas, kur -d- preekš -t- vēl nebija pārvērtēes par -s-. No šās pirmatnīgās formas nu finnu tautas uzglabājušas savās valodās peemiņu. Viņas peenēmušas sveestu un līdz ar to viņa nosaukumu mūsu vārda senakā formā sva idtas, tikai atmesdamas eesākuma -s-, jo finni nevar vārda sākumā divi konsonantus izrunat, bez tam galotne -s atkritusi un diftonga -ai- pārvērtēes par -oi-, tā ka finnu valodā iznācis saīsinats vārds — voita.

Senais seera nosaukums prūšu valodā skan suris no adjektiva sūrs, tapat arī leišu valodā. Tā tad tas arī ir sen-senais balteešu tautu vārds. Tas saskan arī ar grieķu vārdu tyros, kreevu sūr, lat. serum un sanskr. sāras. Tā tad leekas, ka jau pirmlaikos areešu tautas arī seeru būs mācejušas pagatavot. Pee senlatveešēem seeram ir bijusi leela nozīme arī religiozā ziņā, kā to redzam no mūsu Jāņu jeb ligo dzeesmam: Jāņu māte seeru sēja deviņēem stūrišēem. Apaļais deviņstūrainais seers bija saules simbols.

Tik savada ir latviskā „seera“ vārda forma. Isti mūsu vārdam vajadzēja saskanēt ar leišu un prūšu vārda-formu: suris. Leekas, it ka tas būtu pārņemts no kreevu vārda sūr, kuŗa -ū- pārversts par -ee- tapat ka kreevu vārds mir pee mums pārņemts un -i- par -ee- pārvērtēes. Bet var būt arī, ka mūsu senais vārds suris caur pārskuņu pārgrozījēes vispirms par sūri jeb sīri, tapat ka dubens par dibenu un sudrabs par sidrabu un tad sīrs beidzot pārgrozījēes par seeru.

Cūku nosaukumi.

Mūsu cūku nosaukumi ir dažādi un grūti saskaņojami ar citu mūsu radu tautu nosaukumeem. No tam var celtees domas, ka areešu tautam pirmlaikā vēl kopā dzīvojot cūkas nebija pazīstamas. Tas tā leekas savadi, kad eevērojam, ka citi mājlopu nosaukumi, kuŗus jau apcerejām, gandrīz visām mūsu radu tautām ir kopīgi. Pat zvēru nosaukumi, kā p. p. vilks, ir visās areešu tautu valodās tee paši atrodami, tikai pēc savām izloksnem sagrozīti: lat. vilks, sanskr. vrkas, kr. volk, vāc. Wolf, greek. lūkos lat. lupus. Sanskritā -l- saceetinats par -r-, vācu un latīņu valodā -k- pārvērtēes par -f- jeb -p-, grieķu un latīņu valodā eesā-

kuma v- atkritis. Bet pazīt tos vārdus tomēr var, ka tee no veēnas pirmformas vīkas ir izveidojušees. Tapat vajadzēja arī cūkas nosaukumam būt līdzīgam mūsu areešu valodās, jebšu ta vēl nebūtu tik drīz kā mājlops audzināta t. i. vēl ne tik agri, kā govys, avs un zirgs. Taču mežacūkas mūsu sensenčēem vajadzēja būt pazīstamas no pirmslaikiem tapat kā citi zvēri. Arī cītus minētos mājlopus viņi jau pazina papreekš kā mežalopus, eekams tos sāca mājās audzināt. Jo no senakmeņu laikmeta, kur cilvēki vēl alās dzīvojuši, ir mums atteecīgas ziņas uzglabājušās, proti zīmejumi uz alu sienām, no kurām redzams, kā šee sencilvēki medījuši visādus zvērus, starp tiem arī mežacūkas.

Tā ka lopkopība papreekš būs attīstījusees un tik vēlāk zemkopība, tad jādoma, ka mūsu sensenči vispirms būs sākuši audzināt govys, avis un zirgus, arī kazas, un tik vēlāk cūkas, kad jau zemkopība sācas, jo šās taču tapa audzinātas sevišķi gaļas labad. Nodarbojoties ar zemkopību vairs nebija tik daudz vaļas medībās eet, tad cūka tika par jo ceenitu mājlopu, kas deva tik vērtīgu tauku gaļu un šai ziņā pārspēja visus citus meža un māju lopus.

Kad nu salīdzinām dažādos cūku nosaukumus, tad vispirms savadi izleekas, ka pat mūsu abu tuvāko radu tautu valodās t. i. mūsu un leišu valodā šee nosaukumi nesaskan, jo leišu vārds — *ka ule* nemaz ar mūsu vārdu cūka nav salīdzināms. Tee ir vārdi katrs no savas saknes. Tapat nekatrs no šiem vārdeem nav radniecīgs nei sākarā vedams ar kreevu vārdu svinja nedz ar vācu vārdu *Schwein*.

Tomēr, kad šos abus beidzamos vārdus svinja un *Schwein* salīdzinām, tad redzam, ka tee savā starpā gan saskan, jo tee sastāv no tiem pašiem skaņiem ar ļoti mazām pārgrāzījumiem. Iesākumā *s* un *sch* (š) ir viens un tas pats skaņis, jo īsteni šee ir tik izloknes starpība. Augšvācu izlokšnē vārdu sākumā preekš konsonanta veenkāršo *s*- izrunā kā š. Tā tad *Schwein* pareizāki izrunājams kā citās izlokšnēs, *svein*, un tā vācu un kreevu vārdi stājas viens otram itin tuvu. Vācu vārds ir tikai saīsināts, jo vācu valodā galotnes ir atkritušās un vokāls *-i-* paplašināts par *-ei-*.

Kad tālāk salīdzinām latīņu un grieķu vārdus, tad tur atrodam tādu pašu līdzību. Latīņu vārds skan *sūs*, grieķu *hūs* un blakus tam kā senāka forma *sūs*. Ka *s* pārvēršas par *h*, ta jau ir para-

sta parādība dažās valodās, sevišķi germaņu un arī grieķu un pat sanskritā. Caur ko šī pārmaiņa notikusees, no kam eespaidota, tas vēl nav izskaidrots. Līdzīgu parādību sastopam finnu valodās sevišķi senakā laikmetā, kuŗā mūsu vārdi tur pārņemti un tanīs mūsu s jeb š pārvērtees par h. Vaj nebūtu minētās valodās šī skaņu maiņa tā izskaidrojama, ka tur senlaikis notikusi maiššanās ar finnu jeb teem līdzīgām tautam? Grieķu vārdā -üskanis ir cēlees no senaka -u- caur pārskauņu. Tā tad latiņu vārds sūs un grieķu hūs jeb süs ir veens un tas pats vārds, tikai grieķu valodā tas sakropļots caur jaunaku izrunu.

Te nu redzam divas līdzības, slavu-germaņu un latiņu-grieķu. Bet salīdzināsim šās abas savā starpā un palūkosim, vaj tās nevar veenotrai tuvināt. Latiņu-grieķu vārds sūs ir īsaks, tapēc leekas, ka tas būs pirmatnīgaks, nekā slavu germaņu vārds. Kad paņemam nost galotni -s, tad paleek saknes vārds su-. To pašu sakni atrodam, kad slavu un germaņu vārdam paņemam nost pagarinājuma sufiksu inj- jeb ein. Tad paleek kā sakne sv-, kas zināms ir tas pats, kā su-, jo u un v veens ar otru tā mainas, ka u stāv preekš konsonanta un v preekš vokala p. p. grūt un grūva, klūt un klūva, kaut un kāva etc.

Kad pameklejam pakal šim pagarinājumam sufiksam ein- jeb inj-, kas atrodas vācu un kreevu vārdos, tad leekas, ka tam būs bijusi arī kāda nozīme, jo bez nozīmes neliks klāt sufiksu un nepārgrozīs vārdu to pagarinot, ja uz to nav nekādas vajadzības. Kāda nu šī nozīme varetu būt bijusi? Uz šo jautājumu dabūjam intresantu izskaidrojumu, kad pee ša salīdzinājuma peņemam klāt kādu atteccīgu latveešu vārdu. Cūkas nosaukums mūsu valodā gan cits un nesaskan ar germaņu-slavu un latiņu-grieķu nosaukumu, bet mūsu vārds sīvens ar teem pilnīgi saskan un tapēc tas ir ļoti intresants leecineeks no senseneem laikeem, kas mūsu valodā uzglabajees. Senkulturas vēsturneeiki jau arī domā, ka tādā ceļā šī kultura sākusees, ka sagūstīto mežacūku gan nokāvuši, bet sīvenus andzinājuši. Tapēc arī sīvenu nosaukums ir ļoti eevērojams — jo tas norāda tāļu tāļu atpakaļ sirmajā senatnē. Bet tas peerāda arī, kā senais kopīgais cūkas nosaukums, kas uzglabajees latiņu un grieķu valodā, proti sūs, arī mūsu valodā ir bijis, jo citādi nebūtu mums no tā atvasinātais vārds sīvens. Kā zināms, ša vārda vecākā forma ir sūvens, kas vēl reetuma

Kurzemē top leetota. Vidusforma süvens laikam vēl būs dzirdama Augš-Kurzemē, tapat kā no tureenešēem esmu dzirdejis: rüdens — rudens. No tā paša senā vārda ir atvasinats un vēl vispāri leetojams vārds suķis.

Tā tad mūsu senais cūkas nosaukums ir bijis sūs jeb pilnīgā formā suvs, no kuņa kā deminutivs ir atvasinats suvens. Tādi paši deminutivi jeb pamazinami vārdi ir vācu Schwein no senaka suvein un kreevu svinja no senaka suvinja. No tās pašas saknes suv ir arī vācu vārds Sau. Kadēļ gan mūsu pirmatnejs vārds suvs izzudis? Varbūt tadēļ, ka tas tuvu saskan ar — zuvs, kas ir senaka forma no zivs. Valoda labprāt negrib uzturēt tuvu skanošus vārdus un cenšas skaņas un vārdus vairak diferencēt, lai tee veens no otra labak atšķirtos. Tadēļ veens no īdzīgi skanošēem vārdeem top atmests nn ta veetā radīts jauns. Tā p. p. senais dēla nosaukums sūnus būs atmests tapēc, kā tas skaneja gandrīz tapat kā suns. Atmestā vārda veetā stājās cīts, pa laikam kāds sinonims. Tā arī atmestās suvs veetā eestājas pee leišēem kaule, pee latveešēem cūka. Varbūt tee ir seni sinonimi. Kaule varbūt ir no tās pašas saknes kā kuilis.

Mūsu vārds cūka stāv acim redzot sakarā ar zveedru vārdu suga, angļu sakšu sugu, varbūt arī ar afgaņu chug, senpersu hū, kundu chu un sanskr. sūkara, kas tur nozīmē mež-kuili. Mūsu vārds cūka norāda uz senaku sakni ku- ar sufiksu -ka. Varbūt, ka abas saknes, su un ku-sen-senos, laikos bija paralelas. Viņu pirmnozīme, protams, tagad vairs nav izzinama, jo mums trūkst pirmatnīga vārda, ar kuņu to varetu vest sakarā.

Leišu valodā suvens ir izzudis un tai veetā jau no senu laiku eeveesees un līdzšim uzglabajees — paršas, kuņš saskan ar latīņu vārdu porcus, kas tur nozīmē jaunu mājēcūku. Tā tad sūs no sākuma būs nozīmejusi mežeēcūku. Paršas leišu valodā ir ļoti sens nosaukums, jo tas pārgājis arī finnu valodā.

No visa augšak izskaidrotā varam spreest, ka areešu tautam cūkas gan bijušas pazīstamas jau sen-senos laikos, bet mājās koptas tās būs tik pēc sanskritēšu un iranēšu aizeešanas, kad pee europeēšēem jau plašaki sāca attīstītees zemkopība. Daži šai ziņā augšminetos latīņu un leišu vārdus porcus un paršas arī greeķu porkos, ved sakarā ar vācu Furche — vaga un domā, ka cūkas leetotas izsētos graudus eemīt vagās.

Azis un kaza.

Īntresants un pee vissenakeem mājlopu nosaukumeem peeskaitams ir arī āzis, tapēc ka tas atrodas mūsu senakās radu-valodās, proti pee senindeem, grieķeem un arī armeņeem. Turpretim kazas nosaukums tik tālu nesneedzas. Vistuvāk mūsu vārdam āzis stāv sanskrita vārds ādzas, leišu valodā tas vairāk ir pārgrozījies, jo tur garais ā pārvēršas par garo ō, tā tad tur skan: ōžis. Īntresanta ir grieķu vārdu forma aigs gen. aigos. Tur parādas konsonants -g- mūsu z jeb ž un sanskrita dž veetā; tas pilnīgi saskan ar šo valodu īpatnibām, kā tas parādas arī citos vārdos. Tā par peem. mūsu vārds zināt saskan ar grieķu vārdu ginosko, mūsu zobs senak zambis, leit. žambas — grieķu gomfos. Arī mūsu pašu valodā un salīdzinot ar leišu valodu redzama tāda pati konsonantu pārmaiņa, par peem. maz, senaka forma mağ, mağenit, ko vēl tagad leetojam un sevišķi biblijas valodā sastopam; leit. gintaras, latv. dzintars un arī zītars; leit. gīle latv. zīle — etc. Kad salīdzinām sanskrita, mūsu un grieķu āža nosaukumus, tad no visām trim vārdu formām varam izlobīt un rekonstruēt pirmatnejo formu. Jo neveenā no minētajām valodām nav pirmatneja forma uzglabāta un grūti sacīt, kurā no viņām senaka, kurā jaunaka, jo veenai ir šai, otrai citā ziņā dodama preekšroka. Mūsu un sanskrita vārds: āzis un adzas gandrīzi veenadā veemā uzskatāmi, tikai sanskrita vārdam -as būs jauzskata kā pilnīgāka un tapēc drusku senaka galotne ne kā mūsu -is. Jo mūsu galotne -is ir sašaurinājums no senakā -as, par peem. tēvis, patēvis — senak tēvas, kā redzams leišu valodā, arklis — senak arklas etc. Galotne -is latvešu valodā, ir tomēr senaka ne kā veenkaršais -s. Mēs varam sacīt, kā -i- stāv senaka -a- veetā, bet vēl pareizāk, ka -i- stāv senaka -ja- veetā. Par peem. brālis ir saīsināts no senakā brāljas — brāljas, jo genitīva formā tas skaidri redzams: brāļa, tapāt arī citos kases: brālam, brāli, brāļu etc. Vēl skaidrāki to redzam tādos vārdos, kurās atrodas konsonants, kas ar -j- nesaveenojas p. p. gulbis, gen. gulbja, gulbji, gulbju etc. No tā redzam, ka senā nominatīva forma ir bijusi gulbjas un -ja- ir sašaurinājis par -i-. Tā tad mūsu vārds āzis ir senak bijis azjas.

Grieķu vārds aigs ir saīsināts un tapēc jauzskata par jaunaku formu jeb par sakropļojumu. Arī tas caur to ir sagrozīts, ka pirmā silbē no galotnes eēnācis eekšā -i- un caur to tā vairs nav

uzglabajusees pirmatnejā veidā adz- jeb až- kā sanskritā un latveešu valodā. Tomēr citadā ziņā grieķu vārds ir intresants caur to, ka viņš uzglabājis veenu senaku skani, kas sanskritā un mūsu valodā ir pārgrozījes, tas ir konsonants -g-. Nominatīva forma grieķu valodā ir saīsināta un -g- skanis tanī nemaz nav preekšgalotnes -s dzirdams, bet genitīvā un citos kasos preekšvokaleem -g- skanis atkal skaidri izceļas: nom. aigs (grieķiski īsti raksta aix), gen. aigos, dat. aigi, ak. aiga etc. Mūsu skanis z jeb ž nav pirmatnīgs, bet cēlees no senaka g, kā jau augšāk peeminejām. Tapat sanskritā dž-skānis nav pirmatnīgs, bet cēlees no senaka g. Tā tad grieķu vārds gan nominatīvā sakropļots, bet citos kasos tas uzglabājis pilnīgaku formu un par visām leetām pirmatnīgo g-skāni. Šai ziņā grieķu vārdam ir uzglabajusees veena senaka īpašība nekā mūsu un pat sanskritā vārda formai. Kā grieķu vārdam pirmā silbē eespeedees vokāls -i-, tā atkal ir jaunaka parādība. Šī parādība sastopama arī dažās mūsu izloksnēs, proti kā -i-, no gala silbes pāriet eepreekšējā silbē p. p. spanis — spainis, upite — uipite, pēc — peic, sēdees — seidees etc. Tā tad grieķu vārds aigs — aigos cēlees no senaka agios — agjos jeb agjas. Šī nu tad būtu arī mūsu un sanskritā vārda pirmatnīgā forma, ko šitādā veidā varam rekonstruet. No šās pirmformas — agjas izcēlees caur i- jeb -j- neskaņa grieķu vārds aigs — aigos, caur gi- pārvēršanos par dž sanskritā adžas un caur g- preekš -i- jeb -j- pārvēršanos par z un -ja- sašaurinašanos par -is mūsu valodā. Leišu vārda forma ožis ir jaunaka nekā latveešu forma āzis. Armeņu vārds aits ir vēl vairāk sakropļots nekā grieķu nominatīva forma.

Citas tantas kā latīņi, germaņi un slāvi ir savu seno āža nosaukumu pazaudejuši un citus vārdus peenēmuši: lat. caper (kaper) — capra, kas var būt ļoti sens nosaukums no capere ķert, gūt, tapat kā pee mums govns un leišu karve abi ir ļoti seni nosaukumi no gūt un ķert atvasināti. Vācu vārds Ziege arī var būt ļoti sens vārds no senakas formas dīge — dīke, kas saskan ar mūsu vārdu dīks, kreev. dīkij, mežonīgs, un norāda uz senakeem laikeem, kad kazas vēl bija meža lopī un vēl nebija pee mājām peeradinātas. Jeb šis nosaukums arī izsaka to kazu īpašību, ka tās palaistas no cilveka apgādības ļoti ātri paleek mežonīgas. Slāvi āža nosaukumu pazaudejuši un nav citu vārdu radījuši, bet no kazas atvasinājuši tā nosaukumu kozjol.

Ko gan āža nosaukuma sakne ag-, jeb agj- varetu nozīmet, tas grūti būs izdibinams. Valodneeki domā, ka āža pirmnozīme būtu lekšana. Latīņu un grieķu valodā sakne ag nozīmē dzīt, vest un atvasinājumi kā agilis kustīgs, veegls žīgls norāda uz tādu ātru kustību. No tās pašas saknes var būt atvasināts lat. agnus, jērs un mūsu vārds agrs.

Savads ir mūsu kazas nosaukums, kas nemaz nesaskan ar āža vārdu. Tas sastopams tikai mūsu un kreevu valodā un nav līdz šim izskaidrots. Ari leišu valodā tas nav atrodams. Tuvu stāv domāt, ka tas pee mums būtu pārņemts no kreevu valodas, jo izplatīts tas ir arī pa citām kreeveem radneecīgajām slavu valodām. Bet arī tur ša vārda etimologija ir tumša. Atvasināts tur ir no kazas vārda kožneh — kažoks, kas pee mums no kreevu valodas pārņemts. Ipatnejs kazas nosaukums ir tik slavu un germanu valodās (Ziege), no kuņas atvasināts āža vārds kozjol un Ziegenbock. Citās valodās abi nosaukumi ir no ta paša vārda maskulina un feminina forma: lat. caper — capra, gr. aigs izšķiram tik ar mask. un fem. artikulu, leišu valodā ožis — ožka. To eevērojot varetu domāt, ka mūsu valodā senak kazai nav bijis savs īpatnejs nosaukums, bet apmēram tāds kā leišu valodā kas atvasināts no āža vārda. To visu eevērojot leekas, ka mūsu tagadejs nosaukums kaza varbūt pee mums pārņemts no kreevu valodas un mūsu seno nosaukumu izskaudis.

Tomēr šām domām pretim stāv fakts, ka mūsu vārds kaza pārgājis finnu valodās ļoti senā laikā, t. i. preekš kreevu un germanu periodēs, ko peerāda ša vārda senā forma kaha, kuņa tur uzglabajusees un savadā varbūt arī senā nozīmē, proti alne jeb breede (breežu māte). Tapēc grūti domājams, ka mūsu vārds kaza būtu no kreeveem pārņemts, uz ko nebija nekāda eemesla. Nav mums jau arī no citeem mājlopeem un kulturstādeem no turenēs kādi pārņemti. Varetu būt kaza slaveem un balteešeem sens kopīgs vārds, varbūt tas pat ir radneecīgs ar vācu vārdu Hase, sengerm. kasa. Senās nozīmes ar laiku vareja pārmainītees. Vēetu vārdi: Kazdanga un Kazupe arī norāda, ka kaza ir mūsu pašu sensenais īpašums.

Sunnis un gailis.

Par suni vēl netikam rakstījuši, ne tapēc ka viņš pee cilveku mājām būtu vēlāk peeradināts nekā citi eepreekš aprakstītee dzīv-

neeki. Par teem tikai tadēļ papreekš rakstijam, ka tee pee pirm-kulturas izcelšanās un vēlākās attīstības bija svarenaki nekā suns. Laika ziņā turpretim suns ir daudz agrak pee cilveka peera-dinajees nekā citi māju kustoņi. To eevērojot sunim peekrīt pati pirmā veeta mājlopu starpā kā vissenakajam. Tas redzams ari no viņa stāvokļa, kādu viņš eeņem cilveku māju dzīvē. Tas ir tā sakot tāds privilegets. Jo suns starp citeem mājlopeem cilvekam stāv vistuvak: viņš cilvekam visur eet līdz, guļ viņa tuvumā, dabon pa kumosam no viņa galda un ēd atleekas no viņa ēdeena. Tapēc suns ari ir visvairak no cilveka mācijees un ir inteligen-takais no viseem kustoņeem. Viņš šo stāvokli ari uzticīgi un apzinīgi izleeto kā cilveka draugs un aizstāvis pret svešineekeem, kā varbūtejeem cilveka naidneekeem un ari pret citeem kusto-ņeem, uz kuņeem viņš rej un tos dzen no cilveka nost.

Tad vēl jaceevēro, ka suns ka cilveka draugs un palīgs ir da-žadus amatus eemācijees. Viņš ir māju sargs, gans, medineeks, zeemeļos ari eevērojams vezuma vilcejs, jaunakā laikā pat poli-cists. To visu viņš nav eegnis isā laikā, bet tas ir sasneegts daudz gadu tūkstošos. Tā tad suņa kulturelai attīstībai ir sava ilga sena vēsture, kas sneedzas atpakaļ varbūt līdz pat ledus laikmetam, kad mūsu suns vēl atradās mežonīgā stāvoklī un bija zinama vilku suga. Jaun-akmeņu laikmeta sākumā, kuņu peeņem ap 10 tūkst. gadu pr. Kr., suns jau stāvejis sakarā ar cilveku. Tas vērojams no atradumeem gleemežu ēdeju cilveku atleekās Balteešu jūras peekrastē.

Šai intresantā suņa senvēsturē nebūs bez intreses ari papētīt dažadus suņa nosaukumus mūsu areešu radu valodās. Varbūt būs eespējams ari no teem kaut ko novērot un caur teem kādu skatu laist mūsu sen-sentēvu dzīvē. Sastatisim vispirms šos nosaukumus kopā un salīdzinasim tos, caur ko izrādisees, vaj tee ir līdzīgi t. i. no veenas saknes izskaidrojami, caur ko būtu peerādits, ka senareešu pirmtautai jau kopigs suņa nosaukums ir bijis, kas vēlāk cilšu jeb tautu izloksnēs un vēlākās valodās dažadi tapis sagrozits.

Suņa nosaukums sanskritā ir šva un šunas, senpersu valodā spa un suns, armeņu valodā šun, kreev. sobaka, leit. šuo gen. šuns ari šunis, prus. sunis, latv. suns un sunis, greeķ. kūon, gen. kūnos, lat. kanis, keltu, vāc. Hund. Dažadi nu gan šee vārdi izskatas un izklausas, veens

otrs pat pavisam savadi un svešadi, sevišķi senpersu vārds spa un kreevu sobaka, bet leelakā daļa no teem taču jau uz pirmā acu uzmeteena leekas būt radnecīga. Suņa nosaukums peeder pee teem intresanteem vārdeem, kuŗos nošķirās areešu tautas divās leelās šķirās proti austrumeešos un reetumeešos t. i. kuŗas to pašu vārdu izrunā ar k- jeb s- skaņu. Austrum-areešu valodās parādas s- bet reetumeešos k- skanis. Pee austrumeešiem peeder senindi, senpersi, armeņi, slavi un balteeši, pee reetumeešiem greeķi, latiņi, germaņi un kelti. Jautajums būtu, kuŗš skanis ir pirmatnīgaks k- jeb s (š). Agrak domāja, ka sanskrita valodā visas formas un visi skaņi būtu vecaki nekā citās areešu valodās, tapēc ka viņa atzīta kā visvecakā no šām valodām. Bet tagad atzīst, ka ir daži skaņi, kas citās areešu valodās uzglabajušees senakā veidā nekā sanskritā. Tā tas ir ari ar k- un s (š) skani.

Austrumecšu t. i. sanskrita, sen-persu un balteešu suņa nosaukumi saskaņojami veegli. Sevišķi intresanti, ka sanskrita vārda īsaka forma šva t. i. šua pilnīgi saskan ar leišu īsako formu šuo un tapat garākā forma šunas (gen.) ar leišu un mūsu formu sunis. Senpersu vārds spa ari ar to pilnīgi saskan, tikai -v- pārvērtees par p-, kas senpersu valodā beeži noteekas, kā p. p. mūsu vārds svēts — leit. šventas — pers. špentas.

Savads ir kreevu suņa nosaukums sobaka, kas nemaz še neder klāt un nemaz nesaskan ar citu austrum-areešu nedz ar reetumeešu vārdeem, bet leekas būt kāds svešs no citureenes aizņemts, varbūt pat no kādas neareešu valodas. Tomēr ari šis ērnotais vārds ir veegli izskaidrojams. Protams tas nav kreevu nedz slavu vārds no seneem laikeem tāds uzglabajees un savadi izveidojees. Taču viņš no tās pašas saknes ir izcēlees. Kreevi un citi slavi savu seno suņa nosaukumu ir pazaudejuši un peeņēmuši to no sen-perseem. Jo sobaka ir izcēlees no perseešu vārda spa- ar deminutivo sufiksu -ka t. i. spaka. No šāda vārda tad caur kreevu izrunu ir izcēlees sakropļojums: sobaka.

Tāpat kā austrumecšu, tā ari reetumecšu valodās suņa nosaukums acim redzot pilnīgi saskan. Jo greeķu vārds kūion gen. kūinos ir līdzīgs latiņu vārdam kanis, un germaņu Hund un keltu ku- ir uzskatami kā sakropļojumi no senakas vārda formas kunis. Keltu valoda jau vispāri ir ļoti sakropļota un visus savus senos sufiksus un galotnes pazaudejusi. Germaņu vārdam senakā k-

veetâ izveidojēes h- un sufikss -d stāv senaka -t veetâ. Ari šis sufikss ir saīsinats no senaka -it, kas līdzinams mūsu deminutiva sufiksam -itis. Tā tad vācu vārds Hund, senak kunt, vēl senak kunit saskan ar mūsu vārdu sunitis.

Kāda nu būtu peņemama par suņa nosaukuma pirmatnigako formu? Jeb papreekšu prasisim, kāda uzskatama par reetumeešu un kāda par austrumeešu pirmformu, no kuņas viņu dažāde vārdi izveidojušees. Maza nesaskaņa ir starp grieķu un latiņu vārdu vokaleem: kūon-kūnos un kanis. Še jāeevēro, ka neveen germaņu vārdam Hund, bet ari keltu vārdâ atrodas vokals -u-, tapat ari visās austrum-areešu valodās uzglabajusees u- skaņa, tad latiņu vārdâ kanis -a- ir atsevišķi izveidojēes. Un tā ka grieķu valodâ ü (y) agrak tapis izrunats kā -u-, tad jāpeņem, ka reetuma-areešu saknes vārds pirmatnigi ir skanejis kun no kuņa veegli izskaidrojas grieķu vārds kūon — kūnos, lat, kanis, germ. Hund, keltu ku-.

Tapat par austrum-areešu vārda pirmformu varam peņemt šun jeb sun, no kuņas veenkārši izskaidrojas sanskrita, persu un balteešu valodu izveidojumi, kuři tik daudz veens no otra neizšķiras kā reetumeešu vārdu formas.

II.

Savâ pirmâ apcerejumâ caur valodu salīdzinašanu esam atraduši, ka suņa nosaukuma pirmforma austrum-areešu valodās bijusi šun, bet reetumeešu — kun. Ja nebūtu vēl daudz citi līdzīgi vārdi abeju tautu šķirās, kur tāpat k un s skaņas mainas kā suņa nosaukumā, tad varetu šaubitees. vaj šuns un kuns ir tas pats vārds. Bet tā ka vesela rinda ir tādu vārdu, tad neveens cilveks, kas daudz maz eepazinees ar areešu valodu salīdzinašanu, nešaubas, ka kuns un suns ir gan tas pats vārds, tikai jau sensenos laikos dialektiski pārgrozīts un proti jau tad, kad mūsu pirmsenči senareeši vēl nebija sadalijušees atsevišķās tautās, bet vēl dzīvoja kopâ. Kuņa vārda forma uzskatama par pirmatnigo: šun — jeb kun, par to valodneeki ari nešaubas. Saprotama leeta, ka suņa nosaukuma pirmatnigakâ forma ir kun —, jo no k — skaņa gan var izvērstees š — jeb s, bet ne otrâdi s jeb š pārvērstees par k. To jau redzam savâ pašu valodâ, ka k ir nepastāvigs skanis un pārvēršas par ķ un par c, citās valodās ari par č un vēlāk par š. Tā mūsu valodâ tai pašâ vārdâ k pārvēršas par c p. p. vilks — vilciņš

pulks — pulciņš etc. Tapat latiņu valodas k vēlāk jaunlatiņu laikā sāca izrunat kā c, italeeši to tagad izrunā kā č, bet franči jau kā š jeb s. P. p. latiņu fascis (kas nozīmē sainis, saveeniba) tapa izrunats — faskis jaunlatiņu laikā fascis, italeeši to izrunā fasčis, no kuŗa atvasinats fasčisti t. i. saveenibneeki, bet franči to izrunā fasšisti. Tā tad k pārvēršanās skaņu rinda ir sāda k—ķ—č jeb c—š—s. Reetumeešu tautās šī k pārvēršanās par c un s notikusees jaunākā laikā un tikai pee romaņu ciltim un ari pee angļem t. i. kur bija latiņu valodas cespāids. Bet senos laikos ta izcēlusees tik austrumeešu izloksnēs, pee kuŗām peeskaitamas ari balteešu valodas. Bet mūsu latveešu valoda tai ziņā sevišķi intresanta, uz ko jau senakos rakstos esmu uzrādijis, proti ka mums dažos vārdos uzglabājušās blakus jaunākām s — formam ari vēl senākās formas ar pirmatnigo k un pat vidus formas ar c. P. p. akmens un asmens, kas ir leecineeks no seneem akmeis laikmeteem; sirpe un cirpe no cirpt leit. kirpti, sarma un čarma no senaka ķarma. Sēvišķi intresants šīnī ziņā ir mūsu suņa nosaukums, jo tam blakus top leetots feminins kuņa, kas taču ir no ta paša vārda saknes. Tādu parādību mēs neatrodam neveenā citā valodā. Pat leišu valodā kuņas vārds vairs nav uzglabajees ar pirmatnejo k — skani. No tam varam vērot, ka balteešu ciltis, sevišķi latveeši, senareešu laikā būs atradušās pašā centrā starp reetumeešu un austrumeešu ciltim, kur k — skaņa izrunāšana mainijās. „Kuņa ir senākās formas vārds, kas saskan ar reetumeešu valodam, „suns“ atkal jaunaks pārgrozījums, kuŗš saskan ar austrumeešu valodam. Kuņa caur k — skani ir senaks vārds ne ka sanskrita šva un šunas un caur pirmatnejo vokalu —u— senaks par greeķu un latiņu vārdeem. Tā tad mūsu vārda forma kuņa ir vissenakā, kas areešu valodās uzglabajusees.

Jaunākā forma sunis izcēlusees no senaka maskulina kuņas (kunjas). Še —j— cespaidojis k un ar to sajaucees to mīkstinadams par ķ, kuņas (ķunjas) ar vēlāk sašaurinatu galotni jas — is: ķunis: Vēlak ķ pārvērtees par č: čunis un beidzot par š jeb s: šunis jeb sunis. Visas šīs vidus jeb pārejas formas zinams ari pee mums nav uzglabājušās, bet dažos vārdos kā augšak uzrādīts, tās vēl blakus top leetotas.

Kāda nu varetu būt bijusi suņa jeb senā kuņa vārda pirmnozīme t. i. ko gan varetu būt nozīmejusi mūsu pirmsenču jeb sen-

areešu valodā vārda sakne kun? Protams ka te nevar būt runa par drošcem peerādijumeem, bet tikai par leelaku jeb mazaku varbūtību. Kad meklejam areešu valodu vārdugrāmatās atteeicīgas saknes, tad tur nekādas noderīgas neatrodam, kas uz suņa īpašībam varetu zīmetees. Tik leišu valodā atrodas līdzīgi vārdi kunas, kas nozīmē meesu un kuna ar nozīmi maita. Tas gan varetu zīmīgs būt uz suņa īpašībam. Jo mums ir zināms, ka suns sen-senos laikos ir bijis maitas ēdejs un cilvēku ēdeenu atleeku notīrītājs. Tā viņš jau vēl mežonīgā kārtā būdams kā vilks jeb meža-suns cilvēku nometņu tuvumā ir uzturejees, turklāt nācis, lai ko ēst dabutu, un pa nakti izdzisnšā ngunskura veetā sildījees. Tā viņš mācījees, ka viņam no cilvēka nāk labums, un pats pamazam pee cilvēka peeradinajees.

Tomēr leekas, ka šī nozīme nebūs bijusi galvenā, pēc kuņas suns (kunis) no eesākuma tapis tā eesaukts. Jadamā, ka mūsu pirmsenči taču to būs eevērojuši kā suņa svarenako īpašību, ka viņš rēj un caur to citus zvērus aizdzen. Caur to viņš cilvēkam tapa ļoti noderīgs un labprāt viņa mājā jeb nometnē peeturts. Lai pašam būtu labums, viņš turejas pee cilvēka un aizsargāja to no citeem zvēreem un eenaideekeeem. Tā ir izeēlusees draudzība starp suni un cilvēku. Tapēc jadamā, ka suņa (kuņa) pirmākā nozīme būs bijusi — rējejs. Bet skaņa „kun“ īsti neizklausas pēc suņa reešanas. Suņa tapat kā vispāri lopa neartikuleta balss skaņa gan nav tik noteikta, kā to ar cilvēceem konsonanteem un vokaleem varetu skaidri un pareizi apzīmet, tomēr viņa reešana skan vairak pēc „vau“ „vau“ nekā pēc „kun“ „kun“ skaņas.

Bet te ir jāpēved kāds intresants pētneeku novērojums, ka suņa reešana ar laiku ir pārmainijusees, proti ka tā no eesākuma nav bijusi īsta reešana kā tagad, bet vairak līdzīga vilka kaukšānai. Tā tad jadamā, ka viņš arī nebūs eesaukts par rējeju, bet par kauceju. Te nu latveešu un leišu valodā ir peederīgs un ļoti zīmīgs skaņu vārds kaut, kāds citās valodās neatrodas, kas acim redzot, cēlees no pus-kaukšanas un pus-reešanas skaņu zilbem: kau-kau, varbūt vēl pirmatnīgāki: kou-kou jeb — kū. Kad to eevērojam, tad varam izskaidrot savado skaņu parādību, ka greeķu vārdam pēc celma vokala ū (senak u) peeskan klāt vēl otrs vokals —o—: kuon un latiņu valodā no senaka kuon izeēlees kanis. Caur to izskaidrojas arī sanskrita šva jeb šua un leišu šuo. Ka šī hipotese būs pareiza, to pastiprina šīnī ziņā intresantais Ķīneešu suņa nosaukums kau. Intresanti ir varbūt še

vēl peežimet, ka mazo sunenu nosaukums daudz valodās saskan ar mūsu vārdu kucens tā p. p. slāv. kučika, alb. kutš, pers. kučak, oset. khuts, igauņu un votjaku valodā no mums pārgājis kuts, kuta vengru v. tutja, turku küçük. Kucena vārds acim redzot arī atvasināts no saknes ku, kas nozīmē kankšānu.

Kad tā peņemam kaukšānas skaņu par pašn pirmatnīgo suņa nosaukuma saknes vārdu, tad otras silbes konsonants —n— būs uzlūkojams kā sufiks s, kas visās areešu valodās top leetots darītāja nozīmei p. p. pērkonis, leit. perkunas, klaidonis, ģībonis etc. Varbūt keltu vārds ku ir vispirmatnīgais suņa nosaukums bez sufiksa — n peelikšānas.

Dažam lasītajam varbut šī vārda analīze būs bīiusi garlaicīga. Bet tai ziņā viņa taču ir intresanta, ka caur to redzam, ka vislabāki no latveešu valodas pirmatnīgieem vārdeem un skaņam var izskaidrot kā citu mājlopu tā sevišķi suņa nosaukumu pirmnozīmi un caur to peerādīt, ka mūsu senči bijuši senareešu centrā un līdz ar to mūsu senās kultūras galvenie cēleji.

III.

Suņa nosaukumus salīdzinādami esam redzejuši, ka visās areešu valodās tas pats senais vārds uzglabājees, tik katrā tautā pēc savas izloksnes tas savādī izveidojees. Tas peerāda, ka jau senareeši, kad tee vēl neizšķīrušeos pee Balteešu jūras dzīvoja, suni pazina un proti kā rējeju jeb kauceju, par kādu viņš tapa izleetots sargajotees pret zvēreem un uzbrucejeem.

Šo savu uzdevumu kā māju sargs sunis jau senenos laikos ir izpildījis divejadā ziņā, pirmkārt pret redzameem un otrkārt pret neredzameem uzbrucejeem. Caur to viņš ir eemantojees pee visām areešu tautam leelu atzišanu un ceenišanu, sevišķi pee senajeem perseeseem, kuņi suni par svētu tureja, domādami, ka viņam ir augstakas spējas un vara nekā citeem radījumeem. Šitads uzskats zināms dibinās uz savadu eedomu jeb māņu-ticību, kas senos laikos vispāri ir bijusi izplatīta un varbūt vēl tagad šur tur ir uzglabājusēs.

Agrakos laikos, kad vispāri dvēseļu knlts pastāveja, ļaudis ticeja, ka mirušo gari daudzkārt arī parādotees, tikai ne veenmēr un ne viseem. Bet to ticeja, ka sunis gan veenmēr garus varot redzet. To ļaudis domāja no tam, ka sunim ir tik smalka spēja pēdas pazīt, cilvēkus pazīt, kas labs, kas ļauns, kuņam viņš rej un

kuŗam nē, ka viņš var novērot, kuŗš cilvekam draugs un kuŗš ecnaidneeks. Tad vēl eevēroja, ka sunis dažreiz rej, unkad pa-skatas, tad tur neka nava. No tam domaja, ka tur taču laikam kam vajaga būt, tikai mēs to neredzam. Bet sunim sevišķa tāda augstaka spēja, ka viņš redz, ko mēs neredzam t. i. kādas gari-gas būtnes. Šās garīgās būtnes senee cilveki domaja tapat dive-jadas, kā jau paši cilveki ir, proti labas un ļaunas, draudzīgas un naidīgas.

Mirušo ļauno cilveku garus domaja sevišķi pa nakti nākam, visadas kaites, sērgas un nelaimi atnesam. Bet domaja ari, ka sunis tādus pa nakti redz un rej uz teem, senak vēl kaukdams, caur ko tee izbīstas un aizbēg. Caur to nu sunis ir tapis eeceen-its droši veen jau pee mūsu pirmsenčeem, senareešeem, kā jau angšak aizrādīts, citadi ši māņticība nebūtu izskaidrojama kā visu areešu tautu īpašums. Tā p. p. to atrodam ari pee senajeem greeķeem Homera laikā t. i. vairak nekā 1000 g. pr. Kr., kur šis slavenais dzejneeks saka, ka suns pee ugunsкура kā mājas sargs redz ļaunos garus, kas naktī pa tumsu leen ar ļaunu no-domu, un tos caur savu reešanu aizbaida. Bet kad labee gari nāk, sevišķi miruše senči, kuŗus cilveki ar savām vājām acim neredz, ari tos sunis redz un kā labus draudzīgus garus, kā labu un svētību nesošus pazīst. Uz teem viņš nereg, bet izrāda savu preeku jeb ceenību.

Tā Odisejā stāsta, ka Palada Atene cilvekeem neredzot parādas Itakā. Ne Odiseus ne viņa dēls Telemachs kaut ko mana no viņas rādišanās:

„Jo ne vis viseem redzot tee laimīgi parādas deevi.

Suņi tik redzeja to un nerēja, pāri bet skrēja

Smilkstot un drobot preekš tās, uz sētas otraju malu“.

Dažos apgabalos vēl tagad pastāv māņu-ticība, kad sunis naktī kauc un nekas tur nav redzams, tad uz to pusi, kur sunis kank-dams skatas, kāds cilveks mirst. To ļaudis izskaidro tā, ka sunis tur redz kādu garu kā nāves neseju un grib tam cilvekam to ziņot.

Sen-perseešu likumgrāmatā otrā gadu tūkstoši pr. Kr. izsacīts, ka caur suņa gudribu pastāv pasaule, jo caur viņa modribu un balsi ļaunums top iznīcināts, viņš palīdz ļaunos garus uzvaret kas cilvekus un lopus samaitā.

Tā ka sunis senareešu laikmetā vispirms Balteešu jūras peekrastē pee cilveka peeradinajees, tad būtu intresanti mūsu balteešu suņu sugu novērot un izkopt, jo var domāt, ka ta būs pirmatnīga, tipiska un savā ziņā eevērojama. —

Gailis. Gaiļa nosaukumi ir ļoti dažādi, var sacīt, gandrīz pee katras tautas savādi: greek. alektor, lat. gallus, vāc. Hahn, kreev. petuch, latv. gailis, leit. gaidis. No tam spreež, ka gailis nepeeder pee senareešu kopigas mantas un nav mūsu senajeem senčeem pirmlaikos bijis peederigs, bet tik vēlāk areešu tautam ticis pazīstams, kad tās jau bijušas izšķirušās. Tapēc katra tauta tam devusi savu atsevišķu nosaukumu. Tapat spreež, ka senareešu pirmsdzimtenē Europā t. i. Balteešu jūras tuvumā, tāds meža putnis nav dzīvojis, no kuŗa mūsu senees senči vareja māju vistas izaudzināt. Tā ka meža vistas atrod Indijā, tad domā, ka tur tās vispirms pee mājām peeradinatas un no turenis uz citureni izplatijušās. No seneem raksteem un peeminekļeem redzams, ka ne senees greeki ne semiti, ne egipteeši gaili un vistu nav pazīnuši. Visā žīdu biblijā pirms Kristus tās nekur nav peemīnētas. Tik Jaunā Deribā tās nāk preekšā. Cik zināms, vistas no perseesēem pārņakušas uz Greeķiju ap 6 g. s. pr. Kr. un tālak izplatijušās pee romeeesēem, pee kuŗeem tās nāca leelā ceenā kā nākamibas noteicejas. Svētās vistas būrī veenadi līdz veda kaŗā, lai no viņu ēšanas izzinātu, kad laimīgu kauju eesākt, kad nogaidīt.

Kad angšminētos gaiļa nosaukumus salīdzinām, tad tomēr tik daudz saskaņu starp teem atrodām, ka balteešu, slavu un germaņu vārdu nozīme ir veena un ta pati — proti dzeedatajs. Mūsu vārds gailis ir jaunāka forma no gaidis, kā to redzam leišu valodā. Pee mums tapat kā latīņu valodā senākais d- dažos vārdos pārvērtēes par l-. Vārda senā sakne ir gaid-, kuŗa pārvērtusees jaunākā formā gied-, kas tagad top leetota leišu valodā vārdam dzeedoti un mūsu valodā dzeedat. Tā tad gaidis — gailis ir dzeedatajs. To pašu apzīmē kreevu vārds pietuch, kas atvasināts no pietj — dzeedat. Vācu vārdu Hahn un vispāri germaņu valodu hāni ved sakarā ar latīņu vārdu kano — dzeedat.

Greeķu nosaukums alektor atvasināts no alekso, atgaiņāt, kas apzīmē gaili kā atgaiņataju pret ļauneem gareem tā pat kā suni. Kā tāds arī gailis tapis eecēnīts, kā Indijā un Persijā, tā ar pee greeķeem un visām citām areešu tautām. Gailis ir gaismas saucejs un no viņa dzeedašanas ļaunee tumsības gari bēg tapat

kā no suņa reešanas. Ari pee senajeem latveešem gailis ir bijis ceenits kā svēts putnis un tapis Usiņam zeedots pavasara svētkos.

Savada saskaņa parādas starp senperseešu gaiļa nosaukumu karkha un keltu vārdu kerk, kas to pašu nozīmē. Tas norāda uz kopīgu īpašumu. Tapat āriigi saskan latiņu vārds gallus, kas līdz šim vēl nav izskaidrots, ar mūsu vārdu gailis. Ta jau var gan būt tik nejauša saskaņa, bet var tai būt arī sakars, jo kā jau augšāk minēts, latiņu valodā arī dažkārt d- pārvēršas par l- p. p. filius no senaka fidius. Ja tāds sakars še būtu peerādams, tad no ta laietu peņemt, ka gailim varetu būt sava pirmdzimtene arī pee mums Europā neatkarīgi no Azijas.

Ka gailis ir bijis gaismas saucejs un sargs pret ļauneem gareem jau sen pirms Kristus peedzimšanas Indijā un Persijā, tad jādōmā, kas tas vēlāk kā gaismas simbols ir pārņemts no turenē kristīgā ticībā. Ar to stāv sakarā eeradums, ka uz daudz senlaiku baznicam gailis kā tāds gaismas simbols ir likts uz torņa. Še nav nekāds sakars ar apustuli Peteri, bet tikai ar mineteem senlaiku uzskateem par gaili.

Zoss un pīle.

Zoss un pīles nosaukumi ir visām areešu tautam kopīgi un caur to tee leecina, ka šee mājputni no mūsu senčeeem ir pirmak kulturā ņemti, nekā vistas. Kuŗā laikā tas būs noticees, vaj jau senareešu pirmdzimtenē jeb vēlāk, kad tautas bija izšķīrušās, tas droši nav nosakams. Tas pats nosaukums jau ir kā māju tā arī meža zosij un pīlei. Ja māju zosij un pīlei būtu eits nosaukums un arī tas būtu areešu tautam kopīgs, kā p. p. govs no gūt t. i. ko eeguvuši, tad varetu to ņemt par peerādijumu, ka mūsu pirmsenči jau kopā dzīvodami šos māju-putnus būtu audzinājuši. Bet tagad viņu kopigee nosaukumi tik to peerāda, ka senareeši šos putnus protams vispirms kā meža eemītneekus pazīnuši, tos savā pirmareešu valodā ar kopīgu vārdu nosaukuši un vēlāk, kad viņi tos mājās audzinājuši, arī turpmak ar to pašu vārdu ir saukuši. Tā tee nosaukumi vēl līdz šim laikam uzglabājušees.

Daži pētneeki domā, ka zosis un pīles, kā ūdens-putni un sava ilgaka perejamā laika dēļ, vareja tik vēlākā laikmetā tapt audzināti cilveku mājās, kad tee no lopkopības bija pārgājuši uz zemkopību un jau bija nodibinājuši pastāvīgas māju veetas kāda ūdens tuvumā, jo beeži dzīves veetas mainot šādus putnus neva-

reja tā lidzi vadat kā māju kustoņus. Bet no līdzšinejeem apee rejumeem esam mācijušees, ka senareeši vēl kopā dzīvodami nebūt nav nomadi bijuši kā asiati, bet jau ir zemkopību pazinuši un pirmās divi labibas meežus un pūņus varbūt ir zirņus audzinājuši. Tā tad viņeem jau ari savas pastāvīgas mājveetas bijušas un viņi varejuši ari mājputnus audzināt. Kā zosis un pīles ir ūdens-putni, tas ari tam nemaz pretim nerunā, jo mājas pa laikam dibināja kāda ūdens tuvumā, kas neveen putneem, bet galvenām kārtam pašeeem cilvekeem un lopeem bija vajadzīgs.

To eevērojot var peņemt, ka mūsu senareeši jau līdz ar mājlopu audzinašanu drīz veen būs eeaudzinājuši ari māju putnus, zosis un pīles. Tas viņeem jau nemaz nenācās grūtaki kā meža lopus gūstīt un mājās peeradināt. Puiseni jau uzmekleja ligzdas un pārnesa mazos zoslenus un pīlenus, kuņeeem vēlāk leelakeem paaugušeeem spārnu spalvas eelauza jeb apgreeza, lai tee nevaretu aizlaistees projam.

Zinama leeta, kamēr meža putnu bija daudz un tos veegli vareja medit, mūsu senēeeem nebija tādas vajadzības tos mājās audzināt. Bet tas pats jasaka par meža lopeem. Tomēr sava intrese bija medit un sava intrese bija lopus un putnus ari mājās turet. Tā tad nav nekāda īsta pamata spreest, ka māju putni būtu daudz vēlāk eeaudzināti, neka māju lopi. Ir gadījumi novēroti, ka meža zosis mājās eeaudzinātas gan aizlaižas rudenī uz deenvideem, bet pavasarī atgreežas mājās atpakaļ.

Še klāt vēl jaeevēro, ka zosis un pīles dabā visvairak pa Vidus-Europu līdz Skandināvijai dzīvo un tik pa zeemas laiku dodas uz deenvideem, tad taisni tas jau bija mūsu senareešu pirmdzimtenes apgabals, kur tee šos meža-putnus ikdeenas sastapa un tā viņus jau no pirmlaikeem vareja gūstīt un mājās audzināt. Tā tad jebšu trūkst peerādījumu par, tad atkal no otras puses nav īstu eemeslu p[ri]et zoss un pīles eeaudzinašanu kā mājputnus senareešu laikā.

Sastatisim un kopā un apceresim viņu nosaukumus areešu valodās, varbūt varesim no teem kaut ko intresantu novērot.

1. Zos[s] nosaukumi: Sanskritā: hansas-hansi, leet. žansis prus zansi, latv. zoss, germ. Gans slav. ga_nsi, kr. gusj, kelt gōs, lat. anser, gr. chēn senak chan genit. chenos (chanos). Tuvak stāv sanskrita un balteešu vārdi, pee kam jaatzīst leišu formu kā senako. Sanskrita vārdā h- cēlees no senaka ž jeb z, latveešu vārdā diftongs o (uo) izcēlees no senaka -an- tapat kā roka no

ranka, protu no prantu etc. Ļoti uzkrītoši, ka slavu vārdā eesākuma burts ir g, kur vajadzēja z būs, tāpat kā pee mums. Tapēc daži valodneeki domā, ka slavi zoss nosaukumu pārņēmuši no germanēem. Bet var arī peelaist izņēmumu, kur slavu valodā pirmatnīgais g kāda eemesla dēļ nepārgāja z- skapā, bet savu pirmskaņu uzglabāja. Greeķu vārds chēn (chān) un latīņu anser ir sakropļoti. Greeķu vārdā chēn (chān) pirmatnejs saknes skanis, laikam gh, pamikstinats par ch un sufikss -s atkritis; latīņu vārdam anser šis senais eesākuma skanis pavisam atkritis, galotne -er varbūt sakropļota no senakā -is.

No ša valodu salīdzinājuma varam spreest, ka greeķu un latīņu vārdi sakropļoti tapēc, ka viņi attālinājušies no senareešu pirmdzimtenes un deenvidos ar citām tautām maisijušies. Var būt, ka tee aizeedami mājputnus nav līdzņēmuši, caur ko arī viņu pirmatnejs nosaukums viņeem neuzturejās tik pareizā pirmatnīgā formā.

Tad vēl intresanti eevērot, ka mūsu balteešu zoss nosaukums pārņemts finnu valodās, kas noticees ļoti senos laikos, kad finni mūsu s- skaņus savos peņemtos vārdos pārvērta par h- skani. Tā arī mūsu zoss nosaukums, kas leišu valodā uzglabajees vēl savā senā formā „žansis“, finnu valodās skan: hanhi.

To eevērojot jadamā, ka zosis kā māju putni no mūsu sensenāeem eeaudzinatas jau sirmā senatnē.

Pīles nosaukumi. Sastatisim kopā pīles nosaukumus, kādi tee sastopami mūsu radneecīgās areešu valodās. Sanskritā: āti no senakas formas anti, leišu valodā: antis, vāc. Ente, slav. а н т я no ta kreev. utka (senak antka), lat. anas gen. anatis greek. nēssa latv. pīle.

Kā redzams, leelakā daļa vārdu saskan. tikai greeķu vārds ir sakropļots un mūsu vārds pīle ir savads, kas ar citeem nestāv nekādā sakarā. Vissenakā forma parādas atkal leišu vārdā antis, kuŗš ir pirmatnīgaks nekā sanskrita āti, jo sanskrita vārdam ir nasalais -n- izkritis, kas leišu valodā uzglabajees. Tāpat tas uzglabajees latīņu vārdā anas no senaka anats gen. anatis ar -a-peeskaņu. Senvācu valodā atrodas -u-peeskaņa: anut, jaunvācu valodā eesākuma a- sašaurinats par e-: Ente. Slavu valodās nasalais -n- ir vāji uzturejees un vēlāk izkritis, pee tam a-skaņu par -u- pārvērsdams. Visvairak sakropļots ir greeķu vārds: nēssa no senaka nētja, vēl senaka anatia, kas līdzigs bijis latīņu vārdam.

Latveši ir seno kopigo pīles nosaukumu pazaudejuši, kuŗam mūsu valodā vajadzēja skanēt ots. Ta veetā eevēsees vēlaks vārds pīle. Ari leišu valodā šis vēlakais vārds atrodas, bet tikai Memeles apgabalā, kur senak latveši dzīvoja, tadēļ tas tur laikam no latvešeem būs peņemts. Tomēr pīle nav uzskatams par visai jaunu vārdu, jo latveši tur dzīvojuši senos laikos. Pīle būs bijis sinonims no antis jeb ots, tapat kā leišeem karva sinonims no govš.

Ko gan zoss un pīles (antis) nosaukumi pirmlaikos nozīmejuši? Leekas, ka tee būs bijuši skaņu sauceeni, tapat kā to eevērojam pee suņa nosaukuma. Zoss sauceens ir gan: ani, bet laikam no eesākuma bijis ga(n) jeb gha(n). Varbūt pirmā laikā zosis un pīles kopīgi ar tādū sauceenu apzīmeja. Vēlak izšķīra un veenus sauca: gan, otrus ar saīsinato vārdu: an. Latīņeem palikusees. saīsinatā sakne preekš abeem nosaukumeem anser un anas Ļatvešu un ari leišu valodā uzglabajees pīles sauceens pil—pil, kas pirmā laikā būs zīmejees uz mazajeem pīleneem, kuŗi tam līdzīgu skaņu izdod. Vēlak tas būs pārņests uz dižākajām pīlem un tā šis vārds pirmako nosaukumu anti jeb oti izskaudis.

Pēc šeem skaņu sauceeneem ir mums atvasināti vārdi gāgans jeb gāgars, kas apzīmē tiklab zosi kā ari pīli, gāga vairak pīli, bet ari zosi, gāgat kā zosis brēkt.

Ja šās manas domas ir pareizas, proti ka zoss un pīles nosaukumi cēlušees pēc šo mājputnu skaņam, tad tas pastiprinatu to otro varbūtību jeb laikamību, ka šee putni jau no mūsu pirmsenčeem mājās eeaudzinati, jo tur vairak viņu sauceeni atskaneja un cilvekus pamudināja šos putnus pēc viņu skaņam eesaukt.

Bite un medus.

I.

Apbrīnojami gudrās un darbigās bites ar savu skaisto saldo produktu, medu, ir jau sen-senos laikos bijušas pazīstamas un proti neveen senlatvešeem jeb balteešeem, bet jau ari sen-areešeem, kad tee vēl nebija izšķīrušees, bet dzīvoja kopā kā veena tauta. To varam peerādīt caur to, ka salīdzinam areešu radu valodas, kuŗās atteecigee nosaukumi uzglabajušees.

Protams, ka abi nosaukumi, bite un medus, sader kopā un vajadzētu tapēc teem abeem ari kopā mūsu areešu radu valodās būt atrodameem. Tomēr tas tā nava. Medus gan uzglabajees no

pirmlaikeem visās areešu valodās, bet senais bites nosaukums leekas būt aizmirsts, jeb teiksim, nevar vairs izzināt, kāds tas no eesākuma pee pirmareešu tautas bijis. Še divas varbūtības eespējamas. Varbūt, ka senais nosaukums pavisam izzudis, jo kopīgs vārds, kā medus, tagadejo areešu tautu valodās vairs neatrodas, kāds protams no eesākuma tam tapat būs bijis, kā medus. Jeb var arī būt, ka veens no tagadejeem nosaukumeem, kuŗus leeto mūsu radnecīgās tautās, atzistams par tādu, kas uzglabajees no pirmlaikeem. Jo ar bites nosaukumu vareja tapat notiktees, kā par peem. ar seno meežu nosaukumu (jāvas), kas uzglabajees tik leišu un sanskrita valodā, bet citas areešu tautas šo pirmvārdu pazaudejušas un peeņēmušas daždažādus nosaukumus, kas veens ar otru nemaz nesaskan.

Salīdzināsim šo dažādu tautu vārdus, ar kuŗeem tās nosauca biti un medu. Vispirms eepazīsimees ar medus nosaukumu, jo tas ir visām mūsu radu tautām kopīgs senlaiku uzglabats mantojums un ir tapēc sevišķi intresants. Vēl jo intresantaks tas būs, kad mēģināsim pameklet, kuŗas tautas vārds būs uzglabajis senaku pirmatnīgaku formu. Varbūt varesim ar leelaku jeb mazaku varbūtību novērot ša nosaukuma pirmnozīmi.

Vispirms intresanti ir novērot, ka mūsu latveešu vārds medus pilnīgi burtiski saskan ar leišu un tapat ar senprūšu (mado) vārdu — medus. Ta tad visās trijās balteešu valodās tas ir veenads. Tas jau norāda, ka šī vārda forma ir leetota no mūsu senčeem, senbalteešeem, kad tee vēl nebija nodalijušees.

Tuvu mūsu balteešu vārdam medus stāv arī křeevu vārds mjod, kas ir sakropļojums no med- un no senaka slavu vārda medu. Šim vārdam ir tikai atkritusi senā nominatīva galotne -s, kas slavu tautām ir pazndusi. Citādi balteešu vārda forma medus un slavu medu — pilnīgi saskan.

Turpmakā radnecībā ar mūsu vārda formu stāv sanskrita vārds: mad u(s), tapat skan arī senperseešu medus nosaukums. Kā redzams, starpība starp mūsu un sanskrita vārda formu pastāv pirmās silbes vokala ziņā, kur sanskrita vārdā parādas -a- bet mūsu vārdā -e-. Kuŗš vokals no teem ir pirmatnīgākais un kuŗa vārda forma uzskatama par senaku, mūsu jeb sanskrita? Agrāk domāja, ka vokals -a- būtu bijis vispirmākais skanis un -e- un citi vokali jaunaki, kas vēlāk izcēlušees jeb no -a- attīstijušees. To vēroja no latīņu valodas, kur daudz vārdeem pir-

matnigā formā parādas vokals -a- un atvasinātos vārdos -e- un -i-. Par peem. ago — dzīt, ēgi (preteritā), abigo aizdzīt un tā daudz vārdi. To pašu eevērojam arī latveešu valodā. Mūsu vārds dzīt senāk dzinti un dzenu ir atvasināms no saknes gan-, no kuņas mums ir vārds ganit un gans.

Sanskritā nu parādas vokals -a- ļoti daudz tāpat kā latveešu valodā un tā ka sanskrits ir no mūsu areešu valodām vissenākā, tad agrāk domāja, ka visas šās valodas formas un skaņas arī peņemamas par vissenākām. Tā domāja arī, ka medus nosaukums sanskritā uzglabāties savā pirmatnējā formā: madu(s) un citu areešu valodu šā vārda formas ir jaunakas. Bet ar laiku salīdzināmā valodniecībā izcēlies cits uzskats. Tagad atzīst, ka vokals -a- nav tā šabloniski visās sanskrita vārdu formās jaatzīst par pirmatnīgu, no kuņas citu valodu vārdi ar e- jeb o- vokalu būtu jauškata kā jaunāki izveidojumi. Tagad atzīst, ka e un o un citi vokali ir tik pat pirmatnīgi un seni, kā a. Dažos vārdos ir a pirmatnīgs un citos vārdos e jeb o. Tā latveešu valodā daudz vārdos -e- ir pirmatnīgaks p. p. vest, vedu papreekšu bijis un no tā atvasināts vadīt, vadāt, vadu, nest papreekšu bijis un no tā atvasināts nasta, papreekšu bijis vārds vest, vezu, vezums un no tā atvasināts vazat etc.

To eevērojot jānāk pie pārleecības, ka sanskrita vārdā, „madu(s)“ -a- nebūs vispirmatnīgāks par -e- vokalu mūsu vārdā „medus“ bet gan otrādi -e- šini vārdā būs pirmatnīgāks skānis, no kuņas sanskrita valodā vēlāk izveidojies -a-. Tā tad arī mūsu latveešu un leišu vārds medu ir senāks par sanskrita vārdu madu(s) un līdz ar to jaatzīst par vissenāko šā vārda formu visās areešu valodās t. i. šis vārds mūsu valodā tādā formā ir uzglabāties, kā to senareeši izrunājuši. Arī mūsu vārda galotne -us ir interesanta, jo arī tā uzglabāties pirmatnīgā veidā. Sanskritā gan arī viņa ir tā pati, bet tur s tik vāji izrunājams, tā ka to gandrīz nevar sadzirdēt un gandrīz līdzinās h- skaņai. Varbūt medus vārdam no sākuma bijusi neutra forma -e-.

Ka medus nosaukums ir pirmatnīgs, to varam arī pastiprināt salīdzinot citu areešu tautu vārdus, kuņos tas pats ir uzglabāties. Grieķu vārds ir gan sakropļojies caur to, kā konsonants -d- jeb -dh- ir paceetināts par -th-, bet vokals -e- nav pārgrozīts un tā šis vārds viņu valodā skan: methū ar nozīmi vīns. Interesants pie tam ir seno trakeešu jeb skutu medus nosaukums, ko mums grieķu

rakstneeki uzglabājuši, kuŗš skan līdzīgi mūsu vārdam proti „medos“. Kā redzams, tas no mūsu vārda izšķīras tik caur savu galotni -os. Te nu varetu domāt, ka šī skutu vārda galotne varetu būt senaka neka mūseja, jo mūsu valodā sevišķi galotnēs, kā ari leišu un sanskrita valodā, senais vokāls -o- pārvērtees par -a-. Bet taisni šis pārgrozījums peerāda, ka mūsu vārdā pirmatnejā galotne nav bijusi -os, bet -us, jo citādi tā būtu pārgrozijusees par -as un mūsu vārds neskanētu vis medus, bet leišu valodā medas, latviski saīsināts tagad medus un sanskritā mada(s). Ka grieķu rakstneeki pēvēd skutu vārdu medos ar galotni -os, tas noticees tadē, ka grieķu valodā senais vokāls -u- pārvērtees par ū, jaunākā veidā ū-skaņa attīstijusees par diftongu ou, kas gaŗi izrunājams. Tā īso -u- skaņu skutu vārdā grieķu rakstneeki labāki nezināja uzrakstīt, kā ar tuvāko tam līdzīgo skaņu -o-: medos.

No ša peemēra kā ari no dažēem citeem var vērot, ka traķešu un skutu tautas runājušas tādu valodu, kas vairak līdzinajusees balteešu valodam un tās būs laikam jauzskata kā videjas tautas starp balteešēem un slaveem. Jo ari slavu vārdam bijusi senā galotne -us, tik -s atkritis un palicees medu. Tas redzams vēl no lāča nosaukuma kreevu valodā: medvedj no senaka medu-edj t. i. med-ēdis.

II.

Vācu valodā gan medu tagad nosauc ar vārdu Honig, tā ka leekas, it kā viņēem senais nosaukums būtu pazudis. Bet tomēr viņēem tas ir gan uzglabājees, tikai tāpat kā grieķu valodā, ar modificētu nozīmi. Viņu valodas sakropļotā formā tas skan Meth un nozīmē, tā pat kā pee grieķēem, medus-dzēreenu jeb vīnu. Tas izskaidrojams caur to, ka pirmā laikā medu un medus-dzēreenu nosauca ar to pašu vārdu, kā to redzam neveen Kreevu valodā, bet ari sanskritā. Tas pats bijis ari pee mūsu balteešu tautam. Tagad gan leišu valodā izšķīr medus-dzēreenu no medus, bet tas ir acim redzot jaunākā laikā noticees, kad balteešu tautas jau bija nodalijušās. Jo jaunais medvīna nosaukums ir no medus vārda atvasināts jeb sagrozīts un skan m i d u s. Tapat ari latveeši vēlākā laikā leekas no medus vārda darijuši sevišķu nosaukumu medvīnam, lai to labāki no medus izšķirtu. Kādus 30—40 gadus atpakaļ Talsu apgabalā no kāda 80 gadu veca vīra esmu dzirdejis, kā medvīnu darijuši, pee kam viņš to no medus izšķirdams sauca

— medis. Ari sanskritā medvīna nosaukumam ir cita galotne — mada. Vācešēem šī izšķiriba nav bijusi attīstīta no paša medus nosaukuma, bet viņi centušies to panākt citu vārdu peņemdami. Bet nu tee darijuši otrādi, viņi nav atstājuši medum savu pirmatnejo vārdu Meth, kā citas areešu tautas to uzglabājušas, bet pēpaturejuši to medvīna nosaukumam, ko viņi laikam tapat kā grieķi vairak būs leetojuši nekā pašu medu. Caur to varbūt izskaidrojas, ka viņi medum devuši pavisam citu nosaukumu. Vārds Meth ir vēl vairak sakropļots nekā grieķu vārds, jo tam ir visa senā galotne —us atkritusi, tapat kā kreevu vārdam, un bez tam tāpat kā grieķu valodā senais mikstais d— jeb dh paceetinajees par —t—.

Ari latīņu medus nosaukums ir sakropļots: senā galotne —us atkritusi un no palikušās saknes med- vēl —d— pārvērtees par —l—, kas netik latīņu valodā vēl pee dažēem citeem vārdeem noticees (p. p. fidius — filius), bet parādas arī mūsu valodā (p. p. leit. gaidis — latv. gailis, latin. gav(i)deo — latv. gavileja). Tā sakropļots medus nosaukums latīņu valodā skan: mel, senak med. Grieķu valodā atrodas tai līdzīgi sakropļota vārda forma, meli, ar nozīmi medus, izšķirot to no methū, vīna.

Še vēl jāpēezīmē, ka ugro-rinnu tautas medus nosaukumu no mums pārņēmušas. . . Tomsens, leelais daņu valodneeks, domā, ka tas laikam noticees ļoti sensenos laikos un proti ne no veenas jeb otras areešu tautas, bet no areešu pirmtautas, kad ta vēl nebija izšķirusees. Tas būtu intresants novērojums par areešu tautu pirmdzimteni, kas būs meklejama ugro-finnu un balteešu tautu apgabalos. Somu valodā medu sauc mesi no senaka meti, kur pirmatnejs —d— paceetinats par —t— tapat kā grieķu un germaņu valodās. Mordvīnu vārdā med- šis pirmatnejs —d— vēl uzglabajees. Vengru valodā tas pārvērtees par z: mez.

Kad nu tā mūsu balteešu valodās uzglabajusees medus nosaukuma visnenākā pirmatnīgākā forma, pirmatnīgākā pat neka sanskritā, tad tas ir veenalga, kā Tomsens saka, ka ugro-finnu tautas to pārņēmušas no areešu pirmtautas jeb no senajēem balteešēem, kuŗi dzīvoja viņu kaimiņos.

Bet nu pamēģinasim to vēl pastiprinat pataujadami, izdibinat medus nosaukuma pirmnozīmi. Kad citās valodās pēc tās meklejam, tad tur nekādas atteecigas saknes nevaram atrast, no kuŗas varetu to atvasinat jeb ar to kaut kādi sakarā vest. Bet mūsu t. i. lat-

veešu un leišu valodā atrodas vārds, kas neveen ar medus nosaukumu saskan, bet norāda arī uz pirmlaiku bišu atrašanu un medus eegūšanu.

Leišu valodā atrodams vārds — medis, kas nozīmē koku. Arī mūsu valodā tas atrodas tik drusku pārgrozījies un pieņēmis plašāku nozīmi, tas ir mūsu vārds — mežs. Abi vārdi ir saīsinājumi no senāka medjas. Leišu valodā —ja— nominatīvā saīsināts par —i—, mūsu valodā nominatīvā senais —a— izkritis un dīsjauces par —ž—, tapat no breedis gen. breeža, balodis — gen. baloža, tā arī no senā medis gen. meža, agrāk medja. Tā tad medus pirmnozīme leekas bijusi koka jeb meža eeguvums. Koka veetā vēlāk pieņemts mūsu valodā — drava leit. dravis un medus patureja tā saldā satura nozīmi.

Bites nosaukums, kā jau augšāk peemineju, nav tā vispārīgi uzglabājis areešu tautu valodās, kā medus. Mūsu balteešu valodās tas tomēr atrodas, kā kopīgs mantojums no senājiem laikiem, kad balteeši vēl bija veena tauta. Latveešu vārds bite saskan pilnīgi ar senprūšu vārdu — bite un tapat ar leišu vārdu bitis un bite.

Bet arī slavu tautas senlaikis leetojušas mūsu vārdam līdzīgu bišu nosaukumu. Kreevu vārds pčela mūsu vārdam bite gan nemaz līdzīgs neizskatas, bet kad pameklejam pakal viņa senākai formai senslavu valodā, tad atrodam tur intresantu bites nosaukumu — bičela, no kuŗa kreevu vārds ir saīsināts un šī senākā vārda forma mūsu balteešu vārdam bite stājas pilnīgi blakus. Acīm redzot bičela ir deminutīvs ar sufiksu —la un videjais konsonants —č—, kā jau slavu valodās noteekās, izveidojies no mikstā jeb jotetā —t— —č— kā p. p. germaņu nosaukumos uz —ič— un —ovič—, kas cēlušies no senāka itj un-ovitj.

Tā tad tikdaudz jau varam nosacīt, ka balteešu un slavu kopības laikā mūsu un viņu senčiem bija kopīgs bites nosaukums, kuŗš mūsu valodā ir nesagrozīts vēl uzglabājis.

Vācu vārds Biene, senvācu bini, vidusvācu bia etc. stāv mūsu vārdam tālāku, bet leekas, ka arī tee no tās pašas saknes atvasināti. Leekas, ka beidzamā silbe —ne, —ni nav peē saknes peederīga, bet ir sufikss, tapat kā vācu vārdā Sonne, kas ar mūsu vārdu saule saskan. Caur sufiksu —ne būs senais —t— nospeests jeb asimilets, tapat kā senais —l— saules vārdā.

To eevērojot varam eet soli tālak un sacīt, ka balteešu, slavu un germaņu kopības laikā, viņiem būs bites nosaukums bijis ko-

pigs un tas toreiz tā skanejis, kā tas mūsu valodā līdz šim uzglabajees.

Kad nu paskatamees citās areešu valodās, tad tur vairs radniecīgus bites nosaukumus neatrodam. Grieķu vārds melita atvasinats no meli, medus, tā tad nav pirmatnīgs, bet jaunaks darijums, kas peerāda, ka viņiem senais nosaukums izzudis. Latīņu bites nosaukums ir āpis, kas laikam atvasinats no apo jeb apio ķert, satvert, var būt senaks sinonims vārds, kas laikam apzīmeja bites uzmešanos uz visadeem zeedeem. Bet tas ir atsevišķs latīņu valodas darijums, kas ar citām valodām nestāv sakarā un ir vēlāk izskandis seno bites nosaukumu.

Kad to visu eevērojam, tad nākam pee gala-spreeduma, ka mūsu bites nosaukums laikam ir vissenakais, tapat kā to pašu redzējam pee medus nosaukuma. Kas varetu būt bites vārda pirmnozīme, to zināms tagad vairs nevar noteikt, jo ne mūsu ne citā areešu valodā neatrodas līdzīgas saknes vārds ar noderīgu nozīmi. Vaj trakeešu ciltij „bitūneem“ Maz-Azijā kāds sakars bijis ar bites vārdu, jeb bites vārdu varetu atvasināt no saknes bi-, kas ir verbā bītees, par to tapat neko nevar izsacīt. Peeteek mums to eevērot un uzsvērt, ka mūsu valodā uzglabajušees tik seni vārdi tik senās formās, kā leecineeki no mūsu senču sen-senās kulturas.

Maizes nosaukumi.

I.

Leels jautājums ir, vaj sen-areešiem, kad tee vēl kopā dzīvoja, jau maize bijusi pazīstama. Kā jau agrakos rakstos izmeklejam un pārleecinajamees, lopkopība jau pee viņiem bija savos sākumos attīstījusees, govīs viņi jau mājās turejuši, peenu un krējumu leetojuši, tikai vēl sveestu nav mācejuši darīt. To eemācijušās tik skutu un senbalteešu ciltis, kad jau sen-indi, grieķi, latīņi un germaņi no teem bija atšķirūšees. Ari to jau agrak esam peerādijuši, ka sen-areeši jau pirmās labības t. i. meežus un pūrus bija izkokuši, jo sanskritā atrodas tas pats senais pirmatnīgais meežu nosaukums javas, kā leišu valodā, kas atvasinats no mūsu vārda jaut, no kuņa ari mums vēl uzglabajees eejavs. Bet ar to vēl nav peerādīts, ka sen-areeši no meežiem un pūriem jau ari māceja maizi cept, lai gan sanskritā vārds pūras ir uzglabajees, kas apzīmē rausi t. i. pūru maizi, jo šī nozīme acimredzot nevar būt pirmatnīga, bet ir vēlākā laikā attīstījusees.

Pat šaubas ceļas, vaj maz Europas areeši pēc senindu un senpersu aizeešanas, kad tee vēl kādu laiku kopā dzīvoja, būs jau maizes cepšanu atraduši. Šās šaubas ceļas, kad eevērojam europeēšu radu tautu maizes nosaukumus. Ir ļoti uzkrītoši, ka tee nemaz nesaskan, jo katra tauta maizi nosauc ar citu vārdu. Pat tik tuvu stāvošas tautas, kā latveeši un leiši maizi citādi sauc: mūsu vārdam maize leišu vārds nemaz nav līdzīgs, bet pavisam no citas saknes proti — dōna (duona). Vēl jo vairak svešādi ir citu tautu maizes nosaukumi: kreevu: chleb, vācu Brot, latīņu panis, grieķu artos.

To eevērojot būtu jadamā, ka maize mūsu sen-senčēem viņu kopdzīves laikā vēl nemaz nav bijusi pazīstama, bet tik vēlākā laikā, kad tee bijuši izšķīrušees un atsevišķās tautas bija nogājušas katra uz savu pusi, tad katra pati maizes cepšanu būs caur mēģinājumeem izmācijusees un katra tapēc to ar savas valodas vārdu nosaukusi, caur ko tad augšminētie dažādie maizes nosaukumi izskaidrojami.

Bet nu no izrakumeem top peerādīts, ka maize europeēšu tautam jau ļoti senos laikos ir bijusi. Tā p. p. stabu mājās vis-senākās veetās ir atrastas maizes no pūņem un erskeem. Šās maizes protams nav ceptas no milteem, bet no stipri berzēteem jeb grūsteem grandeem, kas ar ūdeni samaisīti un likti uz karsteem akmeņem un apsegti ar karsteem pelneem. Tādu primitīvu maizi gan varam eedomāties vissenakos laikos. To mūsu sen-senči jau vareja izgudrot, tiklīdz viņi bija pirmo labību izaudzinājuši. Tā ka uguni viņi jau daudz agrāk bija sākuši leetot, sevišķi aukstākos apgabalos, tad var domāt, ka viņi to izleetoja neveen lai gaļu ceptu, bet tepat arī graudus kaltētu jeb grauzdetu, lai tee būtu garšigāki. To jau mūsu instinkts un garša parāda, kas mums derīgāks un labāki sagremojams. Tā arī mūsu sen-senči veegli būs nomanījuši, ka kaltētie jeb grauzdētie graudi bija garšigāki un tā barībai labāki derīgi. No graudu kaltešanas tad jau vairs tik veens solis tālak bija līdz cepšanai. Tad arī mēs zinām, ka jau pirmlaikos viņi graudus grūda jeb berzeja un no tādeem ēdeenus sagatavoja, kā pee grieķeem alfitu un pee mūsu senčēem grūdeni. Tee bija laikam mūsu beezputram līdzīgi.

Tādas beezputras jeb mīklas, ja tās beezakas iztaisija, vareja, kā jau augšāk sacīts, veegli uz karstu akmeni likt un cept. Tamdēļ primitīvas maizes izgatavošana mūsu sen-senčēem nemaz

nebija tik grūti atrodama. Mūsu valodā uzglabajees šai ziņā ļoti sens un intresants vārds. Vispāri pazīstams ir eejavs no saknes vārda — jaut — eejaut t. i. miltus maizes cepšanai eemaisit. No jaut, kā jau agrakos rakstos izskaidrojam, ir atvasinats pirmais senais labibas t. i. meežu nosaukums java-s, kas līdzīgā pirmatnejā formā uzglabajees tikai sanskritā un leišu valodā. Bet arī mūsu valodā vēl atrodas pirmatnejs vārds jāv-s lai gan ne meežu jeb labibas nozīmē. Tas izskaidrojams caur beežo nozīmju pārmaiņu, kas visās valodās parādās. Jāvs mūsu valodā nozīmē — jautiņ-miltus t. i. tādu beežputru, ko zirgeem dod. Tā šis mūsu vārds ir leecineeks no sen-seneem laikeem, kad senindi bija kopā vēl ar mūsu sen-senēem un leetoja pirmo labibu, meežus. Tos viņi papreekšu kaltejuši, peestās sagrūduši un eejavuši kā beežputru jeb grūdeni un tad no tāda java jeb eejava sākuši primitivo maizi cept. Mūsu vārds kalst un kaltet arī atrodas sanskritā: — kal, dedzinat, tapat arī peestas un pcestalas saknes vārdi. Visu to eevērojot gan nav ko šaubitees, ka mūsu sen areeši, kas vismaz divas labibas meežus (javus) un pūrus, varbūt arī zirņus bija izkopuši, arī jau būs tos leetojuši ne tik veen kā veenkāršus putru ēdeenus, bet būs arī no teem maizi cepuši. Augšminetos izrakumos atrastās primitīvās maizes protams bijušas bez rauga un tapēc plānas un apaļas ne leelas. Tas jau veegli saprotams, jo uz karsta akmeņa citadas nevarēja izcept.

Še mēs atkal topam atgādināti, ka mūsu valodā atrodas vārds, kas šitādu maizes veidu apzīmē un tapēc uzskatams par ļoti senu t. i. rausis. No ša vārda mums uzglabajees un ir vispāri leetojams arī verbs — raust, kas tāpat atrodams arī leišu valodā un ar to pašu nozīmi.

Tā tad mūsu vārds rausis jauzskata par vissenako maizes veidu, kas apzīmē viņas vispirmako primitivako izgatavošanu. Kad arī tas citās valodās nav atrodams un tapēc jauzskata kā ipatnejs latvisks nosaukums, tad tomēr tas ir atzīstams par pirmatneju vārdu no vissenakeem laikeem kā leecineeks no pašas pirmās kulturas. Tas peerāda, ka senlatveeši bijuši pee pirmās maizes cepšanas un ka viņi šo mākslu nav peeņēmuši jeb mācijušees no citeem, bet paši to ir atraduši un ar savu ipatneju vārdu nosaukuši: eerausuši mīklu un to veenkārši pēc ta par rausi nosaukuši.

Kad tā nu īsti nemaz nevar šaubas būt, ka sen-areeši būs

maizi savâ primitivâ veidâ pazinuši, tad vajadzētu arī būt kopīgam maizes nosaukumam. Bet kā lai izskaidrojam augšak peevestos maizes dažados nosaukumus europeēšu valodās, kas nekādi nesaskan? Tos nu mums vajadzēs salīdzināt un izmeklēt, vaj tee ir visi jaunaki vārdi, jeb kāds no teem varbūt uzglabājees no seneem laikeem. Var jau būt, ka pats pirmais nosaukums pavisam izzudis un vēlāk katra tauta maizi nosauca ar citu vārdu. Pirmais apzīmeja varbut pašu primitivo maizes veidu, bet vēlāk, kad eemācijās jau labaku maizi cept p. p. no milteem, tad tai deva citadu nosaukumu. Tā p. p. sanskritā pūras, kā jan augšak peeminets, nozīmē baltmaizi. Tā tad tas nevar būt pirmatnīgs, bet jaunaks nosaukums, kas no eesākuma nozīmeja pūru graudus. Dabīgi būtu, ka pirmatnejs maizes nosaukums bijis mūsu rausis, jo tam ir vispirmatnīgākā maizes nozīme, kāda citu valodu vārdos nav atrodama. Bet tad tam vajadzētu atrastees arī leišu valodā. Tam līdzīgu vārdu tur gan atrodam: rausis no rausti, bet ar nozīmi izrausta veeta, ala. Tā tad tas še nepeeder.

II.

Kad salīdzinām pirmā rakstā peevestos dažados maizes nosaukumus, tad mums vācu vārds Brot jāleek nost, jo tas arī citu tautu vārdeem nav radneecīgs un grūti izskaidrojams. Leekas, ka tas būtu atvasināts no braten, cept; citi to grib izskaidrot no brauen, raudzet, tā ka Brot būtu raudzejums un raudzeta maize. Tapat atsevišķi stāv latīņu vārds pānis, kuŗa etimologija ir tumša un vēl nenoskaidrota. Varbūt tas ir atvasināts no pasko, ganit, ēdināt, baŗot. Tā panis būtu lopu barība un vispāri barība. Greeķu vārds artos laikam atvasināts no art un no sākuma būs nozīmejis vispāri labību un vēlāk tik peeņēmis maizes nozīmi. Šee vārdi, kā redzams, ir īpaši darijumi un vēlākos laikos eevesti. Tas mums jaatstāj pee malas, jo tee mums nav intresanti, tapēc ka tee nestāv ar mūsu citu radneecīgu tautu vārdeem nekādā sakarā.

Bet kreevu vārds chleeb mums gan intresē, jo tas saskan ar leišu vārdu kliepas, tapat ar mūsu vārdu klaipts un gotu hlaifs. Ši vārdu rinda, kā redzams, zeemeļeuropeēšu tautam, balteešeem, slaveem un ģermaneem ir kopīga sena manta. Daži gan domā, ka slavi savū vārdu būtu pārņēmuši no goteem, jo šo tautu vārdu formas gan stāv veen' otrai ļoti tuvu. Bet var būt, ka abas vārdu formas attīstījušās no kādas kopīgas pirmformas.

Uz to norāda kāds latīņu vārds, kas arī leekas ar šo mūsu vārdu-rindu radniecīgs, proti *libum*, kas nozīmē *rausi*, Kuchen, Fladen. Šim latīņu vārdam eesākuma *k* burts leekas būt atkritis, tā ka tas pa preekšu būs skanejis *klībum*. Kā zināms, no pirmatnīgās —*i*— skaņas vēlāk izveidojas diftongi —*ai*— —*ei*— —*oi*— un balteešu un slavu valodās arī —*ie*—. Jautājums tik paliktos vēl, vaj šā vārda pirmformas beigu konsonants bijis —*p* jeb —*b* t. i. klīp jeb klīb. Daži gan peņem —*b*— par pirmatnīgako, dodot preekšroku latīņu vārdam, bet tā ka mūsu balteešu valodās vispāri uzglabājušās senakas skaņas, neka citās valodās, tad varam peņemt, ka arī mūsu vārdā „*klaips*“ būs meklejama pirmatnīgaka forma, nekā minētos citu tantu vārdos. Acīm redzot latīņu vārds *libum* ir sakropļots, laikam no *kleipum* un no vēl senaka *klaipam*. Gotu vārds *hlaifs* tapat ir jaunaka forma no mūsu vārda formas *klaips*. Leišu vārda forma *kliepas* arī ir jaunaka, jo —*ie*— ir jaunaks diftongs, kas izcēlees no senaka —*ai*— tapat ka *Devas* no *Daivas*, *kiemas* no *kaīmas*, *leeta* no *laita* etc. Ka mūsu vārds *klaips* ir ļoti sens, tas redzams no tam, ka tas sen-senos laikos līdz ar citeem zemkopības nosaukumeem pārņemts finnu valodās p. p. somu *leipa* no senaka *kliepas*.

Ko nu šis vārds *klaips*, leit. *kliepas*, got. *hlaifs*, slav. *chleebu* lat. *libum* īsti nozīmē? Kreevu un gotu vārdi nozīmē vispāri maizi, tā ka no teem neka nevar izzinat un tapēc viņu valodās pirmatnejas nozīmes pēdas ir izzudušās. Bet mūsu balteešu un arī latīņu valodās tās leekas vēl ir pazīstamas. Šinīs valodās maizes nozīme nav vispārīga, bet modificēta, speciala. Latīņu vārds *libum* nozīmē, kā jau augšā sacīts, *rausi*, *Kuchen*, *Fladen*, leišu vārds *kliepas* nozīmē veenu atsevišķu maizi īpaši *garenā* formā, mūsu vārds *klaips* — sevišķi *leelu* tādu maizi. Kad salīdzinām latīņu un mūsu balteešu vārdu nozīmes, tad nav ko šaubīties, ka mūsu vārdeem peekrīt preekšroka. Leekas, ka mūsu vārdam sava leeluma dēļ būs sakars ar otru mūsu vārdu *klēpis*, t. i. ko mēs turam abām rokām. Bet kad nu visu šo vārdu rindu salīdzinām un vērā ņemam viņu pirmnozīmi, kā *leelu garenu maizi*, tad jaatzīst, ka šis maizes nosaukums nevar būt pirmatnejs, jo tas apzīmē īpašu maizes veidu un norāda uz vēlaku laiku, kad cepot jau dažādas maizes formas izveidoja.

Otrs tāds vārds, kas apzīmē izceptas maizes formu mūsu valodā vēl ir — *kukulis*, kas tautā vispāri vēl top leetots, kamēr *klaipu*,

kā leekas, pa daļai jau aizmirst. Ko gan kukuls īsti nozīmē? To varesim izzināt, kad pameklesim mūsu radu valodās, vaj tur neatrādisim līdzīgus nosaukumus. Vistuvāk mūsu vārdam stāv greeķu vārds kyklos, kuŗu senakā laikā izrunāja kuklos. Tas pats vārds atrodas arī latīņu valodā proti cyklus, ko agrāk arī ar k izrunāja: kyklus. Ari vācu valodā atrodam līdzīgu vārdu Kugel, kas drusku ir sakropļots un kreevu valodā kukla. Kad visu šo vārdu nozīmes salīdzinām, tad atrodam, ka tānīs visās parādās apaļuma nojēgums. Tā tad arī mūsu vārds kukuls nozīmē apaļu maizi pretīm klaipam. To deemžēl vairs jaunākā laikā neprot izšķirt un sauc jau par kukuli vispāri leelaku maizi, veenalga, vaj tai ir apaļa jeb garena forma. Tapēc arī klaips maz top leetots. Bet to taču vajaga mums eevērot un neļaut šim mūsu sen-senam vārdam aizmirstībā krist un izzust no mūsu valodas. Tā tad leetosim jo projām mūsu senču mantojumu, abus maizes nosaukumus klaipu un kukuli.

Tagadejā vācu valodā arī vēl uzglabājees veens maizes nosaukums, Laib, kuŗš tādā pašā sakarā stāv ar mūsu vārdu klaips, kā Was ar mūsu kas un Weizen ar mūsu kveeši t. i. eesākuma k papreekšu pavājinājees par h, kā gotu valodā vēl redzams un tad vēlāk pavisam atkritis.

Intresants maizes nosaukums mums un tapat leišu valodā uzglabājees ir — ke p a l s no saknes vārda cept, senak cept. Tas var būt ļoti sens, uz ko norāda senais skanis k, kas citādi mums visgaram pārvērtees e skanī. Tad vēl eevērojams savas skaidras primitīvas nozīmes dēļ, kas šai vārdā redzama. Leišu valodā šis vārds nozīmē veenu leelu maizi. Bet latveešu valodā kepalam ir sevišķa nozīme — uz oglem kalteta maize. Šī nozīme norāda uz senājiem laikeem, uz primitīvo maizes cepšanu. Šo vārdu tagad arī maz vairs dzird leetojam, tapat ka klaipu. Bet tas ir nepareizi. Vajag to uzturet kā sen senlaiku leecineeku. Kad tā mūsu maizes nosaukumus klaips, kukuls, ke p a l s salīdzinām ar citu tautu vārdeem, tad redzam, ka tur nav tik seni intresanti vārdi uzglabājušees kā mūsu valodā. Ja arī pee mums tagad vairs necep kepalus t. i. „uz oglem kaltetas“ maizes, tad ar šo vārdu varam nosaukt eitu tam līdzīgu maizes veidu.

Savadi, ka mums trim balteešu tautam nav kopīgs vispārejs maizes nosaukums. Latveešu vārds maize leišiem nav pazīstams, senprūšu valodā atrodas īpatnejs maizes vārds geits un leišiem ir atkal savs vārds dōna (duona). Senprūšu vārds

geits, sk. geitan, stāv sakarā ar slavu vārdu žito no senakā gito un ir bijis vispirms grandu jeb labibas nosaukums. Intresants ir mūsu vārds maize. Tas ir atvasinats no senakas meežu vārda formas t. i. maizis, kā mēs to atrodam senprūšu valodā. Tā tad maize īsti nozīmē meežu maizi. Ta jau arī vispirmākā maize ir bijusi un tapēc šis mūsu nosaukums ir ļoti sens un sneedzas atpakaļ pašos pirmlaikos.

Bet visintresantākais ir leišu vispārejs maizes nosaukums *duona*, tapēc ka tas saskan ar sanskrita vārdu *dāna*. Šis vārds atvasinats no verba *dot*. Tā tad viņa pirmnozīme ir — dāvana. Latveešu valodā to arī vēl leeto, bet tik specialā nozīmē, nosaucot *klaipa galu*. Bet tas būs jaunākā laikā tā eevesees. *Dana* sanskritā nozīmē arī grandus, tāpat kā *geits* senprūšu valodā, kas laikam bijis sinonims no *danas* jeb *donas*.

To visu eevērojot nākam pee intresantā gala iznākuma, ka sen-areešiem ir gan bijusi maize pazīstama. To peerāda mūsu un leišu maizes nosaukums *dona*, kas uzglabajees arī sanskritā un tā tad ir leecineeks no pirmareešu laikeem; jo ne mēs to esam pārņēmuši no Indijas, vaj senindi no mums, bet ta ir *kopigamanta* no mūsu senbalteešu un senindu kopdzīves sirmajā senatnē. Tapēc mums arī šo pirmatnīgo maizes nosaukumu *dona* vairak vajag leetot neveen tikai kā *klaipa galu*, bet arī vispārejā nozīmē. It īpaši to var leetot dzejiskā valodā.

Vārds *karāša* nav izskaidrojams, vaj tas ir mūsu jeb no igauņu valodas pārņemts. Leišu valodā tas trūkst. Tai veetā var leetot augšmineto vārdu *kepals*.

Pirmo darbarīku nosaukums.

I.

Kā zinams, jau pirmatnes cilveki caur to atšķirušeem no zvēreem un pacēlušeem augsti pāri par teem, ka viņi leetojuši visadus eeročus jeb darbarīkus, ko zvēri vēl līdz šim nav mācijušeem. Interesanti ir papētīt par pašiem pirmajiem darbarīkiem un novērot, kā kultura pee sencilvekiem cēlusees un attīstijusees. Pats pirmais kulturas sākums zinams ir bijis *uguns leetošana*, ko zvēri arī vēl līdz šim nav spējuši peesavinatees. Kur sensenlaiku izrakumos atrod *uguns atleekas* t. i. ogles, tur ir dzīvojuši cilveki.

Bet intresanti ir izzinat, kurš pee *uguns leetošanas sākuma* va-

retu būt bijis pirmais darbarīks, ko sencilveki atraduši un to sākuši leetot kā pirmo kulturas daiktu. To nu archeologi jau gan ir izpētījuši un peerādījuši izmekledami izrakumos sencilveku no- metnes, kur ogles atrodamas un līdzās tām ari senlaiku daikti, ko tolaiku cilveki leetojuši. Pēc archeologu domam šo sencilveku atleekas sneedzas sirmajā senatnē ap 150—180 tūkstošu gadu preekš Kristus. Nav manz uzdevums še rakstit par archeolōģiskeem izrakumeem, bet rādīt, ka mēs ari caur valodu leecibam varam eeskatitees tāļu tāļu senatnē un ka sevišķi intresantas leecibas mums dod taisni mūsu balteešu valodas un ar dažu labu vārdū sevišķi mūsu latvju valoda. Caur to mūsu balteešu valodas top ļoti eevērojamas citu valodū starpā un mūsu balteešu ciltis blakus senindeem parādas kā pati vissenakā no areešu ciltim. To mēs ari redzesim salīdzinadami pašu pirmo darbarīku nosaukumus.

No izrakumeem jau sen bija zinams, ka pirmee darbarīki ir bijuši no a k m e n s. Tapēc kulturas vēsturē to vissenako laiku no- sauc akmens-laikmetu, kad vēl metalus nepazina un visus rīku⁹ taisija no akmens. Šis akmens-laikmets ir bijis ļoti ilgs, un kā augšak sacits, sneedzees simteem tūkstoši gadis preekš Kristus. Viņu eedala divās daļās: sen- un jaunakmeņu laikmetā. Ilgakais ir bijis senais laikmets, īsakais jaunais, kuņu skaita apm. 10 tūkstošu gadu preekš Kristus. Jaunakmeņu laikmetā darbarīki jau ir labaki izgatavoti, turpretim senajā laikmetā tee bijuši vēl ļoti primi- tīvi un prasti, kuņu leetošana bijusi ļoti grūta un aprobežota. Tadēļ īsta kultura sevišķi zemkopiba un māju būve vareja sāktees tik jaunakmeņu laikmetā.

Kad salīdzinam atrastos pirmsenatnes akmens rīkus ar vēlakeem un tagadejeem, tad tos par tādeem lāga nevar pazīt jo tee nemaz pēc rīkeem neizskatas. Tee izskatas kā veenkārši leelaki un mazaki akmeņi, kādus mēs vēl tagad šur tur zemē atrodam, tikai ne apaļi gludi, bet kantaini ar asu galu jeb malu, ar ko var kaut ko izsist, eegreest, šķelt etc. Ir atrasti ari kādi akmeņi ar smailu galu, ar kuņeem vareja caurumu eeurbt. Visvairak tādi primitīvi rīki protams ir no viscetakeem akmeņeem, sevišķi no krama. Tadēļ par pašeem pirmajeem darbarīkeem no sen-senā akmens laikmeta kā kulturas eesākuma leecineekeem mēs nevaram vēl nemaz runat par kādeem specialeem daikteem p. p. ka tee būtu bijuši cirvji, naži, svārpsti, arklū lemeši etc. Var tos tikai

vispāri par akmeņiem saukt, jeb ja grib kaut ko sevišķu apzīmēt, par šķautņiem jeb ķīļiem.

Bet nu mūsu latvju valodā uzglabāties ļoti intresants nosaukums, kas bez šaubu norāda uz primitīvo akmens laikmetu. Tas ir mūsu vārds *asmens*, leit. *ašmuo*. Šis vārds ir eesākumā skanejis *akmens*. Jau agrākos rakstos esmu dažus vārdus mūsu valodā pēvedis, kur redzama līdzīga parādība t. i. kur *k* un *s* burti mainas. To apspriedām sevišķi *suņa* nosaukumu pārrunādami, kur nevar būt šaubu, ka *kuņa* ir no *ta paša* celma. Tapat *tesmens* ir cēlies no *senaka tekmens*. Mūsu akmens nosaukums saskan arī ar citu areešu valodu vārdeem, sevišķi ar sanskrita vārdu *akman*. Vārds sastāv zināms no saknes *ak* — un sufiksa — *men*. Vokāls — *e* — mūsu vārdā būs *senaks* neka sanskritā. kur — *e* — vēl beežaki paplašinas par — *a* — nekā *pee mums*. Kreevu valodā saknes silbe *ak* — ir pārmetusēs par *ka* — tā ka senā forma *akmens* ir sakropļota par *kameņ*. Grieķu valodā atrodam vārdu *akme*, kas pilnīgi saskan ar mūsu vārdu un ir tik saīsināts. Nozīme tam gan ir modificēta un tuvināta mūsu vārdam *asmens*, proti *smailums*, *asums*. Akmeņa pirmnozīme, kas *pee mums* uzglabāties, grieķu valodā ir izzudusi un tā nosaukuma veidā ir pieņemti pavisam citi vārdi, kā *litos*, *petra* u. c. Grieķu valodā atrodas vēl otrs radniecīgs vārds, kas ar mūsu akmeni saskan t. i. *akmon*, kas nozīmē *lakti*. Šī nozīme arī ir intresanta, jo tā uzglabāties no *teem* *laikem*, kad vēl dzelzi nepazīna, bet *kala* uz *akmens*. Germaņu valodās akmens nosaukums pavisam izzudis. Latīņu valodā turpretim atrodam intresanto vārdu *acumen* (*akumen*), kas nozīmē *smailumu*. Sakne *ak* — latīņu valodā ir daudzkārt izleetota *pee* vārdu atvasināšanas ar nozīmi *smails* un bez *asuma* īpašības tā p. p. *acus* *smailums* kā *adata* etc., tapat *acies*; *acuo* *smailot*, *akutus*, *smails*. Arī latvešu valodā senā saknes silbe *ak* — bez *akmens* vārda ir uzglabāties vēl citā vārdā, kas vispāri pazīstams un top leetots, proti — *akots*, kas uzkrītoši saskan ar *peevesto* latīņu vārdu *akutus*. Arī leišu valodā tas vārds atrodas ar to pašu nozīmi. Tik leišu valodā akmens nominatīva forma ir sakropļota: *akmuo*, bet citos *kasos* tā parādas pilnīga kā mūsu valodā — *gen. akmens*, *dat. ākmeņui*, *ak. ākmeni* etc.

No šiem salīdzinājumiem redzams, ka akmeņa vārds *pee* areešu tautam izņemot germaņus ir kopīgs, jebšu nozīme *pee* dažām

tantam ir mainijusēs. Kopīgas saknes ak— pirmnozīme ir bijusi ne tik veen, kas ceets, bet sevišķi kas smails, (spīcs) un ass. Šī beidzamā modificētā nozīme nu būs eesākusēs, kad sencilveki eesāca akmeņus leetot kā pirmos darbarīkus) No greeķu un latiņu vārdeem akme un akmen, kas nozīmē tikai smailumu, mēs nevaretum pee tāda atzinuma nākt, bet tikai salīdzinot tos ar sanskrita, slavu un sevišķi balteešu vārdeem. Sanskritā akman un slavu kameņ gan nozīmē akmeni un salīdzinot tos ar latiņu akumen un greeķu akme, smailumu, var vērot, ka arī šais beidzamās valodās akumen un akme no eesākuma būs nozīmejnši smailu akmeni. Bet visskaidraki tas redzams pee mūsu balteešu vārdeem, latv. akmens un asmens, leit. akmuo gen. akméns un ašmuo gen. ašmáns arī nom. ašmenis. Šee abi paralelee nosaukumi ar modificeto nozīmi neveenā citā areešu valodā neatrodas, ka tikai pee mums. Tapēc tos varam apzīmet par visinteresantakeem kultur-vārdeem, kādi mums jau agrakos raksteenos deezgan daudz uzrāditi. Bet akmens un ašmens nosaukumi norāda mums vistālaku sirmajā senatnē. Kulturstādu un mājlopu nosaukumi mūs noved jaunakmeņu laikmetā. Bet akmens un asmens vārdi mums uzglabajušees kā leecineeki no sen akmeņu laika Archeologija pirmos veenkāršos akmeņu daiktus sauc par eoliteem t. i. par austras jeb rītblāzmas akmeņeem, kā vēstnešus no pirmkulturas izcelšanās. Šee eoliti ir mūsu valodā saucami — par akmeņeem.

Ir pacelts jautajums, vaj mūsu sensenči t. i. areešu cilts izcēlusees tik jaunakmeņu laikmetā, jeb vaj ta bijusi jau senakmeņu laikā. Protams, ka šee kādus peerādījumus sadabūt būs ļoti grūti. Bet veens tāds norādījums uz senakmeņu laiku varetu būt gan mūsu pirmeroču nosaukums asmens. Līdz ar to varetu arī vērot ka mūsu senbalteešu valoda jau tai sirmajā senatnē bija veena no galvenakajām izloksnem.

II

Mūsu valodā atrodas vēl otrs akmens nosaukums t. i. akrims, kas pēc Ulmaņa vārdavas dažos apvidos topot leetots. Ša vārda etimologija ir tumša. Citās un arī leišu valodā tamlīdzīgu vārdu neatrodam. Var būt, ka tas tik ir sakropļojums no akmens blakus formas akmins. Mülenbachs savā jaunajā vārdavā par to arī nekādu paskaidrojumu nedod. Var tomēr būt, ka tas ir īsts sens

mūsu valodas vārds, kas senak kādu īpašu akmens rīka veidu apzīmejis, kas mums tagad vairs nav iespējams izzināt. Varbūt tas senlaikos apzīmejis kādu griezeju akmeni, tā ka to varetu sakarā vest ar kramu un verbeem krint, kramšit, kramstīt, kas apzīmetu berzetāju jeb kasitāju akmeni.

Jaun-akmeņu laikmeta izrakumos atrasti daudz un dažādi darba rīki un daudz pilnīgākā veidā neka senajā laikā, bez tam arī no dažāda materiala, paleelakai daļai gan vēl no akmens, bet arī no zvēra kaula un rageem. Atrodami netik veen cirvji, naži, kalti, zāģi, āmari, svārpsti, bet arī dzirnavas, galodas, seetu podi, akmens lemeši un pat adatas. No tam redzam, ka jaunakmeņu laikmetā kultura leelā mērā pacēlusees pāri par sena laikmeta primitīveem sākumeem.

Mums visvairak būs intresanti pārrunāt un salīdzināt zemkopības pirmos darba-rīkus un viņu nosaukumus. No sen-akmeņu laikmeta asmena nosaukums pārnāca jaunakmeņa laikmetā un tapa leetots kā asuma apzīmejums pee dažādeem daikteem, kuņeem tāds bija t. i. pee cirvja, naža, kalta, zāģa un lemeša.

Svarīgākais zemkopības rīks no seneem laikeem ir bijis un vēl tagad ir arkls. Ar arkla leetošanu īsta zemkopība ir sākusees. Preekš ta atrašanas varbūt bijuši pirmee mēģinājumi ar stādu kultivešanu, bet bez arkla tas vareja notiktees tik ļoti mazos šauros apmēros. Tapēc arkls ir jaunā istā kulturas laikmeta pirmais darba-rīks. Jantajums ir, vaj senareeši, kad tee vēl Europā kopā dzīvoja, jau arklu bija atraduši. Europas areešu tautu valodās gan atrodas līdzīgi arkla nosaukumi, bet trūkst tas sanskritā. No tam, leekas, jadamā, ka arkls vēlāk būs atrasts tik pēc sanskriteešu atdališanās un aizeešanas uz Asiju, jo citadi senindi arkla nosaukumu taču būtu uzglabājuši. Bet eekams šo jantajumu sīkaki iztirzajam un uz to atbildam, salīdzinasim dažādo areešu tautu arkla nosaukumus Europā.

Mūsu latveešu vārds arkls protams pilnīgi saskan ar leišu vārdu arklas. Mūsu vārds tikai ir saīsinats caur to, ka senais galotnes vokals a- mūsu valodā nominatīvā ir izkritis. Bet genitīvā, datīvā un lokatīvā tas uzglabajees: arkla, arklam, arklā. Bet mūsu tuvako kaimiņu nosaukumi ar mūsu vārdeem nesa skan. Vācu arkla nosaukums ir Pflug un tas ir pārņemts kreevu valodā: plug. Tā tad arī kreevi rādas savu arkla nosaukumu zaudejuši. Bet grieķu un latinu vārdi aratron un aratrum

savâ starpâ tapat saskan, kâ latveešu un leišu nosaukumi. Bet vaj tee saskan ar mūsejeem? Tomēr saknes vārds art ir tas pats, no kuŗa atvasināti mūsu un greeķu-latiņu nosaukumi. Tikai su-fiksi rādas būt savadi. No tam varetu domat, ka aršana sen-areešēem pirms sadalīšanās gan būs bijusi pazīstama, bet ne vēl pilnīgā veidā t. i. ar arklu. Varbūt zemes rušinašanu ar kapli jeb lāpstu pirmā laikā sauca par aršanu. Uz to varetu norādīt taisni atkal vārdi no mūsu valodas kâ ārdit, irt, irdinat, irdens. Aršanas nosaukumi ir tee paši greeķu un latiņu valodā lat. aro, latv. aŗu, greeķu aroō; arī kreevu valodā oratj, prus. artojs, leit. artojas un artojis — latv. arajs, greeķ. arotēs un arôtēr, slav. rataj — zemneeks.

Bet kad pameklejam dziļaki germaņu un slavu vārdu krājumos, tad atrodam arī tur senā kopīgā arkla nosaukumus tikai sakropļotā veidā, tā ka tee nav tulīt pazīstami. Vācešēem gan senais arkla nosaukums ir pazudis. Bet zeemeļgermaņu valodā tas ir uzglabājees tikai ļoti saīsinatā formā: ardr, kâ redzams, tas saskan ar latiņu vārdu aratrum. Ir atkritusi galotne -um un vidus silbē vokals -a- ir izkritis, jeb latiņēem -a- eelikts. Tā izcēlas saīsinājums artr, kuŗā vēl pēc germaņu konsonantu maiņas ceetais -t- pārgrozījees par -d-. Tapat slavu valodās senais arkla vārds ir sakropļojees, tā ka to bez salīdzināšanas pa daļai ar latiņu un arī ar mūsu vārda-formam nevar saprast un pazīt. Slavu un kreevu valodā atrodam arkla vārdu: ralo, čeku valodā radlo. Vispirms jācevēro, ka slavu valodās beeži parādas skaņu pārmešanos, uz ko jau angšak norādījam, kur senais vārds akmen caur skaņu pārmešanos pārgrozījees par kameņ. Tapat čeku radlo caur skaņu pārmešanos izcēlees no senaka ardlo un kreevu ralo ir vēl vairak sakropļots no radlo, kur dl ir asimilejees par veenkāršu -l-. Te nu jau redzam, ka ardlo un zeemeļgerm. ardr stāv veens otram pavisam tuvu: ardlo ir izskaidrojams no senaka ardro. Slavu valodās dažkārt -r- top pamikstinats par -l- tapat kâ balteešu valodās, sevišķi, kad blakus silbē arī atrodas šis ceetais r-skanis. Tā p. p. latveetis nesaka labprāt skroderis, bet skrodelis; ne skrīveris, bet skrīvelis; ne barbeeris, bet balbeeris. Kād tā sastādam greeķu, latiņu, sengermaņu un slavu vārdus: arotron, aratrum, ardr, un radlo (ardlo — ardro), tad redzam, ka tee pilnīgi saskan. Tikai vēl japameklē, kâ mūsu balteešu vārds arklas ar teem saskaņā vedams.

Kad aplūkojam grieķu, latīņu, germanu un slavu vārdus, tad eevērojām, ka tee atvasināti no saknes ar- t. i. no verba art, ar sufiksu -tro- jeb tra. Grieķu un latīņu vārdeem ir neutra galotne -n, bet slavu un germanu formam ta atkritusi. Kad nu salīdzinām ar šo parādību mūsu balteešu vārdu arklas, tad redzam, ka tas ari atvasinats no tās pašas saknes ar-, bet citu tautu sufiksa -tra- veetā pee mums eestājēcs sufikss -kla-. No tam varam spreest, ka senlaikis mums šis sufikss tāds pats ir bijis kā citām tautām, jo tas ir vispārīgs līdzekļa jeb eeroča apzīmejums. Tā tad jāpeņem, ka mūsu arkla vārds ir pārveidojēcs un peepēmis jaunaku formu, tā ka pirmā laikā tas nav skanejis arklas, bet artras. Še mums jāatzīstas ka šai gadījumā mūsu valodā parādas jaunaka forma, nekā grieķu un latīņu vārdā.

Bet kā nu senais vispāri areešu sufikss -tra- vareja izveidotees mūsu valodā par — kla —? Jau augšak peeminejam, ka latveetis nemil divās blakus silbēs -r- skaņu un tādā gadījumā pārvērš veenu -r- par -l-. Caur to no senā arkla nosaukuma artras vis pirms izveidojas — artlas. Tas pats noticis ari slavu valodās, kā ari augšak norādīts: radlo no ardlo senak artlo. Bet nu mūsu valodā ši vidus forma ilgi nav uzturējusees, jo ar to izcēlās jauna latveeša mēlei un ausij nepatīkama skaņu kopiba — tl, kāda mūsu valodā tapēc ari gandrīz nemaz nav sastopama. Tikai retā vārdā to atrodam p. p. katls, kas laikam to uzglabājis, lai būtu izšķīrāms no kakls. Tā tad veegli saprotāms, ka artlas nevareja šai nelatvīskā formā uzturētees, bet no ta izveidojas leit. arklas un sāisinats latv. arkls. Ir ari blakus forma arklis. To ari var leetot. Bet jāzin un jāeevēro, ka tas nav peeskaitāms pee -i- jeb j-deklinācijas un nav genitīvā jāsaka arkļa un daudzskaitlī arkļi bet arkla un arkli, jo -i- nominatīvā stāv senā -a- veetā kā ta sašaurinājums.

Ka senlatviji teešam arklu saukuši „artras“, to peerāda senā somu valoda, kuņā mūsu vārds ir pārņemts. Tur tas skan atra — vēlāk aua. Kā redzāms somi ari nav mīlejuši divi r-skaņas veenā vārdā. Papreekšu tee pirms -r- atmetuši vēlak līdz ar to ari -t- skani un tai veetā eeņēmuši kā izlīdzinājumu -u-. Germanu zinatneeki gan apgalvo, it kā somi arkla nosaukumu peepēmuši no zeemeļgermaņeem, kuņu valodā, kā jau peeminēts, atrodas arkla nosaukums ardr. Bet to nevar stzīt par pareizu. Jo somu vārds mūsu vārdam savā senajā formā stāv tuvāk. Bez tam

mēs zinam, ka somi un citas finnu ciltis visu lop- un zemkopības kulturu peenēmuši no senhalteēšiem. Treškārt ir peerādīts no Braungarta (Urheimat der Landwirtschaft), ka finnu tautu arkla forma ir tapati, kas sastopama pee mūsu senčiem.

III.

Eepreekšējā rakstā par arklu pacēlam ari jautajumu, vaj areešu tautas pirms šķiršanās jau arklu atradušas. Ar to stāv sakarā otrs jautajums, vaj senareeši jau īsto zemkopību pazinuši. Par to daži zinatneeki izsakās, ka nē, tapēc, ka sanskrita valodā arkla nosaukums neatrodas, kas ar mūsejo saskanetu. Šis eebildums protams ir ļoti vērā leekams, jo tapat kā pirmee mājlopu un labību nosaukumi: govs, avis, ašvas (zirgs), javas, pūri etc. uzglabajušees sanskritā un ari pee mums, tad vareja sagaidīt, ka ari arkla, ša svarenakā zemkopības rīka nosaukums, būs uzglabajees kā Europas tā ari Asijas areešu tautu valodās. Tomēr šis eebildums nav pilnīgi pamatots, jo nav loģiski, klusešanu katru reizi peepemt par negaciju. Nevar teikt, ka sanskritā itin visi pirmatneji vārdi būtu uzglabajušees, tā ka neveens no teem nebūtu pazudis.

Tā p. p. cilveka meesas locekļu nosaukumi droši ir bijuši kopīgi visām areešu tautam, ko redzam no tam, ka pat daži no eekšējām meesas daļām kā p. p. sirds ir uzglabajušees visās mūsu radneecīgās valodās, kā pee Europas tautam, tā ari sanskritā. Bet ne visi. Daži ir izzuduši veenā jeb otrā valodā un ari sanskritā. Tā p. p. senais auss nosaukums ir uzglabajees visās areešu valodās, tik sanskritā tas ir izzudis. Ari senais bardas nosaukums uzglabajees visās areešu valodās, tikai ne greeķu un sanskritā etc.

Tapat vareja notiktees ari ar sanskrita arkla nosaukumu, kas aiz kāda eemesla izzuda un tai veetā vēlāk eeeveesās cits vārds. Še varam vēl peebilst, ka armeņu valodā, kas ari peeder pee areešu asiātu spārna, senais arkla nosaukums tomēr uzglabajees, tikai sakropļotā veidā, kā jau vispāri armeņu valodas formas ir ļoti sakropļotas. Armeņu valodā arkla vārds skan: araur no senaka aratr. No tam var peepemt, ka ari citām asiātu spārna tautam kā sen-perseem un sen-indeem senais arkla vārds būs bijis, bet vēlāk izzudis. To pastiprina beidzot vēl Braungarts savā slavenā rakstā „Urheimat der Landwirtschaft“ (Zemkopības pirdzimtene) norādīdams uz to, ka pee sen-indeem ta pati arkla forma atrodama kā pee mums.

Visu augšak sacīto eevērojot leekas būt peerādīts, ka sen-areeši jau arklu būs atraduši, kad viņi kopā dzīvoja savā pirmdzimtenē Europā un sen-indi, sen-persi un armeņi šķirdamees no mums, to būs paņēmuši līdz uz Asiju aizejot. Sanskriteeši un sen persi seno nosaukumu ar laiku gan aizmirsuši un jaunu peņēmuši, bet armeņi to vēl līdz šim uzglabājuši.

Vēl ir divi vārdi peevedami, kas uz seno arklu atteecas. Tee ir greeķu vārds ofnis un prūšu vagnis. Šee abi etimoloģiski saskan un ari pēc nozīmes. Ari šis peemērs ir ļoti intresants un peerāda mūsu balteešu valodu pirmatnīgākās formas, nekā sen-greeķu valodā. Greeķu vārds ofnis ir sakropļots jau caur to, ka viņu valodā izzudis senais skanis -v- p. p. latv. velku, greeķ-helko; latv. vērgs, greeķ. ergon; latv. vanags, greeķ. anaks etc. Tā tad varam droši peņemt par greeķu vārda senaku formu: vofnis. Tad vēl senais gh- skanis pārveidojies par ph jeb f, tā ka japeņem par greeķu vārda pirmatnejo formu: voghnis, kas līdzinas sen-prūšu vārdam vagnis. Vārda nozīme ir lemesis. Jādomā, ka šis vārds ir ļoti sens un bijis visu balteešu tautu kopīpašums, jo viņa etimologija no mūsu valodas veenkārši izskaidrojama, proti no vāga ar sufiksu — nis t. i. vāgu daritajs. Vēl vairak. Tā ka balteešu tautas no sen-seneem laikeem dzīvojušas zeemeļos pee mūsu Baltijas jūras, bet greeķi tālu deenvidos, tad nekādi nav domājams, ka veeni no otreem šo vārdu būtu aizņēmušies, bet jādomā, ka tas bijis sen-kopīgs vārds sen-areešiem, kad tee vēl nebija izšķīrušies. Pee citām tautām tas ar laiku izzudis, kā ari latveešu valodā un ta veetā eevēses cits vārds — lemesis, bet prūšu un greeķu valodā tas uzglabajies kā seno laiku leecineeks.

2. Cirvis. Var domāt, ka cirvis ir veens no vispirmakeem darba-riķiem sen-akmeņu laikam beidzoties un jaun-akmeņu laikmetam sākoties, jo viņa forma stāv tuvāk pirmatnejiem asmeņiem nekā citi specialee kultūras rīki, izņemot varbūt āmaru (plaktu), kuŗš pirmā laikā no cirvja nemaz neizšķīras un tapa leetots abeem nolūkiem. Bet nu cirvja nosaukums mūsu areešu valodās tā nesaskan, kā arkla vārds, Sevišķi mūsu balteešu vārds, latv. cirvis, leit. ķirvis, nav līdzīgs neveenam areešu cittautu vārdam, bet ir pavisam atsevišķs nosaukums, kas tapēc rādas izcēlees jaunākā laikā, kad citas tautas un ari slavi un germaņi no mūsu senčiem jau bija nošķīrušies. Rādas, ka tad mūsu senči seno cirvja no-

saukumu būs pazaudejuši un ta veetā aiz kādeem cēloņiem jaunu t. i. tagadejo vārdu peņņēmuši. Sastatisim kopā attecīgo tautu cirvja nosaukumus: kreev. tapor, vācu Beil un Axt, lat. securis, grieķ. pelekys. Te nu izrādas, it kā sen-areešiem nemaz nav bijis vēl cirvis pazīstams, bet tas tik jaunākā laikā pēc tautu izšķiršanās atsevišķi katrā tautā par sevi izgatavots un atsevišķi nosaukts, caur ko izskaidrojās šee atsevišķee cirvja nosaukumi.

Bet nu tomēr ir veens intresants leecineeks no senās tautu kopdzīves uzglabajees, kas peerāda pretejo uzskatu, proti, ka sen-areešiem ir gan bijis jau cirvis pazīstams un ari savs kopejs cirvja nosaukums. Ir uzglabajees sanskritā cirvja nosaukums, kas saskan ar augšmineto grieķu un laikam ari ar kādu līdz šim neeevērotu leišu vārdu. Sanskrita valodā atrodas vārds: parašus, kas nozīmē cirvja veidīgu rīku jeb sava veida cirvi. Uz pirmo acmirkli šis sen-indu vārds gan izrādas tāds savads un nelīdzīgs grieķu vārdam pelekys. Bet tikai drusku salīdzinot tas leekas tūlit pazītees kā tas pats vārds, tikai pēc sanskrita skaņu paraduma pārveidojees. Skaņu pārmaiņas šai vārdā noīkušas vairakas. Pirmkārt, kā zināms, sanskritā daudz vārdos pirmatnejs -l- pārvērtēes par -r- p. p. mūsu vilks, leit. vilkas — sanskr. vrkas. Visās citās areešu valodās uzglabajees senais -l-, tā tad tas atzīstams par pirmatnīgu. To eevērojot jāpeņņem, ka sanskrita vārds parašus agrak skanejis palašus. Tapat ir ar -š- skani, kas sanskritā, kā ari pee mums, beeži izveidojees no senākā k caur -j- eespaīdu p. p. leišu un latīņu valodā pekus, lops, sanskritā pašus; grieķu val. kyon gen. kynos, latv. suns un kuņa, sanskr. šva gen. šunas. Tā tad varam kā sanskrita cirvja vārda pirmatnīgo formu uzstādīt palakus, kas nu grieķu vārdam pelekys stāv pavisam tuvu. Gala silbes vokals neiztāisa nekādu starpību, jo senākā laikā grieķu valodā y (ū) tapa izrunats kā -u-. Atleekas vēl tikai vokali, sanskritā -a- un grieķu valodā -e-, kuņi nesaskan. Bet šee vokali visās valodās mainas, p. p. pee mums — vedu un vadu, nest un nasta, ķert un kārt (aīzkārt) etc. Daudz vārdos -e- ir pirmatnīgaks nekā -a- p. p. pekus — sanskr. pašus, tā sevišķi sanskritā beeži -e- par -a- pārvēršas. Dažos vārdos atkal -a- ir pirmatnīgaks nekā -e-.

Visu to eevērojot redzam, ka sanskrita un grieķu cirvja nosaukumi ir pilnīgi tee pašī, tikai izveidojušees katrs pēc savas valodas skaņu īpašībam. Ari pašī savās izloksnēs redzam tādas skaņu

pārmaiņas p. p. tēvs latgaleešu izloksnē skan: tāvs, dēls — dāls etc. Vaj cirvja nosaukumā -e- ir pirmatnīgaks t. i. grieķu vārdā pelekus, jeb -a- sanskritā palakus, tas grūti nosakams. Varbūt pašā pirmatnīgākā sen-areešu formā vēl nebija nekāds vokals, jo tanis senlaikos -l-, -r- -n- vareja tapt izrunāti skaņoši kā pusvokali, bez citu vokalu palīdzības, — plkus, kā vļkas, tā ka vēlāk no tā vareja izveidotees visada izruna: pelekus, palakus, palkus, plakus.

IV

Ka sen-areešiem viņu kopdzīves laikā cirvis, zinams no akmens, ir bijis pazīstams, to peerāda jau salīdzinātie nosaukumi, grieķu valodā pelekys un sanskrita parašus, senak palakus. Bet nu atrodams vēl viens leecineeks no senajiem laikiem, kas uzglabājees leišu valodā un kas līdz šim nav tapis eevērots, tas ir — plaktukas. Pee ta mums drusku japakavejas, lai varam pārleecinatees, ka tas ar pārrunateem grieķu un sanskrita vārdeem saskan. Še vispirms janodala vārda celms un sufikss. Vārda celms ir plak- un sufikss -tukas, kuŗš ir kombinets no parastā sufiksa -ukas ar -t- peelikumu laikam kā saisinajumu no -tu- tuva un apzīmē tiklab līdzekļi, kā ari deminutivu. Bet celms plak- acim redzot ir peelidzinams, paņemot nost galotni, senajam sanskrita celmam palak- un grieķu celmam pelek-. Kad peeņēmam pirmatnejo bez vokala celmu plk-, tad visas trīs formas var veegli izskaidrot, bet leekas, ka leišu celma forma kā isakā būtu atzīstama par pirmatnīgaku un dabiskaku, neka sanskrita un grieķu formas. To varam vērot, kad pameklejam izskaidrot ša vārda pirmnozīmi.

Sanskritā parašus nozīmē kādu cirvja veidu, tā tad vēl nepilnīgi izveidotu cirvi. Leišu valodā plaktukas līdzīgi plaktuvai nozīmē: iskapšu kapinamais āmaris, un vispārīgi āmaris. Ari latveeši dažos apgabalos tādu par plaktu sauc. Tā tad še redzam seno ša rīka attīstību: visprimitīvākā vēl nenoteikta forma un nozīmē] pee mums t. i. vēl tā kā vidus-forma starp āmaru un cirvi, tad sanskritā jau vairak cirvja veids un pee grieķeem pilnīgi cirvis.

Tad visintresantākais ir tas, ka no leišu valodas vislabaki varam izskaidrot senā cirvja nosaukuma pirmnozīmi. Leišu valodā atrodas vēl vispāri leetojams verbs plakti, kas ari dažos mūsu apgabalos uzglabājees un nozīmē sist, kult etc. p. p. is-

kapti plakt, ari linus plakt (kulstit) etc. latv. plakt un ari placinat — kapinat. No ša verba daudz citi vārdi ir atvasināti p. p. plakte, siteens; plaktinis, seers, kas ar sišanu sagatavots; plaktuve, kulsteklis; plakutis, mūks, kas sevi sitas etc. No tam redzam ka šis vārds leišu valodā neveen dzīvs nzturejces no sen-seneem laikeem, bet vēl ir attistības spējīgs un dzinis daudz atvases. Ta tad plaktus jeb plakts savā pirmnozīmē ir sitamais; plaktuks ir deminutivs, mazs sitamais. Ši nozīme norāda uz jaun-akmeņu laikmeta pašēem sākumeem, kur sitamais un cērtamais rīks vēl nebija nošķirts, bet vēl bija veens un tas pats.

Par plaktu jeb plaktuku mēs varam nosaukt āmaru, kas mums ir pārņemts no vācu valodas un tapēc atmetams. Āmaru gan ari sauc par veseru jeb vesaru. Bet tas laikam nav latvisks vārds, jo tas neatrodas ne leišu ne citā radu-valodā, bet gan igauņu valodā ar to pašu nozīmi. Tapēc jedomā, ka tas pee mums no turesnes būs pārņemts. Tas protams arī jaatmet. Kapēc lai neceļam gaismā un neleetojam savu sen-seno nosaukumu, kas uzglabajees mūsu valodā kā leecineeks no pirmkulturas sākumeem.

Mūsu cirvja nosaukums leit. kirvis tomēr ari nav jauns, bet sneedzas tālu atpakaļ senkulturas laikos un tapēc ir ļoti intresants. Viņa etimologija ir veenkārša un skaidra. Vārds cirvis ir atvasinats no saknes cir- leit., kir-, kuņas tāļak paplašinatas peeleekot sufiksus -p- un -t-, ar ko ir attistiti verbī cirpt, leit. kirpti un cirst (no cirt-t, certu, cirtu), leit. kirsti. Pee pirmatneja celma cir ir peelikts daritaja sufikss -vis: cir-vis t. i. cirtejs, tapat kalvis leit. kalejs, keleivis-ceļeivis, kareivis, burvis etc.

Ari slavu valodās cirvja vārdu atrodam: črvj, baltkr. červj, kreev. čero ar nozīmi cirpe (sirpe). Tad vēl greeķu valodā sastopam sakni kir-: keiro, ar nozīmi greest jeb cirst. Tāļak ta vairs nav sameklejama.

Kad nu visu sacito salīdzinam, tad varam vērot, ka pirmlaikos kad cirvis un āmars vēl bija veens rīks, to nosauca par p(a)laku jeb plaktu t. i. par siteju, bet kad abus rīkus sāca nošķirt un jaun-akmeņu laikam sākotees izveidoja īstenu cirvi t. i. cirteju, tad tam mūsu balteešu senči deva nosaukumu kirvis, bet pirmatnejo rīku joprojam sauca par plaktu. Turpretim sanskriteeši un greeķi pirmatnejo vārdu palaku jeb peleku peepatureja tāļak cirvja nozīmei un seno rīku kā āmaru nosauca ar citu vārdu.

Ka mūsu cirvja, kirvja vārds ir ļoti sens un sneedzēs atpakaļ līdz pirmkulturas laikam, to peerāda neveen angšminetais greeķu saknes vārds, bet arī viņa pārņemums finnu valodās, kur tas skan: kirves. Kā jau vairakkārt norādīts, ugrofinnu tautas pirmkulturas eespaidus peņēmuši no sen-balteešiem vissenakos laikos, pa daļai varbūt pat tai laikā, kad areešu tautas vēl dzīvoja kopā, jeb drīzi pēc sen-indu un iraneešu aizejas no mūsu apgabaleem uz Asiju.

Senos laikos mūsu Baltijas apgabalos p. p. Ruģenu salā krama-cirvi izgatavoti pārdošanai leelā daudzumā un tā uz visām pusēm izplatīti.

Arī ecešas ir veens no senajeem darba-rīkeem, jo viņu nosaukums atrodas neveen pee balteešu tautam: leit. ekečjos un prūs. aketes, bet ir pārņemts finnu valodās, kas tapat leecina par viņu senumu: som. ekehā jeb äkehe. Ir citās areešu valodās to pašu nosaukumu sastopam: vāc. Egge, lat. occa (okka), greeķ. oksine.

Arī lāpsta peeskaitama pee senajeem darba rīkeem, kas redzams no tam, ka tā līdzī cīteem zemkopības peederumeem aizņemta no mūsu senčieem un pārgājusi pee finnu tautam. Mūsu lāpstas nosaukums saskan ar kreevu vārdu lopata, leit. lapeta, prūs. lapta, som. lapia, kas ir saīsinājums no senaka lapita. Mūsu latveešu vārda formā „lāpsta“ -s- ir vēlāk eelikts. Vistuvāk tā stāv prūšu vārdam lapta.

Laikam arī kaplis ir ļoti sens darba rīks. To atrodam leišu valodā tai pašā formā un nozīmē — kaplis. Tas saskan etimoloģiski ar slavu kopje un greeķu kopis, kas nozīmē kaujamo nazi. Šis vārds atvasināts no kapt, no kuļa top leetota vairak iteratīva forma kapat, kas nozīmē vairakkārt rakt. Prūšu valodā atrodam vārdu enkaps (pareizāki inkaps) t. i. eerakts. Slavu valodās tapat top leetots verbs kopatj rakt, greeķ. kopto, persu valodā kafad — rakt. No kapt atvasināts mūsu valodā kaps leit. kapas, prūs. Angtakaps.

Mūsu vārds nazis acīm redzot ir attīstīts no nags ar jotetu galotni naģis. Daži gan domā, ka tas nav latvisks, bet pārņemts no kreevu valodas — nožj. Pee tam norāda uz to, ka leišu valodā ir cits naža nosaukums peilis, kas savukārt pārņemts no vācu valodas — Beil. Bet šās domas neleekas būt pamatotas. Jo nav lāga domājams, ka mūsu balteešu senčieem, ne senajeem latveešiem ne leišiem nebūtu bijis nazis pazīstams un teem nebūtu bijis arī

savs naža nosaukums. Akmeņa naža nosaukums mūsu senčiem gan leekas izzudis, jo vārds nazis jau to izsaka, ka tas pirmā laikā no naga tapis izgatavots, kas noticees gan jaunakmeņu laikmetā pirms bronzas un dzelzs atrašanās. Akmeņa naža nosaukums laikam izzudis, kad sāca leetot zvēru nagus. Ka kreevu vārds ar mūsejo saskan, tas vēl nebūt nav peerādījums, ka mūsejs būtu no kreevu valodas pārņemts. Ari mūsu valodā ir peemēri, kur ģ pārvēršas par z p. p. maz no maģ, ģintars — dzintars un ari zīgars, zinat no senaka ginet etc. Mūsu vārds nazis droši bijis ari leišu valodā, kur tas no vācu vārda peilis ticis izskausts. Naga nosaukums vispāri saskan areešu valodās: sanskritā nakhas ar nozīmi rokas jeb kājas pirksts un zvēra nags, pers. naksan, greek. onyks, lat. unguis no senaka nugvis, vāc. Nagel, prūs. nagutis, leit. nagutis demin. no nagas, kreev. noga, kāja; nogotj, nags.

Akmens-naža nosaukums leekas bijis kšuras, kas uzglabajees sanskritā, jo tas saskan an greeķu vārdu ksyron. Tāds vārds mūsu sen-balteešiem nav bijis patikams un] nav eevesees, kā ari vispāri kš-skanis vārdu sākumā balteešu valodās nav uzglabajees.

Rati un braukšana.

I

Rati un braukšana norāda jau uz vairak attīstītu kulturas dzīvi t. i. uz zemkopības nodibinašanos, kur jau ir vairak ko vest, proti zemkopības produkti. Nomadu dzīvē var iztikt bez ratu, jo jāšus, kur ceļu nava, var veeglaki tikt uz preekšu. Ari nedaudzas mantas var uz lopeem salikt un aiznesat, kad pārceļas uz citu dzīves veetu. Tā p. p. žīdu ciltstēvi Abrams, Isaks un Jekabs bijuši nomadi, kuŗiem nebija ratu un ceļojot no veenas veetas uz otru tee izleetoja lopus: kameļus un ezeļus. Tapat no Egiptes izejot žīdeem nebija ratu, bet tee visi gājuši kājam un lopus dzinuši līdz.

Ratu konstrukcija un uztaiššana protams ari prasija jau tāļakas kulturas attīstības. Senakmeņu laikmetā pee primitivajiem darbarīkiem un ari jaunakmeņu laiku sākumā ratu izgatavošana nav domājama, bet tikai vēlāk, kad darbarīki bija smalkaki izstrādāti.

Pameklesim nu, kādas leecības šai ziņā mums dod mūsu balteešu un citas areešu valodas par mūsu sentēvu dzīves kulturas

stāvokli. Pameklesim taņis un salīdzināsim vārdus, kas zīmejas uz rateem un braukšanu, vaj tee ari saskan un caur to leecina, ka mūsu senčēem jau pirmlaikos rati un braukšana bijuši pazīstami.

Te nu tūlit atduņamees uz ļoti šaubīgu parādību. Ne tik veen mūsu tuvako kaimiņū, bet ari mūsu pašu balteešu valodās neatrodam gaidīto saskaņu. Kā zināms, kreeveem ratu nosaukums ir telega, vāceēšem Vagen, leišeem vežimas. Kad paskatamees tāļak latiņu un greeķu valodā, tad tur jau netik nevaram ceret ratu nosaukumus atrast tādus, kas ar mūsejo saskanetu. Tā ari irā. Greeķu valodā ratus sauc harma, latiniski currus un vehiculum. Tā tad atkal atsevišķi nosaukumi, kas ar mūsu vārdu nekādi nav salīdzināmi. Uz tāļako saskaņu ar senindeem jau tad vairs nav ko domāt. Ko no tam lai mācāmees? Ikkatrs domās, ka mūsu sen-senčēem areešeem, kad tee kopā dzīvoja, rati nebūs bijuši pazīstami un tee tad laikam vēl atradušeēs zemā nomadu stāvoklī. Savāda parādība vēl turklāt ir tā, ka vācu ratu nosaukums Vagen pārņemts mūsu valodā un tālu mūsu tautā izplatījees. Visvairak tas peņņemts Vidzemē un Rīgā, kur neveen zirgu braucamos ratus, bet ari dzelzceļu vagonus saukā par vāģeem. Ar dzelzceļu šis vācu vārds beidzamā laikā jau top šai nozīmē stipri leetots ari Kurzemē un peņņem ari zirgu braucamo ratu nozīmi. Ja nestāsimees tam nopeetni ūretim, tad tas pārņems visu Latviju un galu galā izskandis mūsu senseno intresanto senkulturas leecineeku. Vidzemē dažos apgabalos ratus un vāģus tā izšķir: ar pirmo vārdu nosauc prastos darba ratus, turpretim smalkakos braucamos ratus ar vācu vārdu dēvē par vāģeem. Apzīņģeem tauteešeem zināms še stingri jauzstājas: šis vācu vārds jaatmet un savā satiksmē ļaizskauž viņa turpmaka leetošana.

Visvairak jābrīnas par ratu nosaukumu dažādību starp mūsu tuvakeem ciltsbrāļeem latveešeem un leišeem. Vaj tad ratu taisīšanas māksla pee mūsu senčēem tik vēlū būtu izcēlusees, t. i. kad senbalteeši bija izšķīrušeēs? Tomēr tas nav domājams.

No citeem novērojumeem jau esam mācījušeēs, ka neveen senbalteeši, bet sen-areeši jau bijuši zemkopji, ka viņeem vismaz divi labības sngas ir bijušas izkoptas un arkls bijis leetošanā. Tapēc jāpameklē ceešaki par ratu nosaukumeem, vaj neatrasim viņū senās pēdas. Veens novērojums jau ir jāpeeēzīmē, kas norāda uz ļoti seneem laikeem un tamdēļ ir ļoti intresants, proti ka

mūsu balteešu latvju vārds gan veenskaitlī, bet savā senajā formā -- ratas pārņemts finnu valodās un kā mums jau no agrakeem peemēreem zinams, tas noticees ļoti senis laikis — visadā ziņā pirms dzelzslaikmeta, jebšu protams ne sen — bet gan jaunakmeņu periodā.

Veenskaitlī rats atrodas arī leišu valodā — ratas ar to pašu nozīmi, kā pee mums t. i. ritenis. To eevērodami atrasim turpmakas pēdas pameklejot ir citu tautu valodās. Arī vācu valodā atrodas tas pats vārds, zinams sakropļots ar galotnes atkrišanu un t- pamīkstinajumu un tādā veidā skan: Rad ar to pašu nozīmi kā pee mums un leišu valodā t. i. ritenis. Un beidzot to pašu atrodam arī latīņu valodā: rōta — ritenis. Še senais īsais -a- ir pārvērtēes par ō un senā galotne -s ir atkritusi. Kad nu vēl tālak paskatamees grieķu vārdu krājumos, tad tur par velti meklejam, jo tur neveena vārda neatrodam, kam būtu ratam līdzīga forma un tam līdzīga nozīme. Bet nu gan sen-indu valodā sanskritā! Tur atrodam ne tik veen mūsu vārdam līdzīgu vārda formu — ratas, bet ar to pašu nozīmi, kā mūsu valodā t. i. neveen ritenis, bet rati. Tas ir ļoti intresants un svarīgs atradums.

Kā nu šās nozīmes lai izskaidrojam? Pats par sevi saprotams ar veenskaitlī rats, senak ratas, kā redzams arī leišu un sanskrita valodā bija papreekšu ar nozīmi — ritenis un to tas arī līdz šai deenai nozīmē un top vēl leetots mūsu un tapat leišu, vācu un latīņu valodā. Bet ar veenu riteni veen, kad mūsu senenči sen-areeši to bija uztaisījuši, nevareja braukt. Lai rati būtu, ar ko braukt, vajadzēja vismaz divi riteņus salikt. Nu vajadzēja izšķirt riteni un ratus. Te nu bija divejāda eepējība. Vaj nu ratu paturet savā pirmnozīmē t. i. kā riteni un salikto braucamo aparatu nosaukt ar jaunu vārdu, jeb otrādi rata pirmnozīmi (riteni), modificēt un ar to nosaukt braucamo aparatu, turpretim veetā radīt jaunu vārdu. Pirmo ceļu ir gājuši leiši, vāceeši un latīņi t. i. tee ir peepaturejuši rata pirmnozīmi (ritenis) un braucamam aparatam radijuši jaunus nosaukumus: vežimas, Vagen, currus jeb vehiculum. Greeķi un slavi ir seno rata nosaukumu pavisam zaudējuši. Latveeši turpretim un senindi ir otro ceļu gājuši t. i. viņi ir nosaukuši braucamo aparatu ar to pašu vārdu ratas-rati (daudzskaitlī) ar ko papreekšu nosauca riteni un vēlāk latveeši ta veetā radija šo jauno nosaukumu — „ritenis“.

Vaj mūsu vārds ritenis ir īsti jauns vārds? Leekas gan, jo

vēl vispāri mūsu tautā nav izplatījees. Vairak to leeto Kurzemē, Vidzemē turpretim vairak ratu, jebšu tur ari ritenis ir pazīstams. kā ari rats veenskaitlī Kurzemē riteņa nozīmē. Bet tā ka mūsu valodas vārdi vispāri ir ļoti seni un ari jaunakee nosaukumi eet tāļu tāļu atpakaļ senatnē, tad var būt, ka ari ritenis būs gana sens vārds. Rats un ritenis acim redzot no tās pašas saknes ir atvasināti un nevar teikt, ka ra- būtu pirmatnīgaka sakne nekā ri-. Ir mums citos vārdos līdzīgas skaņu rindas p. p. birt — bērt — barstīt, vert — virinat — varstīt — vārti; vezt — vīzinat — vazat etc.

Kuŗš ceļš nu būs bijis pirmatnīgaks, vaj tas, pa kuŗu gājuši leiŗi, germaņi un latīņi jeb tas, uz ka turejuŗees sen-latvji un sanskriteeŗi? Droŗi veen mūsu un ņanskriteeŗu. Jo citu tautu nosaukumi raditi vēlak, kad tās no pirmtautas kopibas bija noŗķīruŗās, kas taŗu notikas vēlakā laikā. Turpretim sanskrita un latveeŗu vārda nozīme peerāda, ka sen-areeŗeem neveen riteņa nojēgums t. i. kaut kāds apaļums ir bijis pazīstams, bet leetoti ari jau rati mūsu tagadejā nozīmē. Saprotama leeta, ka leiŗu ratu nosaukums veŗimas ir samērā ļoti jauns un viņeem no sākuma ari būs leetots pirmatnīgais vārds, laikam tapat daudzskaitlī kā pee mums, t. i. ratai.

Tā tad mūsu vārds rats un seviŗķi daudzskaitļa veidā rati kā braucamais aparats ir ļoti intresants, kas pee mums uzglabajees savā pirmnozīmē tāpat kā sanskritā veenskaitlī. Tapēc tas ir visadā ziņā tā uzturams un leetojams kā leecineeks no vis-senakeem laiķeem.

II

Ka rati ir bijuŗi jau senareeŗu un līdz ar to ari senbalteeŗu kulturas eeguvums, tas peerādams vēl ar daŗeem nosaukumeem, kas stāv ar rateem un braukŗanu sakarā. Tāds nosaukums ir ass, kas tapēc ļoti intresants vārds, ka tas uzglabajees visās areeŗu valodās. Sastatisim kopā ta izveidojumus, kā tee ņais valodās parādas. Vistuvak mūsu vārda formai zinams stāv leiŗu vārds — aŗis, kuŗa ir senaka forma un saskan ar mūsu daudzskaitļa formu asis. Kreevu vārds ir sakroplots — osj, kas ir saŗisinajums no slavu formas asi. ņe senais eesākuma a- ir sagrozīts un pārvērstis par o- un senā nominativa galotne -s ir atkritusi. Tā ari pee ņa kā pee daudz citeem kopigeem vārdeem redzam, ka mūsu balteeŗu tautas uzglabajuŗas daudz senakas formas nekā

slavi. Tapat germaņu vārdu formas ir sakropļotas un saīsinātas' to redzam arī pēc asis nosaukuma — achse senvācu: ahsa. Tuvu mūsu vārda formai stāv latīņu vārds axis, sevišķi blakus forma assis. Grieķu vārds ir sagrozīts ar sufiksu -on: axōn. Sanskritā asis nosaukums šķan: akṣas.

Šis visām areešu tautām uzglabātais ass- nosaukums skaidri pierāda, ka senareešiem rati ir bijuši leetojami kā braucamais aparāts, jo kur asi leeto, tur vismaz ir divi riteni, ko ass saveeno.

Otrs tikpat intresants vārds, kas ar rateem un braukšanu stāv sakarā, ir — jūgt un jūgs, kas arī visās areešu valodās uzglabātais. Lai varam par to labāki pārleccinatees, sastāsim kopā atteccigos vārdus no šām mūsu radneecīgajām valodām.

Mūsu vārda formai jūgs, senak jūgas, vistuvāk stāv sanskrita vārds jugas. Pēc tā nāk latīņu vārds jūgum, kas no mūsu formas tikai caur tam izšķiras, ka tam ir neutra galotne -um senak -om jeb -on, balteešu valodās -an, kā p. p. patlaban. Kuŗa forma šim vārdam ir pirmatnīgāka, neutra jeb maskulina, tas grūti nosakāms. Rādas gan, ka neutra forma, jo tā bez latīņu valodas uzglabātais arī grieķu, slavu un germaņu valodās. Bet daudz vārdi parādas blakas formās. Grieķu vārds ir sakropļots: j- pārvērtēts par dz- skani un -u- par -ū- un tā izveidojēts viņu valodā — dzūgon ar blakus formu dzūgos. Daudz vairāk vēl sakropļoti ir slavu un germaņu vārdi: got. juk, vāc. Joch, bet slav. igo.

Leišu valoda uzglabājusi seno nasalo -n- un ar to izšķiras ne vien no mūsu, bet arī no citām areešu valodām. Tā viņu vārds šķan jungas. Leekas, ka šī vārda forma būs pirmatnīgākā un pat senāka ne kā sanskrita jugas. Arī latveešu valodā senos laikos šis nasalais -n- bijis, ko leccina' garais vokāls, jeb diftongs, kas pēc -n- izkrišanas eestājis un arī blakus formas, kas vēl tautā top leetotas p. p. dūcis un duncis, līcis un lincis, beedrs un bendrs, triekt un trenkt etc. Tā arī mūsu vārds jūgs agrāk skanejis jungs un ar pilno galotni tapat kā leišu valodā, jungas.

Jūgs zināms atvasināts no verba jūgt, leit. jungti, lat. jungo, grieķ. dzeugnūmi. Visi šie vārdi pierāda, kā senareeši un tapat arī senbalteeši ir jūguši vērsus un ar teem aruši un arī braukuši. Jūgs, kā zināms, nebija rīkeem līdzīgs, ko zirgam kaklā mauc, bet bija vērsim galvā leekāms.

Bet varbūt pirmlaikos vērsus ir jūguši tik pēc arkla. Ar

vārdu jūgs un jūgt vēl nevar peerādit, ka mūsu sensenči vēršus jūguši ari braukšanai. Peerādits tas top caur tam, ka augšak aprakstitos vārdus: rati un ass, ar jūgu un jūgt sastata kopā. Jo rati taču citur netapa leetoti, kā braukšanai. Bet še mums vēl veens ļoti intresants vārds uzglabajees un proti tik pat sens, kā rati un jūgs, kas apzīmē pašu braukšanu.

Mūsu vārds braukt ir jaunakā laikā šai nozīmē eevesees, Jsteni tas nozīmē ar roku pārbraukt, ko vāciski nosauc streichen un streifen. Nu mums tāda vārda trūkst un esam tai veetā peepēmuši šos vācu vārdus: striķet un stripot. Taču mūsu senais braukšanas nosaukums — važat jeb važot vēl nav aizmirsts, bet top tautā šur tur leetots un sastopams ari mūsu dainās. Tā tad to var pilnīgi leetot un vairak izplatit. Intresanti, ka šis mūsu vārds saskan neveen ar leišu vārdu važoti. Ta pati sakne atrodama visās areešu valodās: sanskritā vah-, lat. veh-o, no kuņas atvasinati citi ratu nosaukumi, sanskr. vahana, lat. vehiculum. vāc. Vagen, greeķ. ochema no senaka vochema. No tās pašas saknes atvasinats ari mums eesākumā neizprotamais leišu ratu nosaukums vežimas, tapat prūšu vesis (vezis), kas nozīmē kamanas. Vežimas zinams ir jaunakā laikā peepemts vārds, kas ir tas pats, kas mūsu valodā — vezums. Tā tad še ir sajaukti divi nojēgumi, rati un vezums.

Mūsu valodā deemžēl senais saknes vārds verbs vez t ir izzudis un sajaucees kopā ar otro tam tuvu stāvošo vārdu vest no ved t. Mums tapat divi vešanas nosaukumi bijuši kā leišu un slavu valodās, proti: 1) vest pee rokas — ar konsonantu -d-: es vedu un 2) vest ratos — ar konsonantu -z-: es vezu, tu vezi, viņš vez, mēs vezam etc. Ka tāds vārds mums bijis un vispāri tapis leetots to peerāda no ta atvasinatee vārdi: vezums, važat, vizinat un augšak jau peevestais važat jeb važot. Jaunakā laikā peepemtais vārds važonis, vācu fūrmaņa veetā, tai ziņā ir kļūdains, ka tas īsti nenozīmē vezaju t. i. kas citu vez, bet kas pats važo t. i. brauceju. Tā tad tai veetā būtu pareizaki jasaka: vezonis jeb vazonis.

Kad tā sastādam kopā ratu nosaukumus ar pee teem peederigeem citeem kopigeem vārdeem, kas areešu valodās uzglabajūsees, kā ass, jūgs un vezt, važat, važot, tad nav ko šaubitees, ka senareeši jau pirms izšķiršanās ir pazinuši ne veen rīteni, bet jau pilnīgus ratus un braukšanu ar teem.

Belgu peezīme. Kad visus tos preekšmetus sapemam kopā, ko zem nel. J. Bisseneeka dotā virsraksta „Latveešu saimnieciskā senkultura“ esam apcerejuši, tad paceļas mūsu gara-acu preekšā intresanta aina no mūsu tautas aizvēsturigeem laikeem. Mēs redzam mūsu senčus kopā ar citām areešu tautām nevis kā kādus mežonūs, klaidonūs jeb nomadus, bet jau ar eevērojamu kulturu, kā zemkopju tautu. To leecina visi tee lopkopibas un zemkopibas nosaukumi, kas nav pārņemti no citām tautām, bet ir mūsu un citu areešu tautu valodās uzglabājušees kā kopīpašums no senās kopdzīves laikeem vairak tūkstošus gadus pr. Kristus.

Visintresantakā parādība pee tam ir ta, ka mūsu balteešu t. i. latveešu, leišu un prušu valodās uzglabājušees šās senkulturas nosaukumi vairak un pirmatnigakā formā, ne kā citās areešu valodās. Daži mūsu vārdi uzrāda pat pirmatnigaku veidu, nekā senindu un sanskrita valodā. Tad vēl no ļoti leela svara ir eevērot, ka mūsu valodā uzglabājušees arī saknes vārdi, no kuŗeem šee pirmkulturas nosaukumi atvasināti.

No visa ta varam vērot par mūsu senču seno dzīves veetu un par viņu stāvokli citu areešu tautu starpā. Mūsu senči nevar būt daudz staigājuši, jo tad mūsu valoda būtu sajaukusees ar citu tautu eespaideem un būtu vairak sabojata un sakropļota, kā to redzam p. p. pee vācu un kreevu un citām areešu valodām. Tā tad jadomā, ka senbalteeši areešu kopdzīves laikā atradušees netāļu no mūsu tagadejās dzimtenes. Citas tautas turpretim ir no mums aizgājušas un vairak jeb mazak samaisijušās ar dažādām neareešu tautām. Ari senindu valoda vēlāk ir ļoti sabojata, tā ka ta sanskritam vairs ļoti maz ir līdzīga. Bet mūsu, sevišķi leišu valoda ir uzglabājusi vissenakas formas, kas vēl top leetotas, ko neveena cita areešu valoda vairs nevar uzrādīt. Ja mūsu senči senajos laikos būtu nākuši no tāleenes un ar citām tautām maisijušees, tad arī mūsu valoda būtu sakropļota.

To eevērojot varam spreest, ka mūsu senči atradušees vairak centrā starp citām areešu tautām, kuŗas no mums nošķirušās katra uz savu pusi, kā tagadejs geografiskais stāvoklis vēl to peerāda.

Beidzot varam no tam vēl taisit to logisko slēdzeenu, ka mūsu senči, būdami centralā cilts areešu tautu starpā, būs arī paši eevērojamakee darbineeki bijuši pee senās kulturas celšanas, uz ko sevišķi norāda visi tee mūsu valodas nosaukumi, kas leecina par šo seno kulturu.

Drukas kļūdas.

Šai rakstu virknē, kas nav sarakstīta veenā gabalā kā grāmata, bet ir sakopojums iz „Zemkopja“ 1921.—1923. gada-gājumeem, atrodas daudz atkārtojumi, kas atsevišķos rakstos bija vajadzīgi un sastopamas arī dažas drukas-kļūdas, kuŗas lūdzu izlabot. Ortogrāfija nav mana, bet „Zemkopja“.

Drukas kļūdas p. p.:

- 8. l. p. tāvas jalasa: tēvas.
- 10. „ pūrus-rausis jalasa: pūras-r.
- 27. „ tapat audzinats jalasa: topot audzinats.
- 27. } „ Švāders jalasa: Šrāders.
- 28. }
- 29. „ leit. kanap jalasa: kanape.
- 33. „ zeemeja jalasa: zeemeju.
- 45. „ komyson jalasa: kromyson.
- 48. }
- 59. }
- 50. „ ar āboli jalasa: ar ābeli.
- 55. „ laikam, arī, nav, jalasa bez komām: laikam arī nav.
- 75. „ pēc greeķu vārda saknes rad- jalasa: rod-.
- 76. „ uz ledus laiķeem jalasa: uz pēc ledus laiķeem.
- 84. „ zimbols jalasa: simbols.
stipris jalasa: stiprs (tāpat skaidrs) ne skaidris.
- 88. „ gotu valodā faiku jalasa: faihu.
- 89. „ kāķos jalasa: kōķos.
par ogni prapalde jalasa: par ugni prapulde.
- 91. }
- 92. }
- 97. „ latiņu valodā avies jalasa: aries.
- 98. „ līdz ar subru jalasa: sumbru.
- 101. „ aizkārt jalasa: aizkart.
nudan jalasa: nudau.
eekārot jalasa: eekārot.
- 102. un 106. l. p. leit. arklis jalasa: arklis.

106. l. p. teeve būtu saisinajums jalasa: kēve būtu etc.
107. „ tas bija versi jalasa: versis.
108. „ prozaiskā izteiksmē jalasa: prosaiskā.
112. „ burtu pa burtun — dadan jalasa: gandrīz burtu pa burtam — dadnas.
113. „ pima nosaukums jalasa: peena nosaukums.
zalbe jalasa: salbe.
115. „ hippeion jalasa: hippeiou.
119. „ rezultatu jalasa: resultatu.
120. „ ligo dzeesmam jalasa: ligu dzeesmam.
religioza jalasa: religiosā.
142. „ ugro-rinnu jalasa: ugro-finnu.
147. „ Tas mums jaatstāj jalasa: Tos . . .
148. „ Devas jalasa: Deevas.
151. „ tūkstoši jalasa: tūkstošis.
152. „ sanskrita vārdu akman jalasa: . . . ašman.
153. „ akme un akmen jalasa: akme un akmon.
gen. ašmāns jalasa: . . . ašmēns.
saucami par — akmeneem jalasa: . . . asmēneem.

Prūšu valodas atlikušos rakstos gan meeža nosaukums neatrodas, bet pēc citu vārdu parauga tam vajag skanēt maizis.

Saturs.

Mūsu kulturstādu nosaukumi.

	l. p.
Eevads	3
Pūji	5
Meeži	9
Kam preekšroka?	12
Erski. Pākšu augi	15
Pupas un zirņi. Lini	18
Rudzi	21
Auzas	24
Kaņepes	27
Rācens	30
Sīpoli	33
Kartupeļi	36
Sprūtas	39
Balandas	42
Kermuše un sinepes	44
Mūsu augļukoku nosaukumi	47
Ābele	47
Bumbeere jeb krause	50
Plūme jeb gloma un krēķe	53
Kīrse-vīksna	56
Mūsu āboļu sugas un viņu nosaukumi	60
Mūsu ogu nosaukumi	64
Magone un roze	67
Mūsu mājlopu nosaukumi	76
Mūsu tautas ēdeeni	83
Nauda	86
Pirmakee mājlopi	90
Govs un avs	94
Zirga nosaukums	102
Peens, sveests un seers	108
Cūku nosaukumi	120
Sunis un gailis	126
Zoss un pīle	135
Bite un medus	138
Maizes nosaukumi	144
Pirmo darbariku nosaukumi	150

